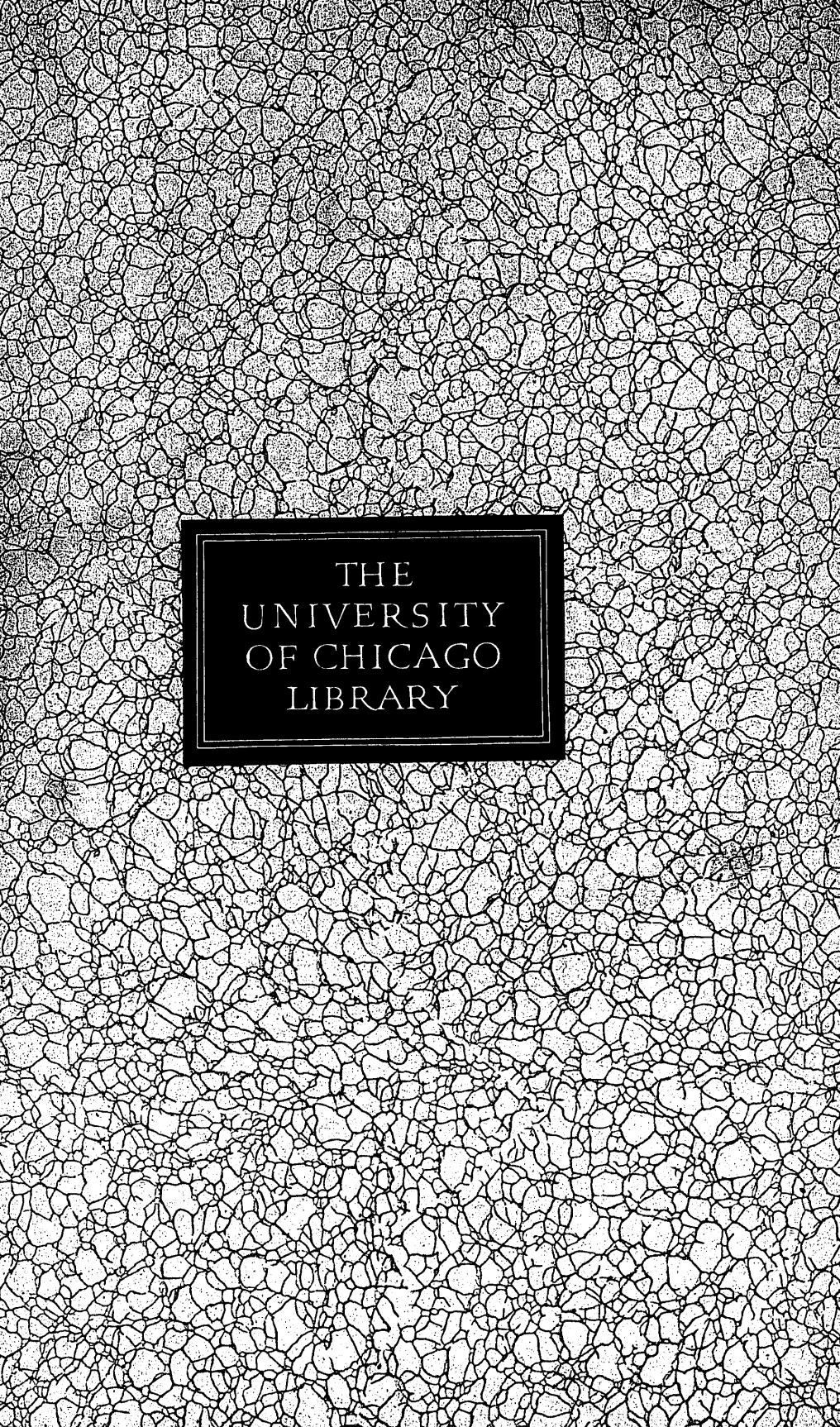
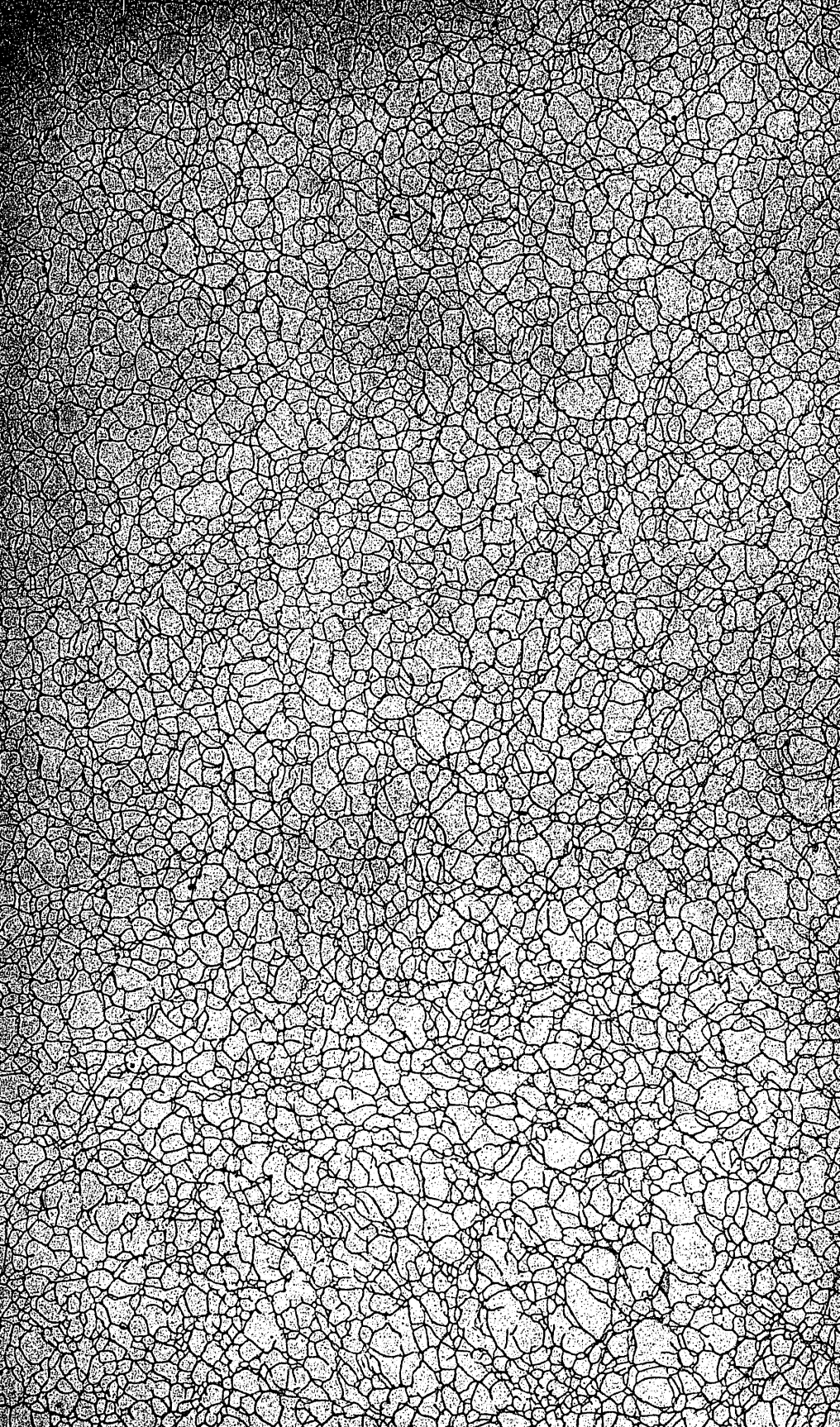
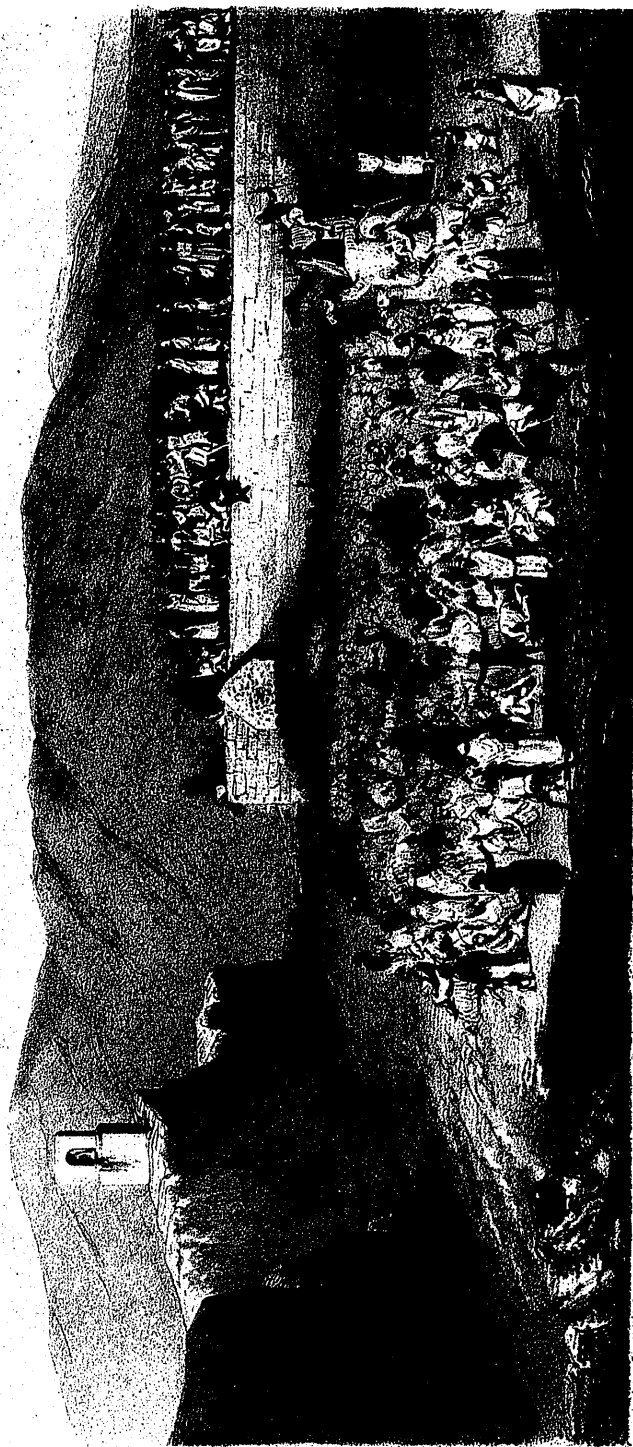

The image shows a book cover with a marbled paper pattern. The pattern consists of a dense, irregular network of thin black lines on a light background, creating a web-like or stone-like texture. In the center of the cover is a rectangular black label with a thin white double-line border. Inside this label, the text "THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY" is printed in a white, serif, all-caps font, centered both horizontally and vertically.

THE
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

Lith v. Enck & Beyer

HET STEENIGEN VAN DEN GROOTEN DUIVEL.

H E T
I S L A M I S M E.

DOOR

D^R. R. DOZY.

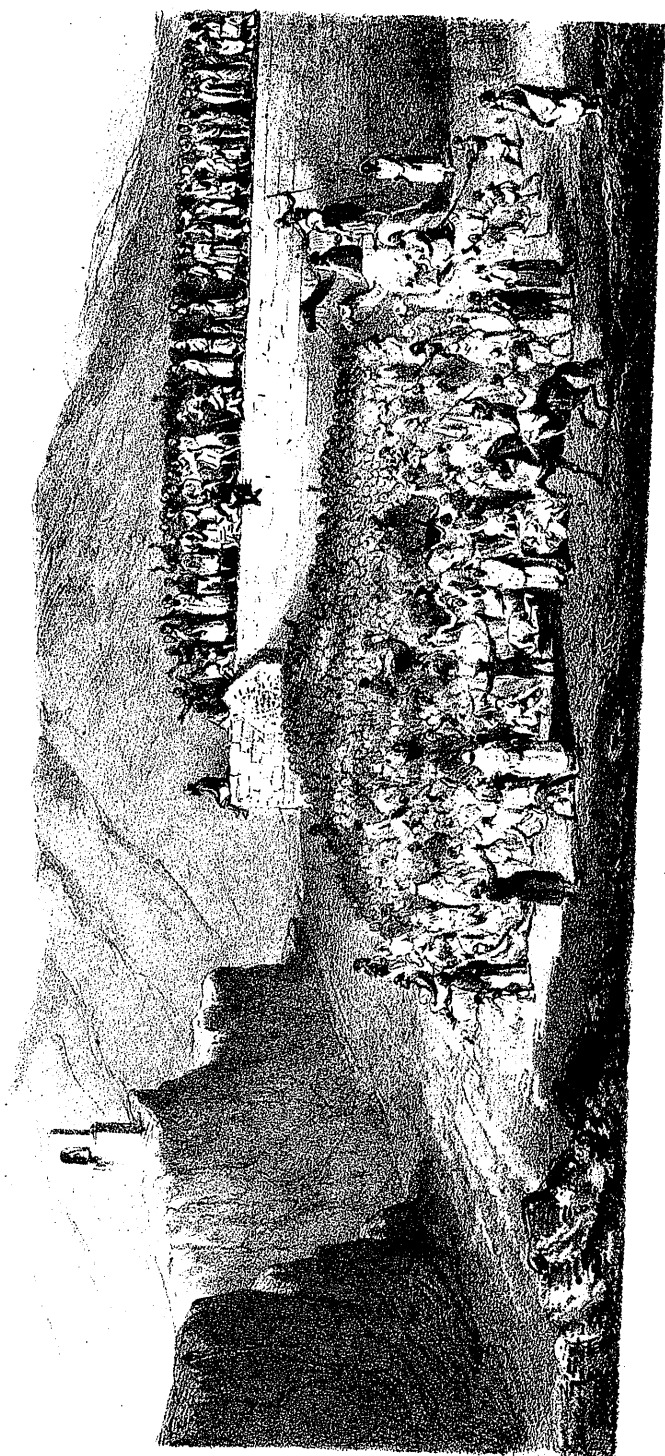
Reinhart
Hoogleraar te Leiden.

TWEEDE, HERZIENE DRUK.

HAARLEM,
H. D. TJEENK WILLINK.

1880.

Lith. v. B. & H. 1850.

HET STEENJEN VAN DEN GROOTEN DUIVEL.

H E T

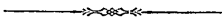
I S L A M I S M E .

DOOR

D^R. R. DOZY.

Hoogleraar te Leiden.

TWEEDE, HERZIENE DRUK.

HAARLEM,
H. D. TJEENK WILLINK.
1880.

BP161

D76

C.1

Gen

INHOUD.

- I. DE OUDE GODSDIENST** blz. 1.
Allâh taâla en de Djinns. — Mekka en de Kaba; de zwarte steen. — Geringe eerbied voor de afgoden. — Het Christendom en het Jedendom. — Onverschilligheid. — De Haniefen.
- II. MOHAMMED VÓÓR DE VLUCHT.** blz. 11.
Mohammeds jeugd. — Zijn huwelijk met Chadidja. — Zijn gestel en karakter. — Zijne kwaal. — Zijn eerste visioen. — Zijn optreden als profeet. — De eerste Muzelmannen. — Omars bekeering. — De groote massa onverschillig. — De Mekkaansche aristocratie; Abœ-Sofjân en Walid ibn-Mogîra. — De eerste vlucht naar Abyssinië. — Mohammed erkent Allât, Ozzâ en Manât. — Vervolging. — Abœ-Lahab. — Mohammed te Tâif — Hij vindt ondersteuning bij de Medinensers. — Poging om Mohammed te vermoorden. — De vlucht naar Medina.
- III. MOHAMMED NA DE VLUCHT** blz. 38.
De moskee te Medina gebouwd. — Bilâl, de eerste moëddzin. — De broederschap. — Mohammeds vijanden te Medina. — De heilige oorlog. — Slag van Bedr. — Asmâ en Abœ-Afak vermoord. — De Beni-Kainokâ. — Slag van Ohod. — Mohammeds vrouwen. — Zainab en Zaid. — Het avontuur van Âjisja. — Vergeefsche tocht der Mekkanen tegen Medina. — De Koraidha. — Het verdrag van Hodaibia. — Mohammeds brieven aan de vorsten. — Mohammeds pelgrimstecht naar Mekka. — De nederlaag van Meeta. — Het verdrag door de Mekkanen geschonden. — Mohammeds tocht tegen Mekka. — Abbâs en Abœ-Sofjân; diens bekeering. — Intocht in Mekka. — Arabië onderwerpt zich. — Mohammed en de gezanten van Tâif. — Mohammeds ziekte en dood.
- IV. DE KORAN, DE OVERLEVERING EN DE LEGENDEN** blz. 72.
Hoe de Koran ontstond. — De eerste verzameling. — De tweede. — Willekeurige schikking. — Aesthetische waarde. — De Overlevering. — Echt en onecht; de kritische regel der verzamelaars. — De wonderen. — De reiniging des harten. — De hemelvaart.

V. DE LEER EN DE PLECHTIGHEDEN blz. 87.

Gebrek aan oorspronkelijkheid; redenen. — God. — De schepping. — De engelen en duivels. — Profeten. — De vijf groote plichten. — Het bidden. — Het vasten in de maand Ramadhân. — Het kleine feest. — De verplichte aalmoezen. — De bedevaart naar Mekka. — De legenden omtrent de heilige plaatsen. — Het pelgrimgewaand. — De plechtigheden. — De heilige oorlog. — De wijn verboden. — Spijswetten. — Opstanding des vleesches. — De hel. — De hemel. — Het gebrek aan oorspronkelijkheid bevorderlijk aan de uitbreiding van 't Islamisme, vooral onder de Perzen.

VI. DE AFVAL, DE NEDERLAAG DER OUDGELOOVIGEN EN DE BEKEERING DER ONDERWORPENE VOLKEN blz. 104.

De keus van den eersten Chalief; Sad ibn-Obâda en Aboe-Bekr. — Algemeene opstand. — Mosailima en Sadjâh. — De opstand onderdrukt. — De onverschilligheid blijft. — Othmân en zijne familie. — Hosains dood. — Abdallâh ibn-Zobair. — Opstand der Medinensers tegen Jezîd I. — Slag van Harra. — Inname van Medina. — Van Mekka. — De Omaïjaden en het Islamisme. — Omar II. — Verdraagzaamheid. — Bepalingen omtrent de Christenen. — Waarom zij het Islamisme aannamen. — Bekeering der Perzen. — Hun godsdienstige toestand. — Voor- en nadeelen hunner bekeering. — De 73 sekten.

VII. DE OUDSTE SEKTE blz. 130.

Mohammeds godsbegrip en zijne leer omtrent de voorbeschikking. — De school van Baqra; Hasan al-Baqrî. — Wâçil ibn-Atâ en zijne leer. — De Motazilieten. — De Djabarîa. — De Çifâtîja. — De orthodoxe leeraars. — De Châridjieten. — De Sjtieten.

VIII. HET ISLAMISME ONDER DE EERSTE ABBASIDEN blz. 149.

Heerschappij der Perzen. — Afsjîn. — Al-Mamoen. — Bekrompenheid der orthodoxen. — De vier orthodoxe sekten. — Boehârî. — Mâlik en Ibn-Hanbal. — Ahmed ibn-Naçr. — De Abbâsiden en de Perzen. — Al-Mokanna. — Al-Motawakkil. — De Motaziliet al-Asjarî gaat tot de orthodoxen over.

IX. DE ISMAËLIETEN blz. 169.

Verdeeldheid onder de Sjtieten. — Abdallâh ibn-Maimoen en zijn stelsel. — De Karmaten. — De Fatimiden. — De zwarte steen door Aboc-Tâhir weggeroofd, maar later teruggegeven. — Hâkim. — De Druzen. — De Assassijnen. — Hasan-Çabbâh.

X. HET ÇOEÏSME blz. 207.

De Islam en het mystieisme. — Râbia. — Aboc-Saïd ibn-abî'l-Çhair, de stichter van het Çoefisme. — De sekten van Bestâmî en van Djonaid. — De martelaar Hallâdj, volgens de orthodoxen, de gematigde Sjtieten en de Çoefis. — Het stelsel der Çoefis. — De invloed, dien het op de Muzelmansche wereld gehad heeft.

XI. DE ISLAM IN HET WESTEN blz. 226.

Orthodoxie van het Westen; redenen. — De Beregwâta; de wetgeving van Çâlih en zijn Koran. — Spanje; de elfde eeuw. — De Almoraviden; Abdallâh ibn-Jâsîn; Zainab; Joesof ibn-Tésjoeffn. — De Almoraviden in Spanje. — De Almohaden; Mohammed ibn-Toemert. — Onverdraagzaamheid. — Averroës. — Zegepraal der orthodoxie.

XII. DE TURKEN, DE MONGOLEN, INDIE, CHINA. blz. 255.

De Westelijke Turken. — Mahmoed van Gazna. — De Indische Archipel; Sumatra; Java; Borneo. — Djengis-kán. — Oude godsdienst der Mongolen. — De Joodsche vezier Sad-ad-daula. — Kerkvergadering te Lyon; monniken in Perzië. — Koebilai wordt Boeddhist. — Het Islamisme in China. — Tagoadar-Ogoel wordt Muzelman. — Akbar en zijn stelsel. — Het gematigde Sjiïsme wordt de staatsgodsdienst in Perzië. — Nâdir-Sjâh. — De Sultan van Turkije wordt het hoofd der orthodoxe Kerk.

XIII. DE WAHHABIETEN blz. 274.

Verbastering van het Islamisme. — De hervormer Abd-al-wahhâb en zijne leer. — Macht der Wahhâbieten. — Inname van Imâm-Hosain. — Van Mekka en Medina. — De Egyptische troepen heroveren de twee heilige steden. — De tegenwoordige toestand der Wahhâbieten. — Ali Beys meening omtrent hen.

XIV. DE TEGENWOORDIGE TOESTAND. blz. 288.

Rusland. — Tartarije. — China. — Indië. — De Afganien. — De Seikhs. — De Indische Archipel. — Perzië. — Het Sjiïsme. — Het oordeel der Sjiïeten over de vier imâms der orthodoxen. — Hunne pelgrimstochten naar Arabië, naar de graven van Ali, Hasan en Hosain, naar Mesjhed in Chorâsân, naar de graven der mindere heiligen. — Het Moharramfeest. — De tooneelvoorstellingen. — Redenen van de vereering der imâms. — In hoeverre de Perzen onverdraagzaam zijn. — De Çoeffis. — De menschen der waarheid. — De bevolking van Teheran bij het afkondigen van den heiligen oorlog. — Turkije. — De moskeeën van Jeruzalem en Damascus. — De hiërarchie. — De Derwisjen. — De feesten. — De waarneming der godsdienstige plichten. — Bijgeloof. — Heiligen. — Noord-Afrika. — Kairawân. — De hiërarchie. — De Berbers. — De maraboets. — De kobbas. — De zâwias. — De binnenlanden van Afrika. — Arabië. — Mekka en Medina. — De pelgrimstocht. — De Beðowijnen. — Zal het Islamisme door het Christendom vervangen worden? — Of het nog lang bestaan zal.

BLADWIJZER VOOR DE PLATEN.

De zwarte steen	tegenover blz. 4.
De berg Hirâ	" " 16.
Het pelgrimgewaad	" " 95.
De berg Arafâ gedurende de bedevaart.	" " 96.
Minâ	" " 97.
Het steenigen van den grooten duivel	(<i>tegenover den titel</i>), of " " 97.
Mekka en de heilige plaatsen.	" " 98.
Medina.	" " 284.
De moskee van Omar te Jeruzalem	" " 324.
De groote moskee te Damascus.	" " 325.
De dans der Derwisjen, eerste tooneel.	" " 332.
De dans der Derwisjen, vijfde tooneel.	" " 333.
De Tsjillé, — De Dausa	" " 335.

I.

DE OUDE GODSDIENST.

Alles ging in de eerste helft der zevende eeuw zijn ouden gang in het Byzantijnsche rijk zoowel als in het Perzische. Zij betwistten elkander steeds het bezit van Westelijk Azië; zij waren schijnbaar bloeiend; hoogst aanzienlijk waren de belastingen, die in de schatkisten der heerschers vloeiden, en de pracht en weelde hunner hoofdsteden waren spreekwoordelijk geworden; — maar 't was niet meer dan schijn, want een inwendige kanker knaagde aan beide; zij gingen onder een loodzwaar despotisme gebukt; in beide was de geschiedenis der dynastie eene aaneenschakeling van gruwelen, die van den Staat eene reeks van vervolgingen, door verschil van geloof veroorzaakt. Toen trad plotseling, uit weinig bekende woestijnen, een nieuw volk op het tooneel der wereldgeschiedenis; een volk, vroeger in tallooze zwervende stammen verdeeld, die elkander meestal beoorloogden, en nu voor het eerst vereenigd; een vrijheidlievend volk, eenvoudig in voedsel en kleeding, edelaardig en gastvrij, vroolijk en geestig, maar tevens hooghartig, lichtgeraakt, en, als de hartstochten eenmaal waren opge-

wekt, wraakzuchtig, haatdragend en wreed. Dat volk stootte in een oogwenk het eeuwenoude, maar vermolmd Perzische rijk omver, ont-rukte aan Constantijns opvolgers hunne schoonste provinciën, trad een niet lang geleden gesticht Germaansch rijk onder den voet en bedreigde het overige Europa, terwijl te gelijker tijd, aan den anderen kant der wereld, zijne zegevierende legerscharen tot aan het Himalaja-gebergte doordrongen. Maar het was meer dan een gewoon veroverend volk: het predikte een nieuwen godsdienst; tegenover het dualisme der Perzen en het verbasterde Christendom verkondigde het een zuiver monotheïsme, dat door millioenen menschen werd aangenomen en dat thans nog de godsdienst van een tiende gedeelte van het menschedom is.

Wij hebben de taak op ons genomen, in bevattelijken vorm de geschiedenis van dien godsdienst te schetsen, en moeten dus in de eerste plaats zijn ontstaan en zijne ontwikkeling uit den vroegeren nagaan.

De Arabieren erkenden een Opperwezen, Allâh taâla, dat is: de hoogste God. Allâh is eene persoonlijkheid zooals wij, en staat buiten het geschapene, dat hem meer of minder onderworpen is. Men beschouwde hem als den schepper van hemel en aarde, als den verhevene en wijze bij uitnemendheid; hij zendt den regen en regeert de wereld. Maar hij had geene priesters en hem werden geene tempels gebouwd. Behalve Allâh vereerde men de Djinns of geniën. De woestijnen en gebergten, waar men soms weken lang rondwaalt, zijn vol dergelijke wezens. Honger, dorst en de zuivere, opwekkende lucht der woestijn prikkelen den geest zoo zeer, de dampen en luchtbrekingen zijn zoo vreemd, dat men de Djinns hoort roepen, dat men ze ziet onder allerlei vreemde, wonderlijke gedaanten. 't Is een geslacht zooals 't onze en dat zich voortplant zooals wij; maar hunne lichamen zijn niet zooals de onze; 't zijn gestalten van vuur of lucht, voor 't menschelijk oog slechts bij uitzondering zichtbaar. Zij kunnen veel kwaad en veel goed doen; daarom moet men ze te vriend houden, hen vereeren, hen dienen, hen aanbidden. Dit wordt daardoor gemak-

kelijk doordien iedere Djinn zijne vaste woonplaats heeft. Zij huizen in steenen, boomen of beelden. Iedere stam, of meer stammen te zamen, had zijn eigen Djinn, zijn eigen steen of boom of beeld, en daarbij was een bepaald geslacht tot priesters aangesteld. Meestal onderscheidden zich die voorwerpen door het voortbrengen van éenig geluid — waarvoor natuurlijk de priesters zorgden — van andere dergelijke, en dit geluid diende dan als orakel. Iedere stam was zeer gehecht aan zijn afgod, omdat deze, om het zoo uit te drukken, een bijzonder eigendom was, en de priesters zorgden dikwijls voor hun afgod, dat is te zeggen voor zich zelve, ten koste van Allâh taâla. Dit kan blijken uit eene eigenaardige gewoonte, die de Koran en zijne commentatoren meer in 't algemeen vermelden, maar die door een ouden levensbeschrijver van den Profeet alleen aan den stam Chaulân, die in Jemen eene naar hem genoemde landstreek bewoonde, wordt toegeschreven. De gewoonte was deze: de giften, die voor de goden bestemd waren en die in koren en in jonge kameelen bestonden, werden in tweeën verdeeld. Het eene gedeelte was voor Allâh en diende tot ondersteuning van de armen en van vreemde reizigers, die bij den stam aankwamen; het andere behoorde aan den afgod en diende zoowel tot offeranden als tot onderhoud der priesters. Maar als nu bij de verdeling Allâh toevallig iets ontvangen had, dat van betere hoedanigheid was dan hetgeen aan den afgod was te beurt gevallen, dan werd het hem afgenomen en aan den afgod gegeven; Allâh kreeg het slechtere in de plaats.

Omtrent de verhouding der mindere goden tot Allâh, dacht men, dat de eerste de dochters van den laatste waren; zij waren overigens volkomen aan Allâh ondergeschikt; zij heerschten, maar zooals een landvoogd heerscht, dien zijn vorst met het gezag heeft bekleed, en zij waren bemiddelaars tusschen de menschen en Allâh.

Het middelpunt van den eeredienst in Midden-Arabië was de stad Mekka. Zij ligt in eene zandige vallei, die zoo eng is, dat hare breedte, waar die het grootst is, niet meer dan zeven honderd schreden bedraagt

(op de smalste plek slechts honderd), en die door kale bergen, ter hoogte van twee honderd tot vijf honderd voet, wordt ingesloten. Overoud was het heiligdom, op welks bezit zij boogde, de eerwaardige Kaba.¹ 't Waren vier muren van ruwe steenen, zonder kalk op elkander geplaatst, maar met doeken of sluijers bedekt; zij hadden manshoogte en hun omvang bedroeg twee honderd voet. De voornaamste afgod was Hóbal, een beeld van agaatsteen, dat boven eene kuil stond waarin de voor den god bestemde gaven geworpen werden en die de schatkamer van het heiligdom was. Hobal was de god van den stam Koraisj; maar de Kaba was niet hun eigendom; zij had een universeel karakter; zij was het Pantheon van vele stammen, die door een gemeenschappelijk politiek belang verbonden waren. Ieder dier stammen had in den tempel zijn afgod geplaatst, zoodat hij drie honderd zestig afgoden telde, en de verdraagzaamheid was zoo groot, dat er op de pilaren ook afbeeldingen waren van Abraham, van de engelen en van de moedermaagd met het kindeken Jezus. Maar het grootste heiligdom was de zoogenaamde zwarte steen, die, zooals de Muzelmannen beweren, oorspronkelijk wit was, maar door het herhaalde afbranden van den tempel zwart is geworden. Hij speelde later in de geschiedenis van het Islamisme eene gewichtige rol en wordt nog altijd door de Muzelmannen voor zeer heilig gehouden. Wat hunne godgeleerden omtrent hem verhalen, zal zijne plaats vinden in een later hoofdstuk. Volgens Europeesche reizigers, die hem gezien hebben, is het een stuk vulcanisch basalt, op den omvang bestrooid met kleine puntige kristallen, met hier en daar een stukje roode veldspaat op den donkeren, roodachtig bruinen, bijna zwarten grond. Hij heeft vele lotgevallen gehad en meer dan eens is hij gebroken, zoodat hij thans uit een dozijn stukken, die samengevoegd zijn, bestaat.

¹ De naam beduidt *teerling*, *dobbelsteen*, omdat in de verte de tempel zich als een regelmatig vierkant vertoont.

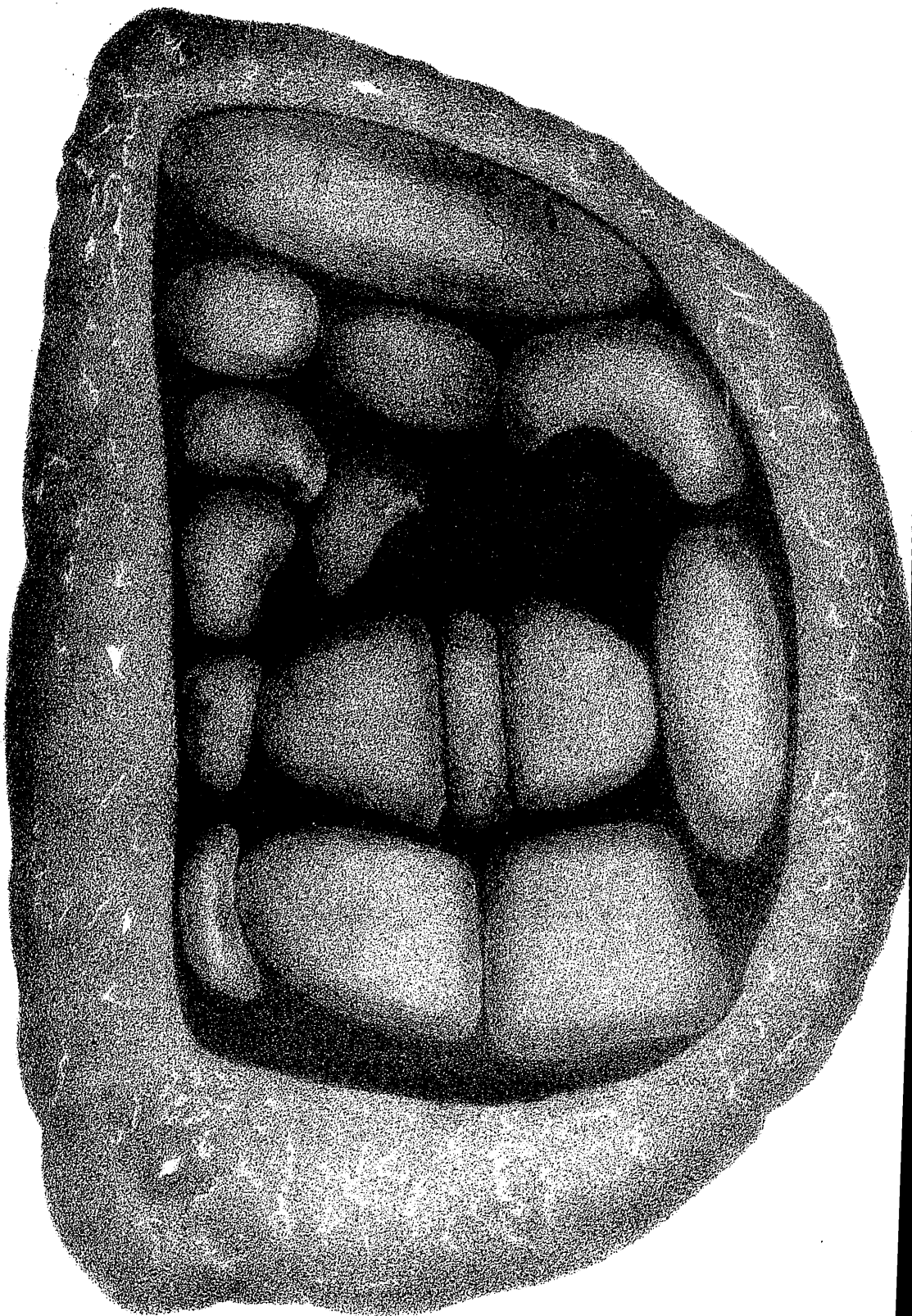
DE WMARE STEEL.

(op de smalste plek slechts honderd), en die door kale bergen, ter hoogte van twee honderd tot vijf honderd voet, wordt ingesloten. Overoud was het heiligdom, op welks bezit zij boogde, de eerwaardige Kaba.¹ 't Waren vier muren van ruwe steenen, zonder kalk op elkander geplaatst, maar met doeken of sluijers bedekt; zij hadden manshoogte en hun omvang bedroeg twee honderd voet. De voornaamste afgod was Hobal, een beeld van agaatsteen, dat boven eene kuil stond waarin de voor den god bestemde gaven geworpen werden en die de schatkamer van het heiligdom was. Hobal was de god van den stam Koraisj; maar de Kaba was niet hun eigendom; zij had een universeel karakter; zij was het Pantheon van vele stammen, die door een gemeenschappelijk politiek belang verbonden waren. Ieder dier stammen had in den tempel zijn afgod geplaatst, zoodat hij drie honderd zestig afgoden telde, en de verdraagzaamheid was zoo groot, dat er op de pilaren ook afbeeldingen waren van Abraham, van de engelen en van de moedermaagd met het kindeken Jezus. Maar het grootste heiligdom was de zoogenaamde zwarte steen, die, zooals de Muzelmannen beweren, oorspronkelijk wit was, maar door het herhaalde afbranden van den tempel zwart is geworden. Hij speelde later in de geschiedenis van het Islamisme eene gewichtige rol en wordt nog altijd door de Muzelmannen voor zeer heilig gehouden. Wat hunne godgeleerden omtrent hem verhalen, zal zijne plaats vinden in een later hoofdstuk. Volgens Europeesche reizigers, die hem gezien hebben, is het een stuk vulcanisch basalt, op den omvang bestrooid met kleine puntige kristallen, met hier en daar een stukje roode veldspaat op den donkeren, roodachtig bruinen, bijna zwarten grond. Hij heeft vele lotgevallen gehad en meer dan eens is hij gebroken, zoodat hij thans uit een dozijn stukken, die samengevoegd zijn, bestaat.

¹ De naam beduidt *teertling*, *dobbelsteen*, omdat in de verte de tempel zich als een regelmatig vierkant vertoont.

DE WARE STEEL.

Uit eerbied voor de Kaba werd het grondgebied van Mekka, dat zich verscheidene mijlen ver uitstreckte, als heilig en onschendbaar beschouwd. Geen mensch mocht er worden aangerand, geen dier gedood, en jaarlijks stroomden groote scharen uit verschillende oorden daarheen, ten einde de heilige plechtigheden te verrichten.

In de zesde eeuw had evenwel de godsdienst zijne beteekenis verloren. Onder de bijgeloovigen was hij ontaard in een grof fetichisme. "Als wij een fraaien steen vonden," verhaalt een tijdgenoot van Mohammed,¹ "dan aanbaden wij dien, en vonden wij er geen, dan maakten wij een zandhoop, plaatsten eene ruim van melk voorziene kameelin schrijlings daarboven, melkten die zoodat de melk op den zandhoop neêrvloede, en aanbaden dan den zandhoop zoolang wij op die plaats bleven." De meerderheid daarentegen stond op een veel te hoogen trap van ontwikkeling, dan dat zij aan goden van steen of hout zou geloofd hebben. In schijn werden de goden nog altijd vereerd; men deed bedevaarten naar hunne heilighdommen en ging die in plechtigen optocht rond; er werd in de tempels geofferd, en de steenen of houten goden werden met het bloed der offerdieren bestreken; de orakels werden geraadpleegd als men om raad verlegen was of de toekomst wilde kennen. Maar het rechte geloof was verdwenen. De waarzeggers werden vermoord als hunne voorspellingen niet uitkwamen, of als zij het waagden, eene gepleegde misdaad aan het licht te brengen. In den nood beloofde men wel aan de eene of andere godheid een schaap te offeren, maar was het gevaar voorbij, dan offerde men in plaats van een schaap, dat waarde had, eene gazel, die niets kostte, die men slechts behoefde te vangen; — de steenklomp, dacht men, zou het toch niet bemerken. Eerbied voor de godspraken bestond slechts in zooverre als zij verkondigden wat men wilde dat zij zouden zeggen. Toen iemand den moord zijns vaders

¹ Aboe-Radjâ al-Ôtâridî (berichten over hem bij Ibn-Cotaiba, p. 219) in de *Mosnad* van Dârimî, Hs. 364, fol. 2 r°.

wilde wreken, trad hij in den tempel van Chalaça ¹ (een vierkanten witten steen), om het orakel te raadplegen, 't geen men deed door middel van drie pijlen, die bevel, verbod en afwachten heetten. Toen hij het verbod had getrokken, begon hij op nieuw. Driemaal trok hij het verbod. Toen brak hij de pijlen, wierp ze tegen den steenklomp en riep uit: "Ellendeling! Als uw vader vermoord was geworden, dan zoudt gij mij niet verbieden, hem te wreken!" — Bij de geringste aanleiding maakte men zich boos op de goden, zeide hun duchtig de waarheid en beleedigde hen. Zoo bracht eens een man uit de Beni-Milcân bij Sad, den afgod van zijn stam (een groot rotsblok in de woestijn), eenige kameelen die hij hem ten geschenke wilde aanbieden, om aldus zijne gunst te verwerven. Toen evenwel de ceremoniën verricht werden en men naar gewoonte den afgod met bloed bestreek, werden de kameelen schichtig en holden weg; waarop hun meester zoo vertoornd werd, dat hij een steen opnam, dien naar den afgod wierp en uitriep: "Allâh zegene u niet! Gij hebt mijne kameelen op den hol gebracht." Hij ging ze zoeken en toen hij ze weder bijeen had, improviseerde hij deze verzen:

"Wij kwamen tot Sad opdat hij onze zaken in orde zou brengen, maar hij heeft ze integendeel in de war gestuurd; derhalve hebben wij niets meer met Sad te maken.

"Wat is Sad anders dan een stuk rots in de woestijn, dat noch tot kwaad noch tot goed roept?"

De Beni-Hanîfa hadden zoo weinig eerbied voor hun afgod, dat zij hem opaten. Tot hunne verontschuldiging kan strekken, dat hun god uit een zeker deeg van dadelen, melk en boter bestond, en dat zij op dat oogenblik door een grooten hongersnood werden gekweld.

Het rechte geloof aan de goden bestond dus niet. Als boven deze verheven had men nu wel Allâh taâla; maar Allâh stond met de Arabieren in geene nauwe betrekking. Zij wisten niet veel van hem;

¹ Voor de nitspraak Choloça en Chalça zijn ook goede autoriteiten.

daar hij geen priesters had, zoo had niemand er voor gezorgd, dat hij hun zijn wil openbaarde, hun over de vraag naar 's menschen bestemming uitsluitel gaf. De gevoelens daaromtrent liepen dan ook zeer uit een. Er waren er, die aan een leven na dit leven, aan eene opstanding geloofden, niet alleen voor de menschen, maar ook voor de dieren, want zij lieten een kameel naast zich begraven of bij hun graf van honger sterven, opdat zij op den dag der opstanding niet te voet zouden behoeven te gaan. Maar de groote meerderheid vond dat geloof bespottelijk en bekend waren de woorden van een dichter:

Leven, sterven, dan weêr leven?

Dwaze sprookjes zijn 't, o vrouw!

En geen wonder, want dit lievelingsdenkbeeld van het Indogermaansche ras is aan het Semietische vreemd. De Joden hebben het eerst tegen het eind der ballingschap van de Perzen overgenomen, en nog in het begin onzer tijdrekening werd het door de talrijke secte der Orthodoxen (Sadduceën) ontkend. Nooit heeft dan ook Mohammed zulk een hevigen tegenstand ontmoet als toen hij dit leerstuk predikte, en nog tegenwoordig zijn de Bedowijnen er onverschillig voor.

Daar dus de godsdienst-bij de Arabieren op een zeer lossen grond rustte, zou men licht tot het vermoeden komen, dat zij gemakkelijk tot het aannemen van een anderen, den Christelijken of Joodschen b. v., te bewegen waren. Tot op zekere hoogte was dit ook het geval. Het Christendom, dat als het ware in twee stroomen naar Arabië kwam, uit het Zuiden (Abyssinië) en uit het Noorden (Syrië), had eenigen ingang gevonden. In Jemen was Nadjrân reeds vroeg eene Christelijke stad geworden; het Sinaïtische schiereiland was bijna geheel bekeerd en vol kloosters en kerken; de Arabieren in Syrië waren Christenen; maar bijna overal was het meer schijn dan werkelijkheid, en Midden-Arabië, waar de kern van 't volk woonde, had weinig of niets van Christelijken invloed bespeurd. Over 't algemeen had het Christendom van die dagen, met zijne wonderen, met zijne leer van

de drieëenheid en van een gekruisigden God, voor den scherpzinnigen en spotzieken Arabier weinig aantrekkelijks. Dat ondervonden de bisschoppen, die, omtrent het jaar 513, Mondzir III, koning van Hîra, wilden bekeeren. De koning hoorde hen oplettend aan, toen een zijner beambten hem iets kwam influisteren. Plotseling scheen hij in diepe droefheid gedompeld, en toen de geestelijken hem eerbiedig naar de reden daarvan vroegen: "Helaas!" antwoordde hij, "welk eene rampzalige tijding! Ik vernam daar, dat de aartsengel Michaël gestorven is!" — "Onmogelijk, vorst! men bedriegt u; een engel is onsterfelijk." — "Hoe? En gij wilt mij overreden, dat God zelf gestorven is!"

Het Jodendom trok de Arabieren veel meer aan. Eene groote menigte Joden had, na den mislukten opstand tegen keizer Hadrianus, in Arabië eene schuilplaats gevonden, en verscheidene Arabische stammen hadden hun godsdienst aangenomen; het waren misschien de eenige, die oprecht aan hun geloof gehecht waren. Maar ofschoon het Jodendom een tijd lang zelfs staatsgodsdienst in het koninkrijk Jemen geweest was, zoo kon het toch op den duur de Arabieren niet bevredigen. Het is slechts voor één uitverkoren volk berekend, het kan geen wereldgodsdienst worden, en na de verwoesting van Jerusalem is het een godsdienst van klagen en van mystiek hopen, die aan een krachtig, vooruitstrevend volk niet kan behagen.

Men kan eigenlijk niet zeggen, dat er bij de groote massa behoefte aan een anderen godsdienst bestond. De Arabier, de vrije Bedowijn, wij zullen menigmaal gelegenheid hebben het op te merken, is niet godsdienstig van aard, en het is ook nooit gelukt, hem godsdienstig te maken. Hij is een praktisch, positief man, die zich aan de werkelijkheid houdt, zelfs in zijne poëzij, en daar hij weinig verbeelding heeft, zoo is hij voor godsdienstige mysteriën, die meer vat hebben op de verbeelding dan op het verstand, niet toegankelijk. Hoe weinig de bestaande godsdienst ook te beteekenen had, voor de groote meerderheid was hij voldoende. 't Is waar, de verstandigen geloofden niet aan de goden; maar dat was nog geene reden, ze af te schaf-

fen; niemand was verplicht er aan te gelooven; onder de Nomaden mocht men ze zelfs naar hartelust bespotten of uitschelden, en een godsdienst opheffen, die die der vaderen geweest was, dat streed tegen het nationale eergevoel, tegen den grenzenloozen eerbied, dien de Arabier voor zijne voorouders koesterde. In 't algemeen was de godsdienst voor den ouden Arabier, evenals voor den Bedowijn van onze dagen, eene vrij onverschillige zaak. De dichters van den heidenschen tijd spreken er bijna nooit over, zoodat men dan ook in hunne zangen, als men de namen der goden en de vermelding van eenige plechtigheden uitzondert, nauwelijks eenig bericht omtrent den ouden godsdienst vindt; zij leefden voor dit leven, zonder zich met metaphysische vragen bezig te houden, en zij waren ook in dit opzicht de getrouwe tolken van de gevoelens hunner natie.

Evenwel, er waren, zooals altijd, uitzonderingen op den algemeenen regel. Niet zonder vrucht trachtten tallooze monotheïstische secten, die zich door het meerdere of mindere, dat zij van het Joden- of Christendom aannamen, van elkander onderscheidden, hare leerstellingen te verspreiden, en bij enkele dichters van het eind der zesde eeuw vindt men sporen van eene diepe overtuiging van Gods eenheid en een levendig bewustzijn van onze verantwoordelijkheid voor ons doen en laten. Die zoo dachten noemden zich Haniefen, maar vormden geene secte, waren door geen band met elkander verbonden en hadden geen gemeenschappelijken eeredienst, zooals de Abrahamitische Qâbiërs (doopers), die zich eveneens Haniefen noemden.¹ Beide soorten van Haniefen hadden overigens dit met elkander gemeen, dat zij zoowel Joden- als Christendom verwierpen, en den godsdienst van Abraham beleden, — van Abraham, die, zooals de Arabieren van Joden en Christenen gehoord hadden, door Ismaël hun stamvader was en de Kaba te Mekka gebouwd had. Hunne leer was eenvoudig, ratio-

¹ De verklaring van Hanief en van de uitdrukking „godsdienst van Abraham” vindt men in mijne „Israëlieten te Mekka, van Davids tijd tot in de vijfde eeuw onzer tijdrekening”. Haarlem, 1864.

neel, voor zulk een praktisch volk geschikt, en in de hoofdzaak kon het Haniefisme wel de godsdienst van Arabië worden; maar daartoe was noodig: eene vaste dogmatiek, eene hiërarchie, eene sterke organisatie, godsdienstige plechtigheden en vooral eene goddelijke sanctie — of wat men daarvoor hield. Dat alles aan het Haniefisme te schenken was de groote taak, die voor Mohammed was weggelegd; eene zware taak op zich zelve, en dubbel zwaar omdat de Arabieren niet alleen geen behoefte aan godsdienst gevoelden, maar van godsdienstplechtigheden zoowel als van metaphysische bespiegelingen een bepaalden afkeer hadden; eene taak dus tot wier volvoering eene vaste overtuiging en een onwrikbaar geloof vereischt werden.

II.

MOHAMMED VÓÓR DE VLUCHT.

Volgens de Muzelmansche overlevering, werd Mohammed den 20sten April 571 te Mekka geboren; — een conventioneele datum; den waren zal Mohammed zelf waarschijnlijk niet geweten hebben. Eer het kind ter wereld kwam, was zijn vader Abdalláh, die met eene Mekkaansche karavaan naar Syrië gegaan was, op de terugreis ziek geworden en te Medina op vijfentwintigjarigen leeftijd overleden. Hij liet aan zijn eenig kind niet veel na; het geheele vermogen bestond slechts uit vijf kameelen, eenige schapen en eene slavin; te zamen bedroeg dat ongeveer duizend gulden van ons geld. Wat de familie betreft, zij had te Mekka wel eenig aanzien en zij bezat de beroemde bron Zamzam, met het recht, de pelgrims daaruit van water te voorzien; maar zij behoorde niet tot de voornaamste en machtigste; zij had weinige bondgenooten (halief) en cliënten (maulá), naar wier aantal men de macht der toenmalige familiën moet afmeten.

Op zijn zesde jaar verloor Mohammed ook zijne moeder Âmina, eene vrouw, zoo het schijnt, van een zeer nerveus en prikkelbaar gestel.

Hij werd toen opgenomen door zijn grootvader, Abd-al-Mottalib, die veel van hem hield en hem boven zijne eigene kinderen bevoorrechtte, en twee jaren later, toen ook deze gestorven was, door zijn oom Aboe-Tálib, een edelmoedig man, maar zoo arm, dat hij niet in staat was, aan zijne familie het noodige te verschaffen. Mohammed was dus genoodzaakt, zelf voor zijn onderhoud te zorgen. Hij werd herder; hij weidde de geiten en schapen der Mekkanen, hetgeen in de oogen der Arabieren eene verachtelijke bezigheid is, en die daarom gewoonlijk aan vrouwen en slaven wordt overgelaten. Het loon, dat hij daarvoor ontving, was zeer gering; om die reden zocht hij ook in het opzamelen der eetbare vruchten van den cissusboom een middel van bestaan.

Op zijn vierentwintigste jaar trad hij, als handelsreiziger, in dienst eener rijke weduwe, Chadîdja, die reeds tweemaal gehuwd was geweest en een groothandel met karavanen dreef. Hij beviel haar zoo zeer, dat zij hem hare hand aanbood. Zij was niet jong meer, dicht bij de veertig; maar wat haar aan jeugdige bevalligheid ontbrak, maakte zij goed door haren rijkdom, en Mohammed, wiens vooruitzichten alles behalve schitterend waren, nam haar aanbod dankbaar aan. Van haren kant was het een huwelijk uit liefde en achting; maar Mohammed beantwoordde hare genegenheid; nog lang na haren dood was hij gewoon, hare deugden te prijzen, en van tijd tot tijd slachtte hij een schaap en verdeelde het vleesch onder de armen tot hare gedachtenis. Âjisja, die hij eerst drie jaren na den dood van Chadîdja tot vrouw nam en die zijn bed met een half dozijn gezellinnen deelde, was gewoon te zeggen, dat zij op geene zijner vrouwen zoo ijverzuchtig was als op Chadîdja, omdat hij "het oude wijf zonder tanden" steeds als het model der vrouwen placht te roemen. Zonder twijfel overtrof zij ook in verstand en beschaving de vrouwen van haren tijd. Mohammed bleef evenwel van haar afhankelijk; zij behield wijselijk het bestuur over haar vermogen, en gaf haren gemaal slechts zooveel als hij noodig had of zij hem geven wilde. Het huwelijk werd met zes kinderen, vier meisjes en twee jongens, gezegend; maar de laatsten stierven in de kindschheid.

Van de drukkende zorgen voor zijn onderhoud bevrijd, werd daarentegen Mohammed, naarmate hij ouder werd, door andere gekweld. In vele opzichten verschilde hij van zijne landgenooten. Hij was niet, zooals zij over het algemeen waren, een praktisch, koel berekenend, opgeruimd en krachtig man, die alleen zijne belangstelling schonk aan het heden. Integendeel, voor de gewone plichten des levens was hij ongeschikt; zelfs na zijne zending liet hij zich in alle zaken, die niet met den godsdienst in betrekking stonden, door zijne vrienden leiden. Hij was, hetgeen de Arabier zelden is, een mijneraar. Zijn gestel, dat hij van zijne moeder schijnt te hebben geërfd, was uiterst nerveus; gewoonlijk was hij droefgeestig, peinzend, rusteloos; hij sprak weinig en nooit zonder noodzakelijkheid. Een onaangename reuk kon hij niet verdragen. Als hij ziek was, schreide en snikte hij als een kind. Daarbij had hij eene levendige verbeelding en voelde zich zeer aangetrokken — niet door het verhevene, zooals men zoo dikwijls herhaald heeft, want van ware verhevenheid heeft hij nooit begrip gehad — maar door rhetorischen woordenpraal. Zulke menschen, zooals men weet, hellen het gemakkelijkst tot godsdienstige overpeinzingen over. Mohammed verviel daarin; hij sprak met anderen over godsdienstige vragen, met Joden, met Christenen, met Haniefen, vooral met Zaid ibn-Amr, dien noch het Mozaïsme, noch het Christendom had kunnen bevredigen, die openlijk den godsdienst van zijn volk verloochend had, die verre reizen had gedaan ten einde den waren godsdienst op te sporen, en die nu in ballingschap op den berg Hirá leefde. Weldra naderde hij tot de leerstellingen der Haniefen, en daar hij met het begrip, dat hij van God koesterde, het bestaan der afgoden niet overeen kon brengen, twijfelde hij er aan en ontkende het.

Die godsdienstige zienswijze was evenwel niet aan hem alleen eigen; verscheidene zijner landgenooten dachten eveneens; maar datgene, waardoor hij zich van hen onderscheidde, was, dat hij zich voor Godsgezant hield en zich als zoodanig aankondigde. Hoe kwam hij daartoe?

Op het gevaar af van de beschuldiging van materialisme niet te

ontgaan, moeten wij antwoorden, dat men de verklaring van dit verschijnsel zoeken moet in eene kwaal, waaraan Mohammed leed; eene kwaal, die door vroegere geleerden voor vallende ziekte is aangezien, maar die door den laatsten levensbeschrijver van Mohammed, Dr. Sprenger, die niet alleen Orientalist, maar ook geneeskundige is, met den naam van *hysteria muscularis* wordt bestempeld; eene ziekte, die, in zulk een sterken graad als bij Mohammed, in onze landen soms bij vrouwen, maar zelden bij mannen wordt aangetroffen. 't Waren aanvallen, paroxysmen. Was de aanval licht, dan toonde zich dat wankelen tusschen uitzetting en samentrekking der spieren, dat aan die ziekte eigen is. Lippen en tong sidderden; de oogen waren voor eene poos nu eens naar den eenen, dan naar den anderen kant verdraaid; het hoofd bewoog zich als van zelf. Te gelijker tijd leed hij aan hoofdpijn. Was de aanval hevig, dan was er *katalepsie*; hij viel op den grond, zijn gezicht werd vuurrood, zijn adem zwaar. Het schijnt evenwel, dat hij het bewustzijn niet verloor, en hierin ligt het onderscheid tusschen zijne aanvallen en *epilepsie*. Eene eigenaardigheid dezer ziekte is, dat zij het type van andere ziekten aanneemt. Zij is een *Proteus*, die zich nu eens onder den vorm van hevige longontsteking, dan weder onder dien van eene in weinige uren doodelijke *carditis*, of van een verstikkend *asthma* vertoont. De omstanders zijn ontsteld; maar als men nauwkeuriger toeziet, dan is de grondslag van die vreeswekkende verschijnselen niets anders dan eene onbeduidende *hysterie*, die oven snel in gezondheid en vroolijkheid overgaat, als het weenen van het kind in lachen; en daar nu in Arabië tusschenpoozende koorts de heerschende ziekte is en alle storingen der gezondheid daar van koorts vergezeld zijn, zoo namen de paroxysmen van Mohammed gewoonlijk den vorm van koorts aan. Zijn gezicht werd bleek, hij beefde en rilde, en eindelijk kondigden groote zweetdruppels op zijn gezicht aan, dat de crisis gekomen was.

Gewichtig zijn voor ons vooral de psychische symptomen der *hysterie*. In de meeste gevallen is zij meer eene ziekte van den geest dan van

het lichaam; het lijden bestaat meer in de verbeelding dan in de werkelijkheid. Hysterische meisjes worden dikwijls plotseling genezen door dansmuziek of eene dergelijke afleiding. Groot is dan ook de invloed der kwaal op het geheele karakter. "Hysterische mensen," zegt de beroemde Schönlein, "hebben allen meer of minder aanleg tot leugen en bedrog." In zekere mate bedriegen zij zich zelve; het is evenwel uiterst moeielijk te bepalen in hoe verre zij dat doen, met andere woorden, men kan bij hen bijna nooit zelfbegoocheling van bedrog onderscheiden. Van daar dan ook, dat het nagenoeg onmogelijk is, te bepalen, of Mohammed, in de latere periode van zijn leven (want omtrent de vroegere is geen twijfel) nog aan zijne zending geloofde of niet. Er zijn bijna even sterke bewijzen voor als tegen.

Hysterische personen zijn daarenboven doorgaans zeer zinnelijk en zeer dweepziek. Mohammed was beide. Zij droomen ook wakend; zij hebben zinsverbijsteringen, gezichten, geestverrukkingen, en wat zij dan zeggen, kan wel is waar de proef van het gezond verstand niet doorstaan, maar het heeft toch eene zekere soort van frischheid en verhevenheid, en wordt met zooveel warmte en zelfvertrouwen voorgedragen, dat het een schijn van oorspronkelijkheid heeft en bij zekere menschen dadelijk geloof vindt. Een schijn van oorspronkelijkheid, want de ingevingen zijn in den geest der maatschappij waarin de geïnspireerden leven; zij drukken slechts dien geest zuiverder en krachtiger uit dan de gewone mensch het doet.

Bij sommigen der beroemdste visionairen heeft zich dit vermogen eerst zeer laat vertoond; Swedenborg b. v. was reeds achtenvijftig jaar toen hij zijn eerste visioen had. Ook Mohammed had zijn veertigste jaar reeds achter den rug. Hij was juist in dien tijd in godsdienstige overpeinzingen verzonken; onsterfelijkheid en eeuwige vergelding waren de vragen die hem bezig hielden, en meermalen werd zijn slaap door droomgezichten gestoord.

In dien opgewekten gemoedstoestand leefde hij met zijn huisgezin — de tijd wanneer is onzeker — op den berg Hirá, die een uur van

Mekka verwijderd is. De stormen in zijn binnenste, die reeds zes maanden gewoed hadden, duurden voort. Hij bad en vastte dikwijls (hetgeen, zooals men weet, het visioensvermogen verhoogt). Hij was menschenschuw geworden, zocht de eenzaamheid en gaf zich op deze afgelegene plek ongestoord aan zijne overpeinzingen over. De omgeving was weinig geschikt, hem opgeruimder te stemmen. Bijna geen plantengroei, naakte rotsen, steile hellingen en gapende afgronden. Hier verheugt geen kletterend water het oor; de voet treedt niet op zachte grasperken, het oog verlustigt zich niet in bloemen, en de vermoeide reiziger vindt geen verkwikkende schaduw. In de dalen liggen groote naar beneden gerolde steenen en rotsblokken, die het scherpe zonlicht weërkaatsen, wier aanblik bijna de oogen verschroeit, en die zoo heet worden, dat zij blaren aan de voetzolen veroorzaken. Eene geschikte plaats voor visioenen!

Op die plek had Mohammed zijne eerste geestverrukking; de spitse, alleen staande berg Hirá, die zich boven de omliggende verheft, werd de Djabal al-noer, "de berg des lichts".

Een bovennatuurlijk wezen verscheen aan Mohammed in een droomgezicht. De overlevering noemt dat wezen Gabriël; maar in den Koran heet het "een getrouwe", "een van groote macht" of "de heilige geest". De engel Gabriël wordt eerst in de ingevingen, die Mohammed te Medina ontving, bij name genoemd, en het is meer dan waarschijnlijk, dat de Heilige Geest bedoeld is. Hoe het zij, het bovennatuurlijke wezen drukte hem sterk en sprak: "Ikra!" Men heeft veel over de beteekenis van dit woord getwist. Vele Muzelmannen hebben het opgevat in de gewone beteekenis: "Lees!" maar zij hebben er dan bij moeten voegen — waarvoor geen bewijs is — dat de Geest een zijden doek toonde, waarop woorden stonden, die Mohammed lezen moest. Een Duitsch geleerde heeft gemeend, dat de bedoeling is: "Lees," namelijk de heilige boeken der Joden en Christenen; maar daartegen strijdt dat Mohammed de zaak steeds zoo voorstelt, dat hij niet uit een boek geput heeft, maar uit onmiddellijke ingeving. Veel meer heeft

DE BERGHIRÁ.

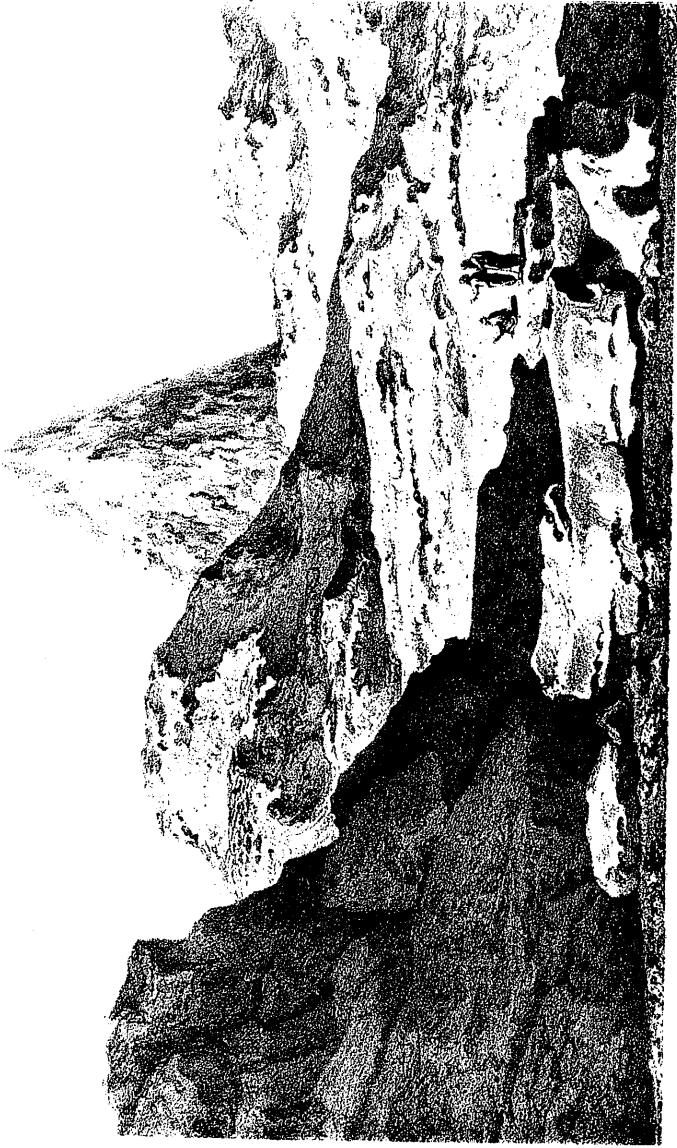
(De berg des lichts.)

Lith. Em. H. A. Pinet.

Mekka verwijderd is. De stormen in zijn binnenste, die reeds zes maanden gewoed hadden, duurden voort. Hij bad en vastte dikwijls (hetgeen, zooals men weet, het visioensvermogen verhoogt). Hij was menschenschuw geworden, zocht de eenzaamheid en gaf zich op deze afgelegene plek ongestoord aan zijne overpeinzingen over. De omgeving was weinig geschikt, hem opgeruimerd te stemmen. Bijna geen plantengroei, naakte rotsen, steile hellingen en gapende afgronden. Hier verheugt geen kletterend water het oor; de voet treedt niet op zachte grasperken, het oog verlustigt zich niet in bloemen, en de vermoeide reiziger vindt geen verkwikkende schaduw. In de dalen liggen groote naar beneden gerolde steenen en rotsblokken, die het scherpe zonlicht weérkaatsen, wier aanblik bijna de oogen verschroeit, en die zoo heet worden, dat zij blaren aan de voetzolen veroorzaken. Eene geschikte plaats voor visioenen!

Op die plek had Mohammed zijne eerste geestverrukking; de spitse, alleen staande berg Hirâ, die zich boven de omliggende verheft, werd de Djabal al-noer, "de berg des lichts".

Een bovennatuurlijk wezen verscheen aan Mohammed in een droomgezicht. De overlevering noemt dat wezen Gabriël; maar in den Koran heet het "een getrouwe", "een van groote macht" of "de heilige geest". De engel Gabriël wordt eerst in de ingevingen, die Mohammed te Medina ontving, bij name genoemd, en het is meer dan waarschijnlijk, dat de Heilige Geest bedoeld is. Hoe het zij, het bovennatuurlijke wezen drukte hem sterk en sprak: "Ikra!" Men heeft veel over de beteekenis van dit woord getwist. Vele Muzelmannen hebben het opgevat in de gewone beteekenis: "Lees!" maar zij hebben er dan bij moeten voegen — waarvoor geen bewijs is — dat de Geest een zijden doek toonde, waarop woorden stonden, die Mohammed lezen moest. Een Duitsch geleerde heeft gemeend, dat de bedoeling is: "Lees," namelijk de heilige boeken der Joden en Christenen; maar daartegen strijdt dat Mohammed de zaak steeds zoo voorstelt, dat hij niet uit een boek geput heeft, maar uit onmiddellijke ingeving. Veel meer heeft

DE BERGE HIRÅ.

(Heberg des Irinis.)

eene andere uitlegging voor zich, die, op goede gronden, het woord *ikra* vertaalt door "Predik!" Deze meenen wij te moeten aannemen, en vatten dus ook in dien zin het antwoord van Mohammed op. Dat antwoord was: "Ik ben geen prediker" (ik kan niet prediken). Het bovennatuurlijke wezen drukte hem op nieuw en zeide weder: "Ikra!" Mohammed gaf hetzelfde antwoord. Toen herhaalde de Geest zijn bevel voor de derde maal.

Tot zoo verre nemen wij gaarne de muzelmansche overlevering aan; maar daarentegen meenen wij dat de Europeesche geleerden tegen hunne gewoonte wat al te geloovig zijn, als zij met vrome Muzelmannen beweren, dat de Geest niet alleen voor de derde maal *ikra* heeft gezegd, maar daarenboven de vijf eerste verzen van Soera 96 heeft uitgesproken. Aan de muzelmansche overlevering kan men, in gevallen als dit, weinig vertrouwen schenken; volgens een ander verhaal¹ zouden dan ook de bedoelde Koranverzen eerst te Medina geopenbaard zijn, en vraagt men of zij in het droomgezicht passen, dan geloof ik dat het antwoord ontkennend zal uitvallen. Zij luiden aldus:

1. Ikra, in den naam van uwen Heer, die geschapen heeft,
2. Geschapen heeft den mensch uit bloedklompen;
3. Ikra, want uw Heer is de hoogste,
4. Die geleerd heeft door de pen,
5. Den mensch geleerd heeft wat hij niet wist.

De twee laatste verzen bewijzen genoegzaam, dunkt mij, dat *ikra* hier den gewonen zin heeft van *lees*; de andere verklaringen (Nöldeke, Sprenger) zijn uiterst gedwongen en doen de plaats geweld aan. Maar nu vraag ik: dragen die verzen het kenmerk van eene wijding tot Profeet? Inderdaad, als de Geest niets beters te zeggen had dan dat, dan had hij gerust weg kunnen blijven, en hoe gering men ook over Mohammed denke, door zulke woorden zal hij toch wel niet getroffen

¹ Het staat bij Sprenger, I, 342, n° 6. Ik verdedig het overigens niet; het schijnt mij even ongerijmd als het andere.

geworden zijn. De verzen zijn niets anders dan eene aansporing tot lezen, dat is, tot het lezen van den Koran; niet Mohammed, maar een ander, een ongeloovige of halfbekeerde, wordt aangesproken. De oorsprong der overlevering ligt evenwel voor de hand. Bekend was alleen, dat de Geest gezegd had: "Ikra"; men meende, men giste, dat hij meer had gezegd en dat zijne woorden in den Koran stonden. Was men eenmaal zoo ver, dan moest men wel op Soera 96 vervallen, want met uitzondering van ééne plaats, die volstrekt niet paste (Soera 17, vs. 15), is deze de eenige waarin ikra voorkomt.

Men moet zich de zaak dus zoo voorstellen: Mohammed, in godsdienstige overpeinzingen verzonken, dacht er over, zijn geloof onder zijne landgenooten te verkondigen, maar twijfelde of hij daartoe genoeg talent en kracht bezat. Intusschen wordt zijne fantasie door ascetisme en door de eentonige, akelige natuur, die hem omringt, steeds meer en meer geprikkeld; zijne gedachten en mijmeringen vervolgen hem ook in den slaap; hij heeft eene benauwdheid, eene nachtmerrie, en meent een bevel uit den hemel te hooren.

Evenwel, hij zelf was nog niet overtuigd. Hij had gedacht, dat de Geest zijn bezoek herhalen zou, en dit geschiedde niet. Een zwaren zielsstrijd heeft hij in die dagen moeten doorstaan. Eenzaam zwierf hij in de sombere valleien rond. Zinsverbijsteringen, waaraan hij reeds vroeger schijnt geleden te hebben, vermeerderden zijn angst. Hij meende geroepen te worden, zag naar alle kanten om, maar ontdekte niemand. Hij zelf hield zich voor krankzinnig, *madjnoon* (bezeten). Zijn lijden werd zoo onverdragelijk, dat hij het leven moede werd. Hij wilde er een einde aan maken, en besteeg nu eens den berg Thabîr, dan weder den berg Hirâ, met het doel zich in den afgrond neder te storten. Alleen een nieuw visioen kon hem zijne gemoedsrust teruggeven, en eindelijk zag hij den Geest, die hem geruststelde, hem verzekerde, dat hij niet krankzinnig was, dat hij eene hooge roeping te vervullen had, en dat een heerlijk loon hem wachtte. Toen hij de woorden van den Geest vernomen had, viel hij op den grond. Daarna ijldde hij naar de

zijn terug. Hij was uitgeput en voelde dat een aanval ophanden was. Zijne eerste woorden waren derhalve: "Wikkelt mij in! Wikkelt mij in!" Men deed het en sprenkelde water op zijn gezicht. De Geest wekte hem uit zijn aanval op met de woorden (Soera 74):

O ingewikkelde!

Sta op en waarschuw,

En prijs uwen Heer!

Reinig uwe kleederen,

Vermijd de onreinheid, ¹

Wees niet belangzuchtig in uwe mildheid, ²

En duld voor uwen Heer!

Na deze ingeving, zegt de overlevering, volgden de openbaringen elkander zonder tusschenpoozen op, dat is te zeggen: Mohammed wachtte nu niet meer op verschijningen van den Geest, op zinsverbijsteringen, maar hield de stem in zijn binnenste voor goddelijke ingeving.

In dien tijd, het lijdt geen twijfel, was Mohammed te goeder trouw. Hij geloofde even vast en even oprecht aan zijne visioenen en aan zijne goddelijke roeping als Paulus of wien men noemen wil. Een gewone bedrieger zou niet in staat zijn geweest, een godsdienst te stichten, die door millioenen menschen is aangenomen, die een wereldgodsdienst geworden is, en zonder krachtige, innige overtuiging, zou Mohammed nooit de beleedigingen en gevaren, die hem wachtten, gedurende meer dan tien jaren hebben kunnen trotseeren.

Geloof wekt geloof. Mohammed vond het bij zijne huisgenooten en vrienden. Vooreerst bij zijne vrouw Chadídjá. Als een beschermende engel stond zij sedert haren man ter zijde; zij troostte hem als hij bespot werd, sprak hem moed in als hij onder de vervolging leed,

¹ Namelijk, van den afgodendienst.

² Wees niet mild met het doel om voordeelen voor u zelve te verkrijgen.

sterkte hem als hij wankelde. Zijne dochters volgden; zoo ook Alí, de jongste zoon van Mohammeds oom Aboe-Tálib, een tienjarige knaap, dien Mohammed, in een jaar van hongersnood, in zijn huis had opgenomen om de zorgen van zijn oom eenigszins te verlichten, en verder de slaaf Zaid, van wien het niet zeker is of Mohammed hem toen reeds de vrijheid geschonken en als zijn zoon aangenomen had. Mohammeds geliefdste vriend, de rijke koopman Aboe-Bekr, zijn vertrouweling in het zoeken naar den waren godsdienst, een man, die door zijne rechtschapenheid en zijn bedaard karakter ieders vertrouwen en achting verworven had, geloofde dadelijk, en later zeide Mohammed dikwijls: "Allen hebben meer of min geaarzeld, eer zij mij als Godsgezant erkenden, behalve Aboe-Bekr." Aan hem schrijft de overlevering de vijf eerste gewichtige bekeeringen toe; dit schijnt, wel is waar, eene overdrijving, maar zeker is het toch, dat hij het nieuwe geloof met veel ijver zocht te verspreiden en dat hij tot de uitbreiding daarvan zijn vermogen gaarne prijs gaf. De overigen, die Mohammed erkenden, waren twee jongelingen, de een van zestien, de ander van zeventien jaar, namelijk Zobair, een bloedverwant zowel van den Profeet als van zijne vrouw, en Sad ibn-abí-Wakkâs, ook een bloedverwant van Mohammed; verder de kooplieden Abd-arahmân ibn-Auf en Talha; Othmân ibn-Matzoen, een sombere dweper, die reeds vóór zijne bekeering nooit wijn dronk, en die het plan had opgevat, zich te ontmannen en als boeteling de wereld rond te zwerfen; Othmân ibn-Affân, ¹ een man van een innemend uiterlijk en sierlijke manieren, die het nieuwe geloof aannam ten einde op die wijze de hand van Mohammeds schoone dochter, Rokaija, te verwerfen. De overigen waren meestal vreemden, slaven en vrouwen. Het geloof aan een God en het besef hunner verantwoordelijkheid hadden bij de meesten de behoefte aan eene openbaring en aan een leidsman opgewekt; Mohammed met zijne godspraken bevredigde die behoefte,

¹ Later de derde Chalief.

en zij zagen, evenals hij zelf, in zijne toevallen het bewijs zijner goddelijke zending. Op de bekeering der vrouwen schijnt Chadfdja, die in groot aanzien stond, veel invloed gehad te hebben. In het vijfde jaar der zending nam ook Omar het nieuwe geloof aan. Hij was een man van zesentwintig jaren, met een krachtigen lichaamsbouw en eene groote gestalte, zoodat hij in eene volksmenigte boven allen uitstak. Daarbij was hij behendig en werd de tweehandige genoemd, omdat hij de linkerhand met evenveel vaardigheid als de rechter gebruiken kon. In zijnforsch lichaam woonde een gezonde geest. Hij had een juisten blik, was snel in het nemen van besluiten, onwrikbaar, stoutmoedig, gewelddadig zelfs, in de uitvoering; aan die eigenschappen paarde hij rechtschapenheid, en ofschoon er slimheid school onder zijne rondborstigheid, zoo was hij toch vrij van zelfzucht en handelde niet uit persoonlijke beweegredenen. De bekeering van dien man was zoo gewichtig, dat het niet vreemd is, dat de overlevring ze aan een wonder toeschrijft. Ter liefde der poëzij deelen wij die volkssage mede.

Mohammed, zoo verhaalt men, bad Alláh zijn godsdienst te verheerlijken door de bekeering van Omar of door die van zijn aartsvijand Aboe-Djahl. Zijne bede werd verhoord. Omar ging namelijk eens uit met aangesespt zwaard. Een Zohriet, die hem ontmoette, vroeg hem:

“Waar gaat gij heen, Omar?”

“Ik wil naar Mohammed gaan, dien Căbiër, die onze eendracht heeft verstoord, die onze wijzen dwazen noemt, onzen godsdienst hoont, onze goden lastert. Hem wil ik dooden.”

“Maar vreest gij dan de wraak der Hăsjimieten en Zohrieten niet?”

“Het schijnt alsof gij zelf ook al een Căbiër geworden zijt en den godsdienst, waarin gij geboren zijt, verlaten hebt.”

“Dat zou nog zoo vreemd niet zijn; maar wil ik u iets zeggen, dat veel vreemder is? In plaats van u over mijn geloof te bekommeren, moest gij veeleer toezien, wat uwe naaste bloedverwanten gelooven.”

“Mijne naaste bloedverwanten? Wie bedoelt gij?”

“Uwe eigene zuster Fâtima en haren man Saïd. Die zijn muzelmansch geworden, volgelingen van Mohammed. Zorg liever voor die, en niet voor mij.”

Woedend ijde Omar naar 't huis van zijnen zwager. Bij dezen en diens vrouw was juist Chabbâb, een geloovige, die hun de Soera Tah (de twintigste in den Korán) voorlas, en die zich verborg zoodra hij Omars voetstappen hoorde. Omar trad binnen.

“Wat was dat voor een geprevel, dat ik hier hoorde?”

“Wij spraken over 't nieuws van den dag.”

“Daar twijfel ik aan. Ik geloof, dat gij Cabiërs geworden zijt.”

“Welnu,” antwoordde zijn zwager, “gesteld eens, dat de waarheid in een anderen godsdienst dan in den uwen was?”

Omar vloog op, greep zijn zwager aan, en toen Fâtima haren man te hulp kwam, gaf hij haar zulk een duchtigen slag, dat haar bloed stroomde, terwijl beide riepen: “Ja, wij zijn muzelmansch, wij gelooven aan Allâh en zijn Profeet, doe met ons wat gij wilt!”

Het gezicht van het bloed had Omar tot bedaren gebracht. Hij had berouw over zijne ruwheid.

“Geef mij het blad, dat ik u daar zoo even hoorde lezen,” sprak hij. “Ik wil zien, wat Mohammed voor den dag heeft gebracht.”

“Wij durven het u niet toevertrouwen,” antwoordde Fâtima.

“Vrees niets! Ik zweer bij al onze goden, dat ik het u terug zal geven, als ik het gelezen heb.”

“Neen, broeder, gij zijt onrein, en slechts de reinen mogen dat blad aanraken.”

Omar stond op, waschte zich, en toen gaf zijne zuster hem het blad. Nadat hij eenige verzen gelezen had, riep hij uit: “Hoe schoon, hoe verheven!” Toen trad Chabbâb uit zijn schuilhoek te voorschijn, verhaalde wat de Profeet den vorigen dag gezegd had, en bezwoer Omar, den islam aan te nemen. “Ik zal het doen,” antwoordde hij; “zeg mij waar Mohammed is, dan zal ik tot hem gaan.” “Hij is,” antwoordde de ander, “met vele geloofsgenooten in het huis van Arkam bij den

heuvel Cafa." Omar begaf zich daarheen en klopte aan de deur. Een der aanwezigen keek door eene reet om te zien wie het was. Verschrikt keerde hij terug en riep uit: "Profeet, daar is Omar, die zijn zwaard heeft aangegespit!" "Laat hem binnenkomen," zeide Hamza, een oom van den Profeet, die weinige dagen te voren het Islamisme had aangenomen en later den bijnaam van de Leeuw Gods verwierf; "komt hij met een goed doel, dan zullen wij hem goed behandelen, en zoo niet, dan dooden wij hem met zijn eigen zwaard." "Laat hem binnenkomen!" sprak daarop de Profeet. De deur werd geopend; Mohammed ging Omar te gemoet, vatte hem bij zijn kleed en riep uit: "Uwe bestemming is het niet, tot het einde toe in de ongerechtigheid te volharden, zoodat een rampzalig lot u zou moeten treffen." "Godsgezant," sprak toen Omar, "ik ben tot u gekomen om te verklaren dat ik aan Alláh en zijn Profeet geloof."

Als volkssage heeft dit levendige en dramatische verhaal ongetwijfeld hooge waarde; maar als geschiedenis mag het, na de laatste onderzoekingen, niet langer worden aangenomen. Het is eene legende, die uitgedacht is zoowel om de bekeering van Omar recht aanschouwelijk voor te stellen, als om te bewijzen, dat hij door de verhevenheid van den Koran bekeerd is. Hetzelfde doel, dezelfde strekking, vindt men in een ander verhaal, dat ouder schijnt dan het vorige. Daarin verhaalt Omar zelf, dat, toen hij uitgegaan was om zich tegen Mohammed te verzetten (waarschijnlijk is de bedoeling: om met hem te redetwisten), hij hem bij de Kaba het begin van Soera 69 hoorde opzeggen. Hij bewonderde de woorden, die hij hoorde, en sprak bij zich zelve: "Hij is een dichter." Toen las Mohammed het vers: "Dat is de taal eens dichters niet; gij hebt weinig geloof." "Toen dacht ik," zeide Omar: "neen, een dichter is hij niet, maar een waarzegger, want hij weet wat ik denk." Toen ging hij voort: "En het is niet de taal eens waarzeggers" enz. Op dat oogenblik sloeg het geloof diepe wortels in mijn hart."

Er bestaat ook eene derde, nog eenvoudiger overlevering omtrent

Omars bekeering. Het is evenwel onnoodig, haar mede te deelen, daar zij in doel en strekking met de laatstgemelde overeenstemt, en wij merken liever op, dat de welmeenende uitvinders dezer vertellingen vergeten hebben, dat Mohammeds openbaringen bekend genoeg waren, zoodat zeker Omar ze, in 't vijfde jaar der zending, niet voor 't eerst gehoord heeft. De bekeering van Omar was niet plotseling, en zelfs mag men betwijfelen, of hij wel ooit zulk een hevige bestrijder der nieuwe leer geweest is, als hij in de legenden wordt voorgesteld, want zijn zwager Saïd verklaarde later in het openbaar op den kansel te Koefa, dat Omar hem en zijne vrouw Fâtima in het geloof had gesterkt, nog eer hij zelf openlijk tot den islam was toegetreden. De zaak was deze: Omars familie was niet geneigd, hem te beschermen indien hij muzelman werd; hij stelde dus zijn leven in gevaar, als hij daartoe overging eer hij een machtigen beschermer had, en eerst toen hij dien in den Sahmiet Âç ibn-Wâyil had gevonden, kon hij voor zijne gevoelens uitkomen.

Hoogst gewichtig was de bekeering van Omar; zonder hem en Aboe-Bekr had zeker het Islamisme nooit gezegepraald. Mohammed was de geïnspireerde, maar het ontbrak hem en aan praktisch verstand en aan energie in het handelen. De eerste eigenschap bezat Aboe-Bekr, de tweede Omar; zij completeerden den Profeet, die niet buiten hen kon, die zich als het ware met hen had vereenzelvigd, die steeds gewoon was te zeggen: "ik, Aboe-Bekr en Omar zijn daar en daarheen gegaan, — ik, Aboe-Bekr en Omar zijn van daar en daar gekomen, — ik, Aboe-Bekr en Omar hebben dit en dat gedaan;" — maar op hunne beurt voelden ook zij hunne onvolledigheid, hunne eenzijdigheid, en werden aangetrokken, Aboe-Bekr door zijne oorspronkelijkheid en zijn enthousiasme, Omar nog daarenboven door zijne zwakheid en hulpeloosheid; want het ligt in den aard van den mensch, dat hij van tegenstrijdigheden houdt, en de sterke man zoekt en vindt het goddelijke juist in de zwakheid; — zoo knielden de forsche, ruwe, in 't staal gedoste ridders het liefst voor het kindeken in de armen der Moedermaagd. Het klaverblad was nu volledig: Mohammed dacht,

Aboe-Bekr sprak, Omar handelde. Bij alle gelegenheden, waarin de mensch zich slechts schaaft, wanneer hij voor zich zelven spreekt — en zij zijn zoo talrijk in het leven — voerde Aboe-Bekr het woord, en deed dat in den geest van verzoening en met taaie volharding. Moest er bevolen of gedreigd worden, was er ruwe kracht noodig, dan was Omar de man. Mohammed was er zoozeer van overtuigd, dat hij hem zelfs begaan liet, toen er zich te Medina een oproerige geest in zijn eigen barem vertoonde. En Omar wist meesterlijk de ondergeschiktheid te herstellen; zijne forsche stem en zijn stok hadden op de schoone bewoonsters van den harem meer uitwerking dan de goddelijke ingevingen van den Profeet. Zelfs op die ingevingen is zijn invloed groot geweest: hij zelf erkende, dat eenige geboden uit den hemel zijn nedergedaald, nadat hij het noodzakelijke daarvan had aangetoond; — eene omstandigheid, die eigenlijk in zijn geloovig gemoed en in dat van alle Muzelmannen twijfel aan den goddelijken oorsprong van Mohammeds ingevingen zou hebben moeten doen ontstaan, wanneer namelijk een geloovig gemoed ooit in dergelijke zaken nadacht en redeneerde.

Er bevonden zich dus onder de eerste geloovigen mannen van talent en geestkracht; maar zij behoorden niet tot den hoogsten kring, velen behoorden tot den laagsten, en het getal van Mohammeds volgelingen was uiterst gering; ten tijde van Omars bekeering bedroeg het hoogstens twee en vijftig personen. De groote massa — en in de gegeven omstandigheden kon dat niet anders — was voor de nieuwe leer onverschillig. Zij bevatte inderdaad niets onbekends; zij miste de aantrekkingskracht der nieuwhed en oorspronkelijkheid. Zij was het Haniefisme; Mohammed gaf dan ook aan zich zelven en aan zijne aanhangers den naam van hanief of van *moslim*, de aan God zich overgevende, de aan Gods bevelen, hoe vreemd, hard en tyranniek die ook mogen schijnen, zich onderwerpende; — eene benaming, die de Haniefen, zoo het schijnt, reeds hadden aangenomen; — en de Mekkanen, zooals men uit de legende omtrent Omars bekeering gezien

heeft, noemden de geloovigen gewoonlijk Ġābiġrs (eene soort van Haniefen, zooals wij weten, heette ook Abrahamitische Ġābiġrs). Het eenige nieuwe in de leer, zooals die in 't eerst te voorschijn trad — want de Profeet ontwikkelde haar eerst later en trapsgewijze — was, dat Mohammed zich als Godsgezant voordeed, en juist dit konden zelfs degenen, die anders geen tegenzin tegen 't Haniefisme koesterden, niet aannemen, terwijl de overigen zulk eene aanmatiging bespottelijk vonden. Niet allen oordeelden eveneens over den Profeet; sommigen hadden medelijden met den armen ziekelijken man, en wilden hem geneeskundige behandeling verschaffen; anderen hielden hem voor een waarzegger of voor een goochelaar, een bedrieger; weder anderen voor een krankzinnige, en het getal der spotters was groot. “Daar is de zoon van Abdallāh, die ons tijding uit den hemel komt brengen,” heette het als men hem zag aankomen. Aan de aristocratie, die de Mekkaansche republiek bestuurde — voor zoo ver er te Mekka een bestuur was, want in den zin waarin wij dat woord opvatten, was het daar evenmin als onder de Bedowijnen te vinden, — aan de aristocratie, die uit een vijftiengigtal personen bestond, scheen de geheele zaak gevaarlijk. Met eene scherpzinnigheid, die meestal aan oligarchen eigen is, schijnt zij van den beginne af te hebben ingezien, waarschijnlijk eer Mohammed zelf het inzag, dat de zegepraal der nieuwe leer ook de zegepraal eener maatschappelijke en politieke omwenteling zijn zou; dat, wanneer eenmaal het volk voor het hier namaals leefde, haar invloed voor dien van den stedehouder Gods op aarde zou moeten wijken, en dat deze niet alleen op de sleutels van den hemel, maar ook op den aardschen schepter aanspraak zou maken. Ook onder die mannen waren merkwaardige of edele karakters en schrandere hoofden. De Sjaich der Omajjaden, Aboe-Sofjān, de aanzienlijkste in Mekka en de stamvader der Chaliefen van Damascus, was het type der oud-Arabische aristocratie: verstandig, gematigd, vol waardigheid. Hij haatte de nieuwe leer niet — dat liet hij aan zijne hartstochtelijke gemalin Hind over — maar zag er met verachting

op neér. Tegenover Mohammed nam hij de uiterlijke vormen van beleeftheid in acht, zooals een welopgevoed groot heer dat tegenover zijn minderen doet; maar in stilte intrigeerde hij tegen hem en verleende weinig bescherming aan de leden zijner familie die het Islamisme hadden aangenomen. De Sjaich der Machzoemieten, eene familie die alle andere in rijkdom en getalssterkte, maar niet in adel, overtrof, Walid ibn-Mogtra, was een der hevigste vijanden der nieuwe leer, maar tegelijk een edel en ridderlijk man. Toen de van alle bescherming verstokene dweper Othmán ibn-Matzoen de zijne inriep, opende hij hem zijn huis, liet hem volle vrijheid te denken en te handelen zooals hij wilde, en verkondigde overal, dat hij elke beleediging, zijn beschermeling aangedaan, als eene hem aangedane beschouwen zou. Niet met ruw geweld wilde hij de nieuwe leer tegengaan, maar met redeneering; daarom trok hij mannen van talent en kennis tot zich, en trachtte Mohammed van bedrog en tegenspraak met zich zelve te overtuigen. Hij was een gevaarlijke tegenstander voor den Profeet, die hem dan ook in de diepste hel plaatste, in eene ingeving, die sterk op den lachlust der Mekkanen werkte, want zij bepaalde het getal der wachters van de hel op negentien, waarop iemand verklaarde, dat hij alleen er zeventien voor zijne rekening nam, en dat hij hoopte, dat een ander de twee overigen wel voor de zijne zou willen nemen.

Tegenover de vijandschap der aristocratie en het ongeloof of het gezond verstand, zooals men het noemen wil, van de overgroote meerderheid zijner spotzieke stadgenooten, bevond Mohammed zich in een zeer moeilijken toestand. Zijn eerste optreden was zeer bescheiden geweest; hij had zich niet openlijk als Profeet aangekondigd, maar had getracht, onder de hand aanhangers te winnen; in het vierde of vijfde jaar evenwel ontving hij het bevel uit den hemel, zijne leer in het openbaar te verkondigen, en nu brak de storm los. De ijveraars tastte de afgoden aan, den staatsgodsdienst, zooals wij zouden zeggen, en natuurlijk kon de aristocratie dat niet lijdelijk aanzien. Hare macht reikte evenwel niet ver; in zulk een vrijen staat, waarin ieder

beschermd werd door zijne familie, kon niemand dan het hoofd der familie de individueele vrijheid beperken. De voornaamste Mekkanen begaven zich dus tot Aboe-Tálíb, Mohammeds oom en natuurlijke beschermer, en verzochten hem, dat hij zijn neef òf tot zwijgen zou noodzaken, òf hem zijne bescherming zou onttrekken. In beleefde bevoordingen weigerde Aboe-Tálíb zoowel het een als het ander; hij was niet met de nieuwe leer ingenomen en heeft ze dan ook nooit omhelsd, maar zijn eerlijk en vrijheidlievend hart kon niet dulden, dat iemand in het uiten zijner overtuiging verhinderd werd. Aan dien stelregel is hij steeds getrouw gebleven. Toen de Mekkaansche edelen later terugkwamen en niet alleen hun verzoek herhaalden, maar er bedreigingen bijvoegden, was hij wel ontroerd en bezwoer zijn neef, aan de zijnen een burgeroorlog te besparen; maar toen Mohammed, vol bezielende overtuiging, hem ten antwoord gaf: "Bij Alláh! Al plaatste men de zon in mijne rechterhand en de maan in mijne linker, op voorwaarde dat ik dit groote werk staakte eer God het heeft doen zegepralen of ik in het volvoeren daarvan bezwiken ben — ik zou het niet staken," — toen riep hij zijn neef, die weenend heenging, terug, en zeide tot hem: "Verkondig wat gij wilt! Ik zal u mijne bescherming niet onttrekken, ik zweer het u!"

Aboe-Tálíb evenwel kon alleen het leven van zijn neef beschermen; hem tegen bespottingen en beleedigingen vrijwaren kon hij niet. En die troffen Mohammed in ruime mate. Als hij zijne Koranverzen opzeide, kwam een ander en vertelde een sprookje, een derde reciteerde een gedicht, een vierde maakte muziek; men wierp hem met slijk en vuilnis; kortom men nam tot allerlei lage, gemeene middelen zijne toevlucht, om hem te beleedigen en te kwellen. En wat voor hem wel het ergste was, zijne prediking werkte niets uit. Hij zocht aan de ongeloofigen vrees in te boezemen door hen te bedreigen met eene straf, hetzij in het volgende, hetzij in dit leven, en ging daarbij van het op zich zelf ware grondbeginsel uit, dat vrees voor de toekomst den meesten indruk op de groote menigte maakt. Maar op de Mekkanen

hadden die bedreigingen geen invloed. Door eene straf in dit leven te voorspellen, die toch niet kwam, maakte Mohammed zich slechts bespottelijk, en het was nutteloos de Mekkanen met eene straf in het volgende leven te bedreigen, want zij ontkenden een volgend leven. Te vergeefs trachtte de Profeet hunne overtuiging op dit punt te veranderen; te vergeefs nam hij tot allerlei zonderlinge, in onze oogen niet zeer kiesche bewijsgronden zijne toevlucht; en zoo lang hij hen op dit terrein niet overwonnen had, konden zijne beschrijvingen der hel, hoe vreeselijk hij die ook zocht voor te stellen, evenmin uitwerking hebben als zijne verhalen van volken, die gestraft waren geworden, omdat zij aan de tot hen gezondene profeten niet geloofd hadden. Met die verhalen, die een hoofdbestanddeel van den Koran uitmaken, deed Mohammed zich meer kwaad dan goed. Het zijn hoofdzakelijk verhalen die ook in het Oude Testament staan; maar daar Mohammed den Bijbel niet kende, zoo liet hij zich door anderen, zoo het schijnt door min of meer kettersche Joden, de Joodsche legenden mededeelen en bewerkte die dan op zijne wijze. De manier hoe hij aan die verhalen kwam, bleef aan de Mekkanen geenszins verborgen, en zij deden Joden komen, ten einde den zoogenaamden Profeet van verdraaiing der geschiedenis of van onkunde te overtuigen.

Het groote werk vorderde dus niet, en intusschen waren diegenen onder de geloovigen, die geen machtige beschermers hadden, maar vooral de slaven en de vrouwen, aan de hevigste vervolgingen en martelingen blootgesteld. Enkele slaven en slavinnen moesten hun standvastig geloof met den dood boeten en werden de eerste martelaars voor den islam; andere werden door Aboe-Bekr vrijgekocht (Mohammed zelf kon het niet doen, want zijne geldelijke omstandigheden waren achteruit gegaan); maar er waren er ook (en niet alleen onder de slaven), die hun geloof verloochenden. In die omstandigheden gaf Mohammed zelf aan degenen, die het meest te lijden hadden, den raad, Mekka te verlaten, en zich naar Abyssinië, een Christelijk land, te begeven. Zij vertrokken; maar nu stond Mohammed nagenoeg alleen,

en zijn toestand was zoo treurig, dat hij zich door de aristocratie tot eene minnelijke schikking liet overhalen. Het was haar niet te doen om eene erkenning van Hobal, die om zoo te zeggen de god van Mekka was; die was hun te onverschillig; maar zij wilden; dat Mohammed de godheden der machtigste omliggende stammen erkende, namelijk Allât, Ozzâ en Manât. Inderdaad was dit voor de Mekkanen eene levensvraag. Zij moesten in goede verstandhouding met de naburige stammen leven, en het eerste vereischte daartoe was, dat zij hunne voor naamste godheden erkenden. Deden zij dat niet, dan was overal de weg voor hunne karavanen versperd, en, daar het heilige gebied, waarop Mekka stond, eigenlijk aan al de verbondene stammen toebe hoorde, zoo liepen zij zelfs gevaar; daaruit verdreven te worden. Zij zeggen dan ook in den Koran ¹ tot Mohammed: "Wanneer wij uwe leer aannemen, dan worden wij uit ons land verjaagd." Uit louter politieke beweegredenen, en geenszins uit gehechtheid aan de drie godheden, stelden zij dus aan Mohammed voor, die te erkennen, en beloofden hem dat zij, als hij het deed, hem op hunne beurt zouden erkennen als Godsgezant. Ten einde raad, had Mohammed de zwakhed, daartoe zijne toestemming te geven, en nu werd hem eene Soera (de drie en vijftigste) geopenbaard, die hij aan de verzamelde Mekkanen voordroeg en waarin deze verzen voorkwamen:

Ziet gij Allât en Ozzâ,

En Manât als derde?

Dat zijn de verhevene Garânîk, ²

Op wier bemiddeling men waarlijk hopen mag.

¹ Soera 28, vs. 57.

² Dit woord beduidt of *zwanen* (vgl. Nöldeke, *Geschichte des Qorâns*, p. 80), of *kraanvogels* (zie Abd-al-wâhid, p. 222 mijner uitgave), of *teedere jongelingen*. Ik vrees dat Sprenger (II, p. 17) zich vergist, als hij de zwanen in de Griekse en Germaansche mythologie hierbij te pas brengt. Mohammed, meen ik, heeft met opzet een hoogst dubbelzinnig en onverstaanbaar woord gekozen, omdat hij den waren naam *godheden* niet noemen kon. Wij noemen zoo iets een Jezuwietenstreek. Onder *Garânîk* kon ieder verstaan wat hij wilde; op de godheden toegepast, beteekent het eigenlijk niets.

Bij de laatste woorden der Soera: "Werpt u op den grond voor Alláh en aanbidt hem!" wierpen zich nu allen neder en raakten den grond met het voorhoofd aan.

Zoo had Mohammed gezegepraald! Geheel Mekka had hem als Godsgezant erkend! Maar voor die overwinning had hij zijne innigste, heiligste overtuiging ten offer gebracht, het hoofdbeginsel zijner leer verloochend! Zijne vroegere tegenstanders konden hem slechts verachten, zijne oprechte aanhangers wankelden in het geloof. Dat moest hij weldra bemerken en zijn geweten moest ontwaken. Volgens de overlevering ontwaakte het aanstonds; zij zegt, dat Gabriël oogenblikkelijk aan den Profeet verscheen om hem te recht te wijzen, en dat hij reeds den volgenden morgen de aanstootelijke woorden herriep. Het zou onbillijk zijn, van de overlevering iets anders te verwachten; het was voor de godgeleerden vernederend genoeg, dien mislag te moeten toegeven; hij wordt dan ook door vele vrome schrijvers verzwegen, door anderen op rekening van den duivel gesteld, die Mohammeds stem nabootste, door de meeste lateren ontkend; maar er is reden om aan te nemen, dat er eenige tijd verliep eer Mohammed zijne erkenning der afgoden terugnam, want degenen, die naar Abyssinië gevlugt waren, keerden terug, omdat zij de tijding ontvangen hadden, dat er eene verzoening tusschen Mohammed en zijne stadgenooten had plaats gehad, en die tijding zou toch wel niet tot hen gekomen zijn, wanneer Mohammed dadelijk zijne fout ingezien en herroepen had.

Natuurlijk verbitterde de mislukte poging tot verzoening de Mekkanen nog meer. De uit Abyssinië teruggekeerde vluchtelingen ondervonden het; velen hunner werden mishandeld en gefolterd, en eene nieuwe vlucht naar hetzelfde land werd noodzakelijk. Mohammed zelf wilde men òf verdrijven òf vermoorden, maar de standvastige houding zijner familie belette de uitvoering van dit plan. Toen werd die familie als het ware in den ban gedaan; de overige Koraisjieten verbonden zich schriftelijk onder elkander, met haar geene huwelijken aan te gaan,

geen handel te drijven en haar geene bescherming te verleenen. Het was eene zware ramp; want nu kon die familie zich niet meer aan eene Koraisjietische karavaan aansluiten, en om er zelve eene uit te rusten en te verdedigen, daartoe was zij niet rijk en niet machtig genoeg; zij had dus hare kostwinning verloren, en gedurende twee of drie jaren, toen er eindelijk eene verzoening plaats had, bleef zij in dien toestand.

Kort daarna verloor Mohammed zijne vrouw Chadidja en zijn oom Aboe-Tálib. De laatste slag vooral was voor hem zeer zwaar: hij had nu geen beschermer meer. Hij bleef dan ook gewoonlijk te huis, want hij was meer dan ooit aan de beleedigingen zijner stadgenooten blootgesteld. Toen trok zijn oom Aboe-Lahab, ofschoon hij een doodvijand der nieuwe leer was, zich zijner aan, want het handhaven der individueele vrijheid der leden zijner familie ging hem meer ter harte dan al het overige. "Ga waarheen gij wilt," zeide hij tot zijn neef, "en doe wat gij wilt, zooals gij gedaan hebt toen mijn broeder nog leefde; ik zweer bij Alláh, zoo lang ik leef, zal u geen kwaad overkomen." De meerderheid der Koraisjieten eerbiedigde en billijkte zijne handelwijze; maar twee der hevigste vijanden van Mohammed zochten en vonden een middel om hem daarvan af te brengen. "Heeft uw neef u ook gezegd, waar uw vader zich bevindt?" vroegen zij hem. Aboe-Lahab stelde de vraag aan zijn neef, die hem het dubbelzinnige antwoord gaf: "Bij de zijnen." Aboe-Lahab, daarmede volkomen tevreden, begaf zich daarop tot de twee vijanden van zijn neef, en deelde hun Mohammeds woorden mede. "Nu ja," zeiden zij, "maar hij bedoelt, dat hij in de hel is." Hij ging nu naar Mohammed terug en vroeg: "Hoe? Gij gelooft, dat mijn vader in de hel is?" Op die bepaalde vraag moest Mohammed wel een bepaald antwoord geven, en het strekt hem tot eer, dat hij het deed, want door in dit geval oprecht voor zijne overtuiging uit te komen, verloor hij zijn laatsten beschermer en stelde hij zijn leven in gevaar.

Hij beproefde nu, elders beschermers en aanhangers te vinden, en

begaf zich met zijn aangenomen zoon Zaid naar de stad Táif. Toen hij daar aangekomen was, bezocht hij achtereenvolgens de drie broeders, die in de stad den meesten invloed bezaten, en trachtte hen voor zich te winnen. Maar hunne antwoorden waren bittere spot. Een zeide: "Als Alláh een profeet wilde zenden, kon hij dan geen beteren vinden dan gij zijt?" En een ander: "Ik wil niet verder met u spreken; als gij een gezant Gods zijt, zooals gij voorgeeft, dan zijt gij een te voornaam persoon dan dat ik het wagen zou, met u te redetwisten; zijt gij daarentegen een bedrieger, dan zou ik het beneden mij rekenen, u te woord te staan." En daarbij bleef het niet: de drie broeders hitsten het gepeupel en de slaven tegen hem op; onder eene hagelbui van steenen moest hij in allerijl de stad verlaten en met een bedroefd hart naar Mekka terugkeeren.

Op die wijze waren er meer dan tien jaren voorbijgegaan. Mohammeds aanhangers waren nog weinig in getal, en alles scheen aan te duiden, dat de nieuwe godsdienst zonder sporen na te laten verdwijnen zou, toen de Profeet onverwachts steun vond bij de Aus en Chazradj, twee stammen, die, tegen het eind der vijfde eeuw, het bezit van Medina aan Joodsche stammen ontruikt hadden.

De Medinensers en de Mekkanen haatten elkander omdat zij niet tot hetzelfde ras behoorden. Bij dien haat voegden de Mekkanen ook verachting, want de Medinensers waren landbouwers, en volgens de algemeene meening der Arabieren was de landbouw eene verachtelijke bezigheid. Daarenboven waren er zeer vele Joden te Medina; verscheidene familiën onder de Aus en Chazradj hadden den godsdienst der vroegere beheerschers der stad aangenomen, die thans in den toestand van cliënten (maulâ's) verkeerden, en de Mekkanen waren maar al te zeer geneigd, de geheele bevolking, ofschoon de meerderheid daarvan denzelfden godsdienst had als zij, als eene Joodsche te beschouwen en er dus laag op neêr te zien.

Mohammed deelde in de vooroordeelen zijner stadgenooten; maar daar hij er aan wanhoopte, de kooplieden en Bedowijnen van zijn

eigen ras te bekeeren, en hij zelf meende, dat zijn leven gevaar liep, moest hij zijne vooroordeelen wel vergeten en elken steun aangrijpen, van welken kant die ook kwam.

Op verschillende Medinensers had Mohammeds leer reeds grooten indruk gemaakt, want vooreerst waren zij van zelve geneigd, goed te keuren wat de Mekkanen afkeurden; in de tweede plaats bedreigden hunne Joodsche onderdanen hen dikwijls met de komst van den Messias, die hun de heerschappij zou ontnemen om die aan de Joden terug te geven; en toen zij nu van Mohammed hoorden spreken en hoe die als Godsgezant opgetreden was, hielden zij hem voor den Messias, wiens komst de Joden voorspelden; zij meenden dus, dat het 't voorzichtigste was, te zorgen dat de Joden hen niet voorkwamen in het erkennen van dien Profeet; deden zij zelve dat het eerst, dan behoorde hij hun toe, dan keerden zij tegen de Joden het wapen, dat deze tegen hen hadden willen keeren. Ten derde was Medina aan gedurige tweedracht ten prooi; men gevoelde er behoefte aan rust en tot nu toe was er niemand in staat geweest, die aan de stad te schenken.

Om al die redenen waren de Medinensers zeer geneigd, Mohammed te erkennen. Er werden onderhandelingen aangeknoopt en eindelijk had, in het voorjaar van 622, de beslissende samenkomst van Mohammed met de hoofden van Medina plaats, en wel op den weg tusschen Mekka en Minâ, daar waar die eng wordt, en, terwijl hij een hoek (acaba) vormt, naar boven stijgt. Het was de plaats, die gewoonlijk tot Mohammeds gesprekken met de Medinensers diende. Ditmaal was voor de beslissende afspraak de nacht bepaald. Mohammed werd door zijn oom Abbâs, ofschoon die niet aan zijne zending geloofde, vergezeld, en deze opende nu de onderhandeling door het volgende te zeggen, dat trouwens niet geheel en al naar waarheid was: "Chazradjieten! Gij hebt aan Mohammed de bewuste uitnoodiging doen toekomen. Hij behoort tot eene der beste familiën van zijn stam, en ofschoon eenigen onder ons niet aan hem gelooven, zoo stemmen

wij toch allen hierin overeen, dat wij hem bescherming verleenen; wij verleenen hem die wegens zijne geboorte en omdat wij zijne bloedverwanten zijn. Mohammed heeft alle dergelijke uitnoodigingen van de hand gewezen; de uwe heeft hij evenwel aangenomen, want gijlieden bezit macht, dapperheid en krijgskunst, zoodat gij van de Arabieren niets te vreezen hebt. Overlegt uwe plannen goed, en als gij tot een besluit gekomen zijt, scheidt u dan niet van uwe leidlieden noch van de meerderheid af, want het waarste woord is ook het beste.” Daarop nam een Medinenser het woord. “Wij hebben uwe rede vernomen,” sprak hij. “Bij Alláh! Hadden wij een ander oogmerk dan hetgeen wij opgegeven hebben, dan zouden wij het zeggen; maar wij hebben besloten, Mohammed getrouw te zijn en ons leven op te offeren om hem te beschermen.”

De Profeet droeg hun nu den hoofdinhoud zijner leer in Koranstukken voor, en noodigde hen uit, de geloofsbekentenis af te leggen. Zij deden het, zwoeren hem trouw, en door geestdrift medegesleept, werden zij zoo luidruchtig, dat Abbás hen tot stilte vermanen en op hunne onvoorzichtigheid oplettend maken moest. In navolging van Jezus, die twaalf Apostelen gekozen had, benoemde nu de Profeet twaalf nakibs of aanvoerders, waarna de vergadering uiteen ging.

Aan de Mekkanen bleef het voorgevallene niet onbekend, en den volgenden dag kwamen velen hunner in de legerplaats der Medinensers. “Wij hebben vernomen,” zeiden zij, “dat gij dezen nacht eene bijeenkomst met onzen stamgenoot gehad hebt en dat gij hem bij die gelegenheid onder anderen beloofd hebt, ons te beoorlogen. Dat doet ons leed, want er is geen stam in Arabië, met wien wij liever in vrede zouden leven dan met den uwen.” Diegenen onder de Medinensers, die nog heidenen waren en de samenkomst niet hadden bijgewoond, sprongen op en zwoeren bij alles wat hun heilig was, dat de beschuldiging ongegrond was en dat zij niets van dat alles wisten. Van hunnen kant haastten zich de Medinensische Muzelmanen, zoodra de Mekkanen vertrokken waren, naar hunne geboortestad

terug te keeren. Zij werden evenwel vervolgd en twee werden achterhaald; de een wist zich met zijn zwaard een weg te banen; de ander werd wel is waar gevangen genomen, gebonden en voortgesleept, maar daar hij een gastvriend te Mekka had, kwam hij weldra weder vrij.

Intusschen maakten de Mekkaansche Muzelmannen zich tot de vlucht gereed. Het kon aan hunne stadgenooten niet onverschillig zijn, dat de ijveraars, die zij tot nu toe veracht hadden, een steunpunt gevonden hadden en eene politieke macht waren geworden, waarvan men voorspellen kon, dat zij aan de heilige stad vijandig zou zijn; maar toch waagden zij het niet, den nieuwen godsdienst in burgerbloed te verstikken, of liever zij konden het niet, want de familiebanden waren sterker dan die van 't geloof, en begon de burgeroorlog, dan was het te voorzien, dat vele heidensche familiën voor hunne muzelmansche bloedverwanten uit plichtgevoel partij zouden trekken. Men liet dan ook de Muzelmannen begaan, toen zij in kleine groepen naar Medina vertrokken; men legde hun althans geene onoverkomelijke hinderpalen in den weg; maar toen eindelijk ook Mohammed zelf, die met Aboe-Bekr en Ali nog alleen overbleef, vertrekken zou, meende men dan toch nog eene poging te moeten doen, ten einde het dreigende gevaar af te wenden. De hoofden der Koraisjieten kwamen in het raadhuis bijeen, met uitzondering der bloedverwanten van Mohammed, en een der aanwezigen opende de vergadering met deze woorden: "Gij ziet hoe ver de zaken gekomen zijn. Waarschijnlijk zal ons Mohammed, op een niet ver verwijderd tijdstip, met zijn aanhang uit vreemde stammen aantasten; beraadslaagt dus en geeft de middelen op, die zulk eene mogelijkheid kunnen verhoeden." Eerst werd er voorgesteld, Mohammed levenslang gevangen te zetten; maar toen dit middel als ontoereikend was afgekeurd, stelde Aboe-Djahl voor, uit iedere familie een aanzienlijk man te kiezen; deze, elf in getal, zouden dan te gelijker tijd Mohammed moeten aanvallen en hem afmaken. "Op deze wijze," voegde hij er bij, "wordt de bloedschuld

onder al de familiën verdeeld, en Mohammeds beschermers, de Benoe-Abd-Manáf, zullen, daar zij buiten staat zijn, zijn dood op allen te wreken, zich met het weergeld moeten vergenoegen, dat wij gaarne betalen zullen."

Eenstemmig werd het voorstel aangenomen en Mohammeds toestand was nu hoogst gevaarlijk; alleen list kon hem redden, en daartoe nam hij dan ook zijne toevlucht. Door de Mekkanen bespied, gaf hij aan Alf zijn donkergroenen mantel, beval hem, zich op zijn bed neder te leggen, en toen hij daardoor zijne vijanden in den waan gebracht had, dat hij op zijne gewone rustplaats sliep en dat hij hun dus niet ontsnappen kon, begaf hij zich heimelijk naar het huis van Aboe-Bekr, die sinds vier maanden twee goede kameelen en een gids in gereedheid hield. Door een achtervenster verlieten nu beiden Aboe-Bekrs woning en verborgen zich in een hol van den berg Thaur. Zij bleven daar drie dagen, terwijl Asmâ, Aboe-Bekrs dochter, hun 's avonds de noodige levensmiddelen bracht. Hunne schuilplaats werd niet ontdekt en te vergeefs loofden de Mekkanen een prijs van honderd kameelen voor Mohammeds hoofd nit; men zocht de vluchtelingen niet waar zij waren, want de berg Thaur ligt in de tegenovergestelde richting van Medina, anderhalf uur ten zuiden van Mekka. Eindelijk begaven Mohammed en Aboe-Bekr zich met den gids op weg, en kwamen behouden te Medina aan. Drie dagen later kwam ook Alf, die, wegens zijne medewerking tot Mohammeds vlucht, slechts een paar uren gevangen gezet was.

III.

MOHAMMED NA DE VLUCHT.

De eerste behoefte te Medina was het regelen van den eeredienst. 't Was dan ook de eerste zorg van Mohammed. Hij deed eene moskee bouwen, die wel klein was in vergelijking van de tegenwoordige, maar die toen, daar er nog groote eenvoudigheid heerschte in de Arabische samenleving, ruim en groot mocht heeten, en die aan hare bestemming als bedehuis, raadhuis en audiëntiezaal volkomen voldeed. De uren van de vijf dagelijksche gebeden werden aangekondigd door den moëddzin. Bilâl, een Abyssinische slaaf, die te Mekka om zijn geloof vele martelingen had ondergaan totdat hij door Aboe-Bekr was vrijgekocht, was de eerste, die deze betrekking bekleedde, waartoe hij door zijne heldere en forsche stem bijzonder geschikt was, en de formule die toen werd ingevoerd en sedert in gebruik gebleven is, was deze: "God is groot (viermaal); ik getuig dat er geen god dan God is (tweemaal); ik getuig dat Mohammed Gods gezant is (tweemaal); komt tot het gebed (tweemaal); komt tot het heil (tweemaal); God is groot (tweemaal); er is geen god dan God." Bij het oproepen tot het morgengebed

wordt er bijgevoegd: "Bidden is beter dan slapen" (tweemaal). De dagelijksche gebeden behoeften niet in de moskee verricht te worden, want het was ook geoorloofd, te huis te bidden; maar op den middag van elken Vrijdag werd een openlijke dienst in de moskee vastgesteld, dien geen geloovige zonder billijke redenen verzuimen mocht, en dan hield Mohammed, na de gewone gebeden, eene toespraak of predikatie.

Behalve den eeredienst waren er nog vele andere zaken, die Mohammed bezig hielden. Vooreerst moest er een eind komen aan de vijandschap tusschen de twee stammen, die Medina beheerschten, de Aus en de Chazradj. Mohammed kon wel is waar die oude veete niet geheel doen ophouden; maar doordien beide stammen zich zoowel aan zijn wereldlijk als aan zijn geestelijk gezag hadden onderworpen, zoo had hun onderlinge naijver toch weinig meer te beteekenen, en zij ontvingen nu dezelfde benaming, die van ançâr of helpers (namelijk van den Profeet). Verder moest er gewaakt worden tegen de jaloezie, die licht tusschen de geëmigreerde Mekkanen en de Medinensers ontstaan kon. Om die reden stichtte Mohammed tusschen beide de zoogenaamde broederschap: ieder der geëmigreerden koos onder de Medinensers een broeder, en die betrekking was zoo nauw, dat zij zelfs sterker was dan de banden der bloedverwantschap, want in geval van overlijden was de eene broeder de eenige erfgenaam van den ander.¹

Te Medina zelf had evenwel Mohammed geheime of openlijke vijanden. Diegene, die den grooten eed te Acaba hadden afgelegd, waren wel de vertegenwoordigers van een groot gedeelte der Medinensers, maar niet van allen, en er waren nog personen genoeg in de stad, die niet aan Mohammeds zending geloofden. Enkelen begaven zich naar Mekka en sloten zich aan Mohammeds vijanden aan; de overigen bleven, verzetten zich niet openlijk en namen ook wel in schijn den nieuwen godsdienst aan; maar heimelijk keurden zij de handelwijs hunner stadgenooten af en werkten den Profeet tegen zooveel zij

¹ Deze instelling duurde slechts anderhalf jaar; na den slag van Bedr werd zij afgeschaft.

konden. Zij vormden de partij der slechtgezinden, der valsche broeders, der huichelaars (monâfikoën), zooals zij in den Koran genoemd worden. De grootste zwarigheid baarden evenwel de Joden. Wel verre van hun vijandig te zijn, zocht Mohammed hen integendeel te winnen. Hij had altijd den goddelijken oorsprong van hun godsdienst erkend; ten einde zijne aanspraak op den naam van Profeet te bewijzen, had hij zich steeds op hunne Heilige Schrift beroepen; zijne feesten, zijne vasten, zijne godsdienstige plechtigheden had hij van hen overgenomen; bij het gebed keerden de geloovigen steeds het gelaat in de richting van Jeruzalem, of met andere woorden, Jeruzalem was voor hen de kibla; zij vierden den verzoendag door vasten zooals de Joden dat deden; kortom, Mohammed wilde omtrent de Joden zoo inschikkelijk mogelijk zijn, mits zij hem slechts als Profeet erkenden. Nauwelijks te Medina aangekomen, had hij hun dan ook vrijheid van godsdienst en het behoud hunner bezittingen verzekerd. In den eersten tijd verdroegen beide partijen elkander zeer wel; Muzelmannen bezochten de synagoge en Joden de moskee; maar spoedig bleek het, dat er dan toch een groot onderscheid bestaat tusschen 't Mozaïsme en 't Islamisme; de Joden wilden niet toegeven, dat de komst van Mohammed in hunne Heilige Schriften voorspeld was, en Mohammed, die juist wilde dat zij dit punt toegaven, werd door hunne halsstarrigheid in dit opzicht meer en meer verbitterd, zoodat hij hen in zijne ingevingen brandmerkte als de waardige nakomelingen van diegenen, die tegen Mozes gemord, hunne profeten vermoord en hunnen Messias verworpen hadden. Van de vroegere inschikkelijkheid en navolging was nu geen sprake meer; in plaats van Jeruzalem werd Mekka weder de kibla; in plaats van de Joodsche vasten werd de vasten in de maand Ramadhân ingesteld, en de verhouding tusschen beide partijen werd zoo gespannen, dat het weldra tot eene uitbarsting komen moest.

Intusschen koesterde Mohammed, reeds bij zijne aankomst te Medina, het voornemen, zich op de Mekkanen te wreken. Het dadelijk uitvoeren kón hij niet, omdat voor andere zaken eerst moest gezorgd worden

en omdat de Medinensers zich wel omtrent hem tot een verdedigenden, maar niet tot een aanvallenden oorlog verbonden hadden. Nauwelijks evenwel waren er zeven maanden verlopen of Mohammed deed door de geëmigreerden aanvallen doen tegen Mekkaansche karavanen. Er werd buit gemaakt, bloed vergoten; toen maakten de openbaringen den heiligen oorlog verplichtend, beloofden het Paradijs aan diegenen, die daarin vielen, en reeds in Januari 624 had de gewichtige slag van Bedr plaats.

Eene groote Mekkaansche karavaan, aan wier hoofd Aboe-Sofjân stond en die in den herfst van 623 aan Mohammeds vervolging ontsnapt was, keerde thans met kostbare koopwaren uit Syrië terug. Ditmaal, dacht hij, zou zij hem niet ontgaan; hij maakte voorbereidselen om haar aan te vallen, maar daar hij nog niet geleerd had, zijne plannen tot strooptochten geheim te houden, zoo werd Aboe-Sofjân gewaarschuwd toen hij nog op de Syrische grenzen was; hij zond dus dadelijk een bode naar Mekka ten einde een leger tot bescherming te vragen en volgde snel, maar voorzichtig, den weg die het dichtst bij het strand der Roode Zee was.

Intusschen werd Mohammed ongeduldig, en daar hij vreesde, dat de karavaan hem op nieuw zou ontsnappen, zoo wachtte hij de terugkomst zijner spionnen niet af, maar gaf aan de Muzelmannen bevel, met hem op te trekken. Verscheidene deden het uit begeerte naar buit, want dit, en geenszins het geloof, was de voorname beweegreden; groot evenwel was hun aantal niet; het bedroeg niet veel meer dan drie honderd. Te Bedr, de gewone rustplaats der karavanen, hoopte hij Aboe-Sofjân te overvallen, en werd in die verwachting versterkt door twee spionnen, die hij daarheen gezonden had, en die met het bericht terugkwamen, dat de karavaan over een of twee dagen te Bedr verwacht werd. Maar Aboe-Sofjân was nu, in de nabijheid van Medina, dubbel op zijne hoede. Te Bedr aangekomen vernam hij, dat er vreemdelingen gezien waren; hij verkreeg de zekerheid, dat het spionnen uit Medina waren, deed nu de karavaan rechts houden, en haar, zon-

der te rusten, dag en nacht voorttrekken, zoodat hij weldra buiten gevaar was. Toen hoorde hij, dat een Mekkaansch leger tot zijne ondersteuning was opgetrokken, waarop hij dadelijk een tweeden koe-rier afzond, die zeggen moest, dat alles in veiligheid was en dat men naar huis kon terugkeeren.

Tien of twaalf dagen vroeger was Mekka in groote opschudding en ontsteltenis geraakt door de plotselinge aankomst van Aboe-Soffjans eersten bode, die hulp kwam vragen voor de karavaan; want ieder Mekkaan van eenig aanzien had daarin deel en dus hadden allen bij hare veilige aankomst groot belang. Met veel ijver maakte men zich tot tegenweer gereed; de meesten besloten, zelve uit te trekken, anderen stelden plaatsvervangers, en binnen twee of drie dagen was het leger, ongeveer 950 man sterk, reeds op marsch. Maar te Djohfa ontmoette men den tweeden bode van Aboe-Soffjan, die de tijding bracht, dat het gevaar voor de karavaan voorbij was en dat men terug kon keeren. De vraag of men dat doen zou, werd nu door de hoofden overwogen; zeer velen waren er tegen, uit vrees dat de terugtocht aan lafhartigheid zou worden toegeschreven; de meerderheid trok dus recht op Bedr aan, terwijl daarentegen de Zohrietten, 300 in getal, en enkelen uit andere geslachten naar Mekka terugkeerden, omdat zij, daar de karavaan in veiligheid was, den verderen tocht als nutteloos beschouwden.

Van zijn kant trok Mohammed voort, nog steeds in de hoop van de karavaan te overvallen, toen hem door eenige reizigers het aankrukken van het Mekkaansche leger bericht werd. Een krijgsraad werd bijeengeroepen en allen waren met Mohammed van meening, dat men den vijand niet moest ontwijken, te meer daar men hoopte dat, als men de overwinning behaalde, men toch nog de karavaan zou kunnen vervolgen en haar bemachtigen. Men ging dus voorwaarts. Bij Bedr aangekomen, wilde Mohammed de legerplaats opslaan bij den eersten waterput. "Profeet," zeide toen een Medinenser, "is dit eene ingeving Gods of handelt gij zoo uit eigen beweging?" — "Ik handel uit eigen beweging," antwoordde Mohammed. — "Nu, dan is de stelling niet

goed; wij moeten verder, wij moeten ons bij den laatsten put plaatsen, opdat de vijand geen water hebbe." Mohammed keurde den raad dadelijk goed en volgde dien op. Intusschen viel de duisternis en in allerijl werd er eene hut van palmtakken gemaakt, waarin Mohammed en Aboe-Bekr sliepen. Gedurende den nacht regende het, maar het sterkst aan den kant waar zich de Mekkanen bevonden, zoodat de grond, dien zij betreden moesten, zoo zeer doorweekt werd, dat zij nauwelijks voort konden komen.

Des morgens schaarden zich beide legers in slagorde. De Mekkanen hadden behalve van den doorweekten grond, ook nog te lijden van de opgaande zon, die hun vlak in 't gezicht scheen; maar van zijnen kant was Mohammed zeer ongerust over den uitslag van het gevecht tegen eene zoo aanzienlijke overmacht, te meer daar van dien uitslag het lot van het Islamisme afhing. Hij trad in de kleine hut met Aboe-Bekr en bad vurig.

Het gevecht begon; maar de Muzelmannen hielden zich aan het bevel dat de Profeet hun gegeven had: zij bleven op hun post en schoten wel tegen den vijand, maar wachtten, om den aanval te beginnen, het teeken af, dat Mohammed hun geven zou. 't Was een stormachtige winterdag. Een scherpe wind blies door de vallei. Ook hiervan wist Mohammed partij te trekken. "Dat is Gabriël met duizend engelen," riep hij uit, "die als een dwarlwind tegen onze vijanden vliegt. — Een ieder uwer," zeide hij verder, "die heden dapper strijdt en sterft aan wonden van voren ontvangen, zal in het Paradijs komen." Een zestienjarig jongeling, die juist eenige dadels at, wierp ze weg en riep uit: "Wat, is er om in het Paradijs te komen niets anders noodig dan zich door die menschen te laten dooden?" Met die woorden trok hij zijn zwaard, stortte zich op den vijand, en spoedig trof hem het lot waarnaar hij verlangde.

Eindelijk gaf Mohammed het lang verwachte teeken. Hij raapte eene handvol kiezelstenen op en wierp die tegen de Mekkanen, terwijl hij uitriep: "Dat hun gelaat met schande bedekt worde! Muzelmannen,

valt aan!" Het oogenblik was juist gekozen. De Mekkanen wankelden; het zware zand, waarop zij stonden, hinderde hen in hunne bewegingen; hun terugtocht werd weldra vlucht. Eenigen van Mohammeds hevigste vijanden werden gedood, anderen gevangen genomen. Toen de slag geëindigd en de vrij aanzienlijke buit verdeeld was, werden de lijken der vijanden in een put geworpen. Mohammed sprak die dooden toe en noemde ze ieder bij zijn naam. "Onwaardige stadgenooten van een Profeet!" zeide hij; "gij hebt mij als een bedrieger behandeld, anderen hebben aan mijne zending geloofd; gij hebt mij uit mijne vaderstad verdreven; gij hebt de wapenen tegen mij opgenomen, anderen hebben mij eene schuilplaats verleend en mij verdedigd. Welnu, heeft God de bedreigingen vervuld, die hij door mijn mond tegen u had uitgesproken? Ik, voorzeker, ik zie de beloften vervuld, die ik van Hem ontvangen had!" — De omstanders — echte Arabieren, menschen met een prozaïsch verstand — begrepen daar niets van. "Hoe, Profeet," vroegen zij, "gij spreekt tot dooden?" — "Weet," antwoordde hun Mohammed, "dat zij mij even goed hooren als gij, al kunnen zij mij niet antwoorden."

Zijne wraakzucht was evenwel nog niet voldaan: zes onder de gevangenen, tegen wie hij bijzonder verbitterd was, werden op zijn bevel ter dood gebracht. De overigen werden goed behandeld; verscheidene namen 't Islamisme aan, andere werden door de Mekkanen losgekocht.

De overwinning, te Bedr op een dubbel zoo sterken vijand behaald, werd natuurlijk als een wonder voorgesteld. Zij bevestigde Mohammeds macht, en van die omstandigheid maakte hij nu gebruik, ten einde te Medina zelve aan de Joden en andere tegenstrevers de zwaarte van zijn toorn te doen gevoelen.

Het eerste slachtoffer was eene vrouw. 't Was Asmâ, uit eene familie der Aus, die haar voorvaderlijk geloof niet had afgezworen. Na den slag van Bedr had zij eenige verzen gemaakt, waarin zij hare stadgenooten dwazen noemde, omdat zij iemand vertrouwden en onder zich

hadden opgenomen, die de voornaamsten van zijn eigen volk had doen dooden. De Muzelmannen waren daardoor diep gekrenkt — een Arabier vergeeft hekelverzen zelden — en Mohammed sprak: “Wie zal mij van die vrouw verlossen?” Dat hoorde Omair, en ’s nachts vermoordde hij Asmâ in haren slaap. Den volgende morgen vroeg hem Mohammed in de moskee:

“Hebt gij Merwâns dochter gedood?”

“Ja; maar zeg mij nu, heb ik iets te vreezen voor ’t geen ik gedaan heb?”

“Volstrekt niet; ’t is eene kleinigheid.”

En zich daarop tot het volk wendende:

“Als gij een man zien wilt,” vervolgde hij, “die aan God en zijn Profeet een dienst bewezen heeft, ziet dan dezen.”

Een andere even schandelijke moord had eenige weken later plaats. De beleediging was dezelfde; maar ditmaal was het een stokoude grijsaard, een Jood, Aboe-Afak genaamd, die hekelverzen tegen de Muzelmannen gemaakt had. Na eene uitdrukking van Mohammed, die, stipt genomen, geen bevel was, werd ook hij in zijn slaap vermoord.

’t Was slechts een voorspel; weldra deed Mohammed zijn wrok aan een geheel Joodschen stam gevoelen. In eene versterkte voorstad van Medina woonden de Beni-Kainokâ, die zwaardvegers en goudsmeden waren. Welke de aanleiding tot den vredebreuk tusschen hen en de Muzelmannen was, is niet zeker; zij wordt door de overlevering wel opgegeven, maar de overlevering is partijdig; zij schuift, zooals altijd, de schuld geheel op de Joden, en men kan haar niet door berichten van de andere partij controleeren; want die ontbreken. In allen gevalle, Mohammed zocht en vond een voorwendsel; hij tastte de Beni-Kainokâ aan, sloot hunne voorstad in, en na een beleg van vijftien dagen gaven zij zich over. Mohammed wilde hen allen doen onthoofden; maar tot hun geluk hadden zij een machtigen vriend onder de Medinensers, die zich hun lot aantrok en met veel moeite bewerkte, dat hun leven gespaard werd. Hunne bezittingen werden onder de Muzelmannen

verdeeld en zij zelve werden verbannen. Zij begaven zich naar Adzraât op de grenzen van Syrië, waar zij zich neêrzetten.

Ook de oorlog tusschen Medina en Mekka werd voortgezet. Aboe-Sofjân deed een strooptocht op het grondgebied van Medina, de Muzelmannen bemachtigden eene Mekkaansche karavaan, en te Mekka maakte men zich gereed, de nederlaag van Bedr schitterend te wreken. Eenstemmig had men besloten, het voordeel dat de karavaan, waarvoor te Bedr zooveel bloed vergoten was, aangebracht had, tot de uitrusting van een groot leger te besteden; de bondgenooten in den omtrek waren opgeroepen, en in Januari 625 trokken drie duizend man tegen Medina op. Vele vrouwen vergezelden hen, met Hind, de gade van Aboe-Sofjân, aan 't hoofd; — Hind, die in den slag van Bedr haren vader, haren broeder en haren oom verloren had en die dorstte naar wraak. Den weg langs het strand volgend, kwamen de Mekkanen dicht bij Medina, sloegen hunne legerplaats bij den berg Ohod op, en verwoestten de omliggende velden.

Te Medina werd er beraadslaagd, of men den vijand in de stad afwachten of hem te gemoet zou gaan. Mohammed, die onheilspellende droomen gehad had, was van het eerste gevoelen, en de bejaarde opperhoofden hielden dit ook voor het voorzichtigste; maar de jongeren, die op eene even gemakkelijke overwinning als die van Bedr geweest was rekenden, beschouwden het blijven in de stad als lafhartigheid en dreven door, dat men zou uittrekken. Het geschiedde; maar slechts duizend man volgden Mohammed, en daarvan keerden nog driehonderd (de partij der zoogenaamde huichelaars) terug eer de slag begon. De getalssterkte was dus zeer ongelijk: tegenover 3000 Mekkanen stonden slechts 700 Muzelmannen. Mohammed zocht dat nadeel goed te maken door het kiezen eener sterke stelling. Hij schaarde zijne manschappen zóó, dat hun rug door den berg Ohod beschut werd; verder dekte hij de linkerflank, de eenige plaats waar de vijandelijke ruitery zou hebben kunnen doordringen, door zijne beste boogschutters, wien hij het bevel gaf, hun post, wat er ook gebeuren mocht, niet te verlaten.

De verbittering der Mekkanen, die reeds zeer groot was, werd nog aangevuurd door eene krachtige toespraak van Aboe-Sofjân, hun opperhoofd, en door de krijgsliederen, die Hind en de overige vrouwen aanhieven.

Als naar gewoonte begon de slag met tweegevechten; maar hierin waren de Mekkanen zeer ongelukkig: hun standaarddrager, die de eerste uitdaging deed, werd neêrgesabeld; vijf zijner bloedverwanten, die achtereenvolgens den standaard opraaptten, hadden hetzelfde lot. Daardoor wankelden de Mekkanen; eenige Muzelmannen braken door hunne gelederen heen en begonnen de legerplaats en de bagage der vijanden te plunderen. Men dacht dat de slag reeds gewonnen was en nu konden de boogschutters aan de verleiding geen tegenstand bieden. Buit is alles voor den Arabier, en toen de boogschutters zagen, dat anderen zich reeds van den buit meester maakten, vergaten zij het stellige bevel van Mohammed, letten niet op de ernstige vermaning van hun aanvoerder en verlieten hun post om aan de plundering deel te nemen. Van dat oogenblik maakte Châlid, de bevelhebber der Mekkaansche ruitery, dadelijk gebruik. Hij zwenkte met zijne ruiters om den thans niet meer gedekten linkervleugel der vijanden heen en viel hen in den rug. De verwarring was onbeschrijfelijk, de nederlaag volkomen. De oom van den Profeet, Hamza, de Leeuw Gods, viel; de neger, dien Hind gehuurd had om hem te dooden, velde hem met zijn werpspiets neder. Mohammed zelf verkeerde in 't grootste gevaar; een steen wondde zijne onderlip en brak een zijner voortanden; een zware slag dreef de ringen van zijn helm diep in zijn gelaat; hij viel op den grond en de Mekkanen riepen, dat hij gedood was. Hij was evenwel slechts bewusteloos en werd, ofschoon met veel moeite, door eenige weinige getrouwen gered.

De Muzelmannen vonden eene schuilplaats tusschen de rotsen, en de Mekkanen maakten van hunne overwinning geen gebruik. Lang bleven zij in het denkbeeld, dat Mohammed gesneuveld was, en daarmede, dachten zij, was de oorlog geëindigd, want zij streden tegen

Mohammed, niet tegen de Medinensers, en was Mohammed gedood, dan was ook alles afgeloopen. Eindelijk, toen zij het lijk van Mohammed te vergeefs hadden gezocht en begrepen, dat hij ontsnapt was, kwamen zij er toch niet toe, op Medina aan te rukken. Hadden zij het gedaan, dan hadden zij, bij de algemeene neerslachtigheid, de stad waarschijnlijk bemachtigd; maar zij waren bevreesd voor een gevecht in de nauwe straten, en daar het hoofdoel van hun tocht toch bereikt en de schande der nederlaag van Bedr uitgewischt was, zoo keerden zij langzaam naar Mekka terug.

De nederlaag bij Ohod was voor Mohammed eene gevaarlijke zaak. Zijne tegenstanders, de Joden vooral, juichten er over. Het was nu gebleken, zeiden zij, dat Mohammed een gewoon opperhoofd was en geen profeet, want een ware profeet was nooit geslagen zooals hij. Zelfs de oprecht geloovigen wankelden in hunne overtuiging. In de overwinning van Bedr hadden zij een bewijs gezien van goddelijke hulp, een getuigenis van God dat Mohammed werkelijk een profeet was; maar volgens dezelfde manier van redeneeren moest men uit de nederlaag bij Ohod wel opmaken, dat hij het niet was. Mohammed had al zijne slimheid noodig, om zijne zaak staande te houden en aan zijne aanhangers weder moed in te boezemen. Hij trachtte dit vooral te doen door de redeneeringen, die in de tweede helft van de derde Soera staan. Alláh verkondigde daarin, dat hij bij Ohod de overwinning reeds aan de geloovigen geschonken had, toen zij door ongehoorzaamheid zich zelven de nederlaag op den hals haalden. Die nederlaag was eene beproeving; zij was noodzakelijk geweest, omdat de huichelaars zich van de ware vromen moesten afscheiden. Maar wanhopen moest men niet; een schitterende uitslag zou het werk bekronen, mits de geloovigen standvastig en dapper waren.

Groote overwinningen en aanzienlijke buit zouden ongetwijfeld den slechten indruk, dien de nederlaag achterliet, het best hebben uitgewischt; maar in den eersten tijd geschiedde er niets schitterends. De Joden van den stam Beni-Nadhr, die een versterkt dorp in de nabijheid

van Medina bewoonden, werden wel is waar verdreven en hunne landerijen onder de geëmigreerde Mekkanen verdeeld, waardoor deze rijk werden, maar overigens waren de strooptochten, die Mohammed tegen verschillende omliggende stammen ondernam, niet van groot belang, en het merkwaardigste in dit tijdperk is eigenlijk de geschiedenis van zijn harem, — eene geschiedenis die in den Koran zoozeer op den voorgrond treedt, dat wij haar niet met stilzwijgen mogen voorbijgaan.

Een paar maanden na den dood van Chadîdja, had Mohammed te Mekka voor de tweede maal een huwelijk aangegaan, en wel met Sauda, eene weduwe die zeer aan de nieuwe leer gehecht was. Daarenboven had hij zich verloofd met eene dochter van zijn boezemvriend Aboe-Bekr, Âjisja genaamd, die toen eerst zes of zeven jaar oud was. Drie jaren later had hij haar te Medina gehuwd; een zonderling huwelijk tusschen een vijftiger en een kind van tien jaar, dat nog met papieren paardjes speelde; maar dat kind was naar ziel en lichaam vroeg ontwikkeld; geestig en levendig, verkreeg het weldra een verbazenden invloed op haren echtgenoot. Bij die twee vrouwen voegde Mohammed later nog Hafsa, eene dochter van zijn vriend Omar, Zainab, de weduwe van een te Bedr gesneuvelde Muzelman, en Omm-Salima, de weduwe van een Muzelman die aan de gevolgen van de wonden, die hij bij Ohod ontvangen had, gestorven was. Bij die vijf vrouwen bleef het niet. Op zekeren dag ging de Profeet, zooals hij dikwijls deed, naar het huis van Zaid, zijn vrijgelaten slaaf, dien hij als zoon had aangenomen. Zaid was niet te huis; toch verzocht zijne vrouw, Zainab, Mohammed binnen te komen, terwijl zij haar licht huisgewaad zoo goed mogelijk in orde bracht. Maar Mohammed had reeds te veel gezien en was door hare schoonheid diep getroffen. "Genadige God!" riep hij uit, "hoe verandert gij de harten der menschen!" Hij verwijderde zich; maar Zainab was niet weinig trotsch op de bewondering, die hare bekoorlijkheden hadden opgewekt, en toen haar man te huis kwam, aarzelde zij niet, hem te verhalen wat er gebeurd was. Zaid ging dadelijk naar Mohammed en verklaarde zich bereid, zich

van zijne vrouw te scheiden, wanneer Mohammed haar verlangde. Mohammed sloeg dit aanbod wel af, maar zóó, dat Zaid duidelijk bemerken kon, dat de voorgestelde scheiding hem aangenaam zijn zou, en misschien was hij zelf er niet op gesteld, eene vrouw te behouden, die zich door de bewondering van den Profeet zoo gevleid voelde. Hij scheidde zich dus van haar; maar toch durfde Mohammed Zainab niet tot vrouw nemen. Had hij in geene nauwe betrekking tot Zaid gestaan, dan had hij het, volgens de Arabische zienswijze, kunnen doen zonder dat iemand hem berispt had; maar Zaid was zijn aangenomen zoon, en in Arabië werd een huwelijk met de verstootene vrouw van een aangenomen zoon voor even ongeoorloofd gehouden als een huwelijk met eene schoondochter. Zijn aarzelen duurde evenwel niet lang. Toen hij eens bij Âjisja zat, kreeg hij een aanval van de profetische geestverrukking, en toen hij weder bijkwam, glimlachte hij en zeide: "Dat iemand naar Zainab ga en haar zegge, dat Allâh haar mij tot vrouw gegeven heeft." Het huwelijk werd voltrokken, maar wekte veel opspraak. Eene openbaring (in de 33ste Soera) legde aan de kwaadsprekers het zwijgen op; daarin werd verklaard, dat aangenomen zonen niet op dezelfde lijn staan met echte, en dat hunne verstootene vrouwen wel degelijk met den vader in naam een huwelijk mogen aangaan. "Nadat Zaid haar genoten had," zeide Allâh, "gaven Wij haar aan u tot vrouw, opdat het voor de geloovigen niet langer eene zonde zij, de vrouwen hunner aangenomene zonen te huwen. Naar den wil Gods moet gehandeld worden." Ware deze openbaring, die te recht onze verontwaardiging opwekt,¹ in een vroeger tijdperk gekomen, zij zou waarschijnlijk, daar zij alleen door het eigenbelang was ingegeven, het geloof der trouwste aanhangers diep hebben geschokt; maar nu had het reeds zoo stevige wortels geschoten, dat men deze ingeving even geloovig aannam als de overige.

¹ „Der Stil des Mohammed unterscheidet sich nicht von dem anderer frömmelnder Schurken: Gott im Munde, die Welt im Herzen." Sprenger, I, p. 404.

Weldra werd eene andere noodzakelijk en ditmaal gaf Âjisja er aanleiding toe. Op een tocht, dien hij ondernam, had Mohammed haar medegenomen, maar toen men bij de terugkomst haren palankijn opende, was zij er niet in. Eenigen tijd daarna kwam Çafwân, een der geëmigreerden, met zijn kameel aan den toom, waarop Âjisja zat. Zij had, zeide zij, haar halsketting verloren en was die gaan zoeken; intusschen waren de dragers gekomen en hadden haren palankijn op den kameel getild, in de veronderstelling dat zij er in zat; eene vergissing, die men gemakkelijk begaan kon, daar zij tener en licht was. Teruggekomen, was zij zeer verwonderd geweest, niemand te zien, had zich in hare kleederen gewikkeld en was geduldig blijven zitten, in de hoop dat men de misvatting zou bemerken en haar zou komen afhalen. Intusschen kwam Çafwân aan, die ook toevallig opgehouden was. Hij herkende haar, betuigde zijne verwondering over haren vreemden toestand, deed haar zijn kameel bestijgen en bracht haar naar Medina terug; maar, hoe veel spoed hij ook maakte, het leger had hij niet kunnen inhalen.

Zoo luidde het verhaal van Âjisja. Ongelukkig voor haar, legden de ondeugende en kwaadsprekende Arabieren het avontuur op eene geheel andere wijze uit. Ook Mohammed was volstrekt niet gerust; hij behandelde Âjisja met groote koelheid. Zij trok zich dat zeer aan en werd ziek of hield zich zoo; dat middel, hoe goed het ook schijnen mocht, baatte evenwel in dit geval niet; Mohammed bleef even stug. Toen verzocht zij verlof, naar haars vaders huis terug te keeren; — 't werd haar verleend. En nu juichten hare vijanden en vijandinnen; hare schuld was immers, door de manier waarop haar echtgenoot haar behandelde, zoo goed als bewezen! Voor Mohammed was de zaak hoogst onaangenaam; hij wilde er een einde aan maken en zeide op den kansel: "Wat hebt gij u met zaken te bemoeien, die mij alleen raken? Hoe durft gij het wagen, mijne huisgenooten te belasteren? Mij is omtrent die personen niets dan goed bekend. Daarenboven belastert gij een man, omtrent wien ik ook niets dan goed

weet." Maar hiermede was de zaak niet afgedaan; er waren er wel, die met vuur voor de eer van Âjisja in de bres sprongen, maar daar die eer op dat oogenblik nog geen geloofsartikel was, zoo waren er ook zeer velen, die hare onschuld sterk in twijfel trokken. Van daar hevige twisten. Mohammed vroeg Osâma en Alî om raad. De eerste verklaarde, dat hij al dat gepraat voor laster hield; Alî evenwel — en Âjisja heeft het hem nooit vergeven — was voorzichtiger en raadde een onderzoek aan. Maar hoe kon men onderzoeken? Er waren geen getuigen; men moest toen, evenals wij dit nu doen moeten, Âjisjas verhaal op goed geloof aannemen of het voor een verzinsel houden; noch hare schuld, noch hare onschuld, kon bewezen worden. Dat begreep Mohammed ook en daarom ging hij naar Âjisja. "Gij weet," zeide hij tot haar, "wat men omtrent u verhaalt. Vrees God! Zijt gij schuldig, heb er dan berouw over, want God neemt het berouw aan van diegenen, die hem dienen." Zij zweeg; zij hoopte (volgens haar eigen verhaal), dat hare ouders voor haar zouden antwoorden; maar toen ook die het stilzwijgen bewaarden, barstte zij eindelijk in tranen los en riep uit: "Bij Allâh! Ik zeg dat ik nooit berouw zal hebben over dat, waarvan gij spreekt. Ik ben hulpeloos. Beken ik, dan weet God dat ik onschuldig ben. Ontken ik, dan gelooft niemand mij. Alles wat ik zeggen kan is wat Jozefs vader zeide: Geduld past mij, God is mijn helper!" ¹ Een doodsch stilzwijgen volgde. Toen had Mohammed eene profetische geestverrukking; men bedekte hem en legde eene peuluw onder zijn hoofd. Eenigen tijd lag hij, zoo het scheen, bewusteloos. Toen hij weder bijkwam, wierp hij de dekens weg, zat recht op, veegde de groote zweetdruppels van zijn voorhoofd en riep uit: "Âjisja, verheug u! Waarlijk, Allah heeft uwe onschuld geopenbaard!" — "God zij gedankt!" was alles wat Âjisja antwoorden kon.

Mohammed riep nu het volk bijeen en deelde de ingevingen mede,

¹ Âjisja zegt, dat de naam van Jakob haar op dat oogenblik niet te binnen wilde schieten, en dat zij daarom de uitdrukking *Jozefs vader* gebruikte.

die hij omtrent deze zaak ontvangen had. Zij staan in de 24ste Soera, en daarin wordt verordend, dat, wie eene gehuwde vrouw van overspel beticht zonder vier getuigen te kunnen stellen, met tachtig zweepslagen moet gestraft worden. Twee der kwaadsprekers ondergingen die straf. De een was de beroemde dichter Hassân ibn-Thâbit. Hij verstond zijn belang te goed om wrok te koesteren tegen de vrouw, die hij beleedigd had en die weldra op haren bejaarden echtgenoot nog grooter invloed wist te verkrijgen dan zij vroeger bezat. In plaats van haar dus in 't vervolg te hekelen, bezong hij hare kuischheid, hare bevalligheid, haar vernuft en vooral (want op dien lof was Âjisja 't meest gesteld) hare tengere en sierlijke gestalte. Over die verzen heeft hij nooit berouw gevoeld: hij werd een rijk man.

Hiermede liep de zaak af; maar wat er van bleef voor het vervolg was de vreemdklinkende wet dat de ontrouw eener gehuwde vrouw door niet minder dan vier getuigen moet bewezen worden.¹

Spoedig daarna had Mohammed voor gewichtiger zaken te zorgen dan voor zijn harem. Joodsche opperhoofden, die uit Medina verbannen waren, vuurden den haat der Mekkanen aan, en stookten de naburige zwervende stammen op, met zoo goed gevolg dat in het begin van 't jaar 627 een leger van 10,000 man (waaronder 4000 Mekkanen) tegen Medina oprukte. Het bestond uit drie benden, en Aboe-Sofjân had eerst het commando, maar toen de vijandelijkheden begonnen, voerde ieder opperhoofd op zijne beurt gedurende één dag het bevel.

Mohammed kreeg zoo laat bericht van de onderneming, dat hij nauwelijks tijd had zijne maatregelen tot verdediging te beramen. Van den vijand te gemoet te gaan was geen sprake; de uitslag van het gevecht bij Ohod was een waarschuwend voorbeeld. Men bleef dus in de stad; maar op raad van Salmân, een Pers, die als krijgsgevangene, als slaaf,

¹ Men maakt evenwel eene uitzondering voor den echtgenoot zelve, wiens vijfmaal herhaalde eed voor genoegzaam bewijs geldt.

naar Arabië gekomen was, en bekend was met de manier waarop in andere landen legerplaatsen en steden verdedigd werden, deed Mohammed, dáár waar Medina niet door hare dicht aaneen gebouwde huizen, die te zamen een hoogen muur vormden, beschermd was, eene diepe gracht graven en een aarden dijk maken. Binnen zes dagen was het werk voltooid, en het leger van Medina (3000 man) werd achter de gracht geplaatst. De vijanden waren zeer verwonderd over die nieuwe taktiek, en ondervonden dat zij daartegen weinig konden uitrichten. Het gelukte hun wel den Joodschen stam Koraidha van Mohammeds partij af te trekken en tot de hunne over te halen, maar het gevaar dat daardoor ontstaan kon, wist Mohammed af te wenden, en de aanvallen die de bondgenooten beproefden, waren vergeefs. Daardoor ontmoedigd, werden zij het nog meer toen Mohammed hun op sluwe wijze achterdocht tegen de Koraidha wist in te boezemen; en toen er eindelijk 's nachts een hevige storm, een orkaan, zooals te Medina dikwijls in den winter gebeurt, opstak, en wind en regen hunne vuren uitdoofden en hunne tenten omverwierpen, riep Aboe-Sofjân uit: "Breekt het kamp op; ik ten minste ga weg." En hij reed in allerijl naar Mekka terug. De overigen volgden; 's morgens was er niemand meer te zien, en Mohammed kon zich beroemen, dat zijne gebeden verhoord waren en dat God door den storm zijne vijanden verdreven had. Aan vervolging dacht hij niet, want op die wijze zou hij aan de bondgenooten datgene verschaft hebben, wat zij misschien nu nog wenschten: een slag in 't open veld. Anderen moesten het misgelden. Nauwelijks had hij begonnen zich van 't stof te reinigen, of Gabriël bracht hem het bevel, dadelijk tegen de Koraidha op te trekken. Men begaf zich naar hunne vesting, die twee of drie mijlen ten zuid-oosten van Medina lag. Op een beleg niet voorbereid, moesten zij zich eenige dagen later overgeven, en deden het op voorwaarde dat hunne bondgenooten, de Aus van Medina, over hun lot zouden beslissen. De Aus drongen er dan ook sterk op aan, dat zij gespaard zouden worden. "Neemt gij er genoeg mede," vroeg toen

Mohammed, "dat een uwer over hun lot beslisse?" Zij keurden het goed en Mohammed benoemde Sad ibn-Moâdz tot hun rechter.

Sad ibn-Moâdz, een der opperhoofden der Aus, was nog te Medina, waar hij verpleegd werd, want hij was bij de gracht door een pijl gevaarlijk gewond. Zijne wond begon te heelen, maar hij koesterde tegen zijne oude bondgenooten, de Koraidha, een diepen wrok wegens hun verraad. Mohammed wist dat; daarom had hij hem tot rechter gekozen. Hij werd nu naar het kamp ontboden. Onderweg spoorden zijne vrienden hem aan, zachtmoedig te zijn omtrent de gevangenen. Daarop antwoordde hij niets. Toen de Profeet hem zag, zeide hij: "Spreek uw vonnis uit!" — "Verbindt gij u bij Allâh," zeide toen Sad tot zijne stamgenooten, "dat gij mijn vonnis zult aannemen, hoe het ook uitvalle?" En toen het antwoord bevestigend was, ging hij voort: "Waarlijk dit is mijn vonnis: — de mannen moeten onthoofd worden; — de vrouwen en kinderen als slaven verkocht; — de buit onder 't leger verdeeld." — "In waarheid," zeide daarop Mohammed, "gij hebt het vonnis uitgesproken, dat door God, die boven den zevenden hemel zetelt, geveld is."

De gevangenen werden naar Medina gesleept; op de groote markt werden kuilen gegraven; bij kleine troepen werden de achthonderd Joden er bij gebracht, onthoofd en hunne lijken in de kuilen geworpen. De vrouwen en kinderen werden aan de Bedowijnen van Nadjd, in ruil voor wapenen en paarden, verkocht.

Zoo waren zij uitgeroeid, de laatsten, die zich in de nabijheid van Medina openlijk tegen Mohammed hadden durven verzetten. 't Was wreed, onmenschelijk, en met welke woorden men 't verder brandmerken wil; evenwel niet aan Mohammed alleen legge men die wreedheid te laste, maar aan het geheele ras waartoe hij behoorde. Menig ander Semietisch volk, dat een land in bezit nam, heeft de andere volken uitgeroeid, en heeft dat gedaan op bevel der godheid, welke ook haar naam mocht zijn, en hadden de Joden in Arabië, die nu de slachtoffers waren, het geluk gehad, dat onder hen een profeet uit het Hei-

lige Land verschenen was ¹ en dat zij machtig geworden waren, zij zouden — getuige hetgeen zij aan de Kanaänieten gedaan hadden, getuige ook het boek Esther, dat Luther zoo ergerde, maar dat zoo echt Semietisch is — zij zouden de Arabieren niet beter behandeld hebben dan zij nu door hen behandeld werden; 't zou geweest zijn: “Zij sloegen vijf en zeventig duizend hunner haters dood op den dertienden dag der maand Adâr, en zij rustten op den veertienden, en maakten dien tot een dag der maaltijden en der vreugde.”

Het aanzien van Mohammed en de schrik, dien hij inboezemde, werden steeds grooter. Verscheidene omliggende stammen onderwierpen zich, meer uit vrees of uit begeerte naar buit dan wel uit overtuiging. Intusschen waren er zes jaren voorbijgegaan en gedurende al dien tijd hadden Mohammed en zijne aanhangers den heiligen tempel te Mekka niet bezocht, den pelgrimstocht niet verricht. 't Was noodzakelijk dat het eindelijk geschiedde, want Mohammed had niet alleen vroeger steeds aan de heilige plechtigheden deelgenomen, maar hij had ook in den Koran op het verrichten daarvan aangedrongen, ze voorgesteld als een onmisbaar bestanddeel van den nieuwen godsdienst. Wilde hij dus niet blootstaan aan het verwijt van lauwheid in dit opzicht, dan moest hij een poging doen om de heilige plaatsen te bezoeken. Dat begreep hij en had een droomgezicht. Hij droomde, dat hij met zijn volgelingen in vrede te Mekka kwam, de Kaba rondging en al de verdere plechtigheden verrichtte. Hij deelde dien droom aan de zijnen mede en ieder hunner verlangde er naar, dat hij verwezenlijkt werd. Er werd besloten, den pelgrimstocht van de heilige maand Dzoe-'l-kada, dat is de kleine bedevaart, te verrichten, niet de groote in de volgende maand Dzoe-'l-hiddja, opdat er minder gevaar van botsing met vijandige stammen zijn zou, en daar er in Dzoe-'l-kada geen oorlog mocht gevoerd worden, zoo hoopte men, dat de Mekkanen de Muzelmannen ongemoeid zouden laten. De Medinensers werden dus opgeroepen en

¹ Zij meenden, dat profeten nergens elders dan in het Heilige Land geboren werden.

ook de omliggende stammen, die zich onderworpen hadden; maar de meeste der laatste toonden zich zeer lauw; zij hadden, zoo het heette, geen tijd, zoodat in 't geheel slechts vijftienhonderd man Mohammed vergezelden. Zij hadden geene andere wapenen dan die aan den pelgrim geoorloofd zijn, namelijk een zwaard in de scheede.

De tijding van Mohammeds aankomst verwekte te Mekka groote bezorgdheid; men geloofde niet aan zijne vredelievende verzekeringen, men was bevreesd voor verraad, en men besloot, de bondgenooten op te roepen en hem den weg te versperren. Mohammed stuitte dus op het Mekkaansche leger, en daar doordringen onmogelijk was, zoo sloeg hij een zijweg in naar Hodaibia, op de grens van het heilige grondgebied. Daar werden onderhandelingen aangeknoopt, die eindelijk tot een verdrag leidden, waarvan de inhoud deze was: een wapenstilstand gedurende tien jaren; — wie zich aan Mohammed wil aansluiten, mag dat doen, en zoo heeft ook een ieder de vrijheid, zich aan de Mekkanen aan te sluiten; maar afhankelijke personen, die zich buiten toestemming van hun voogd of meester aan Mohammed aansluiten, zullen teruggezonden worden; — Mohammed en de zijnen zullen dit jaar niet in Mekka komen, maar in het volgende mogen zij het doen en er drie dagen blijven, evenwel zonder andere wapenen dan een zwaard in de scheede.

Voor de kortzichtigen, die op een bezoek van de Kaba gerekend hadden en zich nu moesten vergenoegen met het slachten der offerdiereu te Hodaibia, was dit verdrag eene groote teleurstelling; maar Mohammed, die verder zag, beschouwde het te recht als een groot en onverwacht voordeel en noemde het eene overwinning. En inderdaad, het was een groote stap voorwaarts; de Profeet was nu erkend als onafhankelijk soeverein; de wapenstilstand van tien jaren zou gelegenheid geven, de nieuwe leer ook te Mekka te verspreiden, en in dien tusschentijd kon Mohammed elders zijne veroveringen voortzetten. Hij hield zich dan ook, zoo niet geheel en al aan den geest, dan toch aan de letter van het verdrag, en daar hij vooreerst niets van

de Mekkanen te vreezen had, zoo richtte hij zijn blik elders heen. Hij begon met de Bedowijnen te straffen, die geweigerd hadden hem op den pelgrimstocht te vergezellen, en deed dat op eene wijze, die voor hen het gevoeligst was: hij verbood hun, aan eenigen tocht, waarbij buit te behalen was, deel te nemen, eer zij een ernstigen slag (in Syrië of elders) hadden doorgestaan. En nu deed de buiten zijn land nog bijna onbekende Profeet een vreemden en stouten stap: hij zond brieven aan de vorsten der omliggende rijken, aan den Keizer van het Romeinsche of Byzantijnsche ¹ rijk, den Koning van Perzië, dien van Abyssinië, dien van Jemâma, en aan de landvoogden van Syrië en van Egypte, — brieven, waarin hij van hen eischte, dat zij zich aan hem zouden onderwerpen en de leer, die hij verkondigde, zouden aannemen! Keizer Heraclius ontving den voor hem bestemden brief toen hij op reis was naar Jeruzalem. Zijne regeering was lang zeer ongelukkig geweest: de Perzen hadden hem Syrië, Egypte en Klein-Azië ontruikt en bedreigden Constantinopel; maar omtrent den tijd van Mohammeds vlucht uit Mekka was de oorlogskans gekeerd; Heraclius had Klein-Azië heroverd, den oorlog in 't hart van Perzië verplaatst, aan de Perzische krijgsmacht den nekslag toegebracht door de overwinning die hij bij Nineveh behaalde (627), en — het echte kruis herwonnen. Dit zou nu met groote plechtigheid en pracht aan 't Heilige Graf worden teruggegeven en daarom deed de Keizer te voet een pelgrimstocht naar Jeruzalem. Bij die gelegenheid dan ontving hij Mohammeds brief; dat hij er geen acht op sloeg, spreekt van zelve. De Koning van Perzië scheurde dengenen, dien hij ontving, aan stukken; zijn landvoogd over Jemen, die de zwakheid van het rijk kende, was evenwel kort te voren afgevallen en had Mohammed als soeverein erkend, ofschoon in den beginne, door den grooten afstand, zijne ondergeschiktheid meer in naam dan in der daad bestond. De Romein-

¹ Daar er in dien tijd, eer het Westersch-Romeinsche Keizerrijk door Karel den Grooten hersteld werd, slechts één Romeinsch Keizerrijk, het Oostersche, was, zoo zullen wij dit in 't vervolg met den naam van 't Romeinsche bestempelen.

sche landvoogd van Egypte toonde vriendschappelijke gevoelens en zond geschenken. Hoe de christelijke koning van Abyssinië, die reeds vroeger aan de Muzelmannen een dienst bewezen had door hun, toen zij uit Mekka moesten vluchten, zijn rijk te openen, Mohammeds brief opnam, is onzeker. De christelijke koning van Jemâma leende een gewillig oor, maar eischte zijn deel aan de regeering, en dit sloeg Mohammed trotsch af.

In 628 werden verder de Joden van Chaibar, die vruchtbare landerijen, negen vestingen en vele dorpen bezaten, overrompeld en ten onder gebracht, en in Februari van het volgende jaar (in de maand Dzoë-'l-kada) ondernam Mohammed met twee duizend man zijn pelgrimstocht naar Mekka. Alles liep goed af; de Mekkanen hadden zich naar de omliggende heuvels begeven en stoorden de pelgrims niet; maar toen Mohammed langer wilde blijven dan de toegestane tijd van drie dagen, gaven zij hem te kennen, dat zij dit niet zouden dulden, waarop hij zich met de Muzelmannen verwijderde. Hij had evenwel tijd gehad eenige nieuwe aanhangers te winnen, onder anderen Châlid, den dapperen krijgsman die de overwinning bij Ohod behaald had en die later den bijnaam van Het Zwaard Gods verwierf, en Amr, den toekomstigen veroveraar van Egypte.

Was zoo de partij van Mohammed versterkt en kon hij zelfs de hoop koesteren, weldra meester van Mekka te worden, hoogst ongelukkig was daarentegen een tocht tegen Syrië, dien een Muzelmansch leger van drie duizend man op zijn bevel ondernam. Op de Syrische grens stuitte het op een veel talrijker Romeinsch leger, dat door de half christelijke stammen der Woestijn ondersteund werd, en in plaats van terug te keeren, zooals de voorzichtigsten aanraadden, stortte men zich in dolzinnige drift op den vijand. De vreeselijke nederlaag van Moeta was het gevolg. Spoedig evenwel werd Mohammeds aanzien in die streken hersteld. Een aantal stammen op de grenzen sloten zich bij een tweede Muzelmansch leger aan, zoodat de vijand ditmaal geen slag durfde leveren en terugtrok.

Twee jaren had nu de wapenstilstand van Hodaibia geduurd, toen Mohammed een voldoende voorwendsel vond om dien te verbreken en zijn lievelingsdenkbeeld, de verovering van Mekka, te verwezenlijken. Een kamp van een stam, die in de nabijheid van Mekka woonde en onder de bescherming van Mohammed stond, werd door een anderen stam, die met de Mekkanen verbonden was, des nachts overrompeld en verscheidene personen werden bij die gelegenheid gedood. Dit was bepaald eene schending van 't verdrag, te meer daar zich onder de aanvallers Mekkanen bevonden, die getracht hadden zich onkenbaar te maken, maar die herkend waren. De beleedigde stam riep om wraak en Mohammed wenschte niets liever dan haar die te verschaffen. Te vergeefs zonden de Mekkanen Aboe-Soffân naar Medina ten einde zich te verontschuldigen en eene vernieuwing van den wapenstilstand te verkrijgen; hij moest onverrichter zake terugkeeren, en de Mekkanen zagen nu wel in, dat zij in een moeilijken toestand kwamen, maar zij dachten tevens, dat zij niet in dadelijk gevaar verkeerden. Hierin bedrogen zij zich. Mohammed nam aanstonds maatregelen tot een grooten tocht tegen zijne geboortestad, maar deed dat in het diepste geheim, zelfs aan zijn boezemvriend Aboe-Bekr deelde hij zijn plan evenmin mede als aan zijne geliefdste vrouw Âjisja, en hij leidde de aandacht van zijne ware bedoeling af door eene kleine bende in eene andere richting te zenden. Intusschen deed hij aan al zijne bondgenooten onder de Bedowijnen het bevel toekomen, zich of te Medina met hem te vereenigen, of hem op zekere plaatsen op den weg naar Mekka af te wachten, en eerst op het laatste oogenblik maakte hij zijn voornemen aan zijne volgelingen in de stad bekend, met uitdrukkelijk bevel, dat zij zorgen moesten, dat niemand te Mekka er iets van vernam. Terstond begaf men zich op weg (1 Januari 630). De Bedowijnen sloten zich achtereenvolgens aan, en weldra was het leger tusschen acht en tien duizend man sterk. De marsch was zoo snel, dat men reeds op den zevenden of achtsten dag de tenten op eene dagreize van Mekka kon opslaan.

Onderweg had Abbâs zich bij zijn neef vervoegd en had, op het laatste oogenblik, toen er geen twijfel aan Mohammeds zegepraal meer bestaan kon, het Islamisme aangenomen. Hij werd nu de bemiddelaar tusschen Mohammed en Aboe-Sofjân, het opperhoofd der Mekkanen. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij, op Mohammeds bevel, de zaak vooraf met Aboe-Sofjân beraamd en afgesproken;¹ maar dat alles is zoo geheim toegegaan, dat de overlevering er niets van weet. Het verhaal dat zij geeft is vreemd en heeft iets geheimzinnigs. Het luidt aldus:

Mohammed gaf aan de zijnen bevel, dat iedereen gedurende den nacht een groot vuur zou aansteken op de hoogten bij de legerplaats. Weldra brandden ongeveer tienduizend vuren, en de Profeet hoopte, dat die onverwachte aankondiging van zijne aankomst de Mekkanen zou overtuigen, dat tegenstand nutteloos was. De Mekkanen, heet het verder, hadden nog geen zeker bericht ontvangen omtrent Mohammeds tocht; de voornaamsten waren desniettemin ongerust, zoowel over de schijnbare kalmte als over onbepaalde geruchten, die een naderenden storm voorspelden; daarom zonden zij Aboe-Sofjân op verkenning uit. 's Avonds sloeg deze, door twee personen² vergezeld, den weg in, die naar Medina leidde. Hoe meer de duisternis viel, des te meer vielen ook de vuren in 't oog, en de drie reizigers spraken daarover, toen Aboe-Sofjân plotseling zijn naam hoorde noemen met een: "Zijt gij het?" — "Ja, ik ben het," antwoordde hij; "wat nieuws brengt gij?" — "Daar ginder," hernam de onbekende, "is Mohammed gelegerd met tien duizend volgelingen. Ziet gij de duizende vuren wel, die zij hebben aangestoken? Geloof mij, voeg u bij ons; anders zullen uwe moeder en uw huis over u weenen." Degeen, die zoo sprak, was Abbâs. Op den witten muilezel van den Profeet, had hij — zegt de overlevering — den weg naar Mekka ingeslagen, in de hoop dat hij

¹ Zie daaromtrent de scherpzinnige opmerkingen van Muir, *Life of Mahomet*, IV, p. 120—122.

² Opmerkelijk is het, dat de een den Profeet niet vijandig, de ander een zijner bondgenooten was.

niemand zou ontmoeten, dien hij naar de Mekkanen zou kunnen zenden, ten einde hen te overreden, om vrede te smeeken en op die wijze Mekka te redden. "Ga achter mij op mijn muilezel zitten," vervolgde Abbâs; "ik zal u bij den Profeet brengen, en dan zult gij hem om genade vragen." Aboe-Sofjân deed het en weldra kwam men bij de tent van Mohammed aan. Abbâs trad binnen en meldde de aankomst van zijn vriend. "Geleid hem naar uwe tent," zeide de Profeet, "en breng hem morgen bij mij."

Den volgenden morgen kwamen zij derhalve terug.

"Welnu, Aboe-Sofjân," zeide toen Mohammed, "zijt gij thans overtuigd, dat er geen god is dan God?"

"Edelmoedige vorst, als er een ander bestond, dan zou hij mij beter geholpen hebben."

"En erkent gij dan nu ook, dat ik Gods gezant ben?"

"Edele vorst, hieromtrent, verschoon mij, heb ik nog eenigen twijfel."

"Wee u," riep daarop Abbâs, "'t is thans geen tijd om te twijfelen! Leg de geloofsbekentenis af, wat ik u bidden mag, of uw hoofd valt."

Aboe-Sofjân begreep het; hij sprak ze uit, de woorden: "Er is geen god dan God en Mohammed is zijn Profeet." De ongeloovige was bekeerd — zooals de Saksers tot het Christendom bekeerd werden door Karel den Groote. Jammer maar, dat hij 't zoo spoedig vergat, zooals men aanstonds zien zal.

"Keer nu in allerijl naar Mekka terug," vervolgde Mohammed; "aan niemand, die in uw huis eene schuilplaats zoekt, zal eenig leed geschieden. En let wel: spreek tot het volk, en zeg, dat niemand iets te vreezen heeft, die zich in een gesloten huis of in de Kaba bevinden zal."

Aboe-Sofjân maakte zich tot de terugreis gereed, maar intusschen was het leger reeds onder de wapenen en schaarde zich tot den marsch. Naast Abbâs staande, zag Aboe-Sofjân met verwondering de verschillende Bedowijnenstammen met hunne banieren defileeren. "Waarlijk, Abbâs," riep hij eindelijk uit, "uw neef is een zeer machtige koning!"

— “Een koning? Hebt gij dan vergeten, dat hij veel meer, dat hij een profeet, is?” — “’t Is waar ook; — kom, laat mij naar huis gaan!”

En de vergeetachtige, onverbeterlijke aristocraat ijldde naar Mekka terug. Nauwelijks was hij daar aangekomen, of hij riep zoo hard als hij kon: “Koraisjieten, Mohammed volgt mij op de hielen! Hij heeft een leger, waaraan gij onmogelijk tegenstand kunt bieden; wie in mijn huis komt, of het zijne sluit, of in de Kaba gaat, is veilig!” Bijna allen vluchtten naar de aangewezene plaatsen.

Zoo heeft zich voor de oogen der wereld de zaak toegedragen; maar er zijn sterke redenen om te vermoeden, dat de ontmoeting van Aboe-Sofjân en Abbâs in de duisternis geen toeval, maar het gevolg eener afspraak geweest is. Was dit inderdaad het geval, dan moet men aan Aboe-Sofjân de eer geven, die hem toekomt. Hij mag zeker evenmin als zijne nakomelingen, die op den troon van Damascus zetelden, op den naam van geloovige aanspraak maken, en de vrome Muzelmannen hebben volkomen gelijk, als zij beweren, dat zijn verstokt gemoed voor de waarheden van den godsdienst ontoegankelijk was; maar hij was een verstandig, schrander en braaf man — dat toont zijn geheele leven, — een man verder, die zijne vaderstad oprecht liefhad en die te recht inzag, dat het voortzetten van den ongelijken strijd op de verwoesting van Mekka moest uitloopen, want de Medinensers verlangden niets liever dan hun ouden wrok te koelen in een algemeen bloedbad. Mogelijk heeft hij, zooals men vermoed heeft, met den Profeet reeds onderhandeld gedurende zijn bezoek te Medina en toen de zaak met hem afgesproken; maar al neemt men dit ook niet aan, stellig werd hij dan toch een verrader in het laatste oogenblik — een verrader uit liefde tot zijn vaderland; want aan zijn verraad had men het te danken, dat de verovering van Mekka bijna zonder bloedvergieten tot stand kwam, en geen ander dan hij, het algemeen geachte opperhoofd, had de rol kunnen vervullen, die hij bij deze gelegenheid speelde, daar er in Mekka nog velen waren, die een strijd op leven of dood zouden hebben willen wagen.

Toen het muzelmansche leger Mekka naderde, verdeelde Mohammed het in vier afdeelingen, die langs verschillende wegen de stad moesten binnenrukken, en die, wanneer het noodig mocht zijn — want niets duidde aan, dat er tegenstand zou geboden worden — elkander konden ondersteunen. De troepen ontvingen strenge orders, niet te strijden en geen geweld te gebruiken. Maar zóó wilden de Medinensers niet, dat de zaak zou afloopen; zij dachten nu juist van de gelegenheid gebruik te maken ten einde aan de Mekkanen de verachting, die zij hun zoo dikwijls hadden betoond, betaald te zetten, en hun opperhoofd, Sad ibn-Obáda, riep met luider stemme:

Wie ook in de stad moog leven,
Heden zullen allen sneven!

Dat was geheel tegen de bedoeling van Mohammed, en daar hij begreep dat in dit geval het meeste van het opperhoofd afhing, zoo ontnam hij het commando aan Sad en gaf het aan diens zoon Kais, die minder wraakgierig was dan zijn vader.

Van de vier afdeelingen ontmoette ééne tegenstand, namelijk die der Bedowijnen onder Chálid. Zij werd door Mohammeds hevigste vijanden, die eene sterke stelling hadden ingenomen, met pijlschoten ontvangen, maar Chálid slaagde er weldra in, hen op de vlucht te drijven en vervolgde hen in de straten van Mekka. Toen Mohammed, die een heuvel beklommen had, zag wat er gaande was, was hij uiterst misnoegd. "Hoe?" riep hij toornig uit, "heb ik niet ten strengste bevolen, dat er volstrekt niet gevochten mag worden?" Men deelde hem de aanleiding mede en toen zeide hij: "Wat God beschikt is het beste."

Mohammed was nu meester van Mekka. Hij ging naar de Kaba, groette eerbiedig den zwarten steen met zijn staf, ging den tempel zevenmaal rond, en gaf bevel, de afgoden te vernielen, 't geen geschiedde. Eene algemeene amnestie werd verleend; hiervan werden wel tien of twaalf personen uitgesloten, maar slechts vier werden ter dood

gebracht. Drie verdienden het; de vierde was eene zangeres, die steeds hekeldichten tegen den Profeet gezongen had, eene manier van te beleedigen, die, zooals wij reeds opmerkten, een Arabier zelden vergeeft. Over 't algemeen schijnt dus het gedrag van Mohammed bij de verovering van Mekka grootmoedig. Van geen ander volk had hij zooveel te lijden gehad als van de Mekkanen; twintig jaren lang hadden zij hem bespot, vervolgd, bestreden, en toch vergaf hij hun alles, hij, die de Joden van den stam Koraidha, wier misdaad alleen daarin bestond dat zij van partij veranderd waren, zoo wreed had doen ter dood brengen. Van waar kwam het, dat zijn gedrag bij die twee gelegenheden zoo verschillend was? Behandelde hij de Mekkanen zoo zacht uit eigenbelang, uit politiek? Of was hij werkelijk edelaardig en grootmoedig? ¹ De reden was eene andere. De Arabier heeft altijd twee maten en twee gewichten: wat vreemden misdoen wordt streng gekastijd; wat de stam, waartoe hij zelf behoort, misdoet, wordt vergeven. Men zal, geloof ik, geen enkel voorbeeld vinden van iemand die zijn stam gevoelig heeft gestraft, laat staan uitgeroeid, al was hij ook door dien stam ten diepste gekrenkt. In de Arabische maatschappij is dit iets ondenkbaars: de liefde tot den stam is het heiligste, innigste gevoel, dat de Arabier kent. "Bemin uwen stam," heeft een dichter gezegd, "want met uwen stam zijt gij met nauwer banden verbonden dan er tusschen man en vrouw bestaan." In beide gevallen verdient dus Mohammed noch de groote blaam, noch den grooten lof, die men hem gegeven heeft: hij handelde eenvoudig zooals bijna ieder ander zijner landgenooten in zijne plaats zou gehandeld hebben.

Van hunnen kant schikten de Mekkanen zich in het onveranderlijke. En hun lot was ook wezenlijk zoo beklagenswaardig niet. Zij moesten wel is waar het Islamisme aannemen, niet dadelijk, maar dan toch spoedig genoeg, en daartoe gevoelden zij niet veel lust; maar de schijn,

¹ Zoo Muir, IV, p. 133: "It was indeed for his own interest to forgive the past, and to cast all its slights and injuries into oblivion. But it did not the less require a large and generous heart to do this."

het uiterlijke, was genoegzaam, en tot schadevergoeding verkregen zij nu de hegemonie, de heerschappij over al de Arabische volken, want dat zij die inderdaad bezaten, en niet de Medinensers, ofschoon die Mohammeds leer hadden doen zegepralen, bleek terstond na den dood van den Profeet. De zaak van hun machtigen stamgenoot was dus de hunne geworden; geen wonder dat zij zich niet meer tegen hem verzetten, maar getrouw aan zijne zijde streden, en dat er te Mekka geene partij van slechtgezinden bestond zooals te Medina.

Door de verovering der heilige stad was inderdaad het pleit beslist: de Islam had getriomfeerd; nergens in Arabië was er eene macht, die verder aan Mohammed tegenstand bieden kon, en wie het nog waagde gevoelde weldra berouw over zijne vermetelheid. Van alle kanten kwamen dan ook gezantschappen; 't was een wedijver tusschen de stammen, wie 't eerst zich aan Mohammed zou onderwerpen, wie 't eerst het Islamisme zou aannemen. Zelfs de verst afgelegene bleven niet achter, de christelijke stammen namen 't nieuwe geloof even gretig aan als de heidensche, en als Mohammed thans een tocht deed, dan deed hij het aan 't hoofd van een leger van dertig duizend man. Men zou oppervlakkig zeggen, dat het voor den godsdienst zoo onverschillige Arabië plotseling geloovig en vroom was geworden, wanneer de bekeeringen dikwijls niet op eene zoo vreemde wijze hadden plaats gehad. Men beoordeelde de andere naar die van den stam Thakief, die de stad Tâif bewoonde.

Na de verovering van Mekka had Mohammed voor Tâif het hoofd gestooten, en in een droomgezicht had hij het bevel ontvangen, het beleg te staken; maar hij deed nu door de omliggende stammen zulke verwoestende rooftochten doen op het gebied der stad, dat de inwoners besloten, gezanten te zenden, die beproeven moesten of zij vrede konden verkrijgen. De gezanten verklaarden, dat zij en hunne medeburgers het Islamisme zouden aannemen, mits zij gedurende drie jaren hun afgod Allât zouden mogen behouden en niet behoeften te bidden. "Drie jaren afgodendienst is te lang, en wat is een godsdienst zonder

gebeden?" antwoordde Mohammed. De gezanten stemden nu hunne eischen lager, en na veel loven en bieden kwam men eindelijk omtrent de volgende voorwaarden overeen: de Thakiefieten zouden geen tienden betalen; zij zouden geen deel nemen aan den heiligen oorlog, zich bij het gebed niet op den grond werpen, Allât nog een jaar behouden, en dan niet verplicht zijn, dien afgod zelve te vernielen. Wel had Mohammed nog eenig gewetensbezwaar, wel vreesde hij de uiting der publieke opinie, maar toen de gezanten hem zeiden: "Als de Arabieren u vragen, waarom gij zulk een verdrag gesloten hebt, behoeft gij hun immers slechts te antwoorden: "God heeft het mij bevolen," vond hij dit argument zoo afdoende, dat hij begon, het verdrag aan den secretaris te dicteeren. De voorwaarden omtrent de tienden en den heiligen oorlog waren reeds opgeschreven; maar toen de beurt aan 't gebed kwam, gevoelde Mohammed toch zooveel schaamte en berouw, dat hij niet voortging. Een der gezanten deed het in zijne plaats. Hij dicteerde de voorwaarde omtrent het gebed; maar de secretaris zag Mohammed aan, wiens bevel hij afwachtte en die het stilzwijgen bewaarde. Toen stond de hartstochtelijke Omar op, en zijn zwaard trekkende, riep hij uit:

"Gijlieden hebt het hart van den Profeet besmet; dat God de uwe met vuur vervulle!"

"Wij spreken niet tot u," antwoordde koel de gezant; "wij spreken tot Mohammed."

"Welnu dan," zeide toen de Profeet, "ik wil van zulk een verdrag niets weten! Gij moet het Islamisme geheel aannemen en al zijne voorschriften opvolgen; wilt gij dat niet, dan is 't oorlog."

"Vergun ons dan ten minste, Allât nog gedurende zes maanden te behouden."

"Neen."

"Ééne maand dan."

"Zelfs geen uur."

De gezanten hadden dus niets kunnen verkrijgen; de Thakiefieten

moesten het Islamisme geheel aannemen, want den oorlog hervatten durfden zij niet, en Allât werd vernield terwijl de vrouwen klaagden en jammerden; — 't was het eenige voorbeeld van sympathie voor een afgod, want overal elders was men voor hunne vernieling vrij onverschillig, en ook te Tâif trokken zich de mannen het lot van Allât niet aan; de gezanten hadden zelfs verklaard, dat zij alleen daarom op het tijdelijk behouden van Allât aandrongen, omdat de bijgeloovigen, en vooral de vrouwen, aan dien afgod gehecht waren, en dat, wat hen zelve betrof, zij er onverschillig voor waren.

Juist die algemeene onverschilligheid was de reden, dat men den ouden godsdienst zoo gemakkelijk liet varen; maar 't was er verre van daan, dat de nieuwe met geestdrift werd aangenomen. Men deed het in 't algemeen uit vrees voor een verdelgingsoorlog en uit lust om deel te hebben aan den buit; maar men deed het tegen zijn zin; het betalen der tienden vond men schadelijk voor de beurs, de godsdienstige plechtigheden vond men lastig en vervelend, het zich nederwerpen gedurende het gebed vernederend. Men beschouwde algemeen het Islamisme als iets tijdelijks; voor 't oogenblik moest men den schijn aannemen van het te omhelzen, maar stierf Mohammed, dan viel het geheele gebouw uiteen, dan was het met het Islamisme gedaan, dan keerde alles tot den vroegeren toestand terug. Hoe weinig oprecht de bekeering der Thakiefieten van Tâif was, ziet een ieder; maar de andere bekeeringen waren 't nog veel minder, want toen korten tijd daarna geheel Arabië het Islamisme afzwoer, bleven de Thakiefieten er aan getrouw. Voor zoover de oprechtheid ging, was dus hunne bekeering nog de oprechtste van alle.

Mohammed zelf, zou men zeggen, schijnt niet gevoeld te hebben, op hoe losse schroeven alles nog stond. In plaats van hoofdzakelijk zijne aandacht te schenken aan het bevestigen van het verkregene, wijdde hij die veeleer aan verre ondernemingen, aan aanvallen tegen het Romeinsche rijk. Was dit een gevolg van zelfbedrog of van kortzichtigheid? Dit is moeielijk aan te nemen, want het ongeduld der

Arabieren was zoo groot, dat zij niet wachten konden tot Mohammeds dood, dat zij reeds gedurende den laatsten tijd van zijn leven tot opstand oversloegen, en toch bleef Mohammed bij zijne oude plannen, toch zond hij nog op zijn sterfbed een leger naar 't Noorden. Het was veeleer politieke wijsheid; Mohammed zag zeer goed in, dat buitenslandsche oorlogen en groote buit de eenige middelen waren om aan de Arabieren sympathie voor het Islamisme in te boezemen. Daarom ging hij op dien weg voort, ofschoon hij wel weten moest hoe zwak het geloof van zijn volk was.

Zijn einde naderde nu en hij zelf voelde het. In Maart 632 deed hij zijn laatsten pelgrimstocht. Hij had, naar zijne eigene meening, zijne groote taak volvoerd. "Alláh!" sprak hij, "ik heb mijne boodschap overgebracht en mijne zending vervuld!" Zijne krachten namen zichtbaar af, zijne haren waren grijs geworden, zijne gestalte was gebogen. Hij was oud geworden vóór den tijd, en hoe kon het anders bij de vele zorgen, die hem steeds gedrukt hadden, en de kwaal waaraan hij leed? In Juni werd hij ziek, en hij zelf was overtuigd, dat deze ziekte de laatste zou zijn. In een nacht toen hij te vergeefs den slaap zocht, stond hij zachtkens op, en begaf zich, door een dienaar vergezeld, naar het kerkhof van Medina, waar zoo velen zijner vrienden rustten. Lang bleef hij daar in gepeins verzonken; toen bad hij luide voor de gestorvenen en sprak: "Waarlijk, gijlieden en ik, wij hebben de beloften van onzen Heer vervuld gezien. Gezegend zijt gij, want gij geniet een lot, dat ver te verkiezen is boven het lot van degenen, die achtergebleven zijn." Toen hij naar huis terugkeerde, zeide hij tot zijn dienaar: "Ik heb te kiezen gehad tusschen een langer leven en dadelijk bij God te komen; ik heb het laatste gekozen."

De koortsen werden steeds heviger. Ájisja verpleegde haren echtgenoot met de teederste zorg. Hij schertste nog soms. Aan geneesmiddelen geloofde hij volstrekt niet, en toch hadden zijne vrouwen, toen hij bewusteloos was, hem een geneesmiddel ingegeven. Toen hij weder bijkwam, proefde hij den onaangename smaak, en nu dwong hij al

zijne huisgenooten, dat leelijke drankje in zijne tegenwoordigheid in te nemen. Geen tegenstreven baatte.

Hij dacht aan de armen. Nooit had hij naar rijkdom verlangd en was dan ook gewoon, zoodra hij eenig geld had, het aan aalmoezen te besteden. Eenigen tijd geleden had hij evenwel eene kleine som aan Âjisja te bewaren gegeven. Hij verlangde nu, dat zij die dadelijk onder de behoeftigen zou verdeelen, en viel daarop half in slaap. Toen hij weder wakker werd, vroeg hij aan Âjisja of zij gedaan had zooals hij haar bevolen had. "Nog niet," gaf zij ten antwoord. Hij deed haar het geld dadelijk halen, noemde de behoeftige huisgezinnen waaronder het verdeeld moest worden, en zeide: "Nu heb ik rust. Waarlijk, het zou voor mij onbetamelijk geweest zijn, mijn Heer te ontmoeten met dit goud in mijn bezit."

Op Maandag morgen, 8 Juni, gevoelde hij zich veel beter. De moskee van Medina was opgepropt vol (want een ieder verlangde naar tijding omtrent den toestand van den Profeet) op het oogenblik dat Aboe-Bekr, dien Mohammed daartoe in zijne ziekte had aangesteld, voorging in het gebed. Zeer onverwacht verscheen Mohammed zelf; zijn gang was wankelend en men moest hem ondersteunen, maar allen bemerkten een glimlach van genoegen op zijn gelaat — misschien een teeken van voldoening over zijne gelukkig volbrachte taak. Voor de laatste maal sprak hij nu tot het volk, en zijne stem was nog zoo krachtig, dat men hem zelfs buiten de deuren der moskee verstaan kon. "Bij Allâh!" zeide hij, "niemand kan mij iets te laste leggen; ik heb niets voor geoorloofd verklaard dan wat God voor geoorloofd verklaard heeft, en niets verboden dan wat God in zijn Boek verboden heeft." Hij nam ook nog afscheid van Osâma, wien hij het opperbevel over het leger, dat tegen Syrië moest optrekken, had toevertrouwd, en zeide tot hem: "Ga voorwaarts met het leger, en Gods zegen zij met u!"

Daarna begaf hij zich weder naar Âjisjas kamer, en legde zich, uitgeput van vermoeienis, op zijn bed neder. Zij liet zijn hoofd tegen

haren boezem rusten. Slechts weinige woorden sprak hij nog, korte gebeden. "Alláh, help mij in den doodsstrijd! — Gabriël, kom dicht bij mij! — Alláh, schenk mij vergiffenis en vereenig mij met mijne vrienden daar boven! — Eeuwigheid in het Paradijs!" Toen werd alles stil; — het hoofd werd zwaar op Âjisjas boezem; — de Profeet van Arabië was zacht en kalm ontslapen.

IV.

DE KORAN, DE OVERLEVERING EN DE LEGENDEN.

Het boek, dat de openbaringen bevat, die Mohammed ontving, en dat te gelijker tijd, zoo niet de volledigste, dan toch de geloofwaardigste bron is voor zijne levensgeschiedenis, is zoo vreemd en verward als geen ander. Het is eene verzameling van geschiedenissen, vermaningen, wetten enz., die zonder chronologische of andere orde naast elkander geplaatst zijn. De openbaringen waren zelden lang; meestal bestonden zij uit enkele verzen, en die zijn òf nog gedurende Mohammeds leven opgeschreven, òf alleen in 't geheugen bewaard, want Mohammeds tijdgenooten, zooals ook blijkt uit de geslachtregisters en de gedichten uit den heidenschen tijd, die lang alleen door mondelinge overlevering zijn bewaard, hadden een bijzonder sterk geheugen, gelijk de volken, die weinig schrijven, over 't algemeen hebben. Mohammed noemde elke op zich zelve staande openbaring soera of korân. Het eerste woord is Hebreeuwsch en beduidt eigenlijk eene rij steenen in eenen muur, en vandaar een regel in een brief of boek; in den Koran, zooals wij dien bezitten, heeft het

de veel meer omvattende beteekenis van hoofdstuk. Het woord korân is eigenlijk een onbepaalde wijs en beduidt lezen, reciteeren, voordragen; ook deze benaming is van de Joden overgenomen, die het werkwoord karâ (lezen) vooral in den zin van het bestudeeren der Heilige Schrift gebruiken; maar Mohammed zelf verstond onder korân niet alleen elke afzonderlijke openbaring, maar ook verscheidene of alle te zamen.

Eene volledige verzameling van Koranstukken bestond evenwel in Mohammeds tijd niet, en als de drie eerste Chaliefen in dit opzicht minder zorgvuldig waren geweest, dan had de Koran groot gevaar geloopt, vergeten te worden. De eerste verzamelaars waren de Chalief Aboe-Bekr en zijn vriend Omar. Toen namelijk in het elfde of twaalfde jaar na de vlucht de valsche profeet Mosailima overwonnen was, waren er in den beslissenden slag zeer velen, die grootere Koranstukken van buiten kenden, gesneuveld, zoodat Omar vreesde dat de Korankenners weldra zouden uitsterven; daarom raadde hij den Chalief aan, de verspreide stukken bijeen te doen brengen. Na eenige aarzeling — want de Profeet had tot zulk een gewichtig werk geene volmacht gegeven — nam Aboe-Bekr het voorstel aan, en droeg den arbeid op aan Zaid ibn-Thâbit, een jongeling die secretaris van Mohammed geweest was. Zaid zag er zeer tegen op, want volgens zijne eigene uitdrukking ware het nog gemakkelijker geweest, een berg te verplaatsen dan dit werk te verrichten; maar hij gehoorzaamde en bracht, onder Omars opzicht, de stukken bijeen, die gedeeltelijk op strookjes papier of perkament, op palmbladen of op steenen geschreven waren, gedeeltelijk alleen in 't geheugen waren bewaard gebleven. Welke orde hij daarbij volgde, blijkt niet, en op zich zelve was deze verzameling van geen groot gewicht, daar zij geen gezag had en niet voor de gemeente, maar alleen voor het bijzonder gebruik van Aboe-Bekr en Omar bestemd was. De Muzelmannen lazen dus den Koran zooals zij wilden; langzamerhand weken de redacties van elkander af, en daar dit aanleiding gaf tot twisten, zoo besloot de derde Chalief,

Othmân, eene officieele, algemeen geldige redactie van den Koran te doen vervaardigen. Zaid, die voor de eerste gezorgd had, werd ook met de tweede belast, en zijn exemplaar werd door de hem toegevoegde Koraisjieten tot grondslag gelegd. Deze tweede redactie is de eenige die wij bezitten, want Othmân deed alle andere exemplaren vernietigen. Ging men daarbij te goeder trouw te werk en geeft onze redactie den Koran onvervalscht? Op deze vraag, die door Weil ontkenkend, door Muir en Nöldeke bevestigend beantwoord is, blijf ik liefst het antwoord schuldig, want ik geloof niet, dat de nog zoo jonge kritische studie van den Koran in dit opzicht reeds een vast resultaat heeft opgeleverd. Hoe voorzichtig men moet zijn met de volkomene echtheid van den tekst van heilige Oostersche boeken aan te nemen, leert het voorbeeld der Joden. Dat deze den tekst van het Oude Testament op verscheidene plaatsen veranderd hadden, wist men nog in Mohammeds tijd; hij verwijt het hun dan ook en het is thans zonneklaar bewezen, terwijl tevens uit de geschiedenis van het Jodendom de redenen ontvouwd zijn, waarom dit geschied is en in zeker opzicht geschieden moest.¹ Nu wil ik wel toegeven, dat bij de Mohammedanen niet dezelfde redenen tot wijzigingen en toevoegsels voorhanden waren als bij de Joden; maar dit sluit niet uit, dat er andere bestonden, en men mag niet uit het oog verliezen dat een der middelen, waardoor wij de veranderingen in 't Oude Testament handtastelijk kunnen aantonen, namelijk de oudste vertalingen, voor den Koran ontbreekt. Eene overlevering echter hebben de Muzelmannen evenals de Joden, en misschien kan die ook, als men ze nauwkeuriger zal onderzocht hebben, gewichtige diensten aan de kritiek van den Koran bewijzen, zooals de Joodsche ze aan de kritiek van het Oude Testament bewezen heeft.

¹ Vooral door den geleerden rabbijn van Breslau, Dr. Geiger, in zijne *Urschrift und Uebersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der innern Entwicklung des Judenthums* (Breslau 1857). Dit boek, de rijpe vrucht eener zeldzame schrandrheid en eener vijftwintigjarige studie, heeft zeker de kritiek van het O. T. vrij wat verder gebracht dan eene menigte Inleidingen en Commentaren.

In allen gevalle en hoe ook later het oordeel over de meerdere of mindere echtheid van den tekst van den Koran moge uitvallen, de schikking van dat boek, de verdeeling in Soeras of hoofdstukken, is geheel willekeurig. Dit kon ook niet anders: schikken naar den inhoud was daarom onmogelijk, omdat Mohammed in ééne en dezelfde openbaring dikwijls over geheel ongelijksoortige zaken spreekt, en evenmin kon men eene chronologische orde volgen, vooreerst omdat Mohammed zelf op verscheidene plaatsen latere openbaringen aan vroegere had toegevoegd, en ten tweede omdat er toen geene personen meer leefden, die nauwkeurig wisten op welk tijdstip ieder vers geopenbaard was. Te recht antwoordde dan ook toen ter tijd iemand op de vraag of de Koranstukken volgens tijdsorde gerangschikt waren: "Al beproefden dat alle menschen en alle Djinns, zij zouden het niet kunnen." Tot richtsnoer der schikking stelde men dus slechts den regel — en zelfs hieraan heeft men zich niet nauwkeurig gehouden — van de langste Soera vooraan te plaatsen, dan degene die aan deze in lengte nabijkomt, en zoo vervolgens, zoodat de laatste Soera ook de kortste is; — met dit gevolg, dat openbaringen uit de verst van elkander verwijderde tijdperken nu bont dooreen liggen, dat er in geen ander boek zulk eene chaotische verwarring heerscht, en dat deze omstandigheid vooral het lezen van den Koran zoo vermoeiend en zoo vervelend maakt. Ware het boek naar tijdsorde geschikt, het zou zich zeker beter laten lezen. Reeds de Muzelmansche theologen van den goeden tijd — want bij de latere, die de rangschikking voor goddelijk houden, geldt het schikken naar de tijdsorde voor een teeken van ongeloof — hebben daartoe pogingen aangewend, maar juist omdat zij theologen waren, konden zij zich niet op een zuiver wetenschappelijk standpunt plaatsen. Op hunne beurt hebben verscheidene Europeesche geleerden hetzelfde beproefd, niet geheel zonder goeden uitslag. Er zijn in den stijl van den Koran verscheidene eigenaardigheden die tot richtsnoer dienen kunnen. Zoo is de taal van de Mekkaansche stukken krachtig en vurig in vergelijking van den loggen

en gerekten in de Medinensische, en voegt men daarbij nog andere kenteekenen van den stijl en toespelingen op historische feiten, dan kan men voor de vervaardiging van vele plaatsen den tijd bepalen. Maar daarmede is niet gezegd, dat men den geheelen Koran naar tijdsorde schikken kan; er blijft altijd nog veel over, dat zoowel in dezen als in genen tijd kan gemaakt zijn. Het systeem van den een is nog nooit in zijn geheel door een ander aangenomen, en ofschoon wij zeker eene betere schikking van den Koran kunnen geven dan diegene is, die in de Muzelmansche Kerk bestaat, zoo betwijfel ik toch, of men er ooit eene zal voorstellen, die de goedkeuring van alle deskundigen wegdraagt; ¹ daartoe ontbreken ons thans te veel hulpmiddelen, en in allen gevalle geloof ik, dat het nu de tijd nog niet is om vertalingen van den Koran in chronologische orde te geven, zooals Rodwell gedaan heeft.

Voor de geloovige Muzelmannen is de Koran, als het ongeschapene woord Gods, het volmaaktste boek, zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft, en het ligt in den aard der zaak dat zij zoo oordeelen; maar zonderling is het, dat het Muzelmansche vooroordeel ook op ons veel meer invloed gehad heeft dan men verwacht zou hebben. De rhetorische woordenpraal en de zoo dikwijls zinlooze opeenstapeling van beelden in de Mekkaansche soeras heeft men in allen ernst voor poëzie gehouden en als zoodanig geroemd; den stijl van het geheele boek heeft men beschouwd als een model van zuivere taal. Het is moeielijk over vragen van smaak te redeneeren; ieder heeft daaromtrent zijne bijzondere meening waarvan hij zich zelden laat afbrengen; maar moet ik voor de mijne uitkomen, dan ben ik gedwongen te erkennen, dat mij onder de oudere Arabische boeken, die eenigen naam hebben, er geen bekend is, dat zooveel wansmaak vertoont, zoo weinig oor-

¹ Dit was reeds geschreven toen ik toevallig deze woorden van Sprenger terug vond, die aan mijn gehengen ontsnapt waren en waarin hij eveneens oordeelt: „Leider finden wir uns hier auf dem weiten Felde der Hypothese und werden wohl nie ganz in's Reine kommen.“

spronkelijk en zoo uitermate langdradig en vervelend is als de Koran. Zelfs op de verhalen — anders nog het beste gedeelte — is veel aan te merken. De Arabieren waren in 't algemeen meesters in de kunst van vertellen; het lezen hunner verhalen, b. v. van die overgrootte menigte die in het Boek der Gezangen staan, is een waar kunstgenot, zoo aanschouwelijk en dramatisch is alles voorgesteld. Ook Mohammed vertelt dikwijls; hij geeft profetenlegenden, die meestal ook in het Oude Testament en in den Talmud staan en die hij van de Joden gehoord had; ¹ maar hoe flauw en mat schijnen die verhalen, als men juist een goed echt Arabisch verhaal gelezen heeft! De Mekkanen — en hun smaak was zoo slecht niet — luisterden dan ook veel liever naar Indische en Perzische vertellingen dan naar die van Mohammed. De vorm, het is zoo, is oorspronkelijk, maar oorspronkelijkheid is niet altijd en in elk opzicht eene verdienste. Alle hoogere stijl bestond bij de Arabieren of in verzen of in berijmd proza. De kunst van verzen te maken, die in dien tijd bijna iedereen bezat, verstond Mohammed niet; hij sprak dus niet in verzen en had zelfs van poëzie een bepaalden afkeer; zijn smaak was hierin zeer vreemd; boven de grootste Arabische dichters, die toen nog leefden of onlangs gestorven waren, gaf hij de voorkeur aan zeer middelmatige, die vrome gedachten in rhetorische verzen wisten te hullen. In 't algemeen was hij aan de poëzie vijandig en moest dat wel zijn, omdat zij de ware uitdrukking was van het oude, heidensche, vroolijke leven. Hij was dus wel genoodzaakt voor zijne openbaringen het berijmde proza te gebruiken. Dit bestaat hierin, dat men hetgeen men zeggen wil in korte zinnen uitdrukt, waarvan twee of meer met elkander rijmen. In de oudste Soeras is Mohammed aan de regels voor deze schrijfwijz nog tamelijk getrouw gebleven, zoodat die dan ook veel overeenkomst hebben met de orakels der oude Arabische waarzeggers;

¹ Zeer leerrijk voor de vergelijking is het boek van Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* — een boek dat wel hier en daar verouderd is (het is van 1833), maar dat in zijn geheel missehien alleen door Geiger verbeterd en aangevuld had kunnen worden.

later evenwel week hij er al meer en meer van af, maakte de zinnen veel langer dan zij zijn moesten en veroorloofde zich met het rijm eene menigte vrijheden, die niet alleen geene schoonheden maar bepaald fouten zijn; stonden zij in een ander boek dan in Gods woord, dan zouden zij streng zijn afgekeurd. Heerschappij over de taal bezat hij ook niet, en hieruit moeten gedeeltelijk de zoo menigvuldige herhalingen in den Koran verklaard worden. Mohammed stelde moeilijk; zelden vond hij dadelijk de ware uitdrukking voor zijn denkbeeld; hij beproefde het dan op allerlei manieren, en vandaar dat dezelfde denkbeelden in den Koran telkens terugkeeren, terwijl alleen de uitdrukking verschilt. Uit menig voorbeeld blijkt hoe de Profeet eerst na herhaalde proefnemingen den juisten vorm vond. Ook is de taal op verre na niet zuiver. Mohammed leefde wel is waar in den bloeitijd der taal, en het spreekt dus van zelve, dat er tusschen zijne schrijfwijze en die der klassieke schrijvers zulk een groot onderscheid niet bestaan kan als tusschen het Grieksch van het Nieuwe Testament en het echte Grieksch; maar toch is dat onderscheid sterk; de Koran krielt van bastaardwoorden, die uit het Joodsch, Syrisch of Ethiopisch zijn overgenomen en wier verklaring aan de Arabische commentatoren, die geene andere taal kenden dan de hunne, veel hoofdbreken gekost heeft, terwijl zij toch den waren zin niet vonden; hij bevat daarenboven verscheidene fouten tegen de regels der grammatica, — fouten, die wij daarom minder opmerken, omdat te haren gevalle door de Arabische grammatici regels gemaakt zijn of uitzonderingen op de regels, maar die desniettemin fouten zijn en blijven, zooals men meer en meer zal inzien naar gelang men de kluisters van het Muzelmansche bijgeloof afschudt, dieper doordringt in den geest der taal en meer let op de handelwijs der oudste Arabische philologen, die nog op een veel vrijer standpunt stonden en die hunne voorbeelden zelden of nooit uit den Koran putten, waaruit blijkt dat zij dat boek niet als een klassiek werk, eene autoriteit voor de taal beschouwden, al durfden zij ook niet openlijk voor hunne meening uitkomen.

Op Mohammeds tijdgenooten heeft overigens de Koran weinig invloed gehad. De Arabieren stonden op een zeer hoog standpunt van beschaving en ontwikkeling — ik spreek van intellectueele, niet van materieele beschaving — terwijl Mohammed niet meer was dan een dweper zooals er elders vele geweest zijn; een dweper die door menig-een in vernuft, in kennis, in verstand, en ook in zedelijke ontwikkeling overtroffen werd. Zijne vrome uitboezemingen lieten de meesten onverschillig. En inderdaad, om den Koran schoon en verheven te vinden, moet het geloof het gezond verstand reeds van te voren hebben ver-stikt, en zoover was de groote meerderheid van het volk nog niet gekomen. Wat men dan ook leest omtrent bekeeringen die door Ko-ranstukken zouden bewerkt zijn, behoort voor verreweg het grootste gedeelte op het gebied der vrome legende, niet op dat der geschiede-nis. De laatste leert, dat de groote massa den Koran weinig of niet kende en ook volstrekt niet begeerde er kennis mede te maken.

Is de Koran in de eerste plaats het richtsnoer voor het geloof en het gedrag van den Muzelman, zoo neemt de Overlevering (Sonna) de tweede in. De Koran toch was niet voldoende, want de Oostersche volken verwachtten van een godsdienststichter niet alleen uitsluitel over godsdienstige vragen, maar tevens de bepaling der staatsinrichting en van het recht, en de regeling van het dagelijksch leven tot in de kleinste bijzonderheden; zij vergen van hem, dat hij hun voorschrijve hoe zij zich kleden moeten, hoe zij den baard moeten kammèn, hoe zij eten en drinken moeten. Dat stond niet in den Koran en daarom nam men de gezegden en de handelingen van den Profeet te baat. Misschien mag men aannemen dat enkele van Mohammeds uitspraken reeds gedurende zijn leven zijn opgeschreven; maar doorgaans werden zij door mondelinge overlevering bewaard; het opschrijven werd eerst in 't begin der tweede eeuw na de vlucht meer algemeen en niet veel later begon men de overleveringen bijeen te brengen. Het is te be-treuren dat dit niet vroeger geschied is. Eene verzameling uit den tijd der Omajjaden, die voor den godsdienst onverschillig waren, zou waar-

schijnlijk tamelijk onvervalscht zijn; maar de eerste verzamelingen zijn uit den tijd der Abbâsiden, die zich juist van verdraaide of verzonnene overleveringen bediend hadden om op den troon te komen. Niets was gemakkelijker, wanneer men eenig godsdienstig of politiek systeem wilde verdedigen, dan zich op eene overlevering te beroepen, die men zelf smeedde, en hoever het misbruik ging, blijkt uit de getuigenis der Muzelmansche verzamelaars. Zoo verklaart Bochrâf, die vele landen doorreisde had ten einde de overleveringen te verzamelen, dat van de 600,000, die hij gehoord had, slechts 7275 echt waren. Alleen die nam hij in zijn groot werk op, maar de kritische regel waarvan hij en de overigen bij het beoordeelen van de echtheid of onechtheid uitgingen, was onvoldoende. Zij bepaalden zich bij een uiterlijk teeken. Elke overlevering bestaat namelijk uit twee deelen: de autoriteit, dat is de opsomming der namen van de mannen van wie zij uitgaat, en de tekst. De Muzelmansche verzamelaars letten alleen op de autoriteit. Stamt de overlevering af van een metgezel van den Profeet en is op de geloofwaardigheid van de lange lijst van overleveraars, die achtereenvolgens de overlevering aan elkander hebben medegedeeld, geene aanmerking te maken, dan moet de overlevering worden aangenomen. Nu is dit criterium zeker geenszins af te keuren; ook wij moeten zeer nauwkeurig letten op de namen en het karakter der overleveraars; de Europeesche kritiek heeft reeds vele personen als leugenaars gebrandmerkt, die bij de Muzelmannen als geloofwaardig te boek staan, en daardoor een vasten grond gewonnen voor de beoordeeling van echtheid en onechtheid; — maar het criterium is niet voldoende; men moet niet bij een uiterlijk kenteeken blijven stilstaan, maar het gehalte der traditie zelve onderzoeken, nagaan of zij waarschijnlijk is, of zij met andere geloofwaardige berichten overeenkomt, kortom de interne evidentie waardeeren. Zoover gingen de Muzelmansche verzamelaars niet; zoover konden zij niet gaan zonder op te houden Muzelmannen te zijn, zonder zich van het gebied van 't geloof te verplaatsen op dat der wetenschap, en het maakt een vreemden indruk als men ziet dat

een Engelschman, die de gewone dogmatieke bekrompenheid van zijn volk in ruime mate bezit, zulk eene vrije manier van studie van de Muzelmannen verlangt. Erkennen wij veeleer, dat geen andere godsdienst, reeds in 't begin der derde eeuw van zijn bestaan, de grondslagen, waarop hij rustte, aan zulk een scherp kritisch onderzoek, al was dan ook de maatstaf onvoldoende, heeft onderworpen; dat de Muzelmansche godgeleerden der tweede en derde eeuw eene vrijheid van onderzoek genoten, die in onze eeuw aan een Engelschen geestelijke op zijn terrein niet wordt verleend; dat zij verder oprecht en eerlijk zijn te werk gegaan en er geenszins naar gestreefd hebben, Mohammed als een ideaal voor te stellen. Integendeel, zij geven hem zooals hij was met al zijne zwakheden en gebreken; zij deelen ronduit mede, wat zijne tegenstanders omtrent hem dachten en zeiden; zelfs die bittere woorden van spot verzwijgen zij niet, die dikwijls zooveel treffende waarheid bevatten, zooals het gezegde van dien man te Tâïf: "Als Allâh dan toch een profeet wilde zenden, had hij dan geen beteren kunnen vinden dan gij zijt?" Misschien is het louter eene individueele meening, maar ik verwonder mij steeds, niet daarover, dat er ondergeschovene stukken in de overlevering zijn — dit lag in den aard der zaak — maar daarover, dat er zooveel echts in is (volgens de scherpste critici is dan toch de helft van Bochârî echt) en dat onder dat echte zoo heel veel is, dat een oprecht geloovige ergeren moet.

De overlevering, die ons geheel in het oude Arabische leven verplaatst, is eene veel onderhoudender lektuur dan de Koran, maar in één opzicht staat zij beneden dat boek en daardoor heeft zij het Islamisme tot een lageren trap doen afdalen dan waarop het oorspronkelijk stond. Het was een godsdienst zonder wonderen; uit den Koran blijkt ten duidelijkste, dat Mohammed nooit aanspraak gemaakt heeft op het vermogen van die te kunnen verrichten. Een zoodanige godsdienst ware een opmerkelijk verschijnsel geweest in de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid, een groote stap op den weg van den vooruitgang, en ware het Islamisme binnen de grenzen van Arabië gebleven,

dan zou het zuiver bewaren van dit grondbeginsel geenszins tot de onmogelijkheden behoord hebben; maar het overschreed weldra die grenzen, en hoe meer de Arabieren in aanraking kwamen met volken, die van hunne profeten wonderen konden verhalen, des te meer waren zij er op uit, aan te vullen wat hun in dit opzicht ontbrak. Evenwel vele eeuwen moesten er nog verlopen eer ook op de Muzelmannen het woord van den dichter toepasselijk zou zijn:

Das Wunder ist des Glaubens liebstes Kind,

en in de eerste tijden is men, vergelijkenderwijze gesproken, met de wonderverhalen niet verkwistend geweest.

Een paar daarvan willen wij mededeelen en tevens de manier aanwijzen, waarop zij ontstonden.

In het begin zijner zending erkende Mohammed, dat hij zelf in dwaling verkeerd had, d. i. aan den afgodendienst had deel genomen, ¹ maar verklaarde tevens, dat God hem het hart geopend had. ² Deze figuurlijke uitdrukking werd letterlijk opgevat en gaf aanleiding tot dit verhaal, dat aan Mohammed in den mond gelegd wordt: "Toen ik bij de Kaba op mijne zijde lag, kwam een komende, maakte in mijn lichaam eene snede van de borst tot aan den navel en nam mijn hart. Daarop werd een gouden bekken, met geloof gevuld, bij mij gebracht; daarin werd mijn hart gewasschen en vervolgens weder op zijne plaats gelegd." Volgens deze overlevering, die bij Bochari staat en de oudste is, had de reiniging des harten plaats juist vóór de hemelvaart van Mohammed, waarover wij straks zullen spreken; maar aan andere overleveraars scheen het veel passender, dat die reiniging plaats had gehad eer Mohammed tot zijn profetenambt geroepen werd. De legende werd dus in dien zin bewerkt; maar daar het toch nog ergerlijk was, dat de Profeet ooit gedwaald had, zoo werd de tijd van de reiniging des harten al vroeger en vroeger gesteld: eerst in Mohammeds twintigste jaar, toen in 't begin van zijn elfde jaar ('t geen

¹ Koran 93, vs. 7. — ² Koran 94, vs. 1.

meer zin had, daar in dien tijd de verantwoordelijkheid aanvangt), eindelijk in zijne vroegste kindsheid, en daarmede werd dan een verhaal van zijne opvoeding op het land, onder den Bedowijnenstam der Beni-Sad, verbonden, dat ook al zeer weinig gegrond schijnt. Zie hier hoe de legende in dezen vorm luidt; het is Halîma, eene vrouw uit de Beni-Sad, die verhaalt:

"Ik verliet mijne woonplaats met mijn man en mijn pas geboren kind, en begaf mij, in gezelschap van andere vrouwen van mijn stam, naar Mekka, om een zuigeling te zoeken. Het was een droog jaar en levensmiddelen hadden wij niet meer. Wij hadden eene grauwe ezelin bij ons en eene kameelin die geen druppel melk gaf. Slapen konden wij niet, want ons kind schreeuwde den geheelen nacht van honger, en ik had evenmin melk als de kameelin. Wij hoopten evenwel, dat het beter zou worden, en zoo reden wij voort. Te Mekka aangekomen zochten wij zuigelingen, en aan iedere min was het kind, dat een profeet zou worden, reeds aangeboden, maar geene had het willen hebben en alle zeiden: "t Is een wees en dus is er weinig bij te verdienen." Wij hoopten namelijk, door de vaders goed beloond te worden, terwijl wij van de moeders van vaderlooze kinderen weinig verwachtten. Al de vrouwen, die met ons waren, hadden zuigelingen gevonden, behalve ik. "Zonder zuigeling tot mijne vriendinnen terugkeeren," zeide ik tot mijn man, "dat doe ik niet; ik ga heen en neem dien wees." "Gij hebt gelijk," antwoordde mijn man, "misschien zal Allâh ons zegenen, als gij dat doet." Ik ging heen, ofschoon ik 't niet zou gedaan hebben als ik een ander kind had kunnen vinden, en keerde met den wees naar onze karavaan terug. Ik zette hem op mijn schoot en gaf hem de borst. Hij zoog tot hij genoeg had en toen deed ik ook mijn eigen kind zuigen, dat eveneens verzadigd werd; daarop sliepen zij beiden en dit was sedert langen tijd de eerste nacht dat wij rust hadden. Mijn man begaf zich vervolgens naar de kameelin. Hare uiers waren vol melk. Hij melkte haar en wij dronken allen totdat wij genoeg hadden. Den volgenden morgen

zeide mijn man tot mij: "Gij hebt waarlijk een gezegend kind gevonden." Op de terugreis galopeerde mijne ezelin zoo monter, dat mijne vriendinnen met mij geen gelijken tred konden houden en dat zij geloofden, dat ik eene andere ezelin had. Een droger land dan dat der Beni-Sad bestaat er niet; maar toen wij teruggekomen waren, gaven onze kudden altijd veel melk, terwijl die van onze naburen niets gaven. Zij zeiden daarom tot hunne herders: "Drijft toch het vee op de weiden waar het vee van Halma graast!" Zij deden het, maar het hielp niets. Zoo genoten wij zegen en overvloed. Na verloop van twee jaren speende ik het kind en het groeide flink evenals zijn zoogbroeder. Wij brachten het naar zijne moeder terug; maar daar wij het gaarne nog langer wilden behouden wegens den velen zegen dien het ons aangebracht had, zeide ik tot zijne moeder: "Het is beter dat ge uw zoon bij ons laat totdat hij zijne volle kracht zal hebben, want ik vrees dat de slechte lucht van Mekka hem schaden zal." Zij vergunde ons hem weder mede te nemen.

"Eene maand later was hij met zijn zoogbroeder bij het vee achter onze tenten, toen de laatste ons toeriep: "Twee mannen in witte klederen hebben onzen Koraisjietischen broeder gegrepen, hem op den grond gelegd en zijn lichaam opengesneden." Mijn man en ik liepen naar buiten; wij vonden hem staande, maar bleek, en vroegen hem, wat hem overkomen was. Hij antwoordde dat twee mannen zijn lichaam hadden opengesneden en iets — hij wist niet wat — daarin gezocht hadden. Wij keerden naar onze tent terug en mijn man zeide tot mij: "Ik vrees dat dit kind een aanval gehad heeft." Wij brachten het naar zijne moeder terug, en zij vroeg ons waarom wij dat deden, daar wij toch vroeger haar hadden te kennen gegeven, dat wij het kind nog langer bij ons wilden houden. "Uw zoon is nu al groot," antwoordde ik, "ik heb mijn plicht aan hem gedaan. Ik vrees dat hem iets overkome, en daarom heb ik hem bij u teruggebracht." — "Dat is de reden niet," antwoordde de moeder; "zeg mij oprecht wat er met hem gebeurd is." Zij dwong mij, haar alles te bekennen, en toen

zeide zij: "Vreest gij dat de duivel zijn spel met hem drijft?" — "Ja," antwoordde ik. "Bij God!" hernam zij, "dat is het geval niet; de duivel heeft geen macht over hem. Mijn zoon heeft eene hooge bestemming; heb ik u zijne geschiedenis niet verteld? Toen ik van hem zwanger was, ging een licht van mij uit, een licht zoo helder, dat ik daarbij de paleizen in Boğrâ ¹ zien kon. En toen ik hem ter wereld had gebracht, zette hij zijne handjes op den grond en hief zijn hoofdje naar den hemel op. Laat hem hier en ga uws wegs."

Bij verloop van tijd, toen de Muzelmannen met hunne Christelijke onderdanen in dagelijksche aanraking kwamen, voldeed ook deze vorm der legende niet meer, want Mohammed had het leerstuk dat Jezus en zijne moeder van de erfzonde vrij waren eenigzins gewijzigd erkend, en nu was het voor de geloovigen eene gedurige ergernis, dat de stichter van het Christendom zoo iets boven den stichter van het Islamisme voor had. Daarom ontstond nu de stelling, dat de ziel van Mohammed vóór Adam en rein geschapen was.

Maar het grootste wonder, dat God aan zijn Profeet verricht heeft, is de hemelvaart. De aanleiding daartoe was deze: in het laatste jaar van Mohammeds verblijf te Mekka, zeiden zijne tegenstanders, die waarschijnlijk daartoe door de Joden werden aangezet, tot hem: "Het land der profeten is Syrië; zijt gij dus werkelijk een profeet, ga dan daarheen, en als gij terugkomt, zullen wij aan u gelooven." Mohammed schijnt van de gegrondheid dezer tegenwerping overtuigd te zijn geweest, en mag men de overlevering vertrouwen, dan had hij half en half het plan eene reis naar 't Heilige Land te doen; maar een visioen in den nacht bespaarde hem die moeite. Op wonderbare wijze bezocht hij Jeruzalem en vermeldde dit in den Koran (17, vs. 1) aldus: "Lof zij Hem, die zijnen dienaar des nachts van den heiligen tempel ² naar den meer verwijderden tempel, ³ welks omgeving Wij ge-

¹ Boğrâ was voor de Arabieren eene gewichtige koopstad; 't was de zetel van een Christelijken bisschop en de naastbijgelegene onder die steden, waar Grieksche beschaving heerschte.

² De Kaba. — ³ De tempel te Jeruzalem.

zegend hebben, bracht, om hem eenige onzer wonderen te toonen. Waarlijk, Hij is de hoorende, de ziende."

Zijne tegenstanders vonden den inval bespottelijk; ook de geloovigen betwijfelden het wonder, zoo zelfs dat eenigen het voor een leugen hielden en afvielen. Hij zag zich dus genoodzaakt, God te doen zeggen (Koran 17, vs. 62):

Het droomgezicht, dat Wij u hebben doen zien, hebben Wij alleen bestemd tot eene verzoeking voor de menschen.

Het was dus slechts een droom geweest; maar eenige jaren later, toen het geloof vaster geworden was, kwam Mohammed op zijne oorspronkelijke opvatting terug en verhaalde aan de zijnen nieuwe bijzonderheden omtrent zijne nachtelijke reis. Op een gevleugeld paard, den Borâk, was hij door Gabriël naar den tempel te Jeruzalem overgebracht, en was daar verwelkomd door de vroegere profeten, die zich tot zijne ontvangst vereenigd hadden. Van Jeruzalem was hij naar de hemelen gegaan en eindelijk in tegenwoordigheid van den Schepper gekomen, die hem het bevel gaf, dat zijne aanhangers vijfmaal daags moesten bidden. De verbeelding heeft later dit verhaal met schitterende kleuren opgesmukt; maar 't is onder de Muzelmannen een twistpunt gebleven, of men zich de zaak als een visioen (zooals de Koran aanduidt) dan wel als eene werkelijke, lichamelijke reis moet voorstellen.

Over 't algemeen is de levensgeschiedenis van den Profeet met een vrij groot aantal legenden, waarover menigmaal een schoon, dichterslijk waas ligt, opgesierd; maar wanneer ook al in de latere bewerkingen, vooral wat de jeugd van Mohammed en zijn verblijf te Mekka betreft, de historische waarheid daardoor onkenbaar geworden is, zoo is in de oudste de toevoeging van het wonderbare niet zoodanig of men kan doorgaans, met eenigen kritischen takt, de waarheid van de verbeelding onderscheiden. Een bovennatuurlijk, mythisch wezen is Mohammed nooit geworden.

V.

DE LEER EN DE PLECHTIGHEDEN.

Geen godsdienst is minder oorspronkelijk dan het Islamisme. Leg het Haniefisme en het Jodendom, zooals het zich door den invloed van het Parsisme ontwikkeld had, tot grondslag, neem het een en ander uit den ouden Arabischen godsdienst en uit het Christendom over, voeg daarbij de leer dat Mohammed de grootste en laatste verkondiger van Gods wil is, en gij hebt het stelsel dat de profeet van Mekka predikte. Diepzinnige gedachten, pogingen om groote raadsels in zinnebeeldigen, niet van anderen ontleenden vorm op te lossen, dichterlijke bespiegelingen in verhevene, wegsleepende taal — de Koran bevat niets van dat alles. Het Islamisme is zeker de meest prozaïsche en een-tonige godsdienst die er bestaat, diegene tevens, die het minst voor wijziging en ontwikkeling vatbaar is. Van waar dit verschijnsel? Men moet het verklaren uit den aard van het Arabische volk, dat zoo bijzonder op het positieve gesteld was, dat zelfs de poëzie veel meer zocht in den vorm dan in den inhoud, dat, alles te zamen genomen, meer overeenkomst had met een ontwikkeld en redeneerend volk der

negentiende eeuw dan met die kinderlijk-dichterlijke volken der oudheid, die andere godsdiensten hebben voortgebracht. Verder lag het aan Mohammed zelve, die geen groote, diepzinnige denker was, maar een enthousiast met middelmatige talenten, en die, wel verre van naar oorspronkelijkheid te streven, juist in het tegenovergestelde zijn roem stelde, daar hij steeds beweerde dat de leer, die hij predikte, ten allen tijde door vroegere profeten verkondigd was. Nog eene derde reden mag men niet onopgemerkt laten. Elders heeft zich de godsdienst trapsgewijze ontwikkeld; niet de stichter zelf heeft geschreven, maar zijne volgelingen hebben het gedaan; ieder schrijver stortte min of meer zijne individualiteit in zijn boek uit, en zoo was eenvormigheid van zelve uitgesloten, zoo was aan volgende eeuwen de taak gesteld, zich niet aan de letter te houden, maar in te dringen in den geest van het geschrevene. In Arabië was het anders. Dáár heeft één man alles geregeld: geloof, handel en wandel, het recht zelfs. Één boek, door één man vervaardigd, bevat Gods onveranderlijken wil. Dat daar door het Islamisme eene groote vastheid bezit, is onbetwistbaar; maar juist dit is geen verdienste; 't is een groote ramp, want voortdurende ontwikkeling is de taak die aan het menschdom gesteld is; stilstand is doodend, en stilstand is ongelukkig het grondbeginsel van 't Islamisme. Al namen wij ook voor een oogenblik aan, dat in het godsdienstige datgene, wat eenmaal voor waarheid gold, door alle volgende eeuwen als zoodanig moet erkend worden, dan zouden wij toch niet kunnen beweren, dat een bepaalde vorm van recht voor alle tijden geschikt is. En dat stelt de Islam. De wetten van den Koran gelden nog, zullen gelden zoolang de Islam bestaat. Dat zij goed waren voor den tijd waarin zij gemaakt werden, dat zij toen werkelijk een vooruitgang waren, willen wij aannemen; maar ook de wetten van Karel den Groote waren voor haar tijd voortreffelijk; hoe zou het er evenwel met al de volken, waarover hij heerschte, uitzien, wanneer zij gedoemd waren geweest, die wetten altijd te behouden en op te volgen? Had in dat geval vooruitgang in Westelijk Europa niet tot de onmogelijkheden behoord?

De wetgeving van den Koran ligt evenwel buiten ons onderwerp; wij moeten ons bepalen bij de leer, en daar deze reeds dikwijls ontleed is en weinig oorspronkelijks heeft, zoo zal het genoeg zijn, ze in groote trekken te schetsen.

De eenheid Gods is het eerste geloofsartikel, terwijl Mohammeds goddelijke zending het tweede is, en de God van Mohammed gelijk op den Allâh taâla van den ouden godsdienst, op den Jehova van het Jodendom, op den Ahuramazda van het onbedorvene, monotheïstische Parsisme. Het verhaal der schepping is aan de Joden ontleend. De djinns van den ouden godsdienst zijn behouden, maar in engelen en duivels herschapen, evenals Zoroaster dat gedaan heeft met de Indische goden, de Devas, om van andere voorbeelden niet te spreken. De engelen te vereeren is verboden; zij zijn vergankelijke schepsels, die op den oordeelsdag zullen sterven. Het hoofd der duivels draagt, zoowel den Hebreeuwschen naam Satan, als den Griekschen Iblîs (diabolos, duivel); maar daar de Ahriman van het latere, dualistische Parsisme in het Jodendom nooit tot zijne rechte beteekenis gekomen is, zoo is ook de voorstelling van het hoofd der duivels en van zijne onderhoorigen in den Koran meer Christelijk, d. i. in dit geval Parsisch,¹ dan Joodsch, behalve dat Mohammed in één punt van de leer der Kerk, die steeds de onbekeerbaarheid der duivels heeft volgehouden, afwijkt, want volgens hem zijn zij niet alleen voor bekeering vatbaar, maar heeft hij er verscheidene bekeerd.

Gods openbaring geschiedt door middel van profeten en heilige boeken. Elk tijdvak heeft zijne openbaring; zij wordt door God gewijzigd naar de behoeften van den tijd — een op zich zelf schoon en vruchtbaar denkbeeld, wanneer slechts Mohammed de hem gegevene openbaring niet als de volmaaktste en laatste had voorgesteld. Daar reeds Adam een profeet was, zoo is het aantal profeten zeer groot; gewoon-

¹ „The Zoroastrian idea of the Devil and the infernal kingdom coincides entirely with the Christian doctrine.” Haug, *Essays on the sacred language, writings, and religion of the Parsees*, (2de uitg., London 1878), p. 309.

lijk wordt het op 124,000 bepaald; maar de zes grootste zijn Adam, Noach, Abraham, Mozes, Jezus en Mohammed. De bovennatuurlijke geboorte van Jezus — want kortheidshalve zullen wij over de andere profeten niet spreken — wordt erkend; desniettemin was hij geen zoon van God, maar een mensch in den vollen zin des woords; hij getuigt van zich zelve, dat hij niets meer is dan een dienaar Gods; hij verklaart, dat niet hij, maar God alleen alwetend is. Op den oordeelsdag zal God hem vragen: “O Jezus, zoon van Maria, hebt gij tot de menschen gezegd: neemt mij en mijne moeder tot goden aan nevens God?” En Jezus zal antwoorden: “Dat zij verre! Hoe zou ik aanspraak kunnen maken op eene benaming, die mij niet toekomt?” Of de hemelvaart wordt toegegeven is niet recht duidelijk; maar wonderen deed Jezus in ruime mate; hij verrichtte die reeds als zuigeling; later wekte hij dooden op enz. Overigens is niet hij gekruisigd, maar iemand dien men voor hem aanzag, en de hoofdinhoud zijner leer was; evenals die van alle profeten, de verkondiging van Gods eenheid.

Aan den mensch zijn vijf groote plichten opgelegd: de aanneming van de twee hoofdpunten van het Islamisme, het bidden, het vasten, het geven van aalmoezen en de bedevaart naar Mekka. Dit zijn de zoogenaamde pilaren van den Islam.

Volgens de openbaring, die Mohammed op zijne reis naar den hemel ontving, maar die niet in den Koran is opgenomen — want dit boek bevat slechts het gebod, driemaal daags te bidden — moet elk geloovige, na de voorgeschrevene reinigingen verricht te hebben, op vijf bepaalde tijden van den dag bidden, liefst in de moskee; maar Mohammed heeft veel meer voor de ceremoniën bij het bidden gezorgd dan voor den inhoud van het gebed, want tot gebeden dienen bepaalde stukken van den Koran en geijkte formules; van een gebed dat uit het hart opwelt, kan dus geen sprake zijn, en wanneer in de muzelmansche landen het gebed in lippendienst is ontaard, dan is de schuld daarvan grootendeels aan den Profeet zelve te wijten. Daarentegen zijn de houdingen, de gebaren, de buigingen van het hoofd en van het

lichaam, gedeeltelijk reeds door Mohammed zelven, maar nog meer door de latere godgeleerden nauwkeurig bepaald. Op Vrijdag heeft het groote algemeene gebed plaats, maar overigens is die dag geen rustdag zooals de Sabbath bij de Joden en de Zondag bij de Christenen; behalve op den tijd van het gebed doet ieder zijn dagelijksch werk.

Het vasten is voorgeschreven gedurende de geheele maand Ramadhân. Eerst na zonsondergang is het geoorloofd, eenig voedsel of eenigen drank te gebruiken. Mohammed gaf dit voorschrift te Medina op een tijd dat het gebonden maanjaar nog in gebruik was, d. i. zoodanig een, dat van tijd tot tijd door invoeging van eene schrikkelmaand met het zonnejaar gelijk gemaakt werd, en dus de maand Ramadhân steeds in den winter viel. Daarom was in den beginne het opvolgen van het bevel niet moeielijk, en Mohammeds streven was ook steeds, aan de geloovigen geene al te zware plichten op te leggen. Maar toen hij later de maanjaren instelde en de maand Ramadhân ook van tijd tot tijd in den zomer viel, werd het verbod van gedurende een langen, smoorwarmen zomerdag geen druppel water te mogen gebruiken, eene zware beproeving. Geen wonder derhalve, dat de Muzelmannen gedurende dien tijd gewoonlijk wrevelig en norsch zijn, en met verlangen naar het einde der vasten uitzien. Maar is die dan ook geeindigd, dan wordt, op den eersten dag der maand Sjauwâl, het vroolijkste feest gevierd, dat het Islamisme heeft, het feest van het afbreken der vasten (îd-al-fitr) of het kleine feest genoemd (bij de Turken de kleine Beiram), dat in sommige landen drie dagen duurt. Reeds in den vroegen morgenstond bieden dan de straten een levendig schouwspel aan; zij zijn nauwelijks breed genoeg om de talloze menigte te bevatten, die naar de moskeeën stroomt. Ieder draagt zijne beste klederen; vreugd is op aller gelaat te lezen; telkens als vrienden elkander ontmoeten, wenschen zij elkander geluk en omhelzen elkaar. Als de dienst in de moskeeën afgeloopen is, beginnen de bezoeken. De uitgezochteste spijzen en de geurigste wijnen staan overal gereed, terwijl de

armen zich te goed doen aan hetgeen van de tafels der rijken overschiet.

Weldadigheid in het algemeen wordt door den Koran herhaaldelijk aangeprezen en bevolen; maar de zoogenaamde zakât of verplichte aalmoezen, eene soort van armentax, zijn alleen in de overlevering vermeld. Oorspronkelijk waren zij bestemd tot ondersteuning van arme Muzelmannen, tot vrijkoop van slaven, tot het bestrijden der onkosten van den heiligen oorlog enz.; maar zij zijn de grondslag geworden voor de schatkist, en de hoeveelheid van hetgeen ieder betalen moet is door de wetgeleerden nauwkeurig bepaald.

De vijfde groote plicht, dien elk Mohammedaan, man of vrouw, die vrij en meerderjarig is, minstens eenmaal in zijn leven vervullen moet, is de bedevaart naar Mekka, die aan den ouden godsdienst ontleend is evenals de plechtigheden, die daarbij plaats hebben. Maar de laatste zijn in enkele punten gewijzigd en hebben door het Islamisme eene beteekenis gekregen. Zij waren zóó oud, dat zij voor de Arabieren van Mohammeds tijd, die ze alleen uit gewoonte verrichtten, er geene meer hadden; daar evenwel de Islam ze behield, zoo was hij ook wel genoodzaakt, ze te verklaren. Derhalve kregen de Kaba, de zwarte steen, een andere heilige steen uit den ouden tijd, die de makâm (standplaats) van Abraham genoemd wordt, de heilige bron Zamzam en de overige heilige plaatsen eene nieuwe geschiedenis in den geest der nieuwe leer; — eene geschiedenis, of liever eene reeks van legenden, die zich zeker trapsgewijze heeft ontwikkeld, maar die in den vorm waarin wij die geven zullen (want de legenden worden ook anders verhaald) reeds omtrent het jaar 200 der Mohammedaansche tijdrekening schijnt bestaan te hebben. Zij luidt hoofdzakelijk aldus:

Nadat Adam uit het hemelsche Paradijs verdreven en op de aarde geplaatst was, klaagde hij tot God: "Ach, ik hoor de stemmen der engelen niet meer!" "Dat is," sprak God, "het gevolg van uwe zonde; maar ga heen, bouw mij een tempel, ga dien rond en gedenk daarbij mijner, zooals gij de engelen omgangen hebt zien doen om mijnen troon." Toen kwam Adam in de streek van Mekka; daar legde hij

den grondslag tot den heiligen tempel, waartoe hem de engelen groote rotsstukken brachten uit vijf bergen, en op dezen grondslag werd de tempel zelf uit den hemel nedergelaten. Adam ontving uit het Paradijs ook eene tent, die uit een rooden hiacint bestond, en waarin als rustplaats de hoeksteen was, toen nog een witte hiacint en die eerst door de aanraking der zondige menschen de zwarte steen geworden is. Bij den zondvloed werd de tempel met de tent weder hemelwaarts opgeheven, maar de zwarte steen werd in den nabijgelegen berg Aboe-Kobais verborgen. In lateren tijd bleef de plaats, waar de tempel gestaan had, aan de menschen bekend en werd voortdurend als heilige plaats bezocht. Eindelijk kwam Abraham op die plek met Hagar en Ismaël, die hij daar aan hun lot overliet. Het weinige water, dat Hagar bij zich had, was weldra opgedronken; toen leed zij, evenals haar zoon, veel van den dorst. Zoo ver zij zien kon, was er geen levend wezen te bespeuren; om een wijder uitzicht te hebben, beklom zij den heuvel Qafâ, toen de tegenoverliggende hoogte Merwa, maar zij ontdekte niemand, en toen zij terugkwam vond zij haren zoon van dorst smachtend. Radeloos ijld zij nogmaals naar de beide heuvels en liep in vertwijfeling verscheidene malen van den eenen naar den anderen. Toen zij eindelijk hopeloos terugkeerde, zag zij naast haren zoon water opborrelen, dat zij ijlings met zand omsloot, opdat het niet weg zou loopen eer zij haren waterzak gevuld had. Zij en haar zoon dronken nu, en deze bron was op de plaats waar later de bron Zamzam gegraven werd.

Bij een bezoek dat hij hem bracht, verhaalde Abraham aan Ismaël dat God hem bevolen had, een tempel te bouwen op eene plaats die hij aanwees. Vader en zoon gingen dadelijk aan 't werk, en bij het graven vonden zij de oude fondamenteuten uit Adams tijd. Aan éenen hoek wilde Abraham een zeer kennelijken steen invoegen, ten einde de plaats kenbaar te maken, waar men den omgang om den tempel moest aanvangen; maar terwijl Ismaël zulk een steen zocht, bracht de engel Gabriël den zwarten steen uit den berg Aboe-Kobais tot Abra-

ham, die hem aan den hoek plaatste. Toen de muur zoo hoog was, dat Abraham er niet meer bij kon, ging hij op een grooten steen staan, dien Ismaël voor hem nederlegde, en telkens, als het noodig was, verplaatste.

Nadat de tempel voltooid was, gingen vader en zoon dien, op bevel van Gabriël, zevenmaal rond, terwijl zij telken male de vier hoeken aanraakten, en zeiden, zich tweemaal buigend, het gebed op achter den grooten steen, waarop Abraham gestaan had. Gabriël leerde hen vervolgens de plechtigheden kennen, die zij op de andere heilige plaatsen verrichten moesten. Vooreerst moesten zij den weg tusschen de beide heuvels Cafâ en Merwa in snellen tred zevenmaal afleggen, tot aan denken aan het angstige heen en weêr loopen van Hagar. Vervolgens voerde hij hen naar het dal Minâ; maar toen zij daar gekomen waren, vertoonde zich Iblîs (de duivel). "Werp naar hem," zeide Gabriël. Abraham deed het; hij wierp naar Iblîs met zeven steentjes, en Iblîs verdween. Midden en beneden in het dal kwam hij weder te voorschijn; maar beide malen verdreef hem Abraham met zeven steentjes. Vandaar het gebruik van het werpen met steentjes in de vallei Minâ gedurende de bedevaart. Eindelijk, nadat hij onder Gabriëls leiding ook Mozdalifa en Arafa bezocht en van hem vernomen had, welke plechtigheden op die plaatsen verricht moesten worden, ontving Abraham het bevel, aan alle menschen te verkondigen, den pelgrimstocht naar de Kaba en de overige heilige plaatsen te verrichten. "Mijne stem zal niet tot hen kunnen komen," antwoordde hij. "Doe wat ik u zeg," sprak toen God, "ik zal er wel voor zorgen dat zij u hooren." Abraham plaatste zich op den grooten steen, die zoo hoog werd, dat hij boven alle bergen uitstak. Hij wendde zich naar de vier hemelstreken, en riep: "Menschen, de bedevaart naar het oude huis is u voorgeschreven, gehoorzaamt uwen Heer!" En uit alle landen antwoordden zij: "Labbaika, Allâhomma, labbaika," d. i. (zooals namelijk de Arabieren die oude formule, die steeds bij de bedevaart in gebruik geweest was, gelieven te verklaren): "Tot uwen dienst gereed, o God,

Lith. v. Emrik & Binger.

HET PELGRIMSGEWAAD.

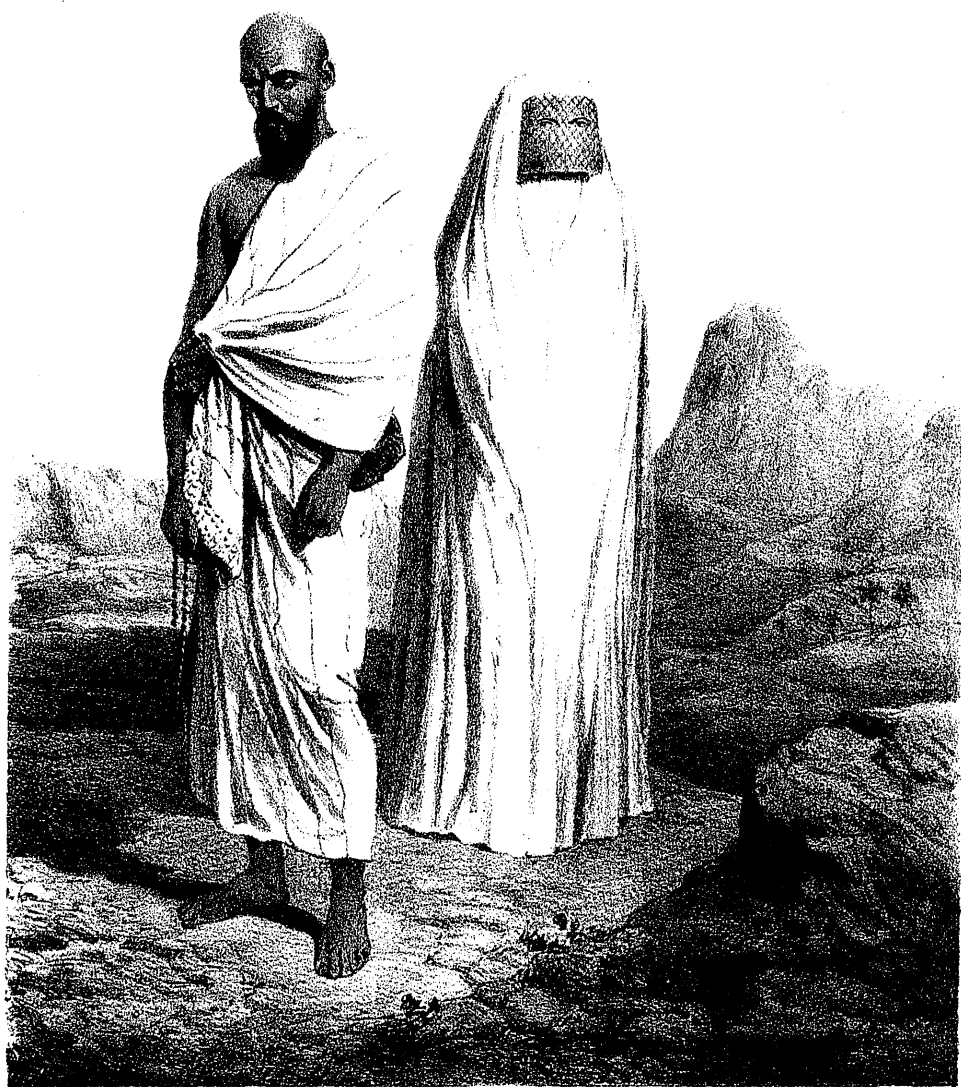
tot uwen dienst gereed." Tot altijddurend aandenken bleven nu de sporen van Abrahams voeten in den steen, die thans nog de makâm Ibrâhîm of standplaats van Abraham heet.

Op die wijze hebben de godgeleerden, met behulp van een bekend verhaal in Genesis en van eene Joodsche legende, die van eene reis van Abraham naar Arabië spreekt, hunne niet gemakkelijke taak vervuld, de taak van overoude gebruiken met den nieuwen godsdienst in overeenstemming te brengen en te verklaren. Niet aan allen heeft die verklaring voldaan, maar voor de groote menigte was zij genoegzaam, en de lof van vindingrijkheid mag haar niet ontnomen worden.

Daar wij dus nu weten, hoe de meerderheid over den pelgrimstocht denkt en hoe zij de plechtigheden verklaart, zoo kunnen wij thans tot eene korte beschrijving der gebruiken overgaan.

Vooreerst legt men, zoodra men de grenzen van het heilige gebied betreden en zich gereinigd heeft, zijne gewone kleeding af en trekt het pelgrimsgewaad (ihrâm) aan. Dit bestaat uit twee stukken linnen, wol of katoen; het eene wordt om de lendenen vastgemaakt, het andere zóó over den hals en de schouders geworpen, dat een gedeelte van den rechterarm onbedekt blijft. Een hoofddeksel is niet geoorloofd, behalve aan bejaarden en zieken, die dan evenwel de vergunning door aalmoezen moeten koopen. In plaats van schoenen, moet men voetzolen dragen, of het bovenste leder van den schoen afsnijden, zoodat die eene soort van voetzool wordt. De ihrâm der vrouwen bestaat uit een mantel en een sluier.

Op den zevenden dag der maand Dzoe'l-hiddja begint het feest met eene preek, die, na het middaggebed, door den kâdhî van Mekka gehouden wordt en waarin hij de omstanders bekend maakt met de plechtigheden die zij verrichten moeten. Op den achtsten begeeft men zich naar Minâ, waar men na een zeer langzamen optocht, die twee uren duurt, aankomt. Eigenlijk moet men daar tegen den middag aankomen, er overnachten en zich eerst op den volgende morgen naar Arafâ begeven; maar daar het oponthoud op den weg lastig is, zoo

Lith. v. Emrik & Binger

HET PELGRIMSGEWaad.

tot uwen dienst gereed." Tot altijddurend aandenken bleven nu de sporen van Abrahams voeten in den steen, die thans nog de makâm Ibrâhîm of standplaats van Abraham heet.

Op die wijze hebben de godgeleerden, met behulp van een bekend verhaal in Genesis en van eene Joodsche legende, die van eene reis van Abraham naar Arabië spreekt, hunne niet gemakkelijke taak vervuld, de taak van overoude gebruiken met den nieuwen godsdienst in overeenstemming te brengen en te verklaren. Niet aan allen heeft die verklaring voldaan, maar voor de groote menigte was zij genoegzaam, en de lof van vindingrijkheid mag haar niet ontnomen worden.

Daar wij dus nu weten, hoe de meerderheid over den pelgrimstocht denkt en hoe zij de plechtigheden verklaart, zoo kunnen wij thans tot eene korte beschrijving der gebruiken overgaan.

Vooreerst legt men, zoodra men de grenzen van het heilige gebied betreden en zich gereinigd heeft, zijne gewone kleeding af en trekt het pelgrimgewaad (ihrâm) aan. Dit bestaat uit twee stukken linnen, wol of katoen; het eene wordt om de lendenen vastgemaakt, het andere zóó over den hals en de schouders geworpen, dat een gedeelte van den rechterarm onbedekt blijft. Een hoofddeksel is niet geoorloofd, behalve aan bejaarden en zieken, die dan evenwel de vergunning door aalmoezen moeten koopen. In plaats van schoenen, moet men voetzolen dragen, of het bovenste leder van den schoen afsnijden, zoodat die eene soort van voetzool wordt. De ihrâm der vrouwen bestaat uit een mantel en een sluier.

Op den zevenden dag der maand Dzoe'l-hiddja begint het feest met eene preek, die, na het middaggebed, door den kâdhî van Mekka gehouden wordt en waarin hij de omstanders bekend maakt met de plechtigheden die zij verrichten moeten. Op den achtsten begeeft men zich naar Minâ, waar men na een zeer langzamen optocht, die twee uren duurt, aankomt. Eigenlijk moet men daar tegen den middag aankomen, er overnachten en zich eerst op den volgenden morgen naar Arafu begeven; maar daar het oponthoud op den weg lastig is, zoo

wordt dit voorschrift niet opgevolgd ¹ en men gaat, zonder stil te houden, dadelijk door naar den berg Arafa, die zes uren van Mekka verwijderd is. Op dien heiligen berg en in het uitgestrekte dal brengt men den nacht door; aan slapen denken weinigen; de vromen bidden overluid; de overigen zingen vroolijke liederen of houden zich in de koffiehuzen op. De groote ceremonie te Arafa bestaat in eene lange preek, die op den negenden des namiddags te drie uren begint, tot zonsondergang duurt, en als zoo gewichtig beschouwd wordt, dat iemand die haar niet heeft aangehoord, al heeft hij ook al de heilige plaatsen van Mekka bezocht, op den titel van hâdjî (pelgrim) geen aanspraak maken kan. De prediker (gewoonlijk de kâdhî van Mekka) zit op een kameel en leest zijne Arabische preek voor. Om de vier of vijf minuten houdt hij op en strekt zijne armen uit om den zegen des hemels af te smeeken; in dien tusschentijd wuiven de omstanders met de slippen van hun pelgrimskleed en doen de lucht weërgalmen van hun labbaika, Allâhomma, labbaika! Volgens het voorschrift der wet moet de prediker duidelijke teekenen van ontroering geven; hij veegt dan ook gedurig zijne oogen met een zakdoek af. Ook de omstanders moeten diep ontroerd zijn, erkennen dat zij zeer groote zondaars zijn en veel tranen storten. ²

Verdwijnt eindelijk de zon achter de bergen in 't westen, dan doet de prediker zijn boek dicht en de wedloop naar Mozdalifa begint. Dit is een tooneel van onbeschrijfelijke verwarring, daar iedereen zoo hard loopt als hij kan en de karavanen uit de verschillende landen er eene eer in stellen, het eerst op de plaats der bestemming aan te komen.

¹ In de twaalfde eeuw hield men er zich evenmin aan, uit vrees voor de roofzieke Bedoewijnen. Zie Ibn-Djobair, p. 172 ed. Wright. In de veertiende eeuw daarentegen overnachtte men wel te Minâ; zie Ibn-Batoeta, I, p. 396 ed. Defrémery et Sanguinetti.

² In de twaalfde eeuw ging dat nog; — „nooit heeft men op eenigen dag zoo veel tranen zien storten als toen,” zegt de vrome pelgrim Ibn-Djobair (p. 176); — maar tegenwoordig niet meer. Volgens Burekhardt, een pelgrim van onze eeuw, schreeuwen en weenen alleen de vreemden uit verre landen; de Arabieren en Turken praten en schertsen intusschen, of rooken bedaard hunne pijp, of bootsen met hevige gebaren het zwaaien met het pelgrimskleed na, om de ceremonie belachelijk te maken.

DE BERG ARAFA GEURENDE DE BEDEVAART.

Lith v. Emrik & Bingert.

wordt dit voorschrift niet opgevolgd ¹ en men gaat, zonder stil te houden, dadelijk door naar den berg Arafa, die zes uren van Mekka verwijderd is. Op dien heiligen berg en in het uitgestrekte dal brengt men den nacht door; aan slapen denken weinigen; de vromen bidden overluid; de overigen zingen vroolijke liederen of houden zich in de koffiehuizen op. De groote ceremonie te Arafa bestaat in eene lange preek, die op den negenden des namiddags te drie uren begint, tot zonsondergang duurt, en als zoo gewichtig beschouwd wordt, dat iemand die haar niet heeft aangehoord, al heeft hij ook al de heilige plaatsen van Mekka bezocht, op den titel van hâdjî (pelgrim) geen aanspraak maken kan. De prediker (gewoonlijk de kâdhî van Mekka) zit op een kameel en leest zijne Arabische preek voor. Om de vier of vijf minuten houdt hij op en strekt zijne armen uit om den zegen des hemels af te smeeken; in dien tusschentijd wuiven de omstanders met de slippen van hun pelgrimskleed en doen de lucht weërgalmen van hun labbaika, Allâhomma, labbaika! Volgens het voorschrift der wet moet de prediker duidelijke teekenen van ontroering geven; hij veegt dan ook gedurig zijne oogen met een zakdoek af. Ook de omstanders moeten diep ontroerd zijn, erkennen dat zij zeer groote zondaars zijn en veel tranen storten. ²

Verdwijnt eindelijk de zon achter de bergen in 't westen, dan doet de prediker zijn boek dicht en de wedloop naar Mozdalifa begint. Dit is een tooneel van onbeschrijfelijke verwarring, daar iedereen zoo hard loopt als hij kan en de karavanen uit de verschillende landen er eene eer in stellen, het eerst op de plaats der bestemming aan te komen.

¹ In de twaalfde eeuw hield men er zich evenmin aan, uit vrees voor de roofzieke Bedoewijnen. Zie Ibn-Djobair, p. 172 ed. Wright. In de veertiende eeuw daarentegen overnachtte men wel te Minâ; zie Ibn-Batoeta, I, p. 396 ed. Defrémery et Sanguinetti.

² In de twaalfde eeuw ging dat nog; — „nooit heeft men op eenigen dag zoo veel tranen zien storten als toen,” zegt de vrome pelgrim Ibn-Djobair (p. 176); — maar tegenwoordig niet meer. Volgens Burekhardt, een pelgrim van onze eeuw, schreeuwen en weenen alleen de vreemden uit verre landen; de Arabieren en Turken praten en scherpen intusschen, of rooken bedaard hunne pijp, of bootsen met hevige gebaren het zwaaien met het pelgrimskleed na, om de ceremonie belachelijk te maken.

DE BERG ARAFA GEBOURENDE DE BEDEVAART.

Lith v. Emrik & Bonger

Lith. v. Emrik & Binger.

MINA.

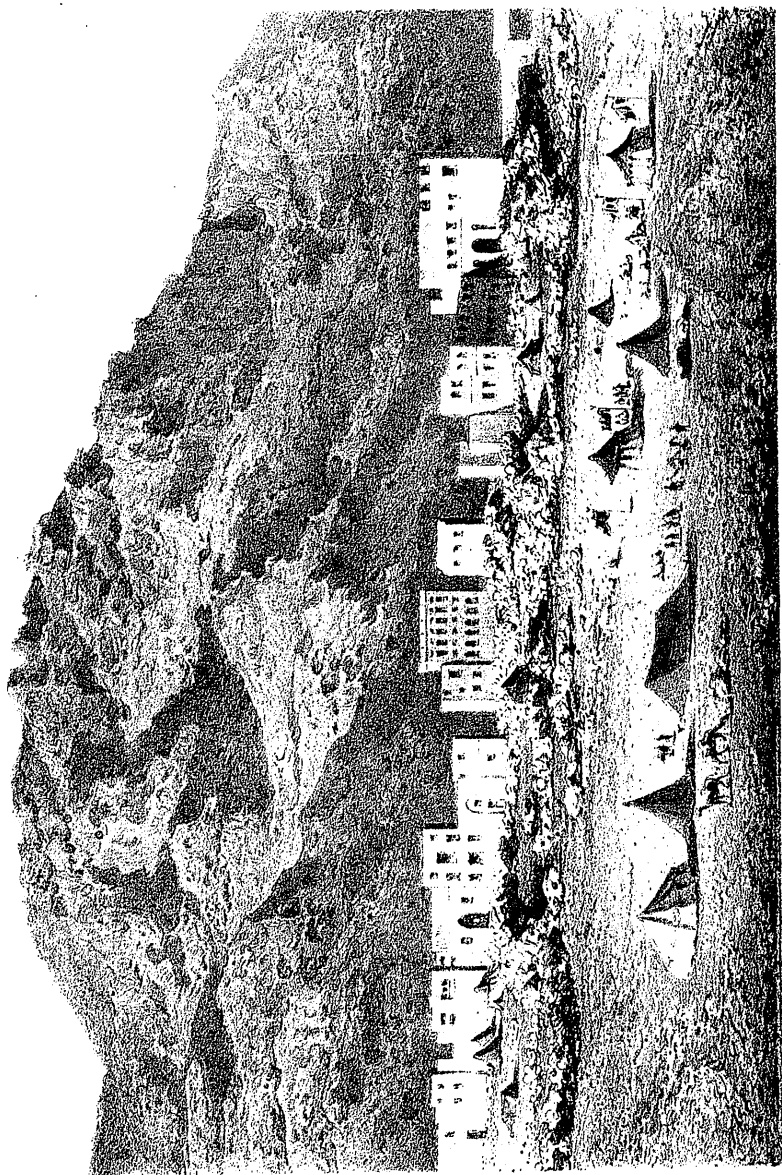

Voetgangers, draagstoelen en kameelen worden telkens omvergeworpen; er wordt gevochten met stokken en andere wapenen. Des nachts is er eene prachtige verlichting, "zoodat men zich verbeeldt dat alle sterren uit den hemel op de aarde zijn nedergedaald." ¹

De tiende is de grootste feestdag van 'tjaar; het is "de dag der offeranden" (bij de Turken de groote Beiram). Bij het krieken van den morgenstond houdt de kâdhî weder eene dergelijke preek als hij den vorigen dag gedaan heeft, behalve dat zij veel korter duurt; vervolgens wordt het feestgebed verricht, en is dit afgeloopen, dan begeeft men zich langzaam naar de enge vallei Minâ, waarin een dorp ligt. Daar begint het werpen met steentjes, die de grootte hebben van eene paardenboon en die men eigenlijk te Mozdalifa verzamelen moet; maar velen nemen ze uit Minâ en gebruiken zelfs de steentjes waarmede reeds geworpen is, 't geen de wet verbiedt. De zeven eerste steentjes werpt men tegen eene soort van ruwen steenen pilaar (of altaar), die bij den ingang der vallei midden in de straat staat en zes of zeven voet hoog is; dan zeven andere in 't midden van het dal tegen een dergelijken pilaar, en eindelijk de zeven laatste aan 't westelijke uiteinde tegen een steenen muur. Bij 't werpen der steenen roept men: "In den naam van God! God is groot! (wij doen dit) om veilig te zijn tegen den duivel en zijne scharen." Daarna beginnen de offeranden. De pelgrims slachten de offerdieren, die zij mede hebben gebracht, en op hetzelfde tijdstip wordt door alle Mohammedanen geofferd, in welk werelddeel zij zich ook mogen bevinden.

Hiermede is in zekeren zin de bedevaart geëindigd; men kan dan ook het pelgrimskleed afleggen, de gewone kleederen weder aantrekken en naar Mekka terugkeeren om daar den omgang om de Kaba te verrichten; maar gewoonlijk blijft men twee dagen langer te Minâ en hervat op den elfden en twaalfden het werpen met steentjes. De elfde heet dan rustdag, en men keert in den namiddag van den twaalfden

¹ Woorden van Ibn-Djobair.

Lith v. Emrik & Bingel.

MINÄ.

Voetgangers, draagstoelen en kameelen worden telkens omvergeworpen; or wordt gevochten met stokken en andere wapenen. Des nachts is er eene prachtige verlichting, "zoodat men zich verbeeldt dat alle sterren uit den hemel op de aarde zijn nedergedaald." ¹

De tiende is de grootste feestdag van 't jaar; het is "de dag der offeranden" (bij de Turken de groote Beiram). Bij het kriecken van den morgenstond houdt de kâdhî weder eene dergelijke preek als hij den vorigen dag gedaan heeft, behalve dat zij veel korter duurt; vervolgens wordt het feestgebed verricht, en is dit afgeloopen, dan begeeft men zich langzaam naar de enge vallei Minâ, waarin een dorp ligt. Daar begint het werpen met steentjes, die de grootte hebben van eene paardenboon en die men eigenlijk te Mozdalifa verzamelen moet; maar volen nemen ze uit Minâ en gebruiken zelfs de steentjes waarmede reeds geworpen is, 't geen de wet verbiedt. De zeven eerste steentjes werpt men tegen eene soort van ruwen steenen pilaar (of altaar), die bij den ingang der vallei midden in de straat staat en zes of zeven voet hoog is; dan zeven andere in 't midden van het dal tegen een dergelijken pilaar, en eindelijk de zeven laatste aan 't westelijke uiteinde tegen een steenen muur. Bij 't werpen der steenen roept men: "In den naam van God! God is groot! (wij doen dit) om veilig te zijn tegen den duivel en zijne scharen." Daarna beginnen de offeranden. De pelgrims slachten de offerdieren, die zij mede hebben gebracht, en op hetzelfde tijdstip wordt door alle Mohammedanen geofferd, in welk werelddeel zij zich ook mogen bevinden.

Hiermede is in zekeren zin de bedevaart geëindigd; men kan dan ook het pelgrimskleed afleggen, de gewone kleederen weder aantrekken en naar Mekka terugkeeren om daar den omgang om de Kaba te verrichten; maar gewoonlijk blijft men twee dagen langer te Minâ en hervat op den elfden en twaalfden het werpen met steentjes. De elfde heet dan rustdag, en men keert in den namiddag van den twaalfden

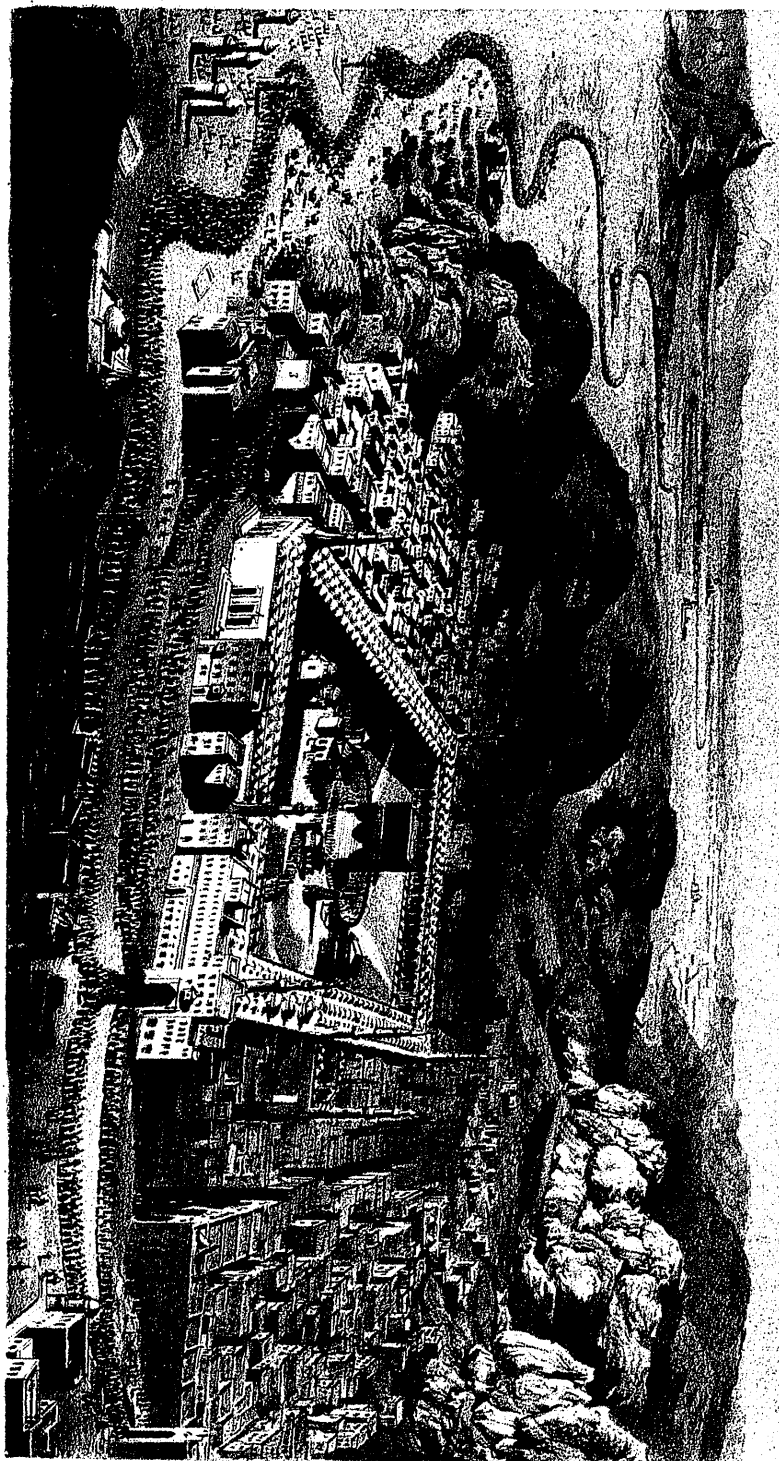
¹ Woorden van Ibn-Djobair.

naar Mekka terug. Daar begeeft men zich naar de Kaba, die intus-
schen haar nieuw kleed gekregen heeft, doet eenige gebeden, plaatst
zich tegenover den zwarten steen, raakt dien met de rechterhand aan
of kust dien (als het gedrang het niet verhindert) en begint de zeven
omgangen, de drie eerste in snellen tred. Bij het eind van elken om-
gang — waaraan voorgeschrevene gebeden, die men prevelen moet,
verbonden zijn — raakt men weder den zwarten steen aan of kust
dien. Dan bidt men om vergeving van zonden en begeeft zich naar de
nabijgelegene standplaats van Abraham, waar men weder bidt;
vervolgens naar de heilige bron Zamzam, waaruit men zooveel drinkt
als men wil of als het gedrang het veroorlooft, en dan loopt men zeven-
maal in snellen tred heen en weder tusschen de heuvels Cafâ en Merwa.

Daarmede zijn de plechtigheden afgeloopen, die wij slechts in de
hoofdtrekken hebben opgegeven en die zóó tot in de geringste klei-
nigheden toe geregeld zijn, dat weinige pelgrims ze volkomen kennen;
't geen evenwel het verdienstelijke van hunne bedevaart niet vermindert.

Vreemd zijn zij zelfs aan eenige vrome Muzelmansche godgeleer-
den toegeschenen, die niet veel geloof slaan aan de legenden en die
erkennen dat omgangen doen om een tempel, hard loopen tusschen twee
heuvels, werpen met steentjes enz. niets tot vermeerdering der gods-
vrucht bijdraagt; maar zij hebben zich hiermede beholpen, dat zij die
ceremoniën als een blijk van Gods wijsheid aanmerken, die ons zwak
verstand niet kan doorgronden, of als eene beproeving van 's menschen
gehoorzaamheid aan Gods raadselachtigen en onbegrijpelijken wil, terwijl
Muzelmansche wijsgeeren het rondgaan om de Kaba stout genoeg als
eene zinnebeeldige voorstelling van het draaien der hemellichamen
hebben beschouwd. Met dat al zijn die overoude ceremoniën, wier
beteekenis Mohammed zelf niet kende, maar wier oorsprong ik
elders heb verklaard,¹ volstrekt niet dwaas of willekeurig; Hagar
en Ismaël hebben er niets mede te maken, evenmin als de duivel,

¹ Zie mijne *Israëlieten te Mekka*, bl. 112 vgg.

MEKA EN DE HEILIGE PLAATSEN.

2. Kwartier steen.

2. Stomphoeds van Jherusalem. 1/4 Moppe.

3. Gofa.

5. Miné.

6. Moschelyk.

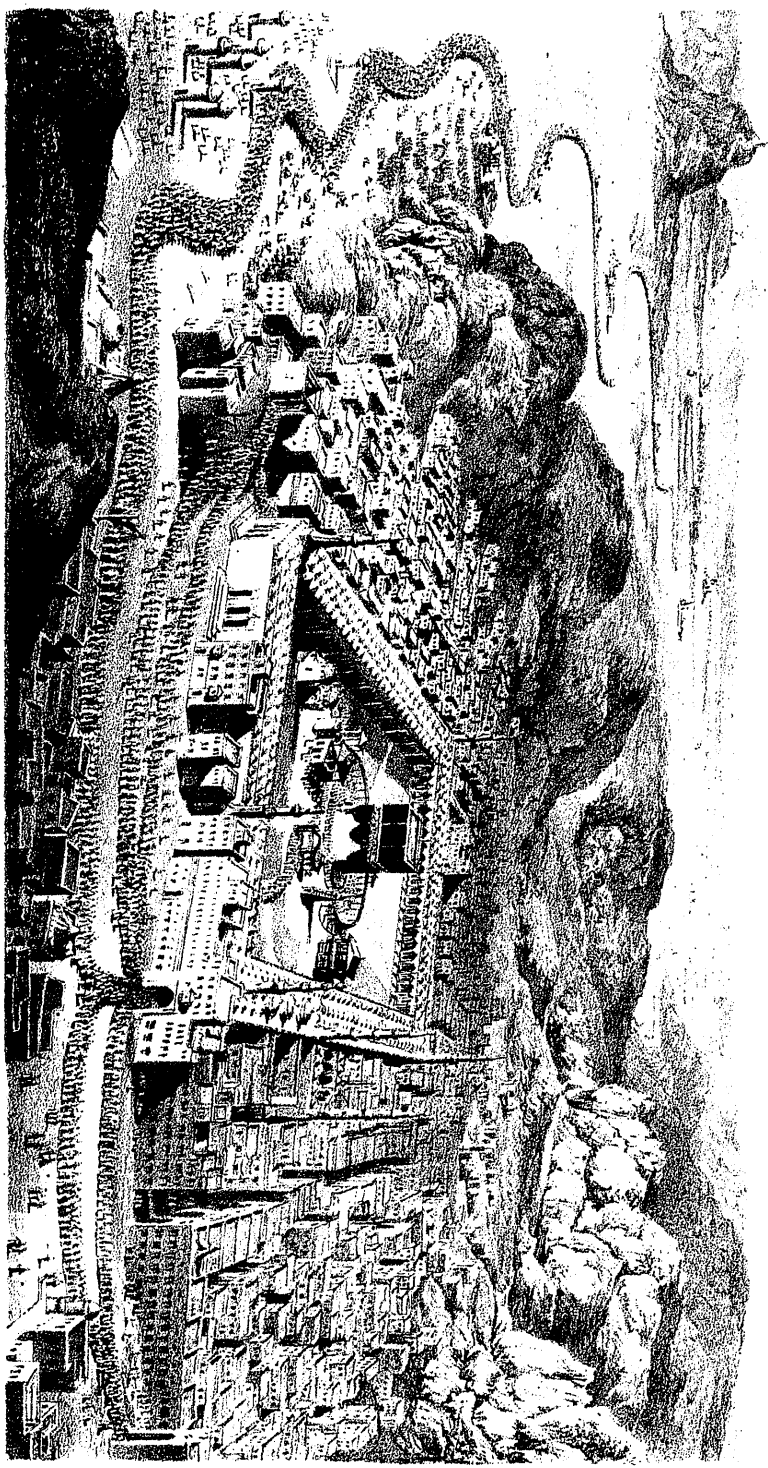
7. Hadia.

naar Mekka terug. Daar begeeft men zich naar de Kaba, die intus-
schen haar nieuw kleed gekregen heeft, doet eenige gebeden, plaatst
zich tegenover den zwarten steen, raakt dien met de rechterhand aan
of kust dien (als het gedrang het niet verhindert) en begint de zeven
omgangen, de drie eerste in snellen tred. Bij het eind van elken om-
gang — waaraan voorgeschrevene gebeden, die men prevelen moet,
verbonden zijn — raakt men weder den zwarten steen aan of kust
dien. Dan bidt men om vergeving van zonden en begeeft zich naar de
nabijgelegene standplaats van Abraham, waar men weder bidt;
vervolgens naar de heilige bron Zamzam, waaruit men zooveel drinkt
als men wil of als het gedrang het veroorlooft, en dan loopt men zeven-
maal in snellen tred heen en weder tusschen de heuvels Cafâ en Merwa.

Daarmede zijn de plechtigheden afgelopen, die wij slechts in de
hoofdtrekken hebben opgegeven en die zóó tot in de geringste klei-
nigheden toe geregeld zijn, dat weinige pelgrims ze volkomen kennen;
't geen evenwel het verdienstelijke van hunne bedevaart niet vermindert.

Vreemd zijn zij zelfs aan eenige vrome Muzelmansche godgeleer-
den toegeschenen, die niet veel geloof slaan aan de legenden en die
erkennen dat omgangen doen om een tempel, hard loopen tusschen twee
heuvels, werpen met steentjes enz. niets tot vermeerdering der gods-
vrucht bijdraagt; maar zij hebben zich hiermede beholpen, dat zij die
ceremoniën als een blijk van Gods wijsheid aanmerken, die ons zwak
verstand niet kan doorgronden, of als eene beproeving van 's menschen
gehoorzaamheid aan Gods raadselachtigen en onbegrijpelijken wil, terwijl
Muzelmansche wijsgeeren het rondgaan om de Kaba stout genoeg als
eene zinnebeeldige voorstelling van het draaien der hemellichamen
hebben beschouwd. Met dat al zijn die overoude ceremoniën, wier
beteekenis Mohammed zelf niet kende, maar wier oorsprong ik
elders heb verklaard,¹ volstrekt niet dwaas of willekeurig; Hagar
en Ismaël hebben er niets mede te maken, evenmin als de duivel,

¹ Zie mijne *Israëlieten te Mekka*, bl. 112 vgg.

MEKA EN DE HEILIGE PLATZEN.

1. Jheruzalem
2. Sion
3. Tempelberg
4. Dakhia
5. Sion
6. Dakhia
7. Sion
8. Dakhia
9. Sion
10. Dakhia

11. Sion
12. Dakhia
13. Sion
14. Dakhia
15. Sion
16. Dakhia
17. Sion
18. Dakhia
19. Sion
20. Dakhia

21. Sion
22. Dakhia
23. Sion
24. Dakhia
25. Sion
26. Dakhia
27. Sion
28. Dakhia
29. Sion
30. Dakhia

en de zeker zeer oude benaming standplaats van Abraham berust op eene koddige, maar licht te verklaren vergissing. Of evenwel de Muzelman met de plechtigheden vrede zou hebben, wanneer hij daaromtrent iets meer wist, zou kunnen betwijfeld worden.

De overige zedelijke plichten, die de Muzelmansche godsdienst oplegt, kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan; want de zedeleer is in alle godsdiensten nagenoeg dezelfde. Alleen over een eigenaardigen plicht, den heiligen oorlog, moeten wij met een enkel woord spreken. De meening, die men daaromtrent in Europa lang gekoesterd heeft, is onjuist: de Koran bevat geen bevel, dat, als men op den samenhang let, den oorlog tegen alle ongeloovigen voorschrijft, en zelfs was Mohammed in den beginne uiterst verdraagzaam, want hij kende de zaligheid toe aan allen die aan God en het jongste gericht gelooven en het goede betrachten, welke ook de vorm van hun godsdienst zijn moge. Alleen de tegenwerking, die hij ondervond, veranderde zijne denkwijze, en toen werd het Islamisme het alleen zaligmakende geloof; maar de heilige oorlog is alleen dan tot plicht gesteld, wanneer de vijanden van den Islam de eerste aanvallers geweest zijn; worden de voorschriften van den Koran anders opgevat, dan is dit eene willekeurige uitlegging der godgeleerden. Ook is het eene dwaling wanneer men meent dat het Islamisme zich door geweld heeft uitgebreid. Van de politieke macht kan men dit ongetwijfeld zeggen, maar niet van den godsdienst. Wij zullen later zien, dat de chaliefen niet alleen geene proselieten zochten te maken, maar, om financieele redenen, de bekeering der onderworpenen volken zeer ongaarne zagen.

Mohammed heeft verder, behalve de hazardspelen, ook den wijn verboden. In dit geval heeft hij, om zoo te zeggen, alles gevraagd om iets te verkrijgen. De Arabieren waren groote drinkers en stelden er eene eer in het te zijn; zelfs onder Mohammeds volgelingen te Medina waren er, die beschonken in de moskee kwamen. De dronkenschap tegen te gaan was dus noodzakelijk, en toen het waarschuwen tegen het overmatige gebruik van wijn niet hielp, werd de wijn

geheel verboden, op straf van geeseling, zooals Omar bepaalde. Veel gebaat heeft het evenwel niet. Zoolang de Islam bestaat, heeft men wijn, en veel wijn, gedronken; — uit eerbied voor den Koran deed men het evenwel niet in 't openbaar, maar binnenshuis.

De spijswetten zijn veel minder streng dan bij de Joden. Varkensvleesch, waarvan de Arabieren een afkeer hadden, is verboden, en daar in 't algemeen het gebruik van vet in warme landen ernstige en afzichtelijke ziekten veroorzaakt, zoo is het verbod van varkensvleesch eene wijze bepaling in de Oostersche godsdiensten.

Wat de eschatologie betreft, zoo leert de Koran allernadrukkelijkst, evenals het Jodendom en het Parsisme, eene opstanding des vleesches, die op den jongsten dag plaats zal hebben, en hij voegt er bij, zooals de Joden ook doen, dat de dooden zullen opgewekt worden in de kleederen waarin zij gestorven zijn.¹ De voorstelling van de hel kenmerkt zich eveneens door gebrek aan oorspronkelijkheid; het is eene navolging van eene navolging. Toen de Joden de eschatologie uit het Parsisme overnamen, wisten zij voor den hemel geen beteren naam uit te denken dan dien van den tuin waarin het eerste menschenpaar woonde, en nog ongelukkiger waren zij in het kiezen van eene benaming voor de hel, daar zij die *gé hinnôm* (Gehenna, in het N. T.) noemden, het dal *Hinnom*, eene vallei bij Jeruzalem, waar de Israëlieten hunne kinderen aan Molech offerden, maar die overigens aangenaam en vruchtbaar was. Mohammed nam beide benamingen over, en eveneens de voorstelling van de hel. Zij heeft, evenals bij de rabijnen, zeven poorten of gedeelten en in elk gedeelte woont eene bijzondere soort van verdoemden. Oorspronkelijker is daarentegen de beschrijving van het paradijs of den hemel met zijne heerlijke tuinen, zijne jeugdige knapen, die aan de gezaligden den geurigen, maar niet bedwelmenden paradijsdrank aanbieden, met zijne hoeris of zwart-

¹ „Was allerdings nicht wunderbarer ist als in ihren Körpern“ (Geiger).

oogige meisjes.¹ Van de Joden is echter weder de tusschenruimte, de muur tusschen hemel en hel, afkomstig, die voor diegenen bestemd is, wier goede en slechte daden elkander opwegen.

Waarheen wij dus ook den blik wenden, altijd moeten wij terugkomen op de stelling waarmede wij dit hoofdstuk begonnen: het Islamisme mist oorspronkelijkheid. Maar gevoelt zich de wijsgeer, die nieuwe en diepzinnige denkbeelden zoekt, daardoor teleurgesteld, zoo moet tevens worden opgemerkt, dat juist door dat gebrek aan oorspronkelijkheid en door die samenvoeging van verschillende godsdiensten tot een nieuwen, de snelle uitbreiding van het Islamisme meer dan door eenige andere reden moet verklaard worden. Ieder volk vond in den nieuwen godsdienst zijn vroegeren in meerdere of mindere mate terug. Het oude geloof werd niet afgekeurd, niet veroordeeld; het werd alleen gewijzigd, en diegenen, die niet zeer vast waren in hunne overtuiging, konden, wanneer hun wereldsch belang het medebracht, het Islamisme beschouwen als eene ontwikkeling van hetgeen zij vroeger als waarheid hadden aangenomen. Niet alle volken, het is zoo, beschouwden de zaak op deze wijze. Dat volk, waaraan Mohammed het meest had ontleend, was juist het minst geneigd, de nieuwe leer aan te nemen, want ofschoon enkele Joden het deden, zoowel in Mohammeds tijd als later, zoo bleef toch de groote meerderheid aan het Mozaïsme getrouw, en er is, geloof ik, geen voorbeeld van, dat, in welk land ook, eene geheele Joodsche bevolking (ik bedoel Joodsch van afkomst) tot het Islamisme overging. Maar des te menigvuldiger

¹ Volgens Sale (*The Koran, Preliminary Discourse*, p. 77, ed. 1836) zouden de hoeris uit het Parsisme ontleend zijn. Ik zou niet opmerken dat hij zich hierin vergist, wanneer niet een onzer landgenooten, anders een nauwkeurig en verdienstelijk schrijver, Sales meening herhaald en de hoeris zelfs aan de Arabische Joden had toegeschreven. Ik zal dus even aanstippen dat Sale zijn gevoelen staft door het aanhalen van den *Sad-der*, en dat dit boek, dat door Hyde vertaald is, volstrekt geen gezag heeft. Het is eerst omtrent 1500 geschreven en erg met Muzelmansche bestanddeelen vermengd; de aangehaalde *hoerāni behisjt* (hoeris van het Paradijs) zijn dan ook niets anders dan de Muzelmansche hoeris. Zie Kleukers *Zend-Avesta*, Anhang, I, 2, p. 236. De eer der uitvinding van de in het Parsisme volstrekt niet passende hoeris moet men dus aan Mohammed laten.

geheel verboden, op straf van geeseling, zooals Omar bepaalde. Veel gebaat heeft het evenwel niet. Zoolang de Islam bestaat, heeft men wijn, en veel wijn, gedronken; — uit eerbied voor den Koran deed men het evenwel niet in 't openbaar, maar binnenshuis.

De spijswetten zijn veel minder streng dan bij de Joden. Varkensvleesch, waarvan de Arabieren een afkeer hadden, is verboden, en daar in 't algemeen het gebruik van vet in warme landen ernstige en afzichtelijke ziekten veroorzaakt, zoo is het verbod van varkensvleesch eene wijze bepaling in de Oostersche godsdiensten.

Wat de eschatologie betreft, zoo leert de Koran allernadrukkelijkst, evenals het Jodendom en het Parsisme, eene opstanding des vleesches, die op den jongsten dag plaats zal hebben, en hij voegt er bij, zooals de Joden ook doen, dat de dooden zullen opgewekt worden in de kleederen waarin zij gestorven zijn.¹ De voorstelling van de hel kenmerkt zich eveneens door gebrek aan oorspronkelijkheid; het is eene navolging van eene navolging. Toen de Joden de eschatologie uit het Parsisme overnamen, wisten zij voor den hemel geen beteren naam uit te denken dan dien van den tuin waarin het eerste menschenpaar woonde, en nog ongelukkiger waren zij in het kiezen van eene benaming voor de hel, daar zij die gé hinnôm (Gehenna, in het N. T.) noemden, het dal Hinnôm, eene vallei bij Jeruzalem, waar de Israëlieten hunne kinderen aan Molech offerden, maar die overigens aangenaam en vruchtbaar was. Mohammed nam beide benamingen over, en eveneens de voorstelling van de hel. Zij heeft, evenals bij de rabijnen, zeven poorten of gedeelten en in elk gedeelte woont eene bijzondere soort van verdoemden. Oorspronkelijker is daarentegen de beschrijving van het paradijs of den hemel met zijne heerlijke tuinen, zijne jeugdige knapen, die aan de gezaligden den geurigen, maar niet bedwelmenden paradijsdrank aanbieden, met zijne hoeris of zwart-

¹ „Was allerdings nicht wunderbarer ist als in ihren Körpern“ (Geiger).

oogige meisjes.¹ Van de Joden is echter weder de tusschenruimte, de muur tusschen hemel en hel, afkomstig, die voor diegenen bestemd is, wier goede en slechte daden elkander opwegen.

Waarheen wij dus ook den blik wenden, altijd moeten wij terugkomen op de stelling waarmede wij dit hoofdstuk begonnen: het Islamisme mist oorspronkelijkheid. Maar gevoelt zich de wijsgeer, die nieuwe en diepzinnige denkbeelden zoekt, daardoor teleurgesteld, zoo moet tevens worden opgemerkt, dat juist door dat gebrek aan oorspronkelijkheid en door die samenvoeging van verschillende godsdiensten tot een nieuwen, de snelle uitbreiding van het Islamisme meer dan door eenige andere reden moet verklaard worden. Ieder volk vond in den nieuwen godsdienst zijn vroegeren in meerdere of mindere mate terug. Het oude geloof werd niet afgekeurd, niet veroordeeld; het werd alleen gewijzigd, en diegenen, die niet zeer vast waren in hunne overtuiging, konden, wanneer hun wereldsch belang het medebracht, het Islamisme beschouwen als eene ontwikkeling van hetgeen zij vroeger als waarheid hadden aangenomen. Niet alle volken, het is zoo, beschouwden de zaak op deze wijze. Dat volk, waaraan Mohammed het meest had ontleend, was juist het minst geneigd, de nieuwe leer aan te nemen, want ofschoon enkele Joden het deden, zoowel in Mohammeds tijd als later, zoo bleef toch de groote meerderheid aan het Mozaïsme getrouw, en er is, geloof ik, geen voorbeeld van, dat, in welk land ook, eene geheele Joodsche bevolking (ik bedoel Joodsch van afkomst) tot het Islamisme overging. Maar des te menigvuldiger

¹ Volgens Sale (*The Koran, Preliminary Discourse*, p. 77, ed. 1836) zouden de hoeris uit het Parsisme ontleend zijn. Ik zou niet opmerken dat hij zich hierin vergist, wanneer niet een onzer landgenooten, anders een nauwkeurig en verdienstelijk schrijver, Sales meening herhaald en de hoeris zelfs aan de Arabische Joden had toegeschreven. Ik zal dus even aanstippen dat Sale zijn gevoelens staft door het aanhalen van den *Sad-der*, en dat dit boek, dat door Hyde vertaald is, volstrekt geen gezag heeft. Het is eerst omtrent 1500 geschreven en erg met Muzelmansche bestanddeelen vermengd; de aangehaalde *hoerâni behisjt* (hoeris van het Paradijs) zijn dan ook niets anders dan de Muzelmansche hoeris. Zie Klenkers *Zend-Avesta*, Anhang, I, 2, p. 236. De eer der uitvinding van de in het Parsisme volstrekt niet passende hoeris moet men dus aan Mohammed laten.

was, in Syrië, in Egypte, in Noord-Afrika, in Spanje, de overgang der Christenen, die vele hunner leerstukken in den Islam terugvonden en die zich zeer wel schikken konden in de Christologie van den Koran. Het allergewichtigste was evenwel de bekeering der Perzen; zij zijn het geweest, en niet de Arabieren, die aan den Islam vastheid en kracht hebben gegeven, terwijl tevens de merkwaardigste sekten van hen zijn uitgegaan. Mohammed heeft zeker den grooten invloed zijner leer op de Perzen niet voorzien; hij was het zichzelf niet bewust dat hij zeer veel uit het Parsisme overnam; hij dacht Joodsche voorstellingen te prediken en wist niet dat hij, om zoo te zeggen, de Zend-Avesta uit de tweede hand ontving en die teruggaf. En toch was dit het geval. Het zou ons veel te ver van ons onderwerp afbrengen, wanneer wij den invloed wilden nagaan dien het Parsisme op de Joden, gedurende de Babylonische ballingschap en de Perzische heerschappij over Judaea, die twee eeuwen bestond, gehad heeft; wanneer wij over den oorsprong van den Pentateuch wilden handelen en aantoonen hoe de godsdienst der Joden, die bij de groote meerderheid nog verre van zuiver was, gelouterd en veredeld werd door het toen nog monotheïstische, en niet dualistische ¹ Parsisme, den godsdienst van Cyrus, “den door Jehova aangestelden herder, die Jehovas wil volvoert,” van Cyrus, “Jehovas Gezalfden,” zooals de profeet, die tegen het eind der ballingschap schreef en wiens werk achter Jesaja staat, ² hem noemt; ³ hoe bij verloop van tijd de invloed van den godsdienst der “magi uit het Oosten” ⁴ gedurig toenam, zoodat de Talmud in vele gedeelten bijna een Zoroastrisch boek werd; — voor ons doel is het genoegzaam, op te merken, dat de Pers vele hoofdpunten zijner leer in den Koran terugvond: Ahuramazda en Ahriman onder de namen Allâh en Iblîs, de schepping in zes tijdperken, de engelen en de

¹ Dit blijkt uit de opschriften in spijkerschrift van Darius.

² Jes. 40—66.

³ Jes. 44, 28; 45, 1.

⁴ Mattheus 2, 1.

daemonen, de eerste menschen die in kinderlijke onschuld leefden, de vrouw die door Ahriman in de gedaante eener slang verleid werd tot het eten zijner vrucht, de opstanding des vleesches (waarvoor zelfs Mohammed nagenoeg dezelfde bewijsgronden gebruikt heeft als de maker van het oude lied in het 31ste hoofdstuk van de Bundehesj), den hemel, de hel, de brug tusschen hemel en hel, waarover alleen de zielen der braven kunnen gaan, terwijl die der slechten in de hel vallen (eene voorstelling die men uit den Koran gehaald heeft, al staat zij er niet in, en die daarenboven op de Overlevering berust), om van vele andere geloofspunten niet te spreken.

Juist het gebrek aan oorspronkelijkheid werkte dus de snelle verspreiding van het Islamisme in de hand en maakte het tot een wereldgodsdienst, hetgeen het, ware Mohammed een diepzinniger en zelfstandiger denker geweest, waarschijnlijk niet zoo gemakkelijk zou geworden zijn, al had het ook zijn streng monotheïstisch karakter en zijne groote eenvoudigheid voor zich.

VI.

DE AFVAL, DE NEDERLAAG DER OUDGELOOVIGEN EN DE BEKEERING DER ONDERWORPENE VOLKEN.

Chaliefen:

632 Aboe-Bekr.	644 Othmân.
634 Omar I.	654 Ah.

Uit de Omaiïjaden:

661 Moâwia I.	715 Solaimân.
680 Jezîd I.	717 Omar II.
683 Moâwia II.	720 Jezîd II.
683 Merwân I.	724 Hisjâm.
685 Abdalmelik.	743 Walîd II.
705 Walîd I.	744 Jezîd III.

744—750 Merwân II.

Wij moeten thans den draad van ons verhaal weder opvatten en ons verplaatsen in den tijd toen Mohammed gestorven was, zonder een zoon na te laten en zonder een opvolger te hebben aangewezen.

Het was een allergewichtigste tijd: het bestaan van het Islamisme stond op het spel. Reeds het bericht van Mohammeds dood, dat zich snel verspreidde, trof zijne vertrouwdste vrienden als een donderslag. Sommigen hielden hem voor onsterfelijk; anderen hadden ten minste

gedacht dat hij nog lang gespaard zou blijven. Omar vooral verkeerde in die meening. Kort nadat de Profeet den laatsten adem had uitgeblazen, kwam hij in Âjisjas kamer, lichtte het kleed op, dat het lijk bedekte, en staarde op de gelaatstrekken van zijn ontslapen meester. Alles was zoo rustig, zoo kalm, zoo natuurlijk, dat hij de droevige waarheid niet gelooven kon. "De Profeet is niet dood," riep hij uit, "hij is slechts bewusteloos." Mogîra, die tegenwoordig was, trachtte hem te vergeefs te overtuigen, dat hij zich vergiste. "Neen, gij liegt," riep Omar uit, "Gods gezant is niet dood; als gij het u verbeeldt, dan is uw oproerige geest daarvan de oorzaak. De Profeet zal niet sterven eer hij alle huichelaars en ongeloovigen verdelgd heeft." Daarop begaf hij zich naar de moskee en sprak tot het volk, dat reeds in menigte daarheen gestroomd was. "Kwaadwilligen," zeide hij, "trachten u te overreden, dat Mohammed werkelijk dood is. Dat is zoo niet; hij is naar zijn Heer gegaan zooals Mozes, die veertig dagen afwezig bleef, en die toen terugkeerde, nadat zijne volgelingen gezegd hadden dat hij gestorven was. Bij Allâh! zoo zal ook de Profeet terugkeeren en diegenen straffen, die zeggen durven dat hij gestorven is."

Men geloofde hem. Nog zoo kort geleden had men immers Mohammed op diezelfde plaats gezien en gehoord; wat wonder dat men gaarne aannam, dat Omar gelijk had? Maar nu kwam Aboe-Bekr. Door de moskee gaande, luisterde hij een oogenblik naar Omars harts-tochtelijke woorden, ging toen naar Âjisjas kamer, lichtte op zijne beurt het kleed op, dat het lijk bedekte, kuste het gelaat van zijn ontslapen vriend en zeide: "Zoet waart gij in het leven en zoet zijt gij in den dood." Toen tilde hij het hoofd zachtkens op, staarde op de hem zoo wel bekende gelaatstrekken, en riep uit: "Ja, gij zijt gestorven. Helaas, mijn vriend, mijn uitverkorene! Gij die mij dierbaarder waart dan vader of moeder! Gij hebt de bittere doodssmartten geproefd, en gij zijt te kostbaar in de oogen des Heeren dan dat Hij u dezen beker ten tweedenmale zou te drinken geven." Voorzichtig legde hij het hoofd weder op de peuluw, kuste nogmaals zijn vriend, dekte hem weder toe

met het kleed en ging nu dadelijk naar de moskee terug, waar Omar nog met dezelfde drift tot het volk sprak. "Stilte!" riep hij; "Omar, ga zitten, wees bedaard!" Maar Omar ging voort; toen wendde Aboe-Bekr zich van hem af en begon zelf de vergadering aan te spreken, waarop allen Omar verlieten en naar hem luisterden. "Heeft de Almachtige," zeide hij, "niet dit vers aan zijn Profeet geopenbaard: Waarlijk, gij zult sterven en zij zullen sterven? En verder, na den slag bij Ohod: Mohammed is niet meer dan een profeet; vóór hem zijn de andere profeten gestorven; als hij nu stierf of gedood werd, zoudt gij dan afvallen?"¹ Dat derhalve iedereen, die Mohammed aanbidt, wete, dat Mohammed werkelijk gestorven is, maar hij, die God aanbidt, wete, dat God leeft en niet sterft!" Noch Omar, noch het volk hadden zich die Koranplaatsen herinnerd; maar toen de bedaarde en kalme Aboe-Bekr ze opzeide, waren allen overtuigd, dat zij den Profeet niet zouden weêrzien.

Eene groote zaak moest nu beslist worden. Daar Mohammed geen opvolger benoemd had, zoo moest men wel de oude manier volgen en een opperhoofd kiezen. Maar wie zou kiezen? Al de Muzelmannen? Dat ware zeker regelmatig geweest, maar 't was onmogelijk; want het was zeer wel te voorzien dat een gevaarlijke tijd ophanden was en dat eene menigte stammen het Islamisme zouden afzweren. De keus moest dus geschieden door den stam die den eersten rang innam, de hegemonie bezat, en als zoodanig beschouwden zich de Medinensers; — niet zonder reden, want zij waren het geweest, die het Islamisme hadden doen zegepralen. Zij kwamen dus bijeen. Wien zij kiezen zouden was niet twijfelachtig. De dappere en edelmoedige Sad ibn-Obâda, het opperhoofd der Chazradj, was als van zelve aangewezen. Daar hij op dat oogenblik nog niet geheel van eene zware ziekte hersteld was, liet hij zich, in eene deken gewikkeld, naar de vergadering der Medinensers dragen, en omdat zijne stem nog te zwak was

¹ Koran 39, vs. 31; 3, vs. 138.

dan dat men hem zou hebben kunnen verstaan, deed hij de woorden, die hij sprak, door een zijner vrienden herhalen. Hij herinnerde de zijnen, dat zij, vóór alle andere stammen, het Islamisme hadden aangenomen; dat zij daaraan de overwinning hadden bezorgd en dat dus zij alleen op de oppermacht aanspraak konden maken. Zijne woorden werden algemeen toegejuicht en de menigte riep dadelijk Sad tot Mohammeds opvolger uit. De minderheid uitte evenwel de vrees, dat de uitgewekenen hiermede geen genoegen zouden nemen. "Welnu," antwoordden anderen, "in dat geval zullen wij tot hen zeggen: wij hebben onzen emier gekozen, kiest gij den uwen en laat ons van elkander scheiden, maar nooit zullen wij dulden dat een ander over ons heersche."

Intusschen was Aboe-Bekr onderricht van hetgeen er voorviel. In allerijl begaf hij zich met Omar en Aboe-Obaida naar de vergadering der Medinensers. Zoodra zij daar waren aangekomen, wilde Omar het woord opvatten; maar Aboe-Bekr, die terecht zijne drift en onvoorzichtigheid vreesde, legde hem het stilzwijgen op. "Laat mij eerst spreken," zeide hij; "later kunt gij zeggen wat gij wilt." Hij sprak met bedaardheid, erkende de groote verdiensten der Medinensers omtrent den godsdienst, maar zocht hun tevens te bewijzen, dat de uitgewekenen, als stamgenooten van Mohammed, als diegenen, die het eerst zijne zaak omhelsd en daarvoor geleden hadden, meer recht op de hegemonie hadden dan zij. "Na ons," voegde hij er bij, "zijt gij de eersten; dat derhalve de emier uit ons gekozen worde en de veziers uit ulieden." De anderen deden toen het voorstel, dat iedere partij haar opperhoofd kiezen zou. "Dat nooit!" riep Omar uit; "twee emiers kunnen er niet zijn. Den door u gekozenen zullen ook de Arabieren niet erkennen, want hun profeet behoorde niet tot uwen stam. Een bloedverwant van den profeet, dien zullen zij gehoorzamen, en doen zij het niet, dan zullen wij hen daartoe, wel weten te dwingen."

De twist liep zeer hoog en het scheelde weinig of men ware van woorden tot daden gekomen. Maar toen Aboe-Obaida gezegd had:

“Gijlieden zijt de eersten geweest, die uwe ondersteuning aan den Profeet verleend hebt; weest dus nu niet de eersten om de eendracht te verbreken!” — toen stond Basjîr, een najverige bloedverwant van Sad, op, en erkende de rechten der uitgewekene Mekkanen. Zijne woorden maakten indruk op eenige Chazradjieten, maar vooral op den anderen Medinensischen stam, dien der Aus. Door eene oude vijandschap van de Chazradj gescheiden, waren zij niet zeer geneigd, zich door Sad te laten beheerschen, zoodat zij reeds begonnen, zich voor de uitgewekenen te verklaren. Op hetzelfde tijdstip naderde de stam Aslam, op wiens ondersteuning de uitgewekenen rekenen konden, de vergaderplaats. Het oogenblik was dus gunstig en Aboe-Bekr haastte zich, er gebruik van te maken. Hij nam Omar en Aboe-Obaida bij de hand en noodigde de Medinensers uit, een van beiden te kiezen; maar beiden riepen als uit éénen mond: “Gij zijt beter dan wij; strek de hand uit en wij zullen u gehoorzaamheid zweren.” Eer zij het doen konden, was Basjîr reeds naar Aboe-Bekr toegesneld, en hij was de eerste, die den eed in zijne hand aflegde. De Aus volgden zijn voorbeeld; toen stormden de Aslamieten binnen en huldigden Aboe-Bekr. Het gedrang en de opschudding waren ontzettend groot. De Chazradjiet Hobâb wilde nog tegenstand bieden; hij hief zijn oorlogskreet aan en trok zijn zwaard; — Omar rukte het hem uit de hand. De teleurgestelde Sad liep gevaar, op zijn ziekbed vertrappt te worden; te vergeefs riepen zijne vrienden de menigte toe, hem te ontzien. Wat meer is, Omar schaamde zich niet, den weerloozen op de grofste manier te beleedigen, zoodat Aboe-Bekr tusschenbeide moest komen.¹

In de grootste verwarring — Omar zelf heeft het later openlijk in de moskee te Medina erkend — is dus de keus van Mohammeds opvolger, zijn plaatsvervanger (Chalief), toegegaan. Maar twee

¹ Ik heb hier het verhaal van een der Medinensers (bij Tabari) gevolgd, dat een stempel van waarheid heeft, dien men in die der Mekkanen dikwijls mist.

zaken waren nu gewonnen: vooreerst bezaten de Mekkanen de hegemonie, en ten tweede was tot opvolger van Mohammed een man benoemd, die zijn vertrouwdste vriend was geweest, die waarschijnlijk door hem zelve tot zijn opvolger zou zijn aangewezen, wanneer hij iemand had willen aanwijzen, en die zich onderscheidde door een vast geloof aan de zegepraal van het Islamisme. Daardoor was hij in staat, aan de moeielijke omstandigheden, waarin hij geplaatst werd, het hoofd te bieden.

Moeielijk waren die in de hoogste mate. De dood van Mohammed, waarnaar de Arabische stammen sinds lang en met ongeduld hadden verlangd, deed overal den opstand uitbarsten. En overal hadden de opstandelingen de overhand; dagelijks kwamen er Muzelmansche bevelhebbers en beampten, die uit hunne provinciën verjaagd waren, te Medina eene schuilplaats zoeken, en de naastbijgelegene stammen maakten zich reeds gereed, de stad te belegeren. Hoe zou Aboe-Bekr hun tegenstand bieden? Hij had geen leger. Volgens Mohammeds wil had hij het naar Syrië gezonden, in spijt van de vertoogen der Muzelmannen, die, daar zij het gevaar voorzagen, hem gesmeekt hadden, dien veldtocht uit te stellen. "Ik zal," had hij geantwoord, "geen bevel herroepen, dat de Profeet gegeven heeft. Al zou Medina de prooi van wilde dieren worden, het leger moet Mohammeds wil volvoeren."

Het gevaar was dus groot, maar toch niet zoo groot als het scheen. De macht van den tegenstander moest men niet afmeten naar zijne materiele maar naar zijne moreele middelen, naar de kracht der zaak waarvoor hij streed. En waarvoor streed hij? Voor eene diep gewortelde overtuiging, voor zijn oud geloof? In dat geval ware zijne overwinning ontwijfelbaar geweest; maar zóó was het niet. Niet voor den ouden godsdienst streed men; alleen daarom vatte men de wapenen op, omdat men den nieuwen godsdienst lastig vond. Dat was geen bezielende beweegreden, geen beweegreden die tot het verrichten van heldhaftige, waarlijk groote daden kon aansporen. De hoofden der opstandelingen gevoelden

dit zelve, maar kwamen nu op het ongelukkige denkbeeld, zich op hunne beurt voor profeten uit te geven; Mohammed, meenden zij, had daaraan zijn geluk te danken gehad; zij wilden het ook eens beproeven. Zij vergaten slechts, dat Mohammed door eene vaste overtuiging bezield was geweest en dat hun die ontbrak. De opstand, hoeveel bloed er ook vergoten werd, kreeg dan ook een inderdaad belachelijk karakter; als men hetgeen toen gebeurde met de vestiging van het Islamisme vergelijkt, dan denkt men onwillekeurig aan de parodie van een drama. De kleine, leelijke Mosailima, die de rol van profeet in Jemâma speelde, was een gewone goochelaar, die een ei in eene flesch met een nauwen hals vertoonde, een Koran op zijne manier maakte, en aan zijne volgelingen toestond, zooveel wijn te drinken als zij wilden. Ongelukkig voor hem, werd hij door de profetes Sadjâh, eene Christin uit Mesopotamië, die aan het hoofd van een groot leger stond, in 't nauw gebracht. Hij wist zich evenwel te redden. Hij zond haar groote geschenken en verzocht haar om een geheim onderhoud. Het had plaats en duurde lang. Toen de profetes bij hare volgelingen terugkwam en deze haar naar den uitslag van het onderhoud vroegen, gaf zij ten antwoord: "Ik heb in Mosailima een waren profeet gevonden en hij is mijn man geworden." — "Geeft hij ons dan een bruiloftsgeschenk?" vroegen de Temîmieten. — "Daarvan heeft hij niet gesproken." — "Maar dat zou dan toch eene schande zijn voor u en voor ons, als hij onze profetes huwde zonder ons iets te geven. Gij moet hem voor ons een geschenk vragen." Intusschen had Mosailima zich weder in zijne vesting opgesloten. Toen de heraut kwam, deed hij de poort niet openen, maar vroeg, van den wal af, wat men van hem verlangde, en nadat hij het vernomen had, zeide hij: "Goed, kondig het volgende af: Mosailima, zoon van Habîb, gezant Gods, verleent aan de Temîmieten vrijstelling van het eerste en laatste der vijf dagelijksche gebeden, die Mohammed hun heeft voorgeschreven." En sedert verrichtten de Temîmieten slechts driemaal daags het gebed, ook toen zij later het Islamisme, zooals zij voorgaven, weder hadden aangenomen.

Tegenover dat gebrek aan ernst stond eene vaste overtuiging en een krachtige, onverzettelijke wil, die elke transactie fier van de hand wees. Had Aboe-Bekr het gewild, dan had hij door eenige toegevendheid de ondersteuning of althans de onzijdigheid van verscheidene stammen kunnen verkrijgen, die hem beloofden dat, als hij ze van de armentax wilde ontslaan, zij voort zouden gaan met de gebeden te verrichten; maar ofschoon de voornaamste Muzelmannen het aannemen van dit voorstel aanraadden, zoo verwierp het Aboe-Bekr. "De Islam," antwoordde hij, "kent slechts ééne, ondeelbare wet; het eene voorschrift nakomen en het andere niet, is ongeoorloofd." Zijne vastheid van karakter, gevoegd bij de verdeeldheid der opstandelingen, gaf hem eene macht die grooter was dan zij scheen. De naburige stammen werden weldra ten onder gebracht. Toen tastte Chálid de benden van Tolaiha aan, die vroeger als een held bekend stond, maar die nu ook al de rol van profeet wilde vervullen. Hij streed dus niet mede; in zijn mantel gewikkeld, wachtte hij ver van het slagveld eene ingeving uit den hemel af. Het duurde lang eer zij kwam, maar toen zijne troepen begonnen te wijken, ontving hij ze eindelijk. "Doet zooals ik, als gij kunt," riep hij tot zijne soldaten, en op zijn paard springend, rende hij in vollen galop weg. De slachting, die de Muzelmannen aanrichtten, was afgrijselijk. In 't algemeen had deze oorlog een veel bloediger karakter dan de latere tegen Perzië en 't Romeinsche rijk. De Arabieren hadden de ergste misdaad begaan, die het Islamisme kent: zij waren afgefallen, en op afval staat de dood, daaromtrent is de wet onverbiddelijk. Het bevel, dat Aboe-Bekr aan Chálid gegeven had, luidde dan ook: "Verdelg de afvalligen, zonder mededooen, door het zwaard en door het vuur."

Na een hardnekkigen tegenstand werden ook de volgelingen van Mosailima, tien duizend in getal, ten onder gebracht en tot op den laatsten man toe afgemaakt. Geheel Arabië werd één bloedbad; maar het Islamisme zegepraalde overal, en wanneer ook al de Arabieren niet van de waarheid van Mohammeds godsdienst overtuigd werden,

zoo moesten zij daarin toch eene macht erkennen, waartegen geen verzet baatte. En nauwelijks was de zegepraal behaald, of Aboe-Bekr zond de wilde Bedowijnen tegen Perzië en 't Romeinsche rijk. 't Was oppervlakkig beschouwd eene stoute, maar inderdaad eene zeer verstandige handelwijs; 't was het plan van Mohammed, dat verwezenlijkt werd, het plan, aan de pas onderworpenen geen bedenktijd te gunnen, maar ze aan 't Islamisme vast te knoopen door veroveringen, oorlogsroem en buit. In 't vervolg was er nu van afval geen sprake meer — op afval stond de dood; — den schijn van 't Islamisme nam men aan; — maar ook niet meer. Behalve de kern van de Muzelmannen, de uitgewekenen, de Medinensers en enkelen die zich aan hen aansloten, kenden al zeer weinigen den Koran en zijne voorschriften. Dé Arabieren, die zich in Afrika vestigden, wisten, eene eeuw later, niet eens dat Mohammed den wijn verboden had. Omtrent denzelfden tijd spraken de stammen in Egypte wel veel over den goeden, ouden, heidenschen tijd, maar nooit over 't Islamisme. Na de overwinning die bij Kádísia op de Perzen behaald was (635) bleef er nog veel van den buit over, nadat ieder zijn aandeel ontvangen had; daarom schreef de toenmalige Chalief Omar aan den veldheer, dat hij de rest onder diegenen verdeelen moest, die de langste stukken van den Koran van buiten kenden. De veldheer deed diegenen, die het meest tot de overwinning hadden bijgedragen, bij zich komen en vroeg den edelen Amr ibn-Madî-karib wat hij van den Koran kende. "Niets," was 't antwoord; "ik ben in Jemen Muzelman geworden en heb veel te veel met oorlogvoeren te doen gehad, dan dat ik mij met den Koran kon bezighouden." — "En wat kent gij er van?" vroeg de veldheer aan Bisjr uit Táïf. — "O, ik ken er meer van: In den naam van God den Albarmhartige." Maar dat was ook alles wat hij er van kende.

Daarenboven, ofschoon men zich niet meer tegen 't Islamisme verzette en de veroveringen werden voortgezet, zoo vergaven toch noch de Mekkaansche aristokratie, noch de Bedowijnenstammen, aan de

grondvesters van den nieuwen godsdienst de overwinning die zij behaald hadden, en evenmin schikten zij zich in de heerschappij die de Oudgeloovigen over hen wilden uitoefenen. Schijnbaar werd het dus een strijd van personen, niet van grondbeginselen; maar inderdaad was het toch een strijd over een principe, al was die ook eenigszins vermomd. Hij begint met de troonsbestijging van Othmân, den derden Chalief, den opvolger van Omar (644). De toen zeventigjarige Othmân was een goedaardig, middelmatig mensch, die een groot zwak had voor zijne familie, de oude Mekkaansche aristokratie, de Omajjaden, dus voor diegenen, die twintig jaren lang Mohammeds vijanden waren geweest en wier rechtzinnigheid nog zeer betwistbaar was. Door hem kregen zij de hoogste posten, tot groote ergernis der Oudgeloovigen, die eindelijk den bejaarden Chalief deden vermoorden. Nu beklom Mohammeds schoonzoon, Alî, den troon, maar werd niet overal erkend; Syrië vatte met geestdrift de wapenen op voor zijn stadhouder Moâwia, Aboe-Sofjân's zoon, en zijne zegepraal was tevens die der in haar hart anti-islamitische partij. Daarin schikten zich evenwel de Oudgeloovigen niet, en onder Moâwias zoon en opvolger, Jezîd I, brak de strijd op nieuw uit. Hosain, Alî's tweede zoon, maakte aanspraak op den troon, maar zoowel hij als de weinige aanhangers die hij had, werden bij Kerbelâ neêrgesabeld. Toen stak Abdallâh ibn-Zobair, de zoon van een metgezel van den Profeet, te Mekka de vaan des oproers op. Een jaar lang liet de anders niet geduldige Chalief hem begaan, want daar Abdallâh Mekka niet verliet, zoo achtte Jezîd hem niet gevaarlijk, en daarenboven wilde hij uit voorzichtigheid en om de verbittering der Oudgeloovigen niet al te zeer op te wekken, niet zonder dringende noodzakelijkheid bloed doen vergieten op een gebied, dat reeds gedurende het heidendom voor onschendbaar gehouden werd. Eindelijk, toen zijn geduld uitgeput was, eischte hij van Abdallâh voor de laatste maal dat hij hem zou erkennen. Abdallâh weigerde. Toen zwoer de Chalief in zijn toorn, dat hij den eed van dien opstandeling alleen dan zou aannemen, wanneer hij geboeid

voor hem stond. Later, toen zijne drift bekoeld was, had hij berouw over dien eed, want in den grond was hij goedhartig, en verzon nu een middel om zijn eed te houden zonder Abdallâhs trots te kwetsen. Hij besloot namelijk hem eene zilveren keten te zenden en een prachtige mantel, waarmede Abdallâh, als hij wilde, de keten zou kunnen bedekken. Een gezantschap vertrok met die zonderlinge geschenken uit de residentie Damascus naar Mekka. Abdallâh weigerde ze natuurlijk en te vergeefs zochten de gezanten hem door redeneeringen van zijne plannen af te brengen. Hij verkeerde in het denkbeeld dat men in geen geval op het heilige gebied geweld tegen hem zou durven gebruiken en rekende zich dus veilig, al verzekerden hem ook de gezanten op de duidelijkste wijze, dat noch de Chalief, noch zijne Syrische Arabieren zich door zulk eene bedenking zouden laten weêrhouden.

Niet hij evenwel zou het eerst den toorn van den Chalief ondervinden, maar de inwoners van Medina. De geest was daar slecht en er was twist met de regeering over het bezit van zekere landerijen. Om dien te vereffenen had de gouverneur, een neef van den Chalief, aan de aanzienlijkste Medinensers aangeraden, zich naar het hof te begeven. Zij hadden het gedaan en waren door den vorst, die hen gaarne wilde winnen, uiterst hoffelijk ontvangen; maar daar Jezîd, overigens een edelmoedig en beschaafd man, niet uitmuntte door eerbied voor den godsdienst, waarvan hij de opperpriester was, zoo had hij, zonder het te bedoelen, de rechtgelooovige Medinensers in de hoogste mate geërgerd, en toen nu deze te Medina terugkwamen, schilderden zij hem aan hunne stadgenooten met de zwartste kleuren af. Hij dronk wijn, zeiden zij, speelde op de gitaar, leefde overdag in gezelschap van jachthonden (Mohammed had een grooten afkeer van de jacht) en 's nachts in gezelschap van struikroovers (daarmede waren de Bedowijnen bedoeld; Jezîd was zelf onder de Bedowijnen opgevoed en hield veel van de vrije zonen der Woestijn, die, zooals men weet, bij gelegenheid ook roovers zijn); hij bad nooit, hij was een onge-

loovige. Bij al die min of meer gegronde beschuldigingen voegden zij er nog andere, die geen grond hoegenaamd hadden, maar die op de Medinensers, die van een Omajjade alles, wat kwaad was, gaarne geloofden, een diepen indruk maakten, zoodat weldra de moskee het tooneel eener vreemde manier van afzwering werd. Alle Medinensers kwamen er bijeen; ieder trok een kleedingstuk uit, wierp het weg en riep: "Ik verwerp Jezîd zooals ik mijn mantel verwerp," of "zooals ik mijn tulband verwerp," of "zooals ik mijne voetzool verwerp." Toen verdreef men de Omajjaden, die zich in de stad bevonden; maar het plan van een nieuwen Chalief te kiezen kon niet doorgaan, daar de Koraisjieten, die te Medina woonden, geen Medinenser wilden erkennen, en omgekeerd de Medinensers geen Koraisjiet. Men besloot dus, daarmede te wachten totdat Jezîd onttroond zou zijn.

Het was eene dolzinnige onderneming, want wat kon ééne enkele stad uitrichten tegen de legers van het geheele reeds zoo groote rijk? Dat trachtte een Medinenser, die aan 't hof leefde en die door zijn meester naar Medina gezonden werd, aan zijne stamgenooten onder 't oog te brengen; maar door hartstocht verblind, wilden zij aan zijne welmeenende raadgevingen en waarschuwingen geen gehoor schenken. De Chalief was dus wel genoodzaakt, geweld te gebruiken. Hij zond een leger en gaf aan den bevelvoerenden generaal Moslim (die veel nader bij 't heidendom stond dan bij 't Islamisme) deze bevelen: "Laat aan de Medinensers drie dagen beraad; weigeren zij na verloop van dien tijd zich te onderwerpen, val hen dan aan, doe de stad drie dagen lang plunderen, en dwing de inwoners te zweren, dat zij mijne slaven zijn; een ieder, die weigert dien eed te doen, zult gij doen onthoofden."

De Medinensers wilden van geene onderwerping hooren en gingen den vijand te gemoet. Hevig werd er aan beide kanten gestreden in den slag van Harra (683); aan beide kanten was de verbittering even groot, en de Medinensers waren door een woest fanatisme bezield; zij beschouwden zich zelve als uitverkorenen, de Syrische soldaten als

heidenen; zij waren overtuigd dat hunne tegenstanders, als zij sneuvelen, naar de plaats der verdoemden, en zij zelve, als zij vielen, naar die der gezaligden gingen. De lang twijfelachtige slag werd eindelijk door verraad beslist. Eene Medinensische familie had zich laten omkoopen; zij had eene poort voor eene afdeeling Syrische troepen geopend, en nu hoorden de Medinensers plotseling achter zich de zegrekten der Syriërs. Alles was dus verloren; de stad was in de macht van den vijand; geene redding was mogelijk. De meesten dachten er ook niet aan; hun eenig streven was, hun leven zoo duur mogelijk te verkoopen. Onder diegenen die sneuvelde, behoorden zevenhonderd personen, die den Koran van buiten kenden, en daaronder tachtig metgezellen van den Profeet. Niemand van degenen, die aan Mohammeds zijde de eerste overwinning op de Mekkanen, die van Bedr, bevochten hadden, overleefde dien rampzaligen dag.

De Syrische ruiters reden de stad binnen. Daar zij niet wisten wat zij met hunne paarden zouden aanvangen, zoo brachten zij ze naar de moskee, waar zij ze vastbonden tusschen den kansel en het graf van den Profeet, eene plaats die Mohammed zelf een der tuinen van het Paradijs had genoemd!

Drie dagen lang werd de stad geplunderd, en noch vrouwen noch kinderen werden gespaard. Daarna moesten de Medinensers, voor zoover zij nog in de stad waren, want de meesten hadden de vlucht genomen, den eed afleggen, den eed waarbij zij verklaarden, dat zij slaven van Jezîd waren, slaven aan wie hij de vrijheid geven of die hij verkoopen kon, zooals hij goedvond; zij moesten erkennen dat hij eene onbeperkte macht bezat over alles wat zij hadden, hunne vrouwen, hunne kinderen, hun leven.

In het vervolg door de Omajjaden steeds geplaagd, gekweld en onderdrukt, bleef er voor de afstammelingen van de stichters van het Islamisme niets anders over dan zich elders neder te zetten. De meesten deden het ook; zij sloten zich aan 't leger van Afrika aan en staken daarmede later naar Spanje over.

Moslim had ook in last, Mekka ten onder te brengen. De dood verhinderde hem daarin, maar in zijne plaats nam nu zijn stamgenoot Hoçain, volgens de beschikking van den Chalief, het bevel op zich. Hij begon het beleg van Mekka, deed op de Kaba ontzettend groote steenklompen werpen, die de pilaren van het gebouw verbrijzelden; eindelijk gelukte het hem zelfs de Kaba geheel te verbranden, en hij die gelegenheid werd de zwarte steen door zijne eerste ramp getroffen: tegen het vuur niet bestand, sprong hij in vier stukken. Mekka werd evenwel niet ingenomen; de onverwachte dood van Jezîd en de regeeringloosheid, die daaruit voortvloeide, noodzaakten Hoçain het beleg op te breken en met het leger naar Syrië terug te keeren.

De heerschappij van den Mekkaanschen pretendent Abdallâh ibn-Zobair bleef nu niet tot Mekka beperkt; hij werd ook elders erkend. Weldra evenwel herstelden zich de Omajjaden, en onder het chalifaat van Abdalmelik, toen Mekka weder de eenige stad was, die Abdallâh bezat, rukte een leger onder Haddjâdj tegen het heilige gebied op en belegerde de stad. Op nieuw werden er steenen geslingerd tegen de Kaba, die intusschen herbouwd was. Eens toen men daarmede bezig was, kwam er een zwaar onweder op en twaalf soldaten werden door den bliksem getroffen. Algemeen werd dit als eene straf voor de heiligschennis beschouwd en de soldaten wilden het werk niet hervatten; maar Haddjâdj gordde dadelijk zijn kleed op, nam een steen, plaatste dien op het schutgevaarte en bracht de touwen in beweging, terwijl hij zeide: "Dat heeft niets te beduiden; ik ken dit land, ik ben er in geboren, het onweert er zeer dikwijls." Het beleg werd met kracht gedurende verscheidene maanden voortgezet, en nadat Abdallâh gesneuveld was, werd de stad ingenomen (692).

Zoo had de in haar hart anti-islamitische partij geen rust gehad, eer de twee heilige steden waren ten onder gebracht, de moskee van Medina in een paardenstal was veranderd, de Kaba verbrand was, en de afstammelingen der eerste Muzelmannen diep vernederd waren. De Arabische stammen, door eene minderheid onderworpen en tot de aan-

neming van het Islamisme gedwongen, zetten het een zoowel als het ander aan die minderheid duur betaald. Het geheele tijdperk der Omajjaden is de reactie en de overwinning van het heidensche principe. De Chaliefen zelve waren, op ééne uitzondering na, onverschilligen of ongeloovigen; één hunner (Walid II) ging zelfs zoover, dat hij het openbare gebed in zijne plaats door zijne bijzitten deed verrichten, en den Koran als een wit gebruikte, waarnaar hij met pijlen schoot. De bekeering der onderworpenen volken, der Syrische en Coptische Christenen, der Perzen, der Berbers in Noord-Afrika, werkten zij niet in de hand, maar zagen die zeer ongaarne, om dezelfde reden, die de meeste bekeeringen veroorzaakte. Volgens de wet moeten namelijk de niet-mohammedanen, die onder de Muzelmansche heerschappij leven, een hoofdgeld betalen, maar zijn van die verplichting ontslagen zoodra zij den Islam aannemen. Dit voorschrift heeft de uitbreiding van het Islamisme zeer bevorderd; millioenen menschen omhelsden het, omdat geldelijk belang voor hen de hoofdzaak was. Voor de schatkist waren nu juist die bekeeringen eene groote schade. Zoo was de belasting, die Egypte nog onder het chalifaat van Othmân opbracht, meer dan de helft grooter dan kort daarna onder het chalifaat van Moâwia, omdat in dien tusschentijd de meerderheid der Christelijke Copten tot het Islamisme was overgegaan. Gedeeltelijk uit onverschilligheid voor het geloof, gedeeltelijk uit geldelijk belang, werkten dus de Chaliefen de bekeeringen tegen. Vele verleenden de vrijstelling van het hoofdgeld niet aan de nieuwe Muzelmannen, onder voorwendsel dat hunne bekeering slechts schijnbaar was en dat zij zich niet aan de voorschriften van het Islamisme hielden. Onder al de Omajjaden was Omar II de eenige inderdaad geloovige en vrome vorst. Om geldelijk belang gaf hij niet, maar des te meer om de verspreiding van den godsdienst. De ambtenaren wisten zich in dat nieuwe stelsel, dat zoo sterk tegen het vroegere afstak, niet te schikken. "Als alles in Egypte zoo voortgaat," schreef een beambte aan den Chalief, "dan worden al de Christenen Muzelmannen en de Staat verliest al zijne inkomsten." —

“Ik zou het voor een groot geluk houden,” antwoordde hem Omar, “als alle Christenen zich bekeerden, want God heeft zijn profeet als apostel gezonden en niet als ontvanger van belastingen.” Eveneens antwoordde hij aan den gouverneur van Chorâsân, die zich beklagde, dat vele Perzen in zijne provincie het Islamisme alleen hadden aangenomen om van het betalen van het hoofdgeld vrijgesteld te worden, en dat zij zich niet hadden laten besnijden: “God heeft Mohammed gezonden om aan de menschen het ware geloof bekend te maken en niet om hen te besnijden.” Hij nam het dus met de voorschriften der wet niet al te nauw; hij wist wel, dat vele bekeeringen niet oprecht gemeend waren, maar hij voorzag tevens — en hierin heeft hij goed gezien — dat, wanneer de kinderen en kleinkinderen der bekeerden in het Islamisme werden opgevoed, deze eenmaal even goede en wellicht betere Muzelmannen zouden zijn dan de Arabieren.

Wat nu de groote meerderheid der laatsten betreft, zij stonden gedurende het geheele tijdperk der Omajjaden op dien trap van geloof, waarop de Muzelmannen de benaming van Islam in een engeren zin toepassen. Men onderscheidt namelijk in het geloof drie trappen, en de overlevering verhaalt daaromtrent het volgende:

Eens kwam Gabriël, in de gedaante van een Arabier, bij Mohammed en plaatste zich zóó, dat zijne knie die van den Profeet aanraakte. Daarop vroeg hij:

“Gezant Gods, wat is de Islam?”

“Het is,” antwoordde Mohammed, “dat gij bekent dat er geen God is behalve Allâh, dat ik de gezant Gods ben, dat gij het gebed regelmatig verricht, aalmoezen geeft, in de maand Ramadhân vast en de bedevaart doet als het u mogelijk is.”

“Gij hebt gelijk. En wat is de Îmân?”

“Dat gij aan God gelooft, aan zijne engelen, aan zijne boeken, aan zijne gezanten, aan den oordeelsdag en aan de voorbeschikking van het goede en kwade.”

“Gij hebt gelijk. En wat is de Ihsân?”

“Dat gij God dient alsof gij hem zaagt, want al ziet gij Hem ook niet, hij ziet u toch!”

In dezen zin beduidt dus islam een louter uitwendig geloof en het opvolgen van de vijf voornaamste voorschriften. Op die hoogte stonden de Arabieren ten tijde der Omajjaden (bij velen was zelfs het geloof niets meer dan deïsme) en het woord van den Koran (49, vs. 14) was volkomen op hen toepasselijk: “De Bedowijnen zeggen: Wij gelooven. Antwoord: ¹ Volstrekt niet; zegt veeleer: wij hebben den islam aangenomen, want het geloof is nog niet in uwe harten doorgedrongen.”

Evenwel, hoe onverschillig de Arabieren en hunne beheerschers in dien tijd ook waren, hoe weinig zij ook voor de uitbreiding van het geloof deden en die uitbreiding zelfs meer tegenwerkten dan bevorderden, zoo verspreidde zich toch het Islamisme onder de overwonnen volken met eene verbazende snelheid. Dit was een verschijnsel dat de wereld nog niet aanschouwd had ² en op het eerste gezicht komt het vreemd en onverklaarbaar voor. Aan niemand toch werd de nieuwe leer opgedrongen. Mohammed had verdraagzaamheid voorgeschreven; hij had eigenlijk als regel gesteld, dat diegenen, die een door hem als heilig erkend boek, eene door hem erkende openbaring bezaten, dat is de Joden en de Christenen, tegen betaling eener schatting vrijheid van godsdienst zouden genieten; maar hij zelf was reeds verder gegaan, toen hij aan de aanhangers van Zoroaster in de provincie Bahrain hetzelfde voorrecht toestond. ³ Othmân ging nog verder: hij stelde de Berbers van Noord-Afrika met de Joden, de Christenen en de Zoroastrianen gelijk. ⁴ Nu weten wij wel weinig of niets omtrent het oude Berbersche geloof, ofschoon wij uit den aard van het volk mogen

¹ Men herinnere zich dat de Koran het woord Gods is en dat Hij dus het antwoord Mohammed in den mond legt.

² “Die massenhafte Annahme einer neuen Religion in Folge einer fremden Eroberung ist etwas dem ganzen Alterthum Unbekanntes, der Islam steht darin ganz einzig da.” Von Gutschmid.

³ Zie Belâdzorî, p. 79 ed. de Goeje.

⁴ Belâdzorî, p. 80.

vermoeden, dat het veeleer in priesterdienst dan in godsdienst zal bestaan hebben; maar zeker is het in allen gevalle, dat de Berbers geen heilig boek hadden. Hieruit blijkt dus, dat de verdraagzaamheid zoover ging als zij gaan kon, verder wellicht dan Mohammed bedoeld had. Daarenboven was de Muzelmansche heerschappij, althans voor de belijders van één godsdienst, namelijk voor de Christenen, eene verlichting, eene weldaad. In het Oosten behoorden zij meerendeels tot sekten die door het hof van Constantinopel onderdrukt en vervolgd werden, terwijl natuurlijk het Islamisme hun volle vrijheid liet, het Christendom op te vatten zooals zij goedvonden, en aan alle oude of nieuwe sekten gelijke bescherming verleende. Voegt men daarbij, dat de zware belastingen, die zij aan den Romeinschen souverein moesten betalen, door de nieuwe regeering niet geeischt werden en het hun opgelegde hoofdgeld matig was, dan is het geen wonder dat zij aan de Muzelmansche heerschappij verre de voorkeur gaven boven de Romeinsche, en de Arabieren bij hunne veroveringen niet alleen niet tegenwerkten, maar krachtig ondersteunden. Waarom bleven zij dus later niet bij hun godsdienst; waarom namen zij, meestal tegen den zin hunner beheerschers, het Islamisme aan?

Verschillende redenen werkten daartoe mede. Op het materieele belang hebben wij reeds gewezen; het hoofdgeld was wel is waar matig, maar men betaalde het toch liever niet. Ook gevoel van eigenwaarde en eerezucht waren in het spel. De niet-muzelmannen werden geduld, maar meer ook niet; zij stonden niet op ééne lijn met de aanhangers van 't Islamisme, maar werden beschouwd als een lager ras. De bepalingen, waaraan de Christenen zich onderwerpen moesten en die door Omar waren vastgesteld, wafen zeer vernederend. Zij mochten geene nieuwe kerken, kloosters of kapellen bouwen, en zelfs, volgens Omars bepaling, de oude niet herstellen als zij bouwvallig werden, ofschoon men hun dit toch gewoonlijk toestond. Ieder Muzelman mocht bij dag en bij nacht in de kerken komen; zij moesten steeds openstaan voor Muzelmansche reizigers, en men was verplicht gedurende driemaal vier-

en-twintig uren voor het onderhoud dier reizigers te zorgen. Op de kerken mochten geene kruisen zijn; de Christenen mochten hunne heilige boeken niet in de Muzelmansche straten vertoonen; zij mochten in de kerken niet hardop bidden of zingen, wanneer er Muzelmannen in de nabijheid waren; begrafenissen moesten in stilte plaats hebben, zonder kaarsen als de optocht door Muzelmansche wijken ging. Verder mochten de Christenen niet trachten proselieten te maken, en als iemand onder hen tot het Islamisme wilde overgaan, dan mochten zij hem dit op geenerlei wijze beletten. Bij elke gelegenheid moesten zij eerbied en ondergeschiktheid aan de Muzelmannen betoonen; als deze zaten, moesten zij staan. De Arabische kleeding mochten zij niet aannemen, maar moesten de hunne behouden en zich daarenboven door het dragen van eene bijzondere soort van gordel onderscheiden. Eindelijk was het hun niet geoorloofd, Arabisch te spreken, Arabische woorden op hunne zegelringen te doen graveeren, Arabische namen te dragen, zadels te gebruiken, wapens te dragen, of Muzelmannen tot slaven te hebben.

Nu valt het wel niet te ontkennen dat in den eersten tijd deze bepalingen zelden gestreng werden toegepast. De uitvoerders der wet waren verdraagzamer en billijker dan de wet zelve. Soms zelfs werden er met Christelijke bevolkingen verdragen gesloten, waarbij deze van vele der vermelde verplichtingen werden vrijgesteld.¹ Maar de Christenen werden toch door de Muzelmannen nagenoeg zoo beschouwd, als de Joden in Europa gedurende de Middeleeuwen beschouwd werden en nog door de groote menigte beschouwd worden. Zij waren in 't oog van den Muzelman een onrein, vuil, walgelijk ras; als een Muzelman met een Christen, en vooral als hij met een priester sprak, dan hield hij zich op een afstand uit vrees van zijn kleed aan te raken en zich daardoor te bezoedelen.² Door de aanneming van 't Islamisme werd de Christen eenigszins gereinigd, zooals bij ons de Jood als hij

¹ Zie Belâdzorî, p. 121 ed. de Goeje.

² Zie mijne *Histoire des Musulmans d'Espagne*, II, p. 109.

zich laat doopen, en kwam eenigszins op een voet van gelijkheid met den Muzelman. Eenigszins, want de Arabieren, een zeer aristokratisch volk, zagen ook op den bekeerden Christen met minachting neder; — maar de bekeering was toch de eerste stap die tot een beteren toestand leidde. Bij vervolg van tijd werd de oorsprong vergeten, en de nakomelingen der bekeerde Christenen brachten er het hunne toe bij: door middel van verdichte genealogieën schreven zij zich eene Arabische afkomst toe.

Daarbij voege men nu, vooreerst dat voor de Syriërs en Egyptenaars, die wel Christenen waren door geboorte, maar die van de leer eigenlijk niet veel wisten (onkunde was in dien tijd algemeen), de overgang van het Christendom tot het Islamisme zoo groot niet was, omdat de laatste godsdienst vele leerstellingen direct of indirect uit den eersten had overgenomen, en in de tweede plaats, dat het in de Middeleeuwen zoo algemeen verspreide denkbeeld van een godsoordeel ook in dit geval invloed uitoefende. Wie overwint, dacht men, heeft gelijk: het Islamisme heeft over het Christendom gezegepraald: derhalve is het Islamisme, en niet het Christendom, de ware godsdienst. Immers, wanneer het dat niet was, wanneer, zooals de priesters beweerden, Mohammed een valsche profeet, een bedrieger geweest was, waarom waren dan de tallooze overwinningen, de ontzettende veroveringen zijner volgelingen door geen enkel wonder gestuit? Er gebeurden immers dagelijks wonderen, zelfs bij de geringste aanleiding; maar nu een wonder de Kerk had kunnen redden, nu een wonder uitgestrekte Christelijke landen voor de heerschappij der ongeloovigen had kunnen behoeden, nu had men er vergeefs naar uitgezien.

Zoo keerde zich het geloof aan wonderen, waarvan de Kerk zulk een schromelijk misbruik gemaakt had, tegen de Kerk zelve. Wat meer is: er hadden wonderen plaats gehad, wonderen die grooter waren dan die van alle Heiligen te zamen genomen, doordien een vroeger onbekend volk eensklaps onmetelijke landen veroverd had; maar die wonderen getuigden niet tegen, zij getuigden voor de leer die dat volk predikte.

Ofschoon dus aan eigenbelang en aan de zucht om uit een vernerdenden toestand te geraken de bekeering der Christenen voor een gedeelte moet worden toegeschreven, zoo hebben stellig ook velen uit overtuiging het Islamisme aangenomen.

Veel gewichtiger voor den nieuwen godsdienst zelf was evenwel de bekeering eener groote menigte Perzen.

De aloude godsdienst, die uit eene scheuring met het Brahmanisme ontstaan, door Zarathustra Spitama gesticht en door de volgende hoogepriesters ontwikkeld was, had, op het oogenblik dat de Arabieren Perzië veroverden, zijne kracht evenzeer verloren als zijne zuiverheid. Reeds eenmaal, ten tijde van de verovering van Perzië door Alexander den Groote, had hij opgehouden staatsgodsdienst te zijn, en het schijnt dat hij dien slag nooit is te boven gekomen. Wel vond hij later een steun in de Sassaniden. Dit geslacht, toen het, in de derde eeuw onzer jaartelling, zich van den troon zocht meester te maken, won het volk door de belofte van het Parsisme te herstellen. "De troon," zeide dikwijls de stichter der dynastie, "is de steun van den godsdienst, en de godsdienst is de steun van den troon." Ook zijne opvolgers zagen alleen heil in een eng verbond met de Zoroastrische priesters. Niettegenstaande die bescherming der vorsten, schijnt evenwel het Parsisme niet weder tot een krachtig leven gekomen te zijn. Sterke invloed van buiten had zich reeds doen gevoelen. Nieuwe voorstellingen (waaronder ook Grieksehe en Christelijke) waren binnengedrongen. De in dit opzicht onvoorzichtige Chosroës Noesjirwân nam Grieksehe wijsgeeren, die door Justinianus vervolgd werden, onder zijne omgeving op, en liet de werken van Plato en Aristoteles vertalen. Reeds vroeg (misschien reeds ten tijde der Grieksehe heerschappij in Indië ¹) hadden Boeddhistische zendelingen ² hunne leer in de Perzische landen verkondigd, de leer dat Boeddha een godsgezant was, een bemidde-

¹ Cf. Chwolsohn, *Die Ssabier und der Ssabismus*, I, p. 134.

² Men weet dat volgens Burnouf, wiens meening thans door velen gevolgd wordt, Boeddha in het jaar 544 vóór Chr. gestorven is.

laar tusschen den Schepper en de schepselen, de leer dat men niet voor deze wereld, maar voor den hemel leven moet.¹ Zoo ontstonden er sekten, die, terwijl zij tevens hervormingen in den maatschappelijken toestand eischten, met het Parsisme andere leerstellingen vermengden, zooals die van de zielsverhuizing (een leerstuk dat zoowel aan het Brahmanisme als aan het Boeddhisme eigen is), van eene openbaring door God aan den eersten mensch gegeven, van den grenzenloozen tijd als hoogste godheid, van de menschwording der godheid in den persoon van den regeerenden vorst² enz. De groote sekten splitsten zich weder in kleinere. In één woord, Perzië werd het tooneel eener groote religieuse gisting; allerlei soorten van godsdiensten vloeiden daar als in een middelpunt te zamen, en wat gewoonlijk in zulk een geval geschiedt, geschiedde ook hier: er traden rationalisten op, filosofen, die alle openbaring verwierpen. Daaronder waren er velen, die aanhangers waren van een in Perzië zeer oud systeem, van een natuurlijken godsdienst. Hunne leer was liefde tot den naaste, zelfbeheersching, onderdrukking der zinnelijkheid, streven naar veredeling en lankmoedigheid; zij geloofden ook aan een hooger wezen, aan eene voorzienigheid en aan een voortdurend bestaan der ziel. Anderen evenwel geloofden daar niet aan en waren vrijdenkers in den volsten zin van 't woord. Te vergeefs reikten koningen en priesters elkander de hand, ten einde de gevreesde nieuwigheidspredikers te vuur en te zwaard te verdelen; het eenige gevolg was eene groote verbittering tegen de priesters en tegen de regeering, eene omstandigheid die later aan de Arabieren de verovering van Perzië even gemakkelijk maakte als die van een groot gedeelte van het Romeinsche rijk. En wat het ergste was, er was scheuring in de Kerk zelve ontstaan.³ De eene partij, die der magi, die het sterkste was in het westelijke gedeelte

¹ Zoo Masoeclî bij Reinand, *Mémoire sur l'Inde*, p. 90.

² Men weet dat nog heden in Tibet de lama voor de menschengewordene godheid gehouden wordt.

³ Haug, *Essays*, p. 14 (2de uitg.).

van het rijk, in Medië en Perzië, hield zich aan de Avesta, aan den tekst, aan de letter der heilige schriften; de andere, die der Zendiks, die in Bactrië de meerderheid had, volgde de Zend, de allegorische ¹ verklaring van den tekst, en wanneer zij dien zoo willekeurig opvatte als vele Perzen het later met den Koran deden, dan moet er van de oorspronkelijke leer al zeer weinig zijn overgebleven.

Zoodanig was de religieuse toestand van het land op het oogenblik dat de Arabieren het veroverden en het Parsisme ten tweedenmale, en nu voor altijd, den rang van staatsgodsdienst verloor. Het was voor dien godsdienst een moorddadige slag, en het kon niet anders, want troon en Kerk waren zóó nauw verbonden, dat, als de eene viel, ook de andere vallen moest. Niet plotseling evenwel zou het Parsisme uitsterven; velen bleven er aan getrouw en nog in de tiende eeuw was er bijna geen dorp in Perzië of het had een vuurtempel; maar het getal aanhangers verminderde van dag tot dag; zoowel de orthodoxen als de ketters gingen in menigte tot het Islamisme over. Eigenbelang werkte ook in dit geval. De Pers wilde, evenals de Christen, van het betalen van het hoofdgeld ontslagen zijn; hij was verder eerzuchtig, trotsch, fier op een glorierijk verleden, en alleen door Muzelman te worden kon hij aan den vernederenden toestand ontsnappen, waarin de Arabische verovering hem geplaatst had; alleen op die wijze kon hij aandeel erlangen aan de regeering. De overgang was daarenboven, zooals wij vroeger reeds hebben aangetoond, zoo moeielijk niet. Het Islamisme verplaatste den Pers niet in een kring van denkbeelden, die hem geheel vreemd was; integendeel, beide godsdiensten hadden veel met elkander gemeen, en nog meer punten van overeenkomst had het Islamisme met de kettersche sekten, zooals die van Manes (de Manichaeërs) en van Mazdak, omdat het Christendom zijn invloed op deze evenzeer had uitgeoefend als op het Islamisme.

De bekeering der Perzen was, tot op zekere hoogte, voor het Isla-

¹ Zie Spiegel in de *Zeitschrift der Deuts. morgenl. Gesells.*, VII, p. 104.

misme zeer voordeelig. Terwijl de Arabieren onverschillig waren en bleven, waren de Perzen daarentegen geloovig en met brandenden ijver voor den godsdienst bezielde; zij waren daarenboven aan wetenschappelijke studiën gewend, en werden daardoor de scheppers der Muzelmansche theologie. "De meerderheid," zegt de Arabische geschiedschrijver Ibn-Chaldoen, "de meerderheid van diegenen, die, tot groot voordeel van het Islamisme, de heilige Overleveringen van buiten leerden en bewaarden, waren Perzen; hetzelfde geldt van de beoefenaars der dogmatiek en de meeste commentatoren van den Koran."

Eerst door de Perzen werd dus het Islamisme eene kracht in de wereld, hetgeen het door de Arabieren nooit zou geworden zijn. De geschiedenis van het Islamisme gelijkt in dit opzicht op die van het Boeddhisme en van het Christendom. In Indië, waar het ontstond, bezweek het Boeddhisme in zijn strijd tegen het Brahmanisme, maar werd daarentegen aangenomen door andere volken, in andere landen, in China, op Ceilon, in Tartarijë, op het Schiereiland aan gene zijde van den Ganges, in Japan. Uit het Jodendom voortgekomen, is het Christendom door de Joden verworpen; maar door de Romeinsche wereld werd het aangenomen (al was het dan ook meer in naam dan inderdaad) en kreeg door een derde volk, de Germanen, zijne volle beteekenis.

Evenwel, hoe gewichtig en heilrijk de bekeering der Perzen ook voor het Islamisme was, zij had ook hare nadeelige en gevaarlijke zijde. Voor een groot gedeelte waren de bekeeringen niet oprecht, zoodat er eene menigte menschen in de Kerk werden opgenomen, die niet aan het Islamisme geloofden. De een vond dat het te weinig, de ander dat het te veel gaf; — te weinig, want voor den Pers, die aan een gecompliceerden godsdienst gewend was, was het Islamisme te eenvoudig, te dor, te prozaïsch; — te veel, want aan de vele vrijgeesten behaagde het Islamisme, hoe eenvoudig het ook was, evenmin als elke andere godsdienst. Vandaar twee richtingen, die zich in de Muzelmansche sekten vertoonen: de eene wil leerstellingen, uit an-

dere godsdiensten ontleend, aan het Islamisme toevoegen; de andere wil het Islamisme terugbrengen tot de allerhoogste eenvoudigheid, dat is, in dit geval, tot niets. Beide richtingen gaan soms hand aan hand, daar de ongelooovigen zich van de te veel geloovenden wisten te bedienen; daarbij voegen zich persoonlijke bijoogmerken en politieke bedoelingen; uit nationalen trots wil men het vreemde juk afwerpen en Perzië's onafhankelijkheid herstellen. Uit dat alles vloeien sekten voort, die meestal zoowel een politiek als een religieus doel hebben, en waarvan de volgende hoofdstukken de voornaamste zullen doen kennen. De voornaamste, niet alle, want het kan ons doel niet zijn, eene sektengeschiedenis te geven; wij moeten alleen de hoofdrichtingen nagaan en mogen over geschilpunten van geringe beteekenis het stilzwijgen bewaren. Door een dogmatisch vooroordeel daartoe gebracht, hebben de Muzelmansche schrijvers over het Islamisme juist het tegenovergestelde gedaan. Toen namelijk de sektengeest in het Islamisme reeds sterk geworden was, verlichtte men eene overlevering (want een verlichtsel is het zeker), volgens welke de Profeet zou gezegd hebben: "Mijne gemeente zal zich in 73 sekten verdeelen, waarvan 72 verdoemd zullen zijn en ééne zalig worden zal." Men voegde er bij, dat onder de Zoroastrianen 70, onder de Joden 71, onder de Christenen 72 sekten zijn, en men mat zelfs de voortreffelijkheid van een godsdienst naar het grooter of kleiner aantal zijner sekten af; bij gevolg stond het Parsisme met zijne 70 sekten het laagst, het Jodendom één trap hooger, het Christendom nog een trap hooger en eindelijk het Islamisme met zijne 73 sekten bovenaan. Dit geheele, voor ons zoo zonderlinge systeem berust op de symbolische beteekenis, die de ronde of heilige getallen 70—72 in Azië oudtijds hadden. Den oorsprong heeft men uit de sterrenkunde aangetoond, want 70 dagen zijn het vijfde gedeelte van het oude maanjaar, 72 het vijfde gedeelte van het zonnejaar. Het denkbeeld is Parsisch; althans de Jasna geeft het oudste mij bekende voorbeeld. Dit boek bevat thans 72 hoofdstukken, "en deze indeeling," zegt Haug, "is niet toevallig, maar met opzet

gemaakt, want twee hoofdstukken (het 61ste en 72ste) komen tweemaal voor, en het 18de bevat niets dan verzen uit het Gátha-gedeelte van de Jasna.”¹ Dus is, met andere woorden, de Jasna eerst in 70 ($\frac{1}{5}$ van het maanjaar), later in 72 hoofdstukken ($\frac{1}{5}$ van het zonnejaar) verdeeld geworden. Gedurende de Babylonische ballingschap is deze Parsische voorstelling met talloze andere op de Joden overgegaan, en later van de Joden op de Mohammedanen; maar daar deze den oorsprong der zaak niet kenden en in dit geval niet aan drie (70—72), maar aan vier godsdiensten sekten moesten toedeelen, zoo gingen zij één getal hooger dan 72. Opmerkelijk is het evenwel, dat ook bij hen het getal 72 voor de Muzelmansche sekten voorkomt.²

Men ziet dus dat men het met die getallen niet stipt nemen moet. De Muzelmansche godgeleerden hebben het desniettemin gedaan; zij hebben het hun plicht gerekend, 73 Muzelmansche sekten op te sommen. Hadden zij een oogenblik nagedacht, dan zouden zij zelve het dwaze van die handelwijs hebben ingezien. Als b. v. Sjahrastânî, die in de 12de eeuw schreef, 73 sekten noemt, dan had hij moeten bedenken, dat er nieuwe ontstaan konden (zooals er ook werkelijk nieuwe ontstaan zijn) en dat in dat geval zijne rekening, 73 en geene enkele meer of minder, in duigen viel. Heeft hij nu, zooals waarschijnlijk is, te veel sekten opgesomd, zoo hebben daarentegen latere schrijvers er te weinig, en het ongelukkige denkbeeld of geloofspunt dat er 73 sekten moesten zijn, heeft de geschiedenis van 't Islamisme zeer misvormd en verward. Men mag zich nog gelukkig rekenen wanneer de schrijvers, zooals Sjahrastânî doet, hoofdsekten van kleinere sekten onderscheiden.

¹ Haug, *Essays*, p. 140 (2^e uitg.). Met dit voorbeeld, dat van groot gewicht is, daar het 't oudste is en den oorsprong der zaak antoont, moet de anders zoo verbazend rijke verzameling van Steinschneider vermeerderd worden (*Die kanonische Zahl der muhammedanischen Secten und die Symbolik der Zahl 70—73, aus jüdischen und muhammedanisch-arabischen Quellen nachgewiesen* in de *Zeitschr. der Deuts. morgenl. Gesells.*, IV, p. 145 vlgg.) Als Haug Steinschneiders opstel gekend had, zou hij zijne verkeerde uitlegging (hij denkt aan 6×12 en de zes *gahánbars* of tijdperken der schepping) niet gegeven hebben.

² Zie Steinschneider t. a. p., p. 158, n. 53.

VII.

DE OUDSTE SEKTE.

Het godsbegrip, de voorbeschikking en de vrije wil waren de groote twistpunten in den tijd toen het Islamisme in Irák was aangenomen. Mohammed had dat niet voorzien. Hij was geen godgeleerde, maar een enthousiastische godsdienststichter en volksleeraar; theologische vragen waren hem vreemd en aan zijne omgeving waren zij het eveneens. Hij had aan God menschelijke eigenschappen toegeschreven: wijsheid, macht, leven, wil, grootheid, majesteit, weldadigheid, gezicht, gehoor, spraak, zelfs gelaat en handen. Zijne volgelingen vatten dat wel niet letterlijk op en zij meenden niet dat God op den mensch gelijkt; maar zij bekommerden zich ook niet veel om eene juiste bepaling van het godsbegrip; zij wisten nu eenmaal dat de God, dien Mohammed predikte, de hun bekende Alláh taála was, en dat was hun genoeg. De vragen, die zij bij verschillende gelegenheden aan Mohammed stelden, waren dan ook niet van een metaphysischen, maar van een practischen aard. Ook over voorbeschikking bekommerden zij zich niet veel en Mohammed zelf had daaromtrent geen vast systeem.

Zoo zegt de Koran wel, dat het lot van iederen mensch niet alleen van te voren bepaald, maar zelfs opgeschreven is, zoodat dan, volgens Sprengers juiste opmerking, het leven tot dat boek in dezelfde verhouding staat als de vertooning van een tooneelspel tot den tekst van den dichter; maar even dikwijls wordt er gezegd, dat engelen de daden der menschen opschrijven na dat zij verricht zijn. Zoo trok ook Mohammed partij van de praedestinatieleer, toen zijn belang het medebracht, toen de Medinensers talmde, in den slag te gaan; want toen heette het: "Het eindpunt van 't leven van ieder sterveling is vooraf bepaald; als de tijd gekomen is, overvalt u de dood, om 't even of gij tegenover den vijand staat dan wel onder uwe vrienden vertoeft." Maar van eene consequente toepassing eener zoo dorre en geestdoodende theorie is geen sprake; even dikwijls als het omgekeerde wordt er verzekerd, dat de genade het gevolg van het geloof is. Men kan dus met recht dit zeggen: de leer der verkiezing en der voorbeschikking vloeide noodzakelijk uit Mohammeds godsbegrip voort; daarom heeft hij ze dan ook gepredikt; maar zijn verstand en zijn hart kwamen er tegen op; en behielden deze de overhand op zijn geloof, dan werd hij ontrouw aan zijn systeem en op die wijze verviel hij telkens in inconsequenties.

In Arabië werd dit gemis aan een vast stelsel zelden of nooit opgemerkt; maar anders was het in Irák, het oude Babyionië, in het land waar het Semitische ras op het Perzische stuitte en waar beide zich met elkander vermengden, in het land dat dadelijk het middelpunt der geleerdheid, en kort daarna, onder de Abbásiden, de zetel der regeering werd. Dáár, en wel in de stad Baçra (Bassora), ontstond reeds in de eerste eeuw eene theologische school, die spoedig eene groote vermaardheid verkreeg en wier beroemdste leeraar Hasan al-Bağrî was, de zoon van een vrijgelaten slaaf van Zaid ibn-Thâbit (den verzamelaar van den Koran) en van eene slavin van eene der vrouwen van den Profeet. Hasan had eene sombere opvatting van den godsdienst. Voor hem was de vrees het hoogste principe der zedelijkheid. Hij zelf zeide:

“Een menschenkind, dat den Koran leest en daaraan gelooft, zal in de wereld doorgaans met schrik vervuld zijn en dikwijls weenen.” En een tijdgenoot getuigt: “Ik heb nooit iemand gezien, die er treuriger uitzag dan Hasan; zoo dikwijls ik hem ontmoette, kwam hij mij voor alsof hem juist een groot ongeluk getroffen had.” Hij geldt dan ook te recht voor een der stichters van het Muzelmansche ascetisme. Overigens was hij rechtzinnig of werd althans daarvoor gehouden; ¹ maar door hem en onder zijne leiding ontstond de scholastieke theologie, d. i. men bepaalde zich niet bij het eenvoudige geloof aan den Koran en de Overlevering, maar men sprak over de grondleeren van den Islam en zocht ze te verklaren. Op die wijze moest het wel aan den dag komen, dat Mohammed soms met zich zelve of met de rede in tegenspraak geweest was; de leerlingen van Hasan, meestal Perzen, ontdekten het spoedig genoeg, en een hunner, Wâçil ibn-Atâ (zoo het schijnt een Pers), week nu in vier hoofdpunten van het rechtzinnige geloof af. Vooreerst ontkende hij Gods eigenschappen, waarbij hij van dezen stelregel uitging, dat, wie te gelijk een begrip en eene eigenschap als eeuwig aanneemt, daardoor ook twee Goden aanneemt. Bij hem vertoonde zich deze leer eerst in hare kiem; zijne leerlingen hebben haar uitgewerkt onder den invloed der Grieksche wijsbegeerte. In de tweede plaats verdedigde hij den vrijen wil, die ook door anderen verdedigd was of juist toen door andere leerlingen van Hasan (volgens sommigen door Hasan zelve) verdedigd werd. Uitgaande van de stellingen, dat God wijs en rechtvaardig is, dat men hem niets kwaads en onrechtvaardigs kan toeschrijven; dat het onmogelijk is, dat hij de menschen het tegendeel doet doen van hetgeen hij hun bevolen heeft, en dat hij iets over hen bepaalt en hen naderhand straft of beloont omdat zij gedaan hebben wat over hen bepaald was, kwam hij tot de gevolgtrekking, dat de mensch uit vrije beweging goed of kwaad ver-

¹ Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat verscheidene leerstellingen van Hasans leerlingen eigenlijk van hem zijn. Uit voorzichtigheid kwam hij er zelf niet openlijk voor uit, maar liet ze door zijne leerlingen verspreiden.

richt. Voor die leer beriep hij zich op Koranplaatsen, en hij kon dit inderdaad even goed doen als zijne tegenstanders. Consequent was evenwel ook hij niet, want hij erkende eene voorbeschikking voor alles wat den mensch overkomt; alleen hetgeen de mensch doet, sloot hij uit. Zijne derde ketterij bestond in het geloof aan eene soort van vagevuur. Eens kwam namelijk iemand tot Hasan en zeide: "Voorganger in den godsdienst! Er is in onzen tijd eene sekte opgestaan, die diegenen, die zware zonden begaan hebben, als ongeloovigen (verdoemden) beschouwt.¹ Eene andere daarentegen beweert, dat de werken geen hoofdbestanddeel zijn van het geloof; volgens hunne leer schaaft slecht handelen, als het geloof aanwezig is, niet, zooals ook goed handelen, met ongeloof gepaard, niet baat.² Wat is uwe meening daaromtrent?" Hasan bedacht zich; maar eer hij een antwoord gevonden had, zeide Wâçil: "Ik beweer dat de geloovige, die eene zware zonde begaan heeft, noch tot de zaligen, noch tot de verdoemden behoort, maar tusschen beiden in staat." Toen stond hij op en begaf zich naar een ander gedeelte der moskee, ten einde zijne meening aan zijne medeleerlingen nader uiteen te zetten; maar Hasan zeide: "Wâçil heeft zich van ons afgescheiden," en daardoor verkregen Wâçil en zijne aanhangers eenen der meest gewone namen die op hen werden toegepast, dien van Motazila (de zich afscheidenden). Zijne vierde ketterij betrof de stichters van het Islamisme, die na Othmâns dood om den troon gestreden hadden. Hij stelde die mannen (zooals zij het dan ook verdienden, want de godsdienst was voor hen slechts een dekmantel, waaronder zij hunne eierzuchtige oogmerken trachtten te bereiken) op een zeer lagen trap; hun getuigenis aan te nemen, beweerde hij, was even ongeoorloofd als het getuigenis aan te nemen van twee, die elkander vervloeken.

Zoodanig was de leer van den overigens als een braaf en geleerd

¹ Hier wordt eene Châridjitsche sekte bedoeld.

² Deze sekte is die der *Mordjja*.

man bekenden Wâçil, den stichter van de sekte der Motazilieten of Kadarîs (die van den vrijen wil), zooals zij ook genoemd worden. Zij zelve noemden zich aanhangers der billijkheid en der eenheidsleer (namelijk van Gods eenheid) en beschouwden de namen, die hunne tegenstanders hun gaven, als eene beschimping, vooral dien van Kadarîs, want er was eene (stellig onechte) overlevering in omloop, volgens welke Mohammed zou gezegd hebben: "de Kadarîs zijn de magi dezer gemeente."

In lateren tijd werd deze leer, onder den invloed der Aristotelische philosophie, uitgewerkt en uitgebreid. De sekte splitste zich, zooals in den aard der zaak lag, in onderdeelen. Alle Motazilieten kwamen hierin overeen, dat zij het bestaan der eigenschappen in God ontkenden, en dat zij zich tegen alles verzetten, wat het leerstuk van Gods eenheid zou hebben kunnen benadeelen; dat zij, om ieder denkbeeld van onrechtvaardigheid van God te verwijderen, aan den mensch volkomene vrijheid van handelen toeschreven; dat zij leerden, dat alle kennis, die noodig is om zalig te worden, in het bereik der rede ligt; dat men die, zoowel vóór als na de openbaring, door het licht der rede verkrijgen kan, zoodat dan ook de mensch, in alle tijden en op alle plaatsen, die kennis bezitten moet. Maar bij die hoofdstellingen voegden de verschillende sekten nog andere, die haar eigen waren. De meeste hebben de theologie met scherpzinnigheid behandeld; andere daarentegen zijn in spitsvondigheid vervallen of zijn van den geest van het Islamisme ver afgeweken. Zoo waren er, die aan eene zielsverhuizing geloofden; die beweerden, dat iedere soort van dieren eene gemeente vormt en een profeet (een dier evenals zij) heeft ('t geen, zonderling genoeg, uit twee Koranverzen werd opgemaakt) en dergelijke dwaasheden meer. Maar het zou onbillijk zijn, al de Motazilieten verantwoordelijk te stellen voor de dwalingen van enkelen, en alles te zamen genomen verdienen zij met eerbied genoemd te worden. Zij dachten na over 't geen de godsdienst hun voorschreef te gelooven en werden op die wijze de rationalisten van het Islamisme. Zoo was eene

hunner hoofdstellingen, dat de Koran wel geschapen was, niettegenstaande de Profeet het tegendeel gezegd had. Ware de Koran niet geschapen, zoo redeneerden zij, dan zou men twee eeuwige wezens moeten aannemen. Zoodra nu de Koran of het woord Gods gold als iets dat geschapen was, kon hij, bij de onveranderlijkheid der godheid, ook niet meer als tot haar wezen behoorende beschouwd worden, en op die wijze werd langzamerhand de geheele leer van de openbaring zoozeer afgebroken, dat vele Motazilieten ronduit beweerden, dat het niet onmogelijk was, iets even goeds of zelfs iets beters te schrijven dan de Koran; zij protesteerden dus tegen de leer van den goddelijken oorsprong van den Koran en tegen de ingeving. Hun godsbegrip was zuiverder en verhevener dan dat der orthodoxen. Zij wilden van geene lichamelijke voorstelling der godheid hooren, en Mohammeds woorden: "Gij zult eens uwen Heer zien zooals gij in den slag van Bedr de volle maan gezien hebt," die door de orthodoxen letterlijk werden opgevat, waren voor hen eene gedurige ergernis. Zij legden dan ook die woorden zóó uit, dat de mensch na den dood God met de oogen des geestes, dat is met zijn verstand, erkennen zal. Zij wilden ook niet, dat men zeide, dat God den ongeloovige geschapen heeft, en evenmin hadden zij vrede met de geijkte formule voor de godheid, "die schaaft en die voordeel aanbrengt." In de wonderen, die de Koran vermeldt, konden zij niet berusten; zij ontken- den dus, dat de zee droog geworden was om aan de Israëlieten onder Mozes een doortocht te verleen, dat Mozes' staf in eene slang veranderd was, en dat Jezus dooden had opgewekt. Mohammed zelf bleef van hunne aanvallen niet verschoond. Er was eene sekte die beweerde, dat de Profeet veel te veel vrouwen gehad had, en dat zijn tijdge- noot, Aboe-Dzarr al-Gifârî, veel ingetogener en vromer geweest was dan hij (hetgeen volkomen waar was).

Met deze sekte stemde eene andere, die der Djabarîja, in verschei- dene punten overeen. Ook zij meenden dat eene veelheid van eigen- schappen met Gods eenheid onvereinigbaar is; eveneens beweerden zij,

dat de Koran geschapen is. In het politieke waren eenigen hunner nog liberaler dan de Motazilieten. De laatsten namelijk stelden, dat de Chalief geen Koraisjiet behoefde te zijn, dat ook mannen uit andere stammen die waardigheid konden bekleeden; maar onder de Djabarija waren er, die dit zeiden: "Wanneer een Koraisjiet en een Nabateër ¹ beide aanspraak maken op het Chalifaat en dezelfde verdiensten hebben, dan geven wij de voorkeur aan den Nabateër, want daar het volk, waartoe hij behoort, niet zoo talrijk en niet zoo machtig is als de Koraisjieten, zoo zal het ons veel gemakkelijker vallen, den Nabateër af te zetten, wanneer hij tegen de wet handelt."

In een ander leerstuk stonden daarentegen de Djabarija lijnrecht tegenover de Motazilieten. Zij waren de voorstanders der praedestinatieleer; dit leerstuk nam in hun systeem zulk eene voorname plaats in, dat zij daaraan hun naam ontleenden, en zij vernederden den mensch tot een blind werktuig, daar zij zijn handelen en zijn vermogen tot handelen ontkenden.

Wat de eigenschappen der godheid betreft, zoo vonden de beide genoemde sekten hunne grootste tegenstanders in die der Çifâtija, die niet alleen de eigenschappen aannamen, maar die zóó letterlijk opvatten, dat zij tot een grof anthropomorphisme vervielen.

Tegenover die kettersche sekten maakten de orthodoxe leeraars eigenlijk eene droevige figuur. Zij waren tegen de ketters niet opgewassen; zij waren niet, zooals hunne tegenstanders, met de Grieksche wijsbegeerte bekend en konden niet zooals zij de wapenen der dialectiek hanteeren. Zij trachtten een middelweg te houden. De Koran, zeiden zij, mocht niet allegorisch worden verklaard, maar toch mocht ook niet alles letterlijk worden opgevat. Wat men niet begreep, wat men niet verklaren kon, moest men als een voor ons bekrompen verstand ondoorgrondelijk mysterie beschouwen en het vooral gelooven. "Omtrent

¹ De Nabateërs, de landbouwers in Irák, werden nog half en half als Arabieren beschouwd, ofschoon zij van Arameeschen oorsprong waren; maar zij golden dan tevens als de verachtelijkste onder al de Arabieren.

God," heette het, "weten wij, dat niets aan hem gelijk is. Verder gaan wij niet. Wanneer wij in den Koran lezen: "De Albarmhartige zit op zijn troon," of wel: "Wat Ik met mijne handen geschapen heb," dan zijn wij niet verplicht dat te verklaren; wij zijn alleen verplicht te gelooven, dat Hij eenig is, en dat gelooven wij als eene ontwijfelbare waarheid." Men ziet hoe naïef de orthodoxe Kerk hare onmacht erkende. Voorzichtig was zij desniettemin. Een harer leeraars dreef de voorzichtigheid zoo ver, dat, als hij aan Perzen den Koran verklaarde, hij de uitdrukkingen hand, gezicht, zitten enz., wanneer die van God gebruikt werden, niet vertaalde. Verder vond zij al dat vragen en redeneeren zeer lastig en ongepast. Zoo zeide de beroemde godgeleerde Mâlik (de stichter van eene der vier orthodoxe sekten) kortaf dit: "Gods zitten op den troon is bekend; — het hoe is onbekend; — het geloof daaraan is noodzakelijk, — en het vragen daarnaar is ketterij." Als men nu de ketters met zulke machtspreuken tot zwijgen had kunnen brengen! Maar daar dit volstrekt het geval niet was, daar de ketters van meening waren dat zulke argumenten geene argumenten waren, zoo grepen de orthodoxen naar de wapenen van diegenen, die zelve niet overtuigd zijn dat zij eene goede zaak verdedigen: zij riepen de hulp der regeering in en spoorden haar aan, de ketters te vervolgen. Dit was onder het Chalifaat van den Omaijade Abdalmelik, en daar deze vorst, door herhaalde oproeren daartoe gedwongen, met een ijzeren schepter regeerde, terwijl aan den anderen kant de theologische twisten ook de maatschappij in verwarring dreigden te brengen, zoo vervulde hij (ofschoon anders een vrij lauwe Muzelman) den wensch der orthodoxe leeraars en deed een der beroemdste Motazilieten eerst op de pijnbank brengen en vervolgens ophangen. De sekte werd evenwel door dergelijke handelingen niet zwakker, en een Motazilitische leeraar zeide bij die gelegenheid puntig genoeg: "Die menschen hangen de geloovigen op, en dan durven zij nog beweren, dat al onze handelingen geschieden volgens het besluit van God!"

Nog erger dagen braken voor de orthodoxe Kerk aan. De steun der wereldlijke macht ontviel haar: een voorstander van de leer van den vrijen wil, Jezîd III, beklom den troon, en sedert dien tijd nam de macht der Motazilieten al meer en meer toe.

De tot nu toe genoemde sekten waren alleen gevaarlijk voor de Kerk, niet voor den Staat; twee andere daarentegen, die ongeveer van hetzelfde grondbeginsel waren uitgegaan, maar bij vervolg van tijd tot lijnrecht tegenovergestelde resultaten kwamen, vermengden politieke met religieuze meeningen en brachten de regeering zeer in het nauw. Het waren de Châridjieten en de Sjîieten.

Degenen, die later den naam van Châridjieten ontvingen, waren oorspronkelijk aanhangers van Alî; maar toen Alî in den slag van Çiffin, waarin hij tegen den Omajjade Moâwia streed, na veel tegenstreven er zijne toestemming toe gegeven had, dat het geschil door twee scheidsrechters zou worden beslecht, scheidden zij zich van hem af en ontvingen toen den naam van Châridjieten, d. i. uitgegane, afgescheidene. Zoo althans wordt de oorsprong der sekte door de Arabische geschiedschrijvers opgegeven; maar bij nader onderzoek blijkt het, dat hunne meening moet worden gewijzigd. De 12,000 man, die in den slag van Çiffin Alî verlieten, waren uit zeer verschillende bestanddeelen samengesteld. Er waren hooggeplaatste personen onder, die aan den algemeenen opstand na Mohammeds dood hadden deelgenomen; daarvoor streng waren gestraft en de eerste gelegenheid de beste gretig aangrepen, ten einde zich op de Medinensische aristokratie te wreken. Deze, ofschoon zij in dien tijd eene groote rol speelden, mogen, stipt genomen, niet onder de sekte der Châridjieten geteld worden. Die sekte bestond veeleer uit vrome en rechtzinnige mannen, die veel baden en vastten, maar die de rechtzinnigheid anders opvatten dan Alî en zijne Medinensische vrienden. Sinds lang verontwaardigd over de huichelarij van Mohammeds metgezellen, die den godsdienst gebruikten als een middel om hunne eierzuchtige oogmerken te bereiken, voegden zij zich in den slag van Çiffin bij de anderen, maar mogen niet met hen

verward worden. Zij waren republikeinen, demokraten. Van een uitsluitend recht der Koraisjieten op de heerschappij wilden zij niets hooren. Het verkieselijkste was, volgens hunne meening, dat er geen heerscher was; maar moest er een zijn, dan moest hij door allen gekozen worden, en dan was het om het even tot welken stam of tot welken stand in de maatschappij hij behoorde; hij kon een Nabateër of een Koraisjiet, een slaaf of een vrij man zijn, als hij slechts braaf en rechtvaardig was. De zedelijke verplichtingen, die ieder te vervullen heeft, vatten zij zeer streng op, daar zij eene zware zonde met ongeloof gelijk stelden, en dus predikten, dat hij, die zich daaraan schuldig maakte, verdoemd was.

Al zeer spoedig namen zij eene zeer stoute houding aan. De voorstellen van Alî, die hen weder zocht te winnen, wezen zij trots van de hand, zonden zendelingen naar verschillende plaatsen, mishandelden Alîs aanhangers en versterkten zich in Nahrawân (tusschen Wâsit en Bagdad). Toen trok Alî tegen hen op. Bij zijne aankomst verstrooiden zich diegenen, die geen ander doel hadden dan Alî en de zijnen tegen te werken; alleen de ware vromen, tusschen de 1500 en 1800 man, bleven op hun post en weigerden hardnekkig, zich te onderwerpen. Zij werden omsingeld en slechts zeer weinigen reddten hun leven.

Niettegenstaande deze groote nederlaag bleef de sekte toch bestaan en breidde zich, onder de regeering der Omajjaden, meer en meer uit. Hoofdzakelijk bestond zij uit menschen, die tot de arbeidende standen behoorden; vandaar dan ook, dat zij gelijkheid en broederschap predikten. Zij beriepen zich daarbij op de woorden van den Koran: "Al de Muzelmannen zijn broeders." "Vraagt ons niet," zeiden zij, "tot welken stam of tot welken stand wij behooren; wij zijn allen kinderen van het Islamisme, en hij, aan wien God boven anderen den voorrang geeft, is diegene, die Hem het meest zijne dankbaarheid toont. Overigens hielden zij zich rustig, predikten niet openlijk, en hadden zelfs hun opperhoofd afgezet, omdat deze hunne onderwerping aan de regeering en hun omgang met menschen, die niet tot hunne sekte behoort

den, afkeurde; maar toch achtten de Omaiaden en de aristocratie van Irâk (want in die provincie waren zij het talrijkst) hen gevaarlijk. En zij waren het inderdaad. De regeering had hen kunnen laten begaan, wanneer zij niets anders gedaan hadden dan verklaren, dat degenen, die de rechtzinnige Kerk als heiligen beschouwde, louter eierzuchtige huichelaars waren geweest, want in dit opzicht waren de Omaiaden het volkomen met hen eens; maar wat zij niet kon dulden, was, dat zij (in dit opzicht met de rechtzinnigen overeenstemmende) de Omaiaden voor ongeloovigen verklaarden, en het uitsluitende recht der Koraisjieten op de regeering niet erkenden.

Onder het bestuur van Merwân I begon dus de stadhouder van Irâk, Obaidallâh, hen op de hevigste wijze te vervolgen. Zij stonden die proef door met eene bewonderenswaardige standvastigheid. Op God vertrouwende, beklommen zij steeds met vasten tred het schavot, terwijl zij baden en stukken uit den Koran opzeiden. Nooit brak iemand hunner zijn woord, ten einde zijn leven te redden. Eens werd een Châridjiet op straat gearresteerd. "Vergun mij," zeide hij tot den politiedienaar, "een oogenblik in mijn huis te gaan, opdat ik mij reinige en bidde." — "Maar wie staat er mij voor in, dat gij terugkomt?" — "God," antwoordde de Châridjiet, — en hij kwam terug. Een ander, die in de gevangenis was, vermurwde zelfs zijn cipier door zijne vroomheid en welsprekendheid. "Uwe leer," zeide de cipier tot hem, "schijnt mij schoon en heilig; daarom wil ik u een dienst bewijzen. Ik zal u dus toestaan, uwe familie 's nachts te bezoeken, als gij mij belooft, bij 't aanbreken van den dag terug te komen." — "Ik beloof het u," antwoordde de ander. Geruimen tijd ging het zoo; maar op zekeren nacht, toen de Châridjiet zich bij zijne familie bevond, kwamen eenige zijner vrienden hem berichten, dat een der beulen vermoord was en dat de gouverneur daarover zoo verstoord was, dat hij bevel gegeven had, al de ketters, die in de gevangenissen waren, te onthoofden. Zij bezwoeren hem dus, niet naar de gevangenis terug te keeren; maar niettegenstaande hunne gebeden en de tranen zijner

vrouw en zijner kinderen, keerde hij toch terug, terwijl hij zeide: "Zou ik voor God kunnen verschijnen, wanneer ik aan mijn gegeven woord ontrouw geworden was?"

De vrouwen waren even heldhaftig als de mannen. Toen de vrome Baldjâ gewaarschuwd werd, dat Obaidallâh den vorigen dag haren naam genoemd had (hetgeen in zijn mond met een doodvonnis gelijk stond), en men haar aanraadde, zich te verbergen, weigerde zij het. "Als hij mij doet gevangen nemen," zeide zij, "dan zal God hem er voor straffen; maar ik wil niet dat er om mijnentwil huiszoekingen plaats hebben, ik wil niet dat een onzer broeders om mijnentwil in gevaar kome." Kalm en onderworpen wachtte zij de beulen af, die haar na vreeselijke mishandelingen ter dood brachten.

Dat geduldige lijden duurde evenwel niet lang; in de oogen der sekte, en in die van de Muzelmannen in 't algemeen, was eene dergelijke onderwerping geen verdienste, maar eene zwakheid. De Muzelmansche Kerk moet niet alleen met de wapenen des geestes, maar ook met andere strijden. De vervolgte sekte werd dan ook weldra een geheim genootschap, en telkens als een Châridjiet onthoofd was, kon men zeker zijn, den beul den volgenden dag vermoord te vinden. Daarop volgde een opstand. Toen het heilige gebied van Mekka door de troepen van den Chalief bedreigd werd, vlogen de Châridjieten, onder aanvoering van Nâfi, zoon van Azrak, den pretendent der orthodoxe partij, Abdallâh ibn-Zobair, te hulp, en verdedigden Mekka met groote dapperheid. Daar evenwel op den duur eene goede verstandhouding tusschen hen en de rechtzinnigen onmogelijk was, verlieten zij Mekka weder en maakten van de overal heerschende regeerloosheid gebruik om zich van de Perzische provincie Ahwâz (Choezistan) meester te maken.

Van dien tijd af bepaalden de Châridjieten, die van Ahwâz althans, welke den naam van Azrakieten (naar dien van den vader hunns aanvoerders) ontvingen, er zich niet meer bij, allen omgang met diegenen, die niet tot hunne sekte behoorden, te verbieden. Door

langdurige vervolgingen verbitterd en dorstend naar wraak, verklaarden zij, dat, daar alle andere menschen ongeloovigen of zondaars waren (hetgeen volgens hen hetzelfde was), men tegen hen een verdelgingsoorlog moest voeren, wanneer zij weigerden het geloof der Azrakieten, van het volk Gods, aan te nemen. Niemand mocht gespaard worden, zelfs de vrouwen, zelfs de zuigelingen niet. Omtrent diegenen onder hunne eigene sekte, die rustiger van aard of minder dweepziek waren, waren zij even onbarmhartig. Niemand, verklaarden zij, mocht uit wereldsche beweegredenen of uit vrees zijn geloof verbergen; wie aan den strijd geen deel nam, moest als ongeloovige, als verdoemde beschouwd en dus ter dood gebracht worden.

Langen tijd waren de wreede Châridjieten de geesel van het aangrenzende Irák. Alle legers, die tegen hen werden afgezonden, sloegen zij, en reeds bedreigden zij Bagra, toen eindelijk Mohallab door den Chalief tot opperbevelhebber werd aangesteld. Hij begreep dat, om die dweepers ten onder te brengen, voor wie de dood op het slagveld de zekerste weg naar den hemel was, er meer dan militaire talenten noodig waren, en met een verbazenden tact wist hij de vroeger zoo onverschillige Irákensers langzamerhand in geloofshelden te herscheppen. Negentien jaren duurde de bloedige oorlog; eindelijk werden de Châridjieten in Azië ten onder gebracht, ofschoon niet zóó dat zij ook niet later dikwijls in opstand kwamen. Velen hunner hadden daarenboven aan de vervolgingen weten te ontsnappen en vonden nu een schuilplaats in de woestijnen van Noord-Afrika, waar zij hunne leerstellingen onder de Berbers verspreidden, die ze gretig aannamen.

De onderwerping der Berbers, die van de Egyptische grenzen tot aan de Atlantische zee woonden, had aan de Arabieren stroomen bloeds gekost. De Berbers, een volk dat zeer aan zijne onafhankelijkheid gehecht was, waren voor hen geheel andere vijanden geweest dan de huurtroepen en de misnoegde onderdanen van het Romeinsche en van het Perzische rijk; een zeventigjarige oorlog was er noodig geweest om hen te onderwerpen, en zelfs na verloop van dien tijd bestond

hunne onderwerping meer in naam dan inderdaad. Het Islamisme hadden zij evenwel gereedelijk aangenomen en van den beginne af aan had het grooten invloed gehad op al hunne bewegingen. De Berbers zijn een vroom en bijgeloovig volk, dat eene blinde vereering koestert voor zijne priesters; maar tevens zijn zij zeer democratisch, en zoo moest de leer, die hun de Châridjieten predikten, wel ingang bij hen vinden, de leer dat hunne onderdrukkers, de Arabische stadhouders, ongeloofigen, verdoemden waren, en dat ieder Berber, als hij door het algemeen stemrecht daartoe benoemd werd, Chalief worden kon. Daarbij kwam, dat zij juist op den tijd toen de Châridjieten in Afrika aankwamen, zeer gegronde grieven tegen hunne beheerschers hadden, en alles voor een algemeenen opstand rijp was. Hij bleef dan ook niet uit, had een religieus zoowel als een politiek karakter, breidde zich uit tot Spanje, en werd niet dan met de grootste moeite gedempt. Ook na dien tijd bleef de partij der Châridjieten in Afrika bestaan, en was voor de regeering meermalen gevaarlijk.

Evenals de Châridjieten oorspronkelijk aanhangers van Ali waren geweest, zoo waren het ook de Sjiieten; maar overigens liepen hunne gevoelens ver uiteen, en wanneer in het politieke die der Châridjieten tot de democratie leidden, zoo voerden daarentegen die der Sjiieten tot het absolutisme, tot het drukkendste despotisme.

Ofschoon zij dikwijls onder de leiding van Arabische hoofden stonden, die zich van hen trachtten te bedienen om hunne persoonlijke oogmerken te bereiken, waren de Sjiieten evenwel in den grond eene Perzische sekte, en juist in dit geval kwam het onderscheid tusschen het vrijheidlievende Arabische en het-aan slaafsche onderwerping gewende Perzische ras het sterkst aan den dag. Voor de Perzen was het stelsel dat de opvolger van den Profeet gekozen werd, iets ongehoords en onbegrijpelijks. Zij kenden niets anders dan erfopvolging; zij meenden dus, dat, daar Mohammed geen zoon had nagelaten, zijn schoon-zoon, Ali, hem had moeten opvolgen en dat de heerschappij erfelijk was in zijn geslacht. Bij gevolg waren in hunne oogen alle Chaliefen

behalve Alî, dat is te zeggen Aboe-Bekr, Omar en Othmân zoowel als de Omajjaden, overweldigers, wien men geene gehoorzaamheid verschuldigd was. Haat tegen de regeering en tegen de Arabische overheersching versterkte hen in die meening, terwijl zij tevens begeerige blikken wierpen op de rijkdommen hunner meesters. Daar zij verder gewoon waren geweest, in hunne koningen afstammelingen der mindere godheden te zien, zoo brachten zij deze afgodische vereering op Alî en zijne afstammelingen over. Onbeperkte gehoorzaamheid aan den imâm uit Alîs geslacht was in hunne oogen de gewichtigste plicht; betrachtte men dien, dan kon men zonder gewetensbezwaar alle andere allegorisch verklaren en er over heen stappen. De imâm was voor hen alles; hij was de menschgewordene God. Slaafsche onderwerping, met zedeloosheid gepaard, was dus de grondslag van hun systeem.

De Sjiïeten splitsten zich overigens in verscheidene sekten, die men in twee hoofdgroepen kan verdeelen: de gematigde en de ultra-Sjiïeten. De eersten (de Zaidîa) waren meer eene politieke dan eene religieuse partij; zij geloofden eenvoudig, dat het imâmaat, natuurlijk met de wereldlijke heerschappij vereenigd, aan de nakomelingen van de dochter van den Profeet (Fâtima, Alîs gemalin) toekwam; zij gaven zelfs toe, dat, onder zekere omstandigheden, de rechtmatige imâm voor een bepaalden tijd aan een ander zijne plaats kon of moest inruimen. Alî, zeiden zij, had dit gedaan gedurende het leven van Aboe-Bekr en Omar, daar hij in dien tijd niet gemakkelijk alle Arabieren onder zijn schepter zou hebben kunnen vereenigen. De ultra-Sjiïeten ontstonden reeds zeer vroeg en Abdallâh ibn-Sabâ kan als de grondlegger van hun systeem beschouwd worden. Hij was een bekeerde Jood uit Zuid-Arabië, uit Jemen. De menschwording der godheid schijnt zijn lievelingsdenkbeeld geweest te zijn, want toen hij nog Jood was, hield hij Jozua voor God. Door Othmân, wiens bestuur hij openlijk afkeurde, was hij uit Medina verbannen; toen was hij naar Egypte gegaan, waar hij door zijne kennis der Heilige Schrift spoedig groot aanzien verkreeg, en waar hij leerde, dat, evenals de Christenen geloofden, dat

Christus eens weder verschijnen zou, zoo ook de Muzelmannen aan de terugkomst van Mohammed niet mochten twijfelen; — eene leer die hij op een Koranvers bouwde, waarin God aan Mohammed verzekert, dat hij hem eens in zijn vaderland terug zal brengen.¹ Verder leerde hij dit: “Alle profeten, die God op de aarde gezonden heeft, hadden een helper of vezier; Mohammeds vezier was geen ander dan Alî; derhalve kwam hem ook na Mohammeds dood de opvolging toe. Othmân is dus geen rechtmatige Chalief; hij verdient geene gehoorzaamheid, en al was hij geen overweldiger, dan zou hij toch, door de slechte stadhouders die hij benoemd heeft, het Chalifaat onwaardig zijn. Bij gevolg moet hij afgezet.” Othmân, zooals wij weten, werd niet alleen afgezet, maar vermoord, en Abdallâh ibn-Sabâ speelde bij die gelegenheid eene groote rol. Onder Alî dreef hij nu de vereering van dien vorst zoo ver, dat hij hem voor God verklaarde, zooals hij vroeger Jozua gedaan had. Alî was te verstandig om zulk eene buitensporige vereering aan te nemen; hij verbande Abdallâh ibn-Sabâ naar de stad Madâîn en deed enkele van zijne meest dweepzieke aanhangers verbranden. Desniettemin bleef de bekeerde Jood bij zijne gevoelens, en toen Alî vermoord was, predikte hij, dat hij niet gestorven was; dat een gedeelte der godheid in hem woonde; dat het niet mogelijk was hem meester te worden; dat de donder zijne stem, de bliksem zijn geesel was; dat hij op de aarde terug zou komen en ze met gerechtigheid zou vervullen, evenals zij nu vol was van ongerechtigheid. Zijne aanhangers, die te vergeefs op Alîs terugkeer wachtten, voegden er evenwel bij, dat dat gedeelte der godheid, dat in Alî geweest was, achtereenvolgens op zijne afstammelingen, de imâms, overging.

Ofschoon deze sekte zich overal verspreidde en zeer talrijk werd, zoo kunnen toch de Sjiïeten, die het eerst het Chalifaat der Omaiïjaden

¹ Soera 28, vs. 84. Volgens de Muzelmannen werd dit vers aan Mohammed gedurende zijne vlucht van Mekka naar Medina geopenbaard.

in gevaar brachten, de zoogenaamde Mochtârîja of aanhangers van Mochtâr, stipt genomen, niet tot haar gerekend worden. Zij waren niet veel anders dan werktuigen in de hand van een stoutmoedigen, sluwen, gewetenloozen fortuinzoeker. Mochtâr had tot alle partijen behoord; hij was achtereenvolgens Châridjiet, rechtzinnig (of Zobairiet, zooals men toen zeide, aanhanger van den Mekkaanschen pretendent Abdallâh ibn-Zobair) en Sjiïet geweest, en om die gedurige veranderingen te rechtvaardigen, had hij de leer uitgevonden van Gods veranderlijkheid. Volgens hem bestond die veranderlijkheid zoowel in het weten als in het willen, zoodat dan God heden het tegendeel weet, wil en beveelt, van hetgeen hij gisteren geweten, gewild en bevolen heeft; — eene voor Mochtâr zeer gemakkelijke leer, want daar hij dikwijls de toekomst voorspelde en zijne voorspellingen menigmaal niet uitkwamen, zoo kon hij zich steeds rechtvaardigen door te zeggen, dat God van meening veranderd was. Deze leer vond des te gemakkelijker ingang, daar zij aan de Muzelmannen niet vreemd was en Mohammed zelf er aanleiding toe gegeven had door te beweren, dat God vele Koranverzen herroepen en er andere voor in de plaats gesteld had.

Daar in de Perzische provinciën een diep medelijden heerschte met het ongelukkige lot van Alf en zijne zonen, zoo verkondigde Mochtâr dat hij streed om Hosains dood te wreken. Als imâm en Chalief erkende hij een anderen zoon van Alf, Mohammed ibn-Hanafîja. De laatste schijnt of een verstandig en onbaatzuchtig, of een uiterst vreesachtig man geweest te zijn; hij trad althans niet openlijk als partijhoofd op; wel erkende hij soms Mochtâr als zijn plaatsvervanger, maar bij andere gelegenheden verloochende hij hem weder, zoodat Mochtâr eigenlijk op zich zelven stond, hetgeen hem, daar heerschzucht en eigenbelang zijne groote drijfveeren waren, niet onaangenaam zijn kon. Hij streed zoowel tegen de aanhangers van Abdallâh ibn-Zobair als tegen de Omayyaden. Aan de eersten ontnam hij Koefa, de hoofdstad van Irâk, en overwon de laatsten in den slag aan de oevers van den Châzir, dicht bij Mosoel (686). Hij had zijne zegepraal gedeeltelijk aan

de onnoozelheid zijner soldaten te danken. Eer zij tegen het leger der Omaïjaden optrokken, had hij tot hen gezegd: "Als gij overwint, dan zal het zijn door Gods bijstand; maar laat u niet door tegenspoed ontmoedigen, want mij is geopenbaard, dat God in dat geval u engelen te hulp zal zenden, die gij dicht bij de wolken zult zien vliegen in de gedaante van witte duiven." De verklaring van dit raadsel was deze: Mochtâr, die niet met het leger mede ging, maar te Koefa bleef, had aan zijne vertrouwdste vrienden duiven uit de duiventillen van Koefa mede gegeven, met bevel, die te laten vliegen wanneer zij meenden, dat de slag nadeelig zou uitvallen. De duiven zouden dus vooreerst Mochtâr verwittigen, dat hij voor zijne veiligheid zorgen moest, en in de tweede plaats zouden zij de bijgeloovige soldaten aansporen, al hunne krachten in te spannen, ten einde de nederlaag in eene overwinning te veranderen. Het plan gelukte volkomen. De Sjtieten weken in den beginne, maar toen de duiven werden opgelaten, hervatten zij, onder den kreet van: "De engelen! de engelen!" met nieuwen moed het gevecht, en daar tegelijkertijd een gedeelte van 't leger der Omaïjaden om eene andere reden afviel, bleven zij meester van 't slagveld.

Lang duurde evenwel hun triomf niet. Mochtâr sneuvelde in 't volgende jaar (687) en de Omaïjaden behielden de overhand. Maar zij konden niet beletten, dat de Sjtieten telkens weder naar de wapenen grepen en dat hunne sekte hoe langer hoe talrijker werd. Vooral in de Perzische provincie Chorâsân, waar de Arabieren met elkander in oorlog waren en waar eene volkomene anarchie heerschte, was dit het geval. Hiervan maakten de Abbâsiden (de afstammelingen van Mohammeds oom Abbâs) ijverig gebruik, ten einde de Perzen door hunne zendingen te bewerken. Zeer handig wisten zij zich in de plaats der Aliden te stellen en de toenemende Sjtietische beweging ten hunnen voordeele te exploiteeren. In het eerst had het nog den schijn alsof zij werkelijk ten gunste der Aliden plaats had; de zendelingen deden trouw zweren aan een Chalief uit de familie van den Profeet, zonder een persoon te noemen; velen hunner waren oprechte Sjtieten en meen-

den werkelijk, in het belang der Aliden te handelen; zelfs de voor- naamste, Aboe-Moslim, verkeerde in dit denkbeeld, en alleen de vreesachtigheid van het door hem erkende hoofd deed hem van plan veranderen. Hij zond namelijk aan den Alide Djafar den Waarheid- spreker deze boodschap: "Ik verkondig het woord; ik roep de men- schen van de heerschappij der Omajjaden tot die van de familie van den Profeet; zijt gij daarmede tevreden, dan behoeft gij verder niets te doen." Maar het antwoord van den Alide luidde: "Gij zijt mijn man niet en de tijd is voor mij niet geschikt." Zoo teleurgesteld, wendde zich Aboe-Moslim tot Aboe-'l-Abbâs, die zijn aanbod gretig aannam, en om nu een overgang te vinden, werd de leer uitgedacht, dat een der Aliden, dien men noemde, het imâmaat aan een Abbâside, dien men ook noemde, vermaakt had. Maar de middelen, die de Ali- den gebruikt hadden, gebruikten de Abbâsiden ook. De zin van den Koran werd verdraaid, ten einde daaruit te bewijzen, dat de opvol- ging aan de Abbâsiden toekwam; met hetzelfde doel werden overleve- ringen verzonnen; de leer, dat de imâm goddelijk was, werd ijverig verkondigd. Op die wijze baanden zich de Abbâsiden den weg naar den troon; zwaard, dolk en vergif deden het overige.

VIII.

HET ISLAMISME ONDER DE EERSTE ABBASIDEN.

Chaliefen :

750 Aboe-'l-Abbás de bloedvergieter.	809 al-Amín.
754 al-Mançoer.	813 al-Mamoen.
775 al-Mahdí.	833 al-Motaçim.
785 al-Hâdí.	842 al-Wáthik.
786 Hároen ar-rasjíd.	847—861 al-Motawakkil.

Wat reeds lang was voorbereid, de heerschappij der Perzen over de Arabieren, van het onderworpen volk over het veroverende, kreeg door de troonsbestijging der Abbásiden, die hunne verheffing aan de Perzen te danken hadden, zijn beslag. De stelregel dier vorsten was, dat men tegen de Arabieren op zijne hoede moest zijn, dat men alleen de vreemden, de Perzen, vooral die van Chorásân, vertrouwen kon, en dat men hen daarom te vriend moest houden. De voornaamste personen aan het hof waren dan ook Perzen. De zoo beroemde Barmekiden stamden af van een Perzischen groote, die het opzicht gehad had over den vuurtempel te Balch; Afsjin, de alles vermogende gunsteling van den Chalief al-Motaçim, was een nakomeling van de vor-

sten van Osroesjna in Transoxanië. De Arabieren morden wel en trachten hun vroeger overwicht te herwinnen. De broederoorlog tusschen al-Amîn en al-Mamoen, de zonen van Hâroen ar-rasjîd, was in den grond een vernieuwde strijd om de opperheerschappij tusschen de Arabische en de Perzische nationaliteit; maar op nieuw moesten de Arabieren het onderspit delven, op nieuw moesten zij, hoe ongaarne ook, de heerschappij der Perzen erkennen, op nieuw moesten zij lijdelijke toeschouwers zijn van de verandering in het bestuur, die met de verdringing van het eene ras door het andere samenhang en daaruit voortvloeide, want de vrijzinnige Arabische denkwijze werd vervangen door de despotieke Perzische.

Voor de orthodoxe Kerk was de heerschappij der Abbâsiden nog rampzaliger dan die der Omajjaden geweest was, en dit kon niet anders. De Omajjaden waren voor den godsdienst meerendeels onverschillig geweest; maar al hadden de orthodoxen bij weinigen hunner steun gevonden, zoo waren hun toch de meesten, zoodra de oudgeleovige partij in de twee heilige steden ten onder gebracht was, niet bepaald vijandig geweest. De Abbâsiden en hunne omgeving waren dat wel; die Chaliefen waren ketters, halve Sjiïeten, en de staatslieden, die in hun dienst stonden, waren soms nog iets ergers dan dat. Te recht of te onrecht beschuldigde men de Barmekiden, dat zij eigenlijk Zoroastrianen of zelfs atheïsten waren. Afsjîn stond in nog slechteren reuk. Toen hij in ongenade gevallen was en de Chalief hem voor een gerechtshof deed verschijnen, waarin al de hooge militaire en burgerlijke ambtenaren zitting hadden, werd hij beschuldigd, twee geestelijken te hebben doen geeselen. Hij ontkende het niet; die mannen, zeide hij, hadden met geweld een vuurtempel in eene moskee veranderd, en daar dit in strijd was met het verdrag, dat met de inwoners der stad gesloten was, zoo had hij hen gestraft zooals zij het verdienden. Men bracht verder tegen hem in, dat hij een goddeloos boek, dat met goud en edelgesteenten versierd was, in zijn paleis had. Ook dit ontkende hij niet. "Het is een boek," zeide hij, "dat

ik van mijne voorouders geërfd heb en dat zij mij aanbevolen hebben te lezen, wegens de zuivere zedeleer, die het bevat. De versieringen heb ik gelaten zooals zij waren; met de zedeleer, die er in staat, heb ik mijn voordeel gedaan, en op dat gedeelte, dat met den godsdienst in strijd is, heb ik niet gelet; — ik heb dus nooit gemeend, dat ik, door dat boek te lezen, tegen den Islam handelde.” Zelfs Zoroastrianen kwamen tegen hem op en trachtten te bewijzen, dat de eens zoo machtige, maar thans hulpeloze en door allen verlatene man de Muzelmansche voorschriften niet had opgevolgd. De Zoroastrische hogepriester of Mobed, die aan het hof van den Chalief leefde, beschuldigde Afsjîn, dat hij het vleesch van gewurgde dieren at ¹ en hem zelven ook daartoe had willen overreden, door te zeggen, dat dit vleesch malscher was dan dat van geslachte dieren; dat hij verder eens gezegd had: “Ik heb mij tot alles door de Arabieren laten dwingen: ik heb olijven gegeten, ik heb op kameelen gereden, ik heb voetzolen gedragen; maar tot de besnijdenis konden zij mij niet brengen.” En Afsjîn durfde of kon de gegrondheid dier beschuldigingen niet ontkennen; hij zeide alleen, dat een niet-muzelman niet als aanklager mocht optreden, zoodat de machtigste man van het rijk een onbesneden schijnt geweest te zijn. Hij ontkende ook niet, dat hij zich door de bewoners der provincie Osroesjna chodâ (God) had laten noemen. „Zij zijn gewend,” zeide hij, “dien naam aan hunne vorsten te geven, en had ik het hun verboden, dan ware het met hunne gehoorzaamheid gedaan geweest.”

Alles te zamen genomen is het dus zeer twijfelachtig, of men mannen als Afsjîn wel onder de Muzelmannen tellen mag. Zóó ver als hunne vertrouwelingen weken nu wel de Abbásiden van het Islamisme niet af; hun belang verbood het hun, al hadden zij het gewild; maar van de orthodoxie waren zij toch ver verwijderd, al-Mamoen vooral, een

¹ Het is aan de Muzelmannen, evenals aan de Joden, verboden, het vleesch van een dier te eten, dat niet met een mes geslacht is.

zonderling man, die zich nu eens als een grillige despoot, dan weder als een verstandig en edelmoedig vorst toonde. Hij vatte de voorschriften van den godsdienst zeer vrij op, daar hij b. v. openlijk wijn dronk en een gebed afschafte, dat Omar I had ingevoerd. De studie der Grieksche wijsbegeerte, die voor de orthodoxen natuurlijk een gruwel was, bevorderde hij zooveel mogelijk. Desniettemin gaat men mijns inziens te ver, wanneer men beweert, dat hij buiten het Islamisme stond en een aanhanger was van den natuurlijke godsdienst; hij was veeleer een Motaziliet, een zoogenaamd liberale theoloog, die tegenover andersdenkenden zeer illiberaal was. Hij verklaarde dan ook in een edict, dat de Koran geschapen is, en toen de rechtzinnigen, die hierin de ontkenning der goddelijkheid van den Koran zagen, zich tegen die leer verzetten, stelde hij den kâdhî van Bagdad tot groot-inquisiteur aan en trachtte de leeraars van den godsdienst door geeselingen te overtuigen, dat de Koran niet van alle eeuwigheid af bestaan heeft. "Ook hier ziet men, wat men in de geschiedenis zoowel der Oostersche als der Westersche staten en godsdiensten tallooze malen kan opmerken, dat zelfs een stelsel, hetwelk op vrijheid van den menschelijken wil en op individueel onderzoek berust, als het eenmaal de macht bezit, in zucht tot bekeering en in onverdraagzaamheid met het meest orthodoxe absolutisme wedijveren kan." ¹

In dien voor hen zoo bangen tijd, toen hun godsdienst niet meer die van den Staat was, gingen de orthodoxen op den ouden weg voort. Hunne leer bleef even kleingeestig en bekrompen als die tot nu toe geweest was; zij bleven hangen aan letter en woord; al hunne geleerdheid, al hunne wetenschap, bestond in geheugenwerk, in het van buiten kennen van den Koran en van de tallooze overleveringen, terwijl juist toen het stelsel hunner tegenstanders, de Motazilieten, dat het heerschende geworden was, zich onder den invloed der Grieksche wijsbegeerte tot een goed afgerond geheel ontwikkelde. Wat zij even-

¹ Woorden van Weil, *Geschichte der Chalifen*, II, p. 288.

wel doen konden zonder van hunne grondbeginselen af te wijken, deden zij. In den tijd der eerste Abbásiden ontstonden de vier orthodoxe sekten of scholen, die niet zoozeer in geloofspunten als wel in rechtskwestiën (men weet dat het muzelmansche recht op den Koran en de Overlevering berust) van elkander afwijken. Ook de overleveringen werden toen verzameld en geschrift, en door het een zoowel als door het ander kreeg het orthodoxe stelsel meer vastheid.

De stichters der vier orthodoxe sekten waren Aboe-Hanífa († 767), een Pers van afkomst, die in Irák leefde, Málík († 795), de groote leeraar van Medina, as-Sjáffí († 820), die, evenals Mohammed, tot den stam Koraisj behoorde, en Ibn-Hanbal († 855), die te Bagdad onderwijs gaf. Ofschoon zij het over de geloofspunten tamelijk wel eens waren, zoo hebben zich toch hunne volgelingen, die nog heden de namen van Hanafieten, Málíkieten, Sjáfíieten en Hanbaliëten dragen, door een verschillenden geest gekenmerkt. De Hanbaliëten zijn eene strenge, puriteinsche, onverdraagzame sekte, wier godsbegrip zeer anthropomorphistisch is; zij hebben menig oproer in naam van den godsdienst verwekt, vooral in den lateren tijd van de heerschappij der Abbásiden te Bagdad; zij drongen dan in de huizen binnen, goten de wijnvaten ledig, die zij er vonden, sloegen de zangeressen en braken de muziekinstrumenten aan stukken. De Hanafieten zijn de liberaalste sekte; de twee andere houden het midden tusschen de Hanbaliëten en de Hanafieten, ofschoon ook de Málíkieten stipt en streng zijn.

Over den verzamelaar der Overlevering, Bocharí († 870), hebben wij reeds vroeger gesproken. Ook hij was uit een Perzisch geslacht; zijn overgrootvader had het Islamisme aangenomen. Waarheidsliefde spoorde hem aan tot het beginnen van zijn groot werk. "In een droom," zoo verhaalt hij zelf, "verscheen mij de gezant Gods, en het scheen mij toe, alsof ik van hem de vliegen wegjoeg. Toen ik opgestaan was, vroeg ik een droomuitlegger naar de beteekenis van mijn droom, en hij gaf mij ten antwoord: "Gij moet de leugens van hem verwijderen." Dit werd de aanleiding, dat ik mijn boek samenstelde." De eigen-

schap, die de rechtzinnigen het meest waardeerden, een sterk geheugen, bezat hij in de hoogste mate. Eens hadden verscheidene leeraars van overleveringen te Bagdad met elkander afgesproken, zijn geheugen op de proef te stellen: aan tien hunner leerlingen hadden zij derhalve last gegeven, dat ieder hunner tien overleveringen zou uitkiezen, de namen der overleveraars door elkander zou verwarren, den tekst zou verminken en ze in dien bedorvenen vorm aan Bocharî zou voordragen. Toen hij de honderd overleveringen had aangehoord, zeide hij, dat zij hem onbekend waren, maar dat hij wel iets dergelijks kende, en nu herstelde hij uit het geheugen zoowel de reeksen der overleveraars als den tekst der woorden. Dat het hem ook niet aan kritiek ontbrak, hebben wij vroeger reeds gezien, en men moet erkennen, dat hij zijne taak met de meeste zorgvuldigheid verrichtte. Die taak beschouwde hij als een godsdienstige plicht; hij schreef dan ook geene overlevering op, dan na zich vooraf gewasschen en tweemaal gebeden te hebben. Behalve zijne verzameling, kwamen er in dien tijd verscheidene andere tot stand, zooals die van Moslim, die met die van Bocharî voor de beste gehouden wordt, en van Aboe-Dâwoed.

Men moet inderdaad de werkzaamheid der rechtzinnige leeraars in dien tijd bewonderen, en niet minder hunne standvastigheid, want zij moesten menige vervolging, menige mishandeling doorstaan. De Abbâsiden hadden voor hen, hoe hoog zij ook in de meening van 't volk stonden aangeschreven — de voorlezingen van Bocharî te Bagdad werden door 20,000 toehoorders bezocht — niet den minsten eerbied, en behandelden hen zooals zij gewone misdadigers zouden behandeld hebben. Toen de stichter van eene der vier orthodoxe sekten, Mâlik, onder de regeering van al-Mançoer had durven zeggen, dat hij den aan de Abbâsiden afgelegden eed niet als verbindend beschouwde, omdat die niet vrijwillig afgelegd, maar afgedwongen was, deed de gouverneur van Medina, een bloedverwant van den Chalief, hem voor zich brengen, hem geeselen en den arm uit het lid trekken. Onder de regeering van al-Mamoen werden de twee geëerdste godgeleerden van

Bagdad, Ibn-Hanbal en Mohammed ibn Noeh, voor het gerechtshof der inquisitie gedaagd, om te erkennen, dat de Koran geschapen is. Zij weigerden het en werden toen geketend naar Tarsus gezonden, waar de Chalief zich bevond. De plotselinge dood van al-Mamoen bewaarde hen ditmaal voor de straf, die hun boven 't hoofd hing; maar onder de volgende regeering, die van al-Motaçim, van den man die een Zoroastrischen hooge priester aan zijn hof had en wiens gunsteling (Afsjîn) nauwelijks een Muzelman mag genoemd worden, werd de algemeen als een heilige vereerde Ibn-Hanbal gegeeseld, omdat hij hardnekkig weigerde te erkennen, dat de Koran geschapen is.

Over het algemeen waren de rechtzinnigen lijdzaam onder al die mishandelingen. Dit streed eigenlijk tegen den geest van het Islamisme; maar zij konden niet anders, zij hadden niemand, dien zij tegenover de Abbâsiden konden stellen. Aan de Omajjaden viel niet te denken; die waren nooit kerkelijk gezind geweest; daarenboven waren zij door de Abbâsiden nagenoeg uitgeroeid, en diegenen onder hen, die aan de groote slachting ontkomen waren, leefden in het verafgelegene Spanje, dat zich van het Rijk had afgescheurd. Toch zagen enkelen met smachtend verlangen naar de Spaansche Omajjaden uit, vooral toen de brave en vrome Hisjâm I daar regeerde; Mâlik verklaarde, dat alleen die vorst waardig was, op den troon der Chaliefen te zetelen, dat hij het ideaal van een Muzelmanschen heerscher was. Maar zulke wenschen waren ijdel. Met de Aliden konden de rechtzinnigen zich nooit en in geen geval vereenigen. Wanneer ook al Mâlik, wien iedere pretendent liever was dan de Abbâsiden, die hem zoo gruwelijk hadden mishandeld, de aanspraken der Aliden eenigszins ondersteunde, zoo wilde toch de overgrootste meerderheid der rechtzinnigen van de Sjtieten, die hunnen vorst vergootten, niets weten; zij beschouwden hen als ongeloovigen, als afgodendienaars. De rechtzinnige leeraars hadden dus geen pretendent, totdat, onder de regeering van al-Wâthik, een hunner zich daartoe opwierp. De Chalief al-Wâthik hield zich meer met zinnelijk genot dan met theologische vragen bezig, maar hij liet zich, wat

deze betreft, door Motazilieten en gematigde Sjietien leiden. Hunne stellingen waren dus de heerschende, en onder diegenen, die ze bestreden, bekleedde de godgeleerde Ahmed ibn-Nağr, een man van aanzienlijke geboorte, wiens grootvader tot de eerste zendelingen der Abbásiden behoord had, de voornaamste plaats. Voor hem was de Chalief een ongeloofige en hij vormde het plan, hem van den troon te stooten. Was dat gelukt, dan hoopte hij, of dat hij zelf Chalief zou worden, of dat althans hij en zijne aanhangers een nieuwen Chalief zouden benoemen. Het plan was ernstig gemeend; het gepeupel was gewonnen (ieder, die aan den opstand zou deelnemen, ontving een goudstuk); de dag was bepaald, waarop al de saamgezworenen onder trommelslag en goed gewapend bijeen komen, de bezetting van Bagdad overrompelen en verklaren zouden, dat de Chalief van den troon vervallen was. Maar het ongeluk wilde, dat, op den avond vóór den bepaalden dag, twee der saamgezworenen zich te buiten gingen aan het bedwelmende vocht, dat Mohammed verboden heeft, en dat zij, zonder te weten wat zij deden, het teeken tot den opstand gaven. Daar dit tegen de afspraak was, zoo kwamen de anderen niet in de wapenen; het viel dus aan de politie gemakkelijk, de oproerstichters te arresteeren, en deze werden nu gedwongen, de namen hunner medeplichtigen te noemen. Het schijnt evenwel, dat er geene genoegzame bewijzen waren om den theoloog-kroonpretendent als misdadiger tegen den Staat te veroordeelen. De zaak bleef dus op theologisch terrein: Ahmed werd als ongeloofige ter dood veroordeeld, daar hij namelijk den Koran voor ongeschapen hield en geloofde, dat de vromen in den hemel God werkelijk zien zullen. Hij werd om het leven gebracht en zijn hoofd werd ten toon gesteld met dit opschrift: "Dit is het hoofd van den ongeloofigen, goddeloozen veelgodendienaar Ahmed ibn-Nağr."

Door deze mislukte poging tot opstand was de zwakheid der orthodoxe partij op nieuw gebleken. Zij moest geduldig op Alláh vertrouwen en van de toekomst betere dagen afwachten. Gelukkig voor haar,

zou haar wachten niet van langen duur zijn; langzamerhand werd de stelling der Abbásiden zeer hachelijk; hunne vroegere vrienden en aanhangers vielen af, en zoo werden zij eindelijk wel genoodzaakt, in de rechtzinnigen hun laatsten steun te zoeken.

Van den beginne af hadden de Abbásiden het niet kunnen vinden met hunne eigene partij, met de Perzen, die hen op den troon hadden gebracht en die uit zeer ongelijksoortige elementen bestonden. Velen hunner meenden in allen ernst, dat, wanneer eenmaal de Abbásiden regeerden, er overal gerechtigheid zou heerschen, er eene gouden eeuw zou beginnen. In die overtuiging, in dat geloof, hadden zij hun blindelings gehoorzaamd, hadden zij gemoord en vergiftigd als de meester er bevel toe gaf, want dat bevel was voor hen een goddelijk bevel: het schoone, het heerlijke doel wettigde de middelen. Tot dezulken behoorde Aboe-Moslim, die meer dan iemand anders tot de verheffing der Abbásiden had bijgedragen. Spoedig genoeg gingen hun de oogen open; met de regeering der Abbásiden was niet de tijd der gerechtigheid, maar die der ongerechtigheid begonnen; nu zagen de dwepers in, dat het werk, dat zij verricht hadden, geen goddelijk, maar een duivelsch werk was, en zij hadden diep berouw over 't geen zij gedaan hadden, Aboe-Moslim in de eerste plaats, die dezen merkwaardigen brief aan den Chalief al-Mangoer deed toekomen:

“Ik had een leidsman uit de familie van den Profeet, die mij onderrichten zou in de leer en in de plichten, die door God zijn voorgescreven. Ik dacht bij hem de wetenschap te vinden, maar hij bracht mij door den Koran zelve tot dwaling, want hij verdraaide dien uit liefde tot wereldsch goed. Hij beval mij in den naam van God, het zwaard te trekken, alle gevoel van medelijden uit mijn hart te verbannen, van de tegenstanders geene verontschuldiging aan te nemen en geen misslag te vergeven. Ik deed dat alles, ik baande ulieden den weg tot de heerschappij, want ik kende u niet; maar thans heeft God mij uit mijne dwaling gerukt, thans ken ik u maar al te wel, thans heb ik berouw en doe boete. God vergeve mij al het onrecht,

dat ik begaan heb; maar vergeeft Hij mij niet, straft Hij mij, dan moet ik erkennen, dat Hij rechtvaardig is."

Aboe-Moslim werd natuurlijk uit den weg geruimd; maar hij had in Chorásân eene bijzonder groote achting genoten; zijne aanhangers, evenzeer teleurgesteld als hij het geweest was, waren talrijk; 60,000 man stonden op om zijn dood te wreken, en het kostte stroomen bloeds eer die partij, die thans aan de Abbâsiden het allervijandigst was, terwijl zij juist hun stevigste steun had moeten zijn, voor goed ten onder gebracht was.

Nog onnoozeler dwepers waren diegenen, die, volgens de Indisch-Perzische begrippen, den vorst God noemden. Zoolang hunne overwinning nog twijfelachtig was, konden de Abbâsiden zich deze soort van vereering laten welgevalen, maar niet toen zij meester waren, want dan zouden zij, niet alleen de orthodoxen, maar het geheele Arabische ras al te zeer tegen zich in het harnas hebben gejaagd. Aan den anderen kant verloren zij de toegenegenheid der Perzen, wanneer zij voor hen geene goden wilden zijn; maar zij moesten kiezen, en de arme Perzen, die het zoo goed meenden, werden aan de Arabieren opgeofferd. Dat ondervonden de Râwendieten (uit Râwend bij Ispahan), toen zij al-Mançoer kwamen begroeten, hem hunnen God noemden, in den gouverneur van Mekka den engel Gabriël zagen, en den bevelhebber der lijfwacht als dengene beschouwden, in wien Adams ziel was overgegaan. Hun huldebetoon werd niet alleen afgewezen, maar hunne hoofden werden gevangen gezet. Van dat oogenblik af had al-Mançoer voor de Râwendieten opgehouden Chalief te zijn. Rechtmatig heerscher en God waren naar hunne meening onafscheidelijke begrippen, en verklaarde de heerscher dat hij God niet was, dan was hij een overweldiger en moest afgezet. Daartoe vormden zij dadelijk het plan. Zij begaven zich naar de gevangenis, maar om geen opzien te verwekken, namen zij eene ledige doodkist mede en droegen die voor zich uit alsof zij iemand gingen begraven. Bij de gevangenis aangekomen, braken zij de deuren open, bevrijdden hunne

opperhoofden en bestormden nu het paleis van den Chalief. Een oogenblik was het gevaar zeer dreigend; maar eindelijk kwam er een genoegzaam aantal troepen en de Râwendieten werden neêrgesabeld. Evenwel er waren duizenden in Perzië, die dezelfde meeningen hadden als zij, en voor wie de Abbâsiden, sinds zij weigerden God te zijn, ook geen Chaliefen meer waren. Degenen, die in dit opzicht minder gewetensbezwaren hadden, vonden dus in dat land een akker, waarop het zaad des oproers welig tierde.

Nog anderen waren door de Abbâsiden voor het hoofd gestooten, diegenen namelijk, die door de Muzelmansche schrijvers met den algemeenen naam van zendik bestempeld worden en die of Zoroastrianen waren, of aanhangers van andere Perzische sekten, vooral Mazdakieten, of vrijdenkers. De Mazdakieten, eene Perzische sekte die reeds vóór de verovering van Perzië door de Arabieren bestond, predikten, wanneer men het gros der Muzelmansche schrijvers gelooven mag, gemeenschap van vrouwen en goederen. Zij bespotten de Muzelmannen als deze hunne godsdienstplichten vervulden, en maakten vooral op de plechtigheden gedurende den pelgrimstocht naar Mekka bijtende aanmerkingen. Zij geloofden noch aan een toekomstig leven, noch aan het bestaan van God, maar namen daarentegen de zedelijke plichten, die alle godsdiensten met elkander gemeen hebben, zeer stipt in acht, vooral de liefde tot den naaste. De eigenlijk gezegde vrijdenkers beschouwden alle profeten als sluwe bedriegers, wier eenig doel het streven naar wereldlijke macht geweest was, en alle plichten, die de godsdienst voorschrijft, als middelen, die uitgedacht waren om het gepeupel in toom te houden, maar waaraan de welopgevoede man zich niet behoefde te onderwerpen. De Abbâsiden hadden ook al deze menschen aangeemoedigd en beschermd, toen zij nog streden om het bewind te verkrijgen; later had al-Mamoen hetzelfde gedaan, toen hij aan zijn broeder al-Amîn den troon betwistte; maar dezelfde reden, die de Chaliefen bewogen had, met de ultra-Sjjieten te breken, noopte hen ook, niet alleen alle gemeenschap met deze menschen af te breken, maar ook

hen te vervolgen, zoodra zij hen niet meer noodig hadden. Er werd dus door al-Mahdi een gerechtshof van inquisitie ingesteld, dat over alle dergelijke personen vonnis vellen moest en tot op het eind van de regeering van Hâroen ar-rasjid bestaan heeft; — een gerechtshof, dat wel is waar in onrechtvaardigheid en wreedheid zelfs in de verste verte niet met de Christelijke inquisitie wedijveren kan, maar dat toch menigen onschuldige als zendik, als communist of vrijdenker, ter dood veroordeeld heeft.

Al de zendiks, hoe verschillend hunne richting ook was, hadden om die reden één gevoel met elkander gemeen: onverzoenlijken haat tegen de Abbâsiden. En bij al die vijanden kwamen nu nog de Aliden, in wier plaats de Abbâsiden zich zoo handig hadden weten te stellen, wier leerstukken zij tot hun eigen voordeel gepredikt hadden, en die, zoowel door den stichter der dynastie als door zijne opvolgers, hevig vervolgd werden. Alleen door al-Mamoen werd eene poging tot verzoening beproefd, maar zij kwam te laat en mislukte.

Zoo hadden de Chaliefen overal vijanden. Tallooze oproeren moesten zij bedwingen. De Aliden waren telkens in opstand en niet zonder goed gevolg, want zij scheurden twee groote landen van het Rijk af, het eene in het verre Westen (het tegenwoordige keizerrijk Marocco), het andere aan het strand der Caspische zee (Tabaristan). In Chorâsân en Transoxanië, waar de Islam maar geen wortel wilde vatten en de Boeddhistische voorstellingen hare volle kracht behielden, stond de werkmán, de voller op, die later secretaris van Aboe-Moslim geworden was en die onder den naam van al-Mokanna (de Gesluerde) bekend is, omdat hij, ten einde door zijn leelijk gezicht geen slechten indruk te maken, steeds een gouden masker droeg. Hij was een man van buitengewone slimheid en bijzonder ervaren in de natuurkunde, zoodat hij reeds vroeger voor een wonderdoener gehouden was. Hij verkondigde nu de ultra-Sjietische leer der zielsverhuizing en der menschwording der godheid. Volgens die leer had God zich achtereenvolgens als Adam, als Noach, als Abraham, als Mozes, als Mohammed, als Ali,

als diens zoon Mohammed ibn-al-Hanafia en als Aboe-Moslim geopenbaard, en openbaarde zich nu in hem. Zijn aanhang was groot; drie legers van den Chalief al-Mahdi werden door hem verslagen; vier jaren lang bood hij tegenstand, en toen hij eindelijk in zijne vesting tot het uiterste gebracht was, maakten hij en de zijnen door vergif een eind aan hun leven.

Weinig minder gevaarlijk was, onder dezelfde regeering, een opstand der Zoroastrianen en Mazdakieten in Djordjân en in het noorden van Syrië. Eenige der aanzienlijkste mannen van het Rijk, en daaronder bloedverwanten van den Chalief, stonden bij die gelegenheid aan het hoofd der beweging. De langdurigste van alle was evenwel die van Bâbek. Deze stoutmoedige kampioen der Perzische nationaliteit, die, evenals zoo vele anderen, Indisch-Perzische met Sjiëtische leerstellingen vermengde, wist zich twintig jaren lang staande te houden, en het gelukte aan de Abbâsiden niet hem in hunne macht te krijgen, dan nadat zij 250,000 soldaten hadden opgeofferd.

Voegt men nu nog daarbij, dat de Abbâsiden telkens en overal de Châridjieten te bekampen hadden, die wel altijd overwonnen, maar nooit ten onder gebracht werden, dan vraagt men zich af, vooreerst, hoe het hun nog mogelijk was, zich tegen al die vijanden staande te houden, en in de tweede plaats, hoe die vorsten, die anders in de kunst van despotiek te regeeren tamelijk ervaren waren en die van Machiavelli niet veel zouden geleerd hebben, zoolang in den blinde konden rondtasten, eer zij de twee grondslagen gevonden hadden, waarop hunne macht rusten moest. Wat zij noodig hadden, het was dit: vreemde soldaten, huurlingen, die de taal der Arabieren en Perzen niet verstonden, die, onverschillig voor de religieuse en politieke meeningen der onderdanen, blinde werktuigen zouden zijn in de hand van den meester die hen voedde; — en dan moesten zij, om het recht te hebben ketters te verbranden, ophouden zelve ketters te zijn, terugkeeren in den schoot der orthodoxe Kerk, en hun steun zoeken in de orthodoxe priesters.

Door den nood gedwongen, namen zij eerst tot vreemde soldaten hunne toevlucht. Zij moesten het wel doen: de Arabieren hadden zij nooit vertrouwd en de Perzen vertrouwden zij niet meer. Derhalve namen zij Turken en Berbers in dienst; reeds onder al-Motagim bestond de geheele lijfwacht en de kern van het leger uit die vreemdelingen; hun getal bedroeg toen 70,000 man. Maar met soldaten alleen kan een despoot niet regeeren; er behooren priesters bij. Voor deze waarheid bleven de negen eerste Abbásiden blind en hielden vast aan hunne Motazilietische en half-Sjiietische leerstellingen. Eindelijk beklom de tiende, al-Motawakkil, den troon, en nu brak de gewenschte dageraad aan, waarnaar de orthodoxe leeraars zoolang te vergeefs hadden uitgezien.

Volgens onze begrippen was al-Motawakkil een wreede en valsche tyran. Hij was de broeder van al-Wáthik, wiens zoon door de hooge ambtenaren eerst tot Chalief bestemd was; maar toen deze knaap in de lange keizerlijke kleeding eene dwaze figuur maakte, had de bevelhebber der Turksche lijfwacht doorgedreven, dat men al-Motawakkil huldigde. Hij wreekte zich nu dadelijk op den vezier, die voor zijn neef gestemd had. Hij deed hem gevangen zetten, op allerlei wijzen martelen en eindelijk in een nauwen oven sluiten, die van binnen aan alle kanten met puntige spijkers voorzien was en waarin de vezier op de ellendigste wijze omkwam. Den bevelhebber der Turksche lijfwacht, aan wien al-Motawakkil den troon te danken had, ging het niet beter. Dankbaarheid is zelden eene deugd der vorsten, en al-Motawakkil koesterde tegen Itách (zoo heette de Turk) een diepen wrok, juist omdat hij eene te groote verplichting aan hem had. Itách was daarenboven onvoorzichtig geweest. Op een avond toen hij bij den Chalief was, dronken beiden meer dan zij verdragen konden; toen plaagde en beleedigde de Chalief Itách zoozeer, dat deze eindelijk het geduld verloor en hem te lijf ging. Den volgenden morgen smeekte hij zijn meester om vergiffenis en voerde tot zijne verontschuldiging aan, dat hij niet geweten had wat hij deed. Al-Motawakkil verzekerde hem, dat hij daaraan niet meer dacht; — hij durfde het nog niet

wagen, iets tegen den machtigen opperkamerheer te beginnen, die tevens minister van financiën en van politie was en die op de ondersteuning der lijfwacht rekenen kon. Later wist hij hem op sluwe wijze tot een pelgrimstocht naar Mekka te bewegen, scheidde hem zoo van de troepen af, deed hem toen arresteeren en van dorst sterven, maar gaf voor, dat hij een natuurlijken dood gestorven was. Tot bewijs daarvan deed hij door getuigen verklaren, dat het lijk geen spoor van een gewelddadigen dood vertoonde.

Met dat al was al-Motawakkil uiterst rechtzinnig en de kerkelijke partij beoordeelde hem dan ook geheel anders dan wij zouden doen. Een bekend Muzelmansch geschiedschrijver is van meening, dat hij wat al te ver ging in zijn haat tegen Alî, dien dan toch ook de orthodoxen hoogachtten als neef en schoonzoon van den Profeet; "maar overigens," zegt hij, "behoorde hij tot de voortreffelijkste Chaliefen, want hij verbood dat men gelooven zou, dat de Koran geschapen is."¹ Hij was rechtzinnig; wat deed het er nu verder toe, dat hij een dronkaard, een wellusteling, een valschaard, een monster van wreedheid was? En hij was meer dan rechtzinnig: hij was met brandenden ijver voor de zuivere leer bezielde en zijn streven was, alle andersdenkenden te plagen, te kwellen, zoo mogelijk te verdelgen. De bepalingen tegen de Christenen en Joden, die onder de vorige regeeringen nagenoeg in vergetelheid waren geraakt, werden vernieuwd en verscherpt. De kleeding, die zij dragen moesten, werd nauwkeurig voorgeschreven; hunne posten verloren zij; de kerken, die zij onder oogluiking der regeering gedurende de Arabische heerschappij gebouwd hadden, werden hun ontnomen, in moskeeën veranderd als zij groot genoeg waren, afgebroken als zij klein waren, en dan mocht op dien beoedelden grond niet gebouwd worden; hij moest een plein blijven. Op de deuren hunner woningen werden houten poppen, die duivels voorstelden, gespijkerd. Zelfs de laatste rustplaatsen der dooden wer-

¹ Aboc-'l-fedâ, II, p. 190.

den niet ontzien. De grafheuvels werden met den grond gelijk gemaakt, opdat men toch niet het graf van een Christen of van een Jood voor dat van een rechtgeloovigen zou aanzien.¹ Het lot der niet orthodoxe Muzelmannen was nog harder. Dat degenen, die niet aan de eeuwigheid van den Koran geloofden, vervolgd werden, spreekt van zelve. Wie iets ten nadeele van Aboe-Bekr, Omar, Othmân en Âjisja, de heiligen der orthodoxen, durfde zeggen, werd gegeeseld en in den Tigris geworpen. Onder al-Mamoens regeering waren zij, die aan Alîs voortreffelijkheid twijfelden, vogelvrij verklaard; thans was het blad gekeerd: men mocht van Alî geen goed meer zeggen. Een beroemde philoloog, tot wien de Chalief de vraag gericht had, wie hij hooger stelde, zijne zonen of die van Alî, had daarop geantwoord door Alîs zonen te prijzen, terwijl hij over die van al-Motawakkil zweeg. De Chalief was daarover zóó vertoornd, dat hij den ongelukkigen door zijne Turken liet doodtrappen. Hosains graf, waarheen de Sjieten bedevaarten deden, mocht men niet meer bezoeken; de kapel werd afgebroken en de grond tot een akker gemaakt. De onverdraagzaamheid bereikte hare uiterste grenzen; zelfs hooggeachte godgeleerden, steunpilaren der orthodoxe Kerk, ontgingen de beschuldiging van onrechtzinnigheid niet. De brave Bochârî, de verzamelaar der overleveringen, moest zich op zijn ouden dag tegen de aanklacht van ketterij verdedigen; men had uitgestrooid, dat hij, evenals de Motaziliten, geloofde, dat de mensch een vrijen wil heeft² en dat de Koran geschapen is.

Zoo was de zegepraal der rechtzinnigen volkomen en de reactie geweldig. Evenwel hunne macht was nog slechts eene materieele; hun geloof had nog geen systematischen vorm, geen zoogenaamd weten-

¹ Ibn-Maskowaih in de "Fragmenta historicorum Arabicorum" ed. de Goëje, p. 545.

² "Chalko 'l-af'âlî lil'ibâdî" bij Aboe-'l-fedâ, II, p. 238. Zoowel Reiske als Krehl (in zijn opstel over Bochârî in de *Zeitschr. der Deuts. morgenl. Gesells.*, IV, p. 6) hebben gemeend, dat deze woorden beduiden: "dat alle menschelijke handelingen, de slechte zoowel als de goede, door God veroorzaakt worden." Maar dit is juist de orthodoxe leer der voorbeschikking; derhalve kon men aan Bochârî zulk eene stelling niet ten kwade duiden. Aboe-'l-fedâs woorden beteekenen juist het tegendeel; de uitdrukking, waarvan hij zich bedient, is de gewone om den vrijen wil aan te duiden; zie b. v. *Sjahrastânf*, p. 30, r. 5 en 4 v. o. ed. Cureton.

schappelijken grondslag, en in het disputeeren waren zij nog niet tegen de Motazilieten opgewassen. Ook hierin kwam, eenigen tijd later, eene gewichtige verandering. De orthodoxen hadden het geluk, dat een der beroemdste Motazilietische leeraars, Aboe-'l-Hasan al-Asjarî († 941), tot hunne partij overging. Deze bekeering was van zoo groot gewicht, dat de overlevering haar aan een wonder toeschrijft: de Profeet, heet het, verscheen aan al-Asjarî in een droom, overtuigde hem van zijne dwalingen en leidde hem op den rechten weg, terwijl daarentegen de door zijn afval verbitterde Motazilieten beweren, dat hij er toe gekomen is òf omdat hij naar eene populariteit verlangde, die hem hunne leer niet kon bezorgen, want het volk had er nooit veel van begrepen, òf wel omdat hij vreesde dat de rechter hem eene hem toegevallen erfenis zou onthouden in geval hij bij zijne kettersche meeningen bleef. Het is mogelijk dat eigenbelang of eerzucht in het spel zijn geweest; maar ook zonder dit aan te nemen, laat zich de overgang van al-Asjarî gemakkelijk verklaren. Een scherpzinnig man zooals hij, die uit eene orthodoxe familie gesproten en wiens eerste opleiding in dien geest geweest was, moest eindelijk op rijpen leeftijd het inconsequente en halfslachtige der liberale theologie inzien, begrijpen dat de gerechtigheid Gods, die de Motazilieten bedoelden, niet de wet is waardoor het heelal bestuurd wordt, en in volstrekten strijd is met het grondbeginsel van den Islam. Men zegt dan ook dat de eerste aanleiding van al-Asjarî's overgang gelegen was in zijne afwijkende meening omtrent de voorbeschikking en Gods rechtvaardigheid, twee zaken die de Motazilieten met elkander in overeenstemming zochten te brengen, en dat hij hieromtrent eens het volgende dispuut had met zijn leermeester, den Motaziliet al-Djobbâî, die in zijn tijd voor den eersten dogmaticus gehouden werd.

"Gesteld," zeide al-Asjarî tot hem, "dat er drie broeders zijn, de eene een ware geloovige, braaf en vroom, de tweede een ongeloovige, een wellusteling, en de derde een kind; gesteld verder, dat zij allen sterven: wat wordt er dan van hen?"

“De geloovige,” antwoordde al-Djobbâf, “zal eene hooge plaats in het Paradijs verkrijgen; de ongeloovige komt in de diepste hel; het kind zal zalig worden, maar niet zoo hoog stijgen als zijn vrome, geloovige broeder.”

“Veronderstel nu, dat het kind zou willen opklimmen naar de plaats waar zijn broeder is, zou hem dit worden toegestaan?”

“Neen; hij zou tot antwoord ontvangen: Uw broeder-is op die plaats gekomen omdat hij vele malen zijne gehoorzaamheid aan God heeft getoond, en dat hebt gij niet gedaan.”

“Gesteld dan, dat het kind zeide: Dat is mijne schuld niet; Gij liet mij slechts kort leven en steltet mij daardoor buiten de gelegenheid, mijne gehoorzaamheid te toonen.”

“In dat geval zou de Almachtige zeggen: Ik wist dat, als Ik u een langer leven verleend had, gij ongehoorzaam zoudt geweest zijn en de straf der hel zoudt verdiend hebben. Door u jong te doen sterven, deed Ik dus wat voor u het beste was.”

“Goed; maar veronderstel nu, dat de ongeloovige broeder dit zeide: O God! daar Gij wist, wat hem wachtte, moet Gij ook geweten hebben wat mij wachtte; waarom deedt Gij dan ook niet met mij wat voor mij het beste was?”

“Gij zijt door den duivel bezeten!”

“Dat niet, maar 's doctors ezel staat midden op de brug stil.”¹

Sedert dien tijd week al-Asjarî al verder en verder van de leerstellingen af, die lang de zijne geweest waren, en eindelijk verwierp hij ze openlijk en plechtig. Op een Vrijdag, toen hij, door zijne leerlingen omringd, in zijn kathedr in de groote moskee te Bagra zat, riep hij met luider stemme: “Zij, die mij kennen, weten wie ik ben; aan

¹ Dit verhaal te verwerpen, zooals Spitta doet (*Zur Geschichte Abu'l-Hasan al-As'ari's*), omdat het niet bij Ibn-Asâkir staat, gaat niet aan. Het berust op te vele en te goede getuigenissen, en Ibn-Asâkir, een hartstochtelijk aanhanger van al-Asjarî en wien men niet te veel vertrouwen moet, kon het niet gebruiken omdat hij diens overgang aan een wonder toeschrijft. Overigens wil zelfs Spitta geen historische kern aan het verhaal ontzeggen; volgens zijne bewering zou evenwel het dispuut eerst hebben plaats gehad nadat al-Asjarî zijne ketterijen had herroepen.

diegenen, die het niet weten, zal ik zeggen, dat ik al-Asjarî heet. Vroeger heb ik verkondigd, dat de Koran geschapen is, dat de oogen God niet zien zullen, en dat wij uit vrijen wil slechte daden verrichten. Thans ben ik tot de waarheid teruggekeerd. Ik zweer deze meeningen af en verbind mij, de Motazilieten te wederleggen en hunne schande aan den dag te brengen."

Hij hield zijn woord en grondvestte nu het orthodoxe systeem op de redeneerkunde, die hij van zijne vroegere vrienden geleerd had, zoodat hij hen met hunne eigene wapenen bestreed. In den beginne beschouwden de orthodoxen dien nieuwen bondgenoot met groot wantrouwen; zij vreesden de philosophie, ook wanneer die zich in het gewaad der zuivere leer vertoonde. De bekrompenste en onverdraagzaamste der vier rechtzinnige sekten, die der Hanbaliëten, was zelfs den rechtzinnigen wijsgeer bepaald vijandig. Van dien kant werd hij als een ongeloofige beschouwd, wiens bloed ongestraft mocht vergoten worden. Toen hij gestorven was, wilden de Hanbaliëten zijn lijk opgraven en verbranden; de regeering moest tusschenbeide komen om het te beletten. In het vervolg herhaalden zij hunne pogingen, zoodat men eindelijk, om hun toeleg te verijdelen, geen ander middel zag, dan de plaats onkenbaar te maken waar al-Asjarî begraven was. Zoo groot was de haat, dien eene toen nog machtige en talrijke sekte tegen den man koesterde; die getracht had het orthodoxe systeem in overeenstemming te brengen met de rede; maar alle orthodoxen deelden in dien afkeer niet. En inderdaad men moest wel inzien, welk een grooten dienst al-Asjarî aan de orthodoxie bewezen had. Of zijn systeem de proef van een onbevooroordeeld, wijsgeerig onderzoek kan doorstaan, is eene andere vraag; maar het was in allen gevalle in philosophische kunsttermen ingekleed, het liet zich nagenoeg even goed hooren als dat der Motazilieten, het had het goede doel, de verschillende partijen met elkander te verzoenen, het had den schijn (meer te vragen ware onredelijk geweest), met de rede overeen te komen. Vandaar dat het aantal orthodoxe leeraars, die het omhelsden, van dag tot dag

toenam en dat het eindelijk voor zoo orthodox werd gehouden, dat, wie er zich tegen verzette, voor een ongeloofige werd verklaard, die met den dood moest gestraft worden. Als een heilige werd de orthodoxe wijsgeer vereerd; aan leeraars verscheen de Profeet in den droom, om hun te zeggen dat het systeem van al-Asjarî het eenige ware was.

De invloed der Motazilieten daarentegen verminderde hoe langer hoe meer. Het verlies der materieele macht was de eerste ramp, die hen getroffen had, de overgang van al-Asjarî was de tweede. "De Motazilieten," zegt een Muzelmansch schrijver, "droegen vroeger het hoofd hoog, maar hun rijk was uit toen God al-Asjarî gezonden had." Zij verdwenen niet plotseling, zij bestaan misschien nog op dit oogenblik; maar zij hadden geene kracht meer; na de elfde eeuw hebben zij geen leeraar van naam meer gehad, terwijl daarentegen het systeem van al-Asjarî meer en meer werd uitgewerkt, zoodat het in zijn lateren vorm niet alleen de geloofsleer, maar ook zuiver wijsgeerige zaken (ontologie, kosmologie enz.) omvatte.

IX.

DE ISMAËLIETEN.

Hoe volkomen de zegepraal der rechtzinnigen ook scheen, het gevaar, dat hen bedreigde, was niet geweken, het was slechts verplaatst. Van de Motazilieten was niets meer te vreezen, maar andere vijanden bestonden nog, wier onvermoeide pogingen met een geenszins ongelukkigen uitslag zouden bekroond worden. Wij bedoelen de Sjietien en diegenen, die hunne anti-muzelmansche gezindheid met dien naam trachtten te bedekken.

In de hoofdzaken waren nagenoeg al de Sjietien het met elkander eens. Eigenlijk zouden zij den Koran wel hebben willen verwerpen, maar daar zij zulk een stouten stap niet durfden wagen, zoo legden zij dat boek allegorisch uit en beriepen zich, om deze handelwijze te rechtvaardigen, op eene overlevering, volgens welke Mohammed zou gezegd hebben: "Wij profeten spreken tot de menschen naarmate van hetgeen hun verstand bevatten kan." Daardoor werd het hun mogelijk, de geboden weg te redeneeren en in het Islamisme eene menigte leerstellingen te brengen, die aan dien godsdienst vreemd waren. Verder

meenden zij dat het imâmaat, dat is te zeggen de geestelijke macht, waarmede de wereldlijke onafscheidelijk verbonden is, aan Alîs nakomelingen toekomt, en dat de imâm niet zondigen kan. Maar zij vormden desniettemin verscheidene sekten, en het voornaamste punt, waaromtrent zij het oneens waren, was de vraag, wie, onder de afstammelingen van den zesden imâm, Djafar de Waarheidspreker, op het imâmaat recht had. Djafar had verscheidene zonen gehad, waaronder de oudste Ismaël, de tweede Moesâ heette, en hij had Ismaël tot zijn opvolger benoemd. Later maakte evenwel Ismaël zich die eer onwaardig; — eene schrale eer overigens, want de Aliden waren niets meer dan pretendentes op een troon, dien eene andere familie bezat. Hij maakte zich schuldig aan het drinken van een bedwelmenden drank, en toen zeide zijn vader: “Ismaël is mijn zoon niet; een duivel heeft de gedaante van mijn zoon aangenomen. Hij zal mijn opvolger niet zijn; God is ten zijnen opzichte van meening veranderd. Ik benoem tot mijn opvolger in het imâmaat mijn tweeden zoon Moesâ.” Hiermede nam evenwel een gedeelte der Sjiïeten geen genoegen. “De eerste beslissing,” zeiden zij, “is de beste, en het is aan God niet geoorloofd, van meening te veranderen. Wie den innerlijken zin der wet kent, verdient geene kastijding als hij den uiterlijken niet opvolgt. Alles, wat de imâm bereeft en doet, is rechtvaardig. Ismaël heeft dus volstrekt niet misdaan door wijn te drinken.” Men gaf aan die partij den naam van Ismaëlieten, dien zij zich lieten welgevallen, en terwijl de meerderheid, na Djafars dood in het jaar 765, diens tweeden zoon, Moesâ, als imâm erkende, bleven de Ismaëlieten het er voor houden, dat het imâmaat aan Ismaëls nakomelingen toebehoorde. Maar de laatsten waren ontmoedigd door de vruchteloosheid van de pogingen der Sjiïeten, en daar zij zich de rampen hunner voorouders, die bijna allen een gewelddadigen dood waren gestorven, niet op den hals wilden halen, onttrokken zij zich aan de gevaarvolle hulde hunner aanhangers en verborgen zich in de verst verwijderde provinciën, in Chorâsân en in Candahar.

Zoo door hare hoofden verlaten, scheen het alsof de sekte der Ismaëlieten weldra zou uitsterven, toen een stoutmoedige en handige Pers haar eene nieuwe richting aanwees en een nieuw leven schonk.

Hij heette Abdallâh ibn-Maimoen. Zijne voorouders hadden tot de sekte van Bardesanes behoord, die twee goden aannam, waarvan de eene het licht, de andere de duisternis geschapen heeft. Zijn vader was een oogarts en een vrijdenker. Om aan de klauwen der inquisitie te ontsnappen, waarvan zeventig zijner vrienden de slachtoffers geworden waren, had hij te Jeruzalem eene schuilplaats gezocht, waar hij in stilte de geheime wetenschappen onderwees, terwijl hij zich in 't openbaar voordeed als een vrome en ijverige Sjiïet. Onder de leiding van dien vader, werd Abdallâh een handige goochelaar, een kundige oogarts en een geleerde, die met alle theologische en wijsgeerige stelsels nauwkeurig bekend was. Met behulp zijner goochelkunsten trachtte hij eerst zich voor een profeet te doen doorgaan, maar toen dit niet gelukte, vatte hij een ander, veel meer omvattend plan op: het plan om de overwonnenen en de overwinnaars tot één doel te doen samenwerken; om in een geheim genootschap, waarin verschillende trappen van inwijding zouden zijn, zoowel de vrijdenkers als de bijgeloovigen van alle sekten te vereenigen; om zich van de geloovigen te bedienen ten einde de ongeloovigen te doen heerschen, en van de veroveraars ten einde het rijk omver te stooten dat zij gesticht hadden; om voor zich eene talrijke, dicht aaneen geslotene en blind gehoorzamende partij te vormen, die, als de tijd zou gekomen zijn, den troon, zoo niet aan hem zelf, dan toch aan zijne nakomelingen schenken zou.

Met verwonderlijke sluwheid en groote menschenkennis bracht hij het plan ten uitvoer. Schijnbaar was hij Ismaëliet, en hij gaf aan die sekte, die zonder hoofd was, een nieuw leven door haar een hoofd te beloven; dit was de leer van den verborgenen imâm. "De wereld," zeide hij, "is nooit van een imâm verstoken geweest en zal dat ook nooit zijn. Wie imâm is, diens vader en grootvader zijn het vóór hem geweest, en zoo vervolgens tot op Adam toe. De zoon van den imâm

is ook imâm, en zoo ook zijn kleinzoon, en zoo vervolgens tot op het einde der wereld. Het is niet mogelijk, dat de imâm sterve, dan nadat hem een zoon geboren is, die na hem imâm zijn zal. Maar de imâm is niet altijd zichtbaar. Soms openbaart hij zich, soms blijft hij verborgen, evenals het nu eens dag, dan weder nacht is. Als de imâm zich openbaart, dan blijft zijne leer verborgen; is hij daarentegen verborgen, dan wordt zijne leer geopenbaard en zijne zendelingen verschijnen onder de menschen. In Abrahams tijd was Melchizedek, wien Abraham de tiende gaf, imâm. Vóór het Islamisme was het de tijd der verborgenheid; derhalve waren ook de imâms verborgen. In Alfs tijd openbaarde zich de imâm; hij was de imâm. De imâms bleven zichtbaar tot op den tijd van Ismaël, maar sedert dien tijd zijn zij verborgen en zullen het blijven totdat zij weder zullen verschijnen."

Door die leer hield Abdallâh de hoop der Ismaëlieten levendig; maar in den grond van zijn hart verachtte hij die sekte en beschouwde haar alleen als een middel om zijn doel te bereiken. Door en door Pers, verfoeide hij Alf, zijne nakomelingen en de Arabieren in 't algemeen. Hij begreep zeer goed, dat, als een afstammeling van Alf er in geslaagd was een Perzisch rijk te stichten, zooals de Perzen het wenschten, deze er niets bij zouden gewonnen hebben; hij schreef dan ook aan zijne vertrouwelingen voor, alle afstammelingen van Alf, die in hunne handen zouden vallen, zonder mededoogen om het leven te brengen. Niet onder de Sjtieten, maar onder de Zoroastrianen, de Manichaeërs; de heidenen van Harrân en de aanhangers der Grieksche philosophie zocht hij zijn waren steun; op die alleen kon men vertrouwen, aan die alleen kon men langzamerhand het laatste woord zeggen, dat namelijk de imâms, de godsdiensten en de zedeleer niets anders dan bedriegerij waren. De andere menschen, de ezels, zooals Abdallâh ze noemde, waren niet in staat, die leer te vatten. Evenwel hunne medewerking versmaadde hij geenszins. Het stelsel, dat door zendelingen (en zulk een zendeling heet dâf, werver) verspreid werd, had verschillende trappen, eerst zeven, later negen, en wie

niet tot den hoogsten komen kon, kon toch op een lageren diensten bewijzen. Om een juist denkbeeld van het stelsel te geven, zal het noodig zijn dat wij over die negen trappen eenige bijzonderheden mededeelen.

Eerste trap. De dâf of zendeling doet zich voor als een uiterst vroom man. Hij wekt de nieuwsgierigheid op door geheimzinnige woorden. De godsdienst van Mohammed — zoo redeneert hij — is een zeer moeilijke, zeer geheimzinnige; slechts een engel van den eersten rang, of een profeet, of een trouwe dienaar, wiens hart door God verlicht is, kan de ware beteekenis van dien godsdienst kennen en mededeelen. Dan volgen vragen over moeilijke punten. “Wat beteekent het werpen met steentjes gedurende de bedevaart, wat het hard loopen tusschen Qafâ en Merwa? — Waarom heeft God zes dagen noodig gehad om de wereld te scheppen? Kon hij dat niet in één uur doen? — Wat beduiden de woorden: Eva is uit eene rib van Adam geschapen? — Welken vorm heeft uwe ziel? Waar is die? Hoe is die ontstaan?” enz. Opgelost worden die vragen niet; zij zijn alleen bestemd om bij de toehoorders verwondering, verlegenheid, twijfeling op te wekken; maar de dâf doet iets merken van een verborgen, allegorischen zin; hij begint ook wel met eene verklaring, maar houdt in 't midden daarvan op, prikkelt zoo de nieuwsgierigheid, en als men op een uitleg aandringt, dan heet het: “Overhaast u niet; de godsdienst is te kostbaar dan dat men zijne geheimen aan onwaardigen zou toevertrouwen en hem dus tot een spel, tot een voorwerp van spotternij zou maken. Telkens als God eene profetische zending aan een zijner dienaren heeft willen toevertrouwen, heeft hij van hem vooraf eene plechtige gelofte geëischt.” Daarvoor worden Koranplaatsen bijgebracht. “Wilt gij dus meer weten, dan moet gij u bij handslag en onder de plechtigste eeden verbinden, ons geheim niet te verraden, aan niemand, wie het ook zij, hulp tegen ons te verleenen, ons geene strikken te spannen, ons niets dan waarheid te zeggen en u tegen ons met geen onzer vijanden te verbinden.” Legt de ander

den eed af; dan eischt de dâf van hem eene som gelds en gewent hem aan eene blinde gehoorzaamheid. Weigert hij den eed, of legt hij dien wel af, maar wil hij niet betalen, dan bemoeit zich de dâf niet meer met hem en laat hem aan de twijfelingen over, die hij in zijn gemoed heeft doen ontstaan.

Tweede trap. De proseliet wordt overtuigd, dat de menschen gedwaald hebben door de leer der vorige Muzelmansche leeraars aan te nemen, en dat alleen de imâms in het bezit der goddelijke waarheid zijn.

Derde trap. Wat de proseliet omtrent de imâms gelooven moet. Er zijn er zeven (want zeven is het heilige getal; zoo zijn er zeven planeten, zeven hemelen en zeven aarden), niet twaalf, zooals de andere tak der Sjiïeten, de zoogenaamde twaalvers, beweerden. Onze meester, heet het, de zevende imâm, kende den inwendigen zin van den godsdienst, de allegorieën en den allegorischen zin der allegorieën zelve. Onder alle Sjiïetische sekten zijn wij alleen de erfgenamen zijner wetenschap; wij alleen kunnen haar dus mededeelen.

Vierde trap. Evenals er zeven imâms zijn, zijn er ook zeven profeten, die de vorige godsdiensten afschaffen en daarvoor een nieuwen in de plaats moesten stellen. Ieder hunner moest een helper hebben, en deze op zijne beurt ook weder een helper, die de leer voortplante, tot op zeven toe. Deze zeven dragen den naam van zwijgers (çâ-mit), omdat zij zich aan een reeds bestaanden godsdienst houden; de godsdienststichters heeten daarentegen sprekers (nâtik). Is de tijd der zeven zwijgers voorbij, dan verschijnt een profeet die een nieuwen godsdienst invoert. Zoo zijn er zeven sprekers: Adam (met Seth en zes anderen als zwijgers), Noach (Sem), ¹ Abraham (Ismaël), Mozes (Aäron), Jezus (Petrus), Mohammed (Alf), en eindelijk de heer der eeuw ² (Abdallâh), die den inwendigen en mystieken zin der dingen ontsluit heeft, wien iedereen volgen en gehoorzamen moet.

¹ De namen, die hier tusschen twee haakjes staan, duiden den eersten der zwijgers aan.

² Met dezen naam is Mohammed ibn-Ismaël bedoeld.

(In den grond is dit denkbeeld eener voortdurende openbaring, gewijzigd naar de behoeften van den tijd, wel dat van den Profeet, zooals wij vroeger ook gezegd hebben; maar terwijl Mohammed had verkondigd, dat hij de laatste der profeten was, zoo stelden daarentegen de Ismaëlieten eene profetische zending na Mohammed. Op den vierden trap gekomen, hield dus de proseliet op, Muzelman te zijn.)

Vijfde trap. De Overlevering heeft geene waarde en de bewoordingen van den Koran hebben die evenmin. De plichten en gebruiken, die Mohammed heeft ingesteld, zullen weldra worden afgeschaft. Er wordt gewerkt op het gevoel van nationaliteit. Is de leerling een Pers, dan verwijt men aan de Perzen, dat zij zich met zulk eene slaafsche volgzaamheid aan hunne vijanden en onderdrukkers, de Arabieren, onderwerpen. Is hij een Arabier, dan zegt men hem, dat de Perzen zich het opperbestuur hebben aangematigd, die aan zijn ras toebehoort; alleen de schaduw der heerschappij hebben de Arabieren overgehouden, terwijl de ware macht en al het goede der wereld, waarop de Arabieren veel meer recht hebben, in het bezit der Perzen zijn.

Zesde trap. Langzamerhand en zeer voorzichtig brengt men den leerling tot de overtuiging, dat hij de voorgeschrevene godsdienstige gebruiken, zooals het bidden, het betalen van de armentax, het vasten, den pelgrimstocht, niet behoeft in acht te nemen. Dat alles is eene zinnebeeldige voorstelling, niets meer. Het zijn raadsels, die door wijsgeeren, die zich als profeten of imâms voordeden, opgegeven zijn; zij zelve beschouwden die zaken alleen als een middel om het gepeupel in bedwang te houden en om de menschen tot zulke daden aan te sporen, die voor de maatschappij nuttig zijn. Diegenen evenwel, die die gebruiken hebben ingesteld, waren verstandige, groote mannen; hunne wetten getuigen voor hunne diepe wijsheid. Maar zij stonden niet zoo hoog als de ware wijsgeeren, als Plato en Aristoteles b. v., die in verstand en wijsheid de godsdienststichters ver overtroffen.

Op de drie laatste trappen kwamen niet allen tot dezelfde resultaten, want hier bevond men zich geheel en al op het gebied der wijsbe-

geerte; maar de minsten schijnen zoover gekomen te zijn, en vele zendelingen en andere mannen, die onder de Ismaëlieten eene groote rol hebben gespeeld, zijn op lagere trappen blijven staan. Het doel van de orde was ook geene philosophische propaganda; de grootmeester was te verstandig om niet in te zien, dat men, door de menigte met den waren aard van het systeem bekend te maken, wel staten omverwerpen, maar geen staten stichten kan, en juist dit wilde hij toch; het bereiken van eierzuchtige oogmerken, het verschaffen van een troon aan zijne nakomelingen, lag hem veel nader aan 't hart dan het verspreiden van de geheimen van zijn stelsel. Dat de beheerschers daarin waren doorgedrongen, keurde hij goed, maar niet dat de onderdanen het ook begrepen; die moesten juist door strengen godsdienst en stipte zedelijke verplichtingen in toom gehouden worden.

Met verwonderlijke handigheid wisten overigens de zendelingen duizenderlei gedaanten aan te nemen, volgens de instructies, die de grootmeester hun medegaf, en naar gelang van de meeningen en de mate der beschaving van de personen, waarmede zij te doen hadden. Zij spraken, om zoo te zeggen, tot een ieder in zijne eigene taal. De domme menigte wonnen zij door goochelkunsten, die zij voor wonderen deden doorgaan; de vromen door den schijn van deugd en godsdienstijver, dien zij aannamen; de mystieken door hunne geheimzinnige verklaring der geheimenissen; de Zoroastrianen, de dualisten, de wijsgeeren door hen dadelijk in een hooger trap op te nemen. Daar al de sekten eene onbepaalde hoop op eene betere toekomst koesterden, zoo beloofde men aan de Muzelmannen de komst van den Mahdi, aan de Joden die van den Messias, aan de Christenen die van den Trooster, den Paracleet. Meestal bereikten de zendelingen hun oogmerk en zoo bood een aantal menschen van verschillende geloofsbelijdenissen de behulpzame hand tot een werk, waarvan het eigenlijke doel slechts aan zeer weinigen bekend was.

Dat werk vorderde, ofschoon dan ook langzaam. Abdallâh zelf wist, dat hij er het einde niet van zien zou. Hij stierf te Salamiâ in Syrië;

maar zijn zoon Ahmed, die te Salamfa bleef wonen, werd zijn opvolger als grootmeester, en in zijn tijd ontstond in Irák die tak der Ismaëlieten, die onder den naam van Karmaten bekend is (887). De oorsprong dezer sekte wordt aldus opgegeven:

De grootmeester Ahmed had een zijner dâs, Hosain al-Ahwâzî, naar Irák gezonden, en deze ontmoette daar een zekeren Hamdân, bijgenaamd Karmat,¹ een man die den kost won door op zijne ossen graan te vervoeren. Hij vroeg hem naar den weg, en daar het bleek dat beide zich naar dezelfde plaats wilden begeven, zoo gingen zij samen en knoopten een gesprek aan.

"Het schijnt," zeide Hamdân, "dat gij van zeer ver komt en dat gij uiterst vermoeid zijt; ga dus op mijn os zitten."

"Men heeft mij niet bevolen dat te doen."

"Uit hetgeen gij daar zegt moet ik wel opmaken, dat gij volgens bevelen handelt, die iemand u gegeven heeft."

"Dat is ook zoo."

"Van wien ontvangt gij dan bevelen?"

"Van dengenen, die mijn meester en de uwe is, de meester dezer wereld en der toekomstige."

Hamdân dacht eenige oogenblikken over den zin dezer woorden na, beschouwde zijn reismakker oplettend, en zeide toen:

"Alleen God is meester over al die zaken."

"Dat is zoo; maar God geeft het bestuur aan wien hij wil."

Na eene poos gezwegen te hebben, hervatte Hamdân:

¹ Te vergeefs heeft men getracht, dezen bijnaam, die de naam der sekte werd, uit het Arabisch te verklaren. Wij hebben hier niet met Arabieren te doen, maar met Nabateërs, wier dialect in den grond Arameesch is. Vele Arabische geschiedschrijvers zeggen dan ook, dat het bedoelde woord een Nabateesch is, en iemand die door eene oogziekte roode oogen heeft verkregen, aanduidt. Ik houd het voor het Syrische *koermoto*, dat in 't algemeen *misvormd van gelaat* beduidt, en dat misschien bij de Nabateërs de meer bijzondere beteekenis gekregen had, die de Arabische schrijvers vermelden. Hetgeen deze affoeding nog waarschijnlijker maakt, is dat men ook bij de Arabische schrijvers den naam als *kormot* of *koermot* geschreven vindt. *Karmat* is dus eene bedorvene uitspraak.

“Wat gaat gij in dat dorp doen, waarheen gij mij den weg hebt gevraagd?”

“Ik ga eenige lieden, die daar wonen, met een van Gods geheimen bekend maken. Ik heb bevel ontvangen, dat dorp overvloedig van water te voorzien, de inwoners rijk te maken, hen te verlossen, hen in het bezit te stellen van de goederen hunner meesters.”

“Gij schijnt eene bijzondere kennis en macht te bezitten. Ik bezweer u bij God, deel mij iets mede van de kennis die gij hebt.”

“Dat kan ik alleen dan doen, wanneer gij u door eene plechtige belofte aan mij verbindt; doet gij dat, dan kan ik u dingen zeggen, die u nuttig zullen zijn.”

Hamdân verklaarde zich bereid, die belofte af te leggen; toen zetten zij zich aan den kant van den weg neder en de dâf ontving den eed van Hamdân, waarna hij hem mededeelde, dat de Mahdî, wiens komst door Mohammed voorspeld was, weldra verschijnen zou. Hoogst verblijd door die tijding, noodigde Hamdân hem uit, met hem naar zijn huis te gaan en daar eenigen tijd te vertoeven. “Ik heb,” zeide hij, “broeders en vrienden, die ik tot u brengen zal, en die gaarne eene dergelijke verbintenis omtrent den Mahdî zullen aangaan.” De ander stemde er in toe, en weldra had het geheele dorp den eed afgelegd. Allen waren vol bewondering over den zendeling, die over dag vastte, ’s nachts waakte om te bidden, en nederig zijn brood als kleermaker verdiende. Men dacht, dat hij zelve, dat ook de kleeders, die hij vervaardigde, geluk aanbrachten, en ieder was hoog vereerd wanneer soms de heilige man in zijn huis den nacht wilde doorbrengen. Zoo bleef hij dan in het dorp tot aan het eind van zijn leven, en toen hij op het punt was te sterven, benoemde hij Hamdân-Karmat, dien hij langzamerhand in al zijne geheimen had ingewijd, tot zijn opvolger.

De manier waarop de zendeling in het dorp gekomen was en met Hamdân-Karmat kennis maakte, wordt ook anders verhaald. De hoofdzakelijk blijft evenwel dezelfde; maar hierop heeft men niet genoeg gelet

en daardoor den aard der sekte niet volkomen juist opgevat. Zij was deze: de menschen, die nu eene rol gingen spelen, waren geene Arabieren, maar bewoners van de Sawád van Irák, dat is Nabateërs; zij behoorden tot een Arameesch ras, tot een volk van boeren en lijfeigenen, dat door de Arabieren diep veracht werd. Hun opstand kan dus vergeleken worden bij de Jacquerie en bij den boerenoorlog in den tijd der Reformatie. Een religieus, of, als men zoo wil, antireligieus karakter had die ook wel; slechts in schijn hadden de Nabateërs den Islam aangenomen; de beschaafden, de schrijvers, de geleerden waren rationalisten en aan elken geopenbaarden godsdienst vijandig, zooals uit de Nabateesche schriftten over den landbouw blijkt;¹ maar de massa, ofschoon zij niet aan 't Islamisme gehecht was en de plichten, door dien godsdienst voorgeschreven, lastig vond, was onkundig, dom, bijgeloovig, en in den grond was de beweging hoofdzakelijk tegen de bestaande maatschappij gericht. De verachte Nabateesche boeren wilden nu eens op hunne beurt het vette der aarde genieten, en Hamdân-Karmat beloofde hun dan ook, dat al de rijkdommen der wereld hun zouden toebehooren, zonder dat iemand die met hen deelen zou. Die belofte deed wonderen. In alle streken van de Sawád werden de zendelingen goed ontvangen en eene menigte Nabateërs sloot zich aan de sekte aan. Woeste Bedowijnenstammen, aan wie eene algemeene plundering der rijken niet mishagen kon, bleven niet achter. Maar er was geld noodig. 't Scheen moeielijk, dit van die arme lieden te verkrijgen, maar Hamdân-Karmat wist de zwaarigheid te overwinnen. Hij begon met eene kleine contributie te vorderen, een stuk zilvergeld per hoofd, niet alleen van de mannen, maar ook van de vrouwen en kinderen. De belasting werd gewillig betaald. Eenigen tijd later eischte hij een goudstuk van iederen volwassene. Ook dit werd gegeven; de een hielp den ander, de meer gegoeden betaalden voor de onvermogenen. Toen vroeg hij zeven goudstukken, en aan dengen, die die

¹ Zie vooral von Gutschmid in de *Zeitschr. der Deuts. morgenl. Gesells.*, XV, p. 90—92.

betaalde, gaf hij een stukje, zoo groot als eene lammertsnoot, van eene voortreffelijk smakende spijs, die hij gereed gemaakt had; dat was, zeide hij, de spijs van de hemelbewoners en zij was uit het Paradijs aan den imâm gezonden. Het domme volk at en betaalde. Eindelijk voerde hij het communisme in. Daar toch weldra alle wereldsche goederen aan de zijnen zouden toebehooren, zoo betoogde hij, dat het weinige, dat zij nu bezaten, hun onverschillig moest zijn, dat zij derhalve alles bijeen moesten brengen en dat het tot algemeen gebruik dienen moest. Ook nu gehoorzaamde men, en toen een ieder, zelfs de armste, van kleederen en wapenen voorzien was, verkondigde de groot-dâi, want dien titel droeg Hamdân-Karmat, dat men de plichten, die hij vroeger had voorgeschreven, niet in acht behoefde te nemen; niemand behoefde te bidden of te vasten; daarentegen mocht ieder de vijanden vrijelijk plunderen en vermoorden. Dat liet men zich niet tweemaal zeggen. Het vreeselijke werk begon. De schrik, dien de Karmaten in de geheele provincie verspreidden, was onbeschrijfelijk, en velen sloten zich aan hen aan of deden zich althans als hunne vrienden voor, louter om niet geplunderd en vermoord te worden.

Nog één ding ontbrak: een middelpunt, eene vesting, die, in geval van nood, tot schuilplaats dienen kon. Ook hierin werd voorzien. De dâis kwamen bijeen en kozen tot het beoogde doel een dorp in de Sawâd, dat tot het domein van den Chalief behoorde. Allen werden aan 't werk gezet; groote steenen werden daar heen gesleept en weldra verrees eene sterke vesting, het huis van toevlucht (dâr al-hidjra) genaamd (890). "Van dat oogenblik af aan," zegt een Muzelmansch geschiedschrijver, "vreesden allen hen, en zij vreesden niemand meer."

De partij werd steeds sterker. Een groot aantal van den anderen tak der Sjtieten, de zoogenaamde twaalvers, die de afstammelingen van Moesâ, Djafars tweeden zoon, als imâms erkenden, sloot zich aan haar aan. Hun twaalfde imâm, Mohammed, was namelijk in een

onderaardschen gang verdwenen (879), en daar zij te vergeefs op zijne terugkomst wachtten, zoo stemden zij er gereedelijk in toe, zich bij eene partij te voegen, die een hoofd bezat, een hoofd dat zich zou doen kennen zoodra de omstandigheden gunstig waren.

Naar alle kanten werden nu dâis gezonden. Een hunner, Aboe-Saïd, bewerkte de provincie Bahrain (in het noordoosten van het Arabische schiereiland). Dat was een grond, die voor de verspreiding der leer even gunstig was als de Sawâd. Bahrain was vóór Mohammed eene Perzische provincie geweest; een groot gedeelte der bevolking bestond uit Perzen, die den Islam niet hadden aangenomen, uit Joden en uit Christenen;¹ het overige gedeelte bestond uit gearabiseerde Nabateërs,² dus uit stamverwanten van de Karmaten van de Sawâd. Ook deze waren zeer slechte Muzelmannen; zij waren onder de eersten geweest, die na Mohammeds dood het Islamisme afzwoeren; eerst onder Omar waren zij weder onderworpen, maar zonder dat het Islamisme onder hen wortel gevat had. De vreemdsoortigste meeningen vonden daarentegen licht ingang, mits zij anti-islamitisch waren, en zoo werd dan ook de prediking van Aboe-Saïd met een schitterenden uitslag bekroond. Binnen twee jaren (899—901) werd hij meester van de geheele uitgestrekte provincie. Irâk werd ook niet verschoond. De Chalief al-Motadhid zond een leger van 10,000 man tegen dezen geduchten tegenstander (900). Het werd geslagen en de generaal gevangen genomen. Aboe-Saïd deed dezen in zijne tegenwoordigheid brengen, gaf hem de vrijheid terug, maar belastte hem met eene boodschap voor den Chalief; hij moest hem namelijk beduiden, dat al zijne pogingen om Bahrain te herwinnen vruchteloos zouden zijn. De generaal bracht de boodschap over en vermeldde al de redenen, die Aboe-Saïd had opgegeven en die inderdaad meerendeels onwederlegbaar waren. Bij het vernemen dier stoute taal beefde de Chalief van toorn;

¹ In Mohammeds tijd (en misschien ook later) bestond de godsdienst van een gedeelte der bevolking van Bahrain in paardendienst. Zie Belâdzorî, p. 78 ed. de Goeje.

² *Nouveau Journal asiatique*, XV, p. 127.

de generaal dacht niet anders dan dat hij zelf zich aan 't hoofd der troepen stellen zou; maar — zijn toorn bedaarde en hij hernieuwde den strijd met de Karmaten van Bahrain niet. Hij had maar al te zeer het bewustzijn zijner machteloosheid.

Nog grooter werd de macht der sekte in Noord-Afrika door de ondersteuning die zij bij den Berberschen stam Ketâma (in de tegenwoordige provincie Constantine) vond. Een stoutmoedige en slimme dâf, Aboe-Abdallâh, was daarheen gezonden. Hij begon met onderricht in het lezen te geven aan de kinderen der Ketâmieten, wist het vertrouwen der ouders te winnen, wierp toen het masker af, verklaarde zich Sjiïet en voorlooper van den Mahdî, en beloofde aan de Ketâmieten de goederen dezer wereld en der toekomstige, als zij voor de heilige zaak de wapenen wilden aangorden. Zij deden het, en daar hun stam de talrijkste en machtigste was, zoo behaalden zij in korten tijd schitterende voordeelen en stortten het rijk omver, dat door de Aglabieten, die zich van het Chalifaat hadden afgescheiden, gesticht was en dat langer dan eene eeuw bestaan had. Intusschen was de verwachte Mahdî aangekomen. Het was de grootmeester Saïd, een afstammeling van den oogarts Abdallâh, maar die zich voor een nakomeling van Alî uitgaf en zich Obaidallâh noemen liet. Tot in het jaar 902 had hij, evenals zijne voorzaten, te Salamfa in Syrië gewoond; toen werd hij door dreigende gevaren genoopt, die plaats te verlaten, en begaf zich, als koopman verkleed, naar Afrika, waar zijne aanhangers zulke groote vorderingen maakten. Hij moest daar nog gevangenschap verduren, totdat hij door zijne getrouwen bevrijd werd; toen werd hij tot Chalief uitgeroepen (909) en werd de stamvader van de dynastie der Fati-miden. ¹

Zoo was het sluw beraamde plan van den oogarts gelukt: zijne nakomelingen hadden een troon verworven. Maar de ware bedoeling

¹ Aldus genoemd naar Fâtima, Mohammeds dochter en Alîs gemalin, van wie deze Chaliefen beweerden af te stammen.

der sekte hielden Obaidallâh en zijne opvolgers geheim. Het was omdat zij in Afrika niet te doen hadden met een beschaafd volk zooals de Perzen, maar met ruwe, halfbarbaarsche horden, die van wijsgeerige bespiegelingen niets begrepen en die zich aan de leer hunner vorsten ergerden, wanneer deze van tijd tot tijd er iets van lieten blijken. Daarenboven was het in den grond aan de vorsten tamelijk onverschillig, wat hunne onderdanen geloofden. De hoofdzaak was, dat zij gehoorzame, getrouwe, blinde werktuigen waren. De Karmaten van Bahrain daarentegen, kwamen veel openhartiger voor hunne gevoelens uit. Onder hen werd niet gevast en niet gebeden; het drinken van wijn was geoorloofd en geen trap van bloedverwantschap belette het huwelijk. Maar het communisme, dat Hamdân-Karmat gepredikt had, schijnt in Bahrain niet te hebben bestaan, en de Karmaten van dat land waren niet ingewijd in de hoogste geheimen der sekte; zij waren geene vrijdenkers, en wat zij deden, deden zij uit religieuze overtuiging, al was die dan ook zonderling. Zij geloofden aan een God, die alles bestuurt; de Koran was ook voor hen een heilig boek, maar zij vatten den inhoud allegorisch op; zij hielden zich voor de uitverkorenen en rekenden het hun plicht, al degenen, die anders dachten dan zij, met het zwaard te verdelgen. Zonderling schijnt het, dat wij in een gedicht van hun hoofd, Aboe-Tâhir, het geloof vinden, dat Jezus in dien tijd op de aarde verschijnen, de daden der Karmaten goedkeuren en hun verdere bevelen geven zou; maar dit laat zich hieruit verklaren, dat de Ismaëlieten eene menschwording der godheid in zeven verschillende tijden en onder zeven verschillende benamingen (Adam, Noach, Abraham, Mozes, Jezus, Mohammed en Mohammed ibn-Ismaël) aannamen, en dat zij die zeven personen als één, als de godheid, beschouwden.

Sedert 913 was Aboe-Tâhir, een zoon van Aboe-Saïd, het hoofd der Karmaten. De naam van dien man werd zelfs door de Sjiëten, door de onderdanen der Fatimiden, niet dan met eene heilige verontwaardiging uitgesproken, en toch stond hij heimelijk met den Chalief

Obaidallâh in betrekking, erkende hem als souverain, gaf hem het vijfde gedeelte van de opbrengst der belastingen, en verrichtte op zijn bevel al die daden van heiligschennis, die de Muzelmannen zoozeer hebben geërgerd. En zij waren inderdaad van dien aard, dat zij aan de geloovigen de haren te berge moesten doen rijzen. De karavanen van bedevaartgangers, die zich uit Irâk naar Mekka begaven, werden overvallen en geplunderd; mannen en vrouwen werden gevangen genomen en als slaven verkocht. En niet tevreden met de bedevaart onmogelijk te hebben gemaakt, trok Aboe-Tâhir — altijd op bevel van Obaidallâh — tegen de heilige stad Mekka op, met het bepaalde doel, het grootste heiligdom, den zwarten steen, dien de vrome Muzelman "Gods rechterhand op aarde" noemt, weg te rooven, ten einde op die wijze aan het Islamisme den allergevoeligsten slag toe te brengen.

Het was in Januari 930. Ditmaal had de groote karavaan der bedevaartgangers ongehinderd naar Mekka kunnen komen, en de gewone plechtigheden hadden een aanvang genomen. Plotseling kwam de tijding dat Aboe-Tâhir aan het hoofd zijner Karmaten in aantocht was. De emier van Mekka ging hem te gemoet en zocht hem tot den terugtocht te bewegen door hem geld aan te bieden. Maar om geld was het Aboe-Tâhir niet te doen en hij wees het aanbod van de hand. Daarop begon er een gevecht; de Mekkanen werden geslagen en de Karmaten trokken Mekka binnen. Regelrecht gingen zij naar den tempel. Onbeschrijfelijk was de schrik en de angst der vrome pelgrims; weenende en biddende klampten zij zich aan de muren der Kaba vast; de radelooze vrouwen deden de lucht van hare angstkreten weergalmen. En de woeste Karmaten gingen steeds voorwaarts; wie hun in den weg stonden, sabelden zij neder en vertraptten ze onder hunne voeten, terwijl Aboe-Tâhir aan de pelgrims, op een Koranvers zinspelende, toeriep: "Rechte ezels zijt gijlieden; gij gelooft dat wie dit grondgebied betreedt, veilig is; hoe staat het dan nu met uwe veiligheid? Gij ziet wat wij doen!"

Gedurende zes, of elf, of zeventien dagen — de berichten verschillen hieromtrent — werd Mekka geplunderd. Mannen en vrouwen wer-

den als slaven onder de Karmaten verdeeld. Het aantal gedooden moet groot geweest zijn, ofschoon het niet nauwkeurig te bepalen is; te Bagdad werd er verhaald, dat 70,000 personen het leven hadden verloren; maar dit was zeker eene overdrijving, en zelfs van eene andere opgave (meer dan 30,000) kan hetzelfde gezegd worden. Het was in allen gevalle "de grootste ramp die ooit het Islamisme getroffen had,"¹ te meer daar de Karmaten, toen zij eindelijk de stad verlieten, den zwarten steen medenamen. De eenige troost der Muzelmannen was, dat de andere heilige steen, de zoogenaamde standplaats van Abraham, bij tijds in veiligheid gebracht en aan de nasporingen van Aboe-Tâhir ontsnapt was.

De verontwaardiging der Muzelmannen over deze gruwelijke heiligschennis was zoo groot, dat de Chalief Obaidallâh, ofschoon hij bepaald bevel gegeven had tot hetgeen geschied was, het geraden vond, het gedane te verloochenen, en in een brief, waaraan alle mogelijke openbaarheid gegeven werd, aan de Karmaten te bevelen, den zwarten steen aan de Mekkanen terug te geven. Maar de geheime *dépêches* schijnen anders te hebben geluid, want de zwarte steen bleef bij de Karmaten.

Het doel, dat men zich had voorgesteld, werd evenwel niet bereikt. Men had gehoopt, door het beletten van de bedevaart en door het wegrooven van den zwarten steen, aan het Islamisme den nekslag toe te brengen, en hierin had men zich bedrogen. Wel was de verontwaardiging en de smart der Muzelmannen groot, maar zij meenden dat God hen zwaar beproefde en hun geloof wankelde niet. Was het hun mogelijk, de bedevaart te verrichten, dan deden zij het, en ofschoon de zwarte steen niet meer in den muur der Kaba was, raakten zij toch met hunne handen de plaats aan, waar hij geweest was, en kusten die. Zoo in hunne verwachting teleurgesteld, werden de Karmaten langzamerhand handelbaarder. In het

¹ *Chron. Mekk.*, III, p. 162.

jaar 939 sloten zij een verdrag, krachtens hetwelk zij zich verbonden, de karavaan der bedevaartgangers niet te verontrusten, mits hun voor ieder kameel en ieder paard eene bepaalde tax betaald werd. Eerst werd die belasting door de schatkist gedragen, maar later werd zij aan de pelgrims zelve opgelegd, en daar zij zwaar was, zoo spreekt het van zelve, dat het aantal bedevaartgangers zeer verminderde. Veel meer moeite kostte het, den zwarten steen terug te krijgen. Groote sommen waren daarvoor aan de Karmaten aangeboden, maar zij hadden geantwoord: "Wij hebben den steen op een bevel genomen ¹ en zullen hem alleen op een nieuw bevel teruggeven." Eindelijk ontvingen zij dat bevel van den derden Chalief der Fatimiden, al-Mançoer, en nu gaven zij den zwarten steen terug, die twintig jaren in hun bezit was geweest en waarvoor zij 24,000 dinârs ontvingen (f 120,000; maar naar de toenmalige waarde van het geld berekend, ongeveer een millioen guldens).

Zoolang Aboe-Tâhir leefde, waren de Karmaten de ware meesters in Arabië, Syrië en Irâk; de landvoogden dier gewesten hadden geene andere keus dan hun schatting te betalen of hunne steden te zien plunderen. Ook na Aboe-Tâhirs dood bleven zij machtig; maar hun rijk begon te zinken, zoodra zij zich van de Fatimiden, die intusschen ook Egypte veroverd hadden, afscheidten en hun zelfs vijandig werden (969), meer om politieke redenen, zoo het schijnt, dan om religieuse.

Des te grooter werd daarentegen de macht der Fatimiden, en onder hen ontving het Ismaëlisme eene zeer eigenaardige ontwikkeling, die van den oorspronkelijken geest der sekte sterk afweek.

De zesde Chalief uit dat geslacht, Hâkim, besteede in het jaar 996 als elfjarige knaap den troon. Hij werd een zeer zonderling man. Reeds zijn uiterlijk was vreemd en boezemde schrik in. Niemand kon den doordringenden blik zijner groote, bruinachtig blauwe oogen verdragen; zijne sterke stem was genoeg om angst aan te jagen. Nog vreem-

¹ Namelijk, op bevel van den imâm, van Obaidallâh.

der was zijn karakter. De beheerscher van Egypte en Syrië was in de hoogste mate wispelturig en veranderlijk; naar sommige daden te oordeelen, zou men hem voor krankzinnig houden, wanneer zijn gedrag bij andere gelegenheden die meening niet omver stiet.

Twee tijdperken moet men in zijn leven zorgvuldig onderscheiden, wanneer men zijne handelwijs eenigszins verklaren wil. Het tweede tijdperk begint namelijk met het jaar 1017, toen Hâkim, onder den invloed van Hamza, de leerstellingen der ultra-Sjfieten geheel en al aannam en toepaste. Het eerste had daarentegen een ander karakter. Gedurende dien tijd, dus tot op zijn twee-en-dertigste jaar, was Hâkim een blinde en wreede ijveraar voor den godsdienst; maar daar zijne onderdanen uit twee partijen bestonden, de orthodoxen (de groote meerderheid der Egyptenaren behoorde daartoe) en de Sjfieten, zoo begunstigde hij nu eens deze, dan weder gene partij. Soms dwong hij zijne onderdanen de gebruiken der Sjfieten te volgen, op andere tijden stond hij hun volledige vrijheid van godsdienst toe; soms werden de vergaderingen, waarin de geheime leer der Ismaëlieten onderwezen werd, gesloten, dan weder geopend. Slechts in ééne zaak bleef hij zich zelven in dit eerste tijdperk gelijk: de meedoogenlooze vervolging der Christenen en Joden, wier invloed en macht onder de regeering der vorige Fatimiden, tot ergernis der Muzelmannen, zeer groot geweest waren. De wetten op hunne bijzondere kleederdracht werden weder in het leven geroepen en verscherpt; allerlei kwellingen moesten zij zich laten welgevalven; op de daken der kerken werden eerst kleine moskeeën gebouwd en daar werden de Muzelmansche biduren door een moëddzin afgekondigd; later werden de kerken en de synogogen afgebroken; de Christelijke feesten (waaraan in dien tijd de Muzelmannen deelnamen) mochten niet meer gevierd worden; menig een stierf als martelaar omdat hij zijn geloof niet wilde afzweren, een nog grooter aantal nam uit angst het Islamisme aan, en men beschouwde het als eene weldaad, dat de vorst eindelijk aan die Christenen en Joden, die hun voorvaderlijk geloof niet wilden verlaten, toestond,

zich naar andere landen te begeven, want vroeger was hun dit verboden. Voor dat vervolgen meende Hâkim goede redenen te hebben, die hij zelf aan de Joden en Christenen mededeelde. Eens namelijk, toen Hâkim volgens zijne gewoonte des nachts was uitgegaan, ontmoette hij een zevental hunner. Zij vroegen hem om vergunning, hem hunne grieven te mogen voordragen, en toen hij het hun had toegestaan, zeiden zij: "Uw gedrag omtrent ons is in strijd met hetgeen de Profeet en al zijne opvolgers gedaan hebben. Die hebben ons nooit gedwongen, onze tempels en onze kloosters af te breken, of de boeken te verscheuren, die God aan onze profeten geopenbaard heeft. Dat alles geschiedt thans op uw bevel. De wet van Mozes en het Evangelie worden als papier gebruikt, waarin men zalf of zeep wikkelt. Wilt gij ons zeggen, waarom uw gedrag omtrent ons zoozeer van dat uwer voorgangers verschilt, dan zullen wij eerbiedig uw antwoord aanhooren; wilt gij ons niet antwoorden, vergun ons dan heen te gaan." Hâkim toonde volstrekt geen misnoegen over den stap dien zij gedaan hadden. "Komt morgen nacht bij mij," zeide hij, "en brengt de geleerdste uwer geloofsgenooten mede, dan zal ik u antwoorden." Op den bepaalden tijd kwamen zij met vier anderen, en toen verhaalde hun Hâkim, dat Mohammed in zijn tijd een gesprek gehouden had met de hoofden der Joden en Christenen; dat hij hun de bewijzen voor zijne goddelijke zending gegeven had; dat zij daartegen bedenkingen hadden ingebracht, en dat Mohammed hun toen beloofd had, hen niet te dwingen zijn godsdienst aan te nemen, mits zij een hoofdgeld betaalden. Van tijd tot tijd vroeg Hâkim aan zijne toehoorders, of hetgeen hij verhaalde overeenkomstig de waarheid was. Zij erkenden het en toen ging hij aldus voort: "Mohammed zeide bij die gelegenheid tot hen: "Gij hebt geweigerd, mij de hooge waardigheid toe te kennen, waartoe God mij geroepen heeft; gij hebt gezegd, dat degene, wiens komst door uwe heilige boeken voorspeld is, een anderen naam moet dragen dan de mijne is, en dat hij eerst na verloop van ongeveer vierhonderd jaar verschijnen zal. Welnu, laat ons een verdrag

opstellen, waarbij gij u verbindt, mij eene schatting te betalen gedurende al den tijd die er verloopen zal tot op de komst van dien ander, dien gij verwacht. Ben ik een leugenaar en een bedrieger, dan zult gij wraak kunnen nemen voor mijne onderdrukking, want na den afloop van den bepaalden tijd, zal dan de macht in uwe handen overgaan. Verschijnt daarentegen die andere op dien tijd niet, dan zal de vorst, die dan in mijne plaats regeeren zal, u op nieuw uitnoodigen, mijn godsdienst te omhelzen. Doet gij dat, dan zal uwe onderwerping u redden; doet gij het niet, dan zal hij u zonder genade doen sterven; hij zal uwe tempels vernielen, uwe boeken aan de algemeene verachting prijs geven, u zelve en alle andere ongeloofigen uitroeien."

"Iedereen weet," vervolgde Hâkim, "in welchen tijd Mohammed geboren is; geen zijner opvolgers heeft tot nu toe de verplichting, die hij op zich genomen had, kunnen verbreken; maar thans nu het gezag aan mij gegeven en de tijd, dien Mohammed u verleend had, verstreken is, heb ik het recht, de overeenkomst, tusschen hem en uwe voorouders gesloten, uit te voeren. Hebt gij daartegen iets in te brengen?"

Zwijgend vertrokken de Christenen en Joden.

Men ziet dus, dat er in dien tijd zulk eene overlevering in omloop was. Zij schijnt uit de leer van het millennium ontstaan te zijn, eene leer die uit de Europeesche geschiedenis overbekend is en die ook door de Sjiïeten schijnt te zijn aangenomen; want evenals de geheele Christenheid geloofde, dat de terugkomst van den Messias en het vergaan der wereld in het jaar 1000 plaats zouden hebben, zoo dachten ook de Sjiïetische sekten van dien tijd, dat men in de laatste periode was en dat de laatste incarnatie der godheid zich weldra zou vertoonen.

Overigens waren de verordeningen van Hâkim, voor een gedeelte althans, niet zoo bespottelijk, als de orthodoxe Muzelmansche kroniekschrijvers, die geene teekening, maar eene karikatuur van dezen vorst gegeven hebben, ze zoeken te doen voorkomen. De grenzenloze zedeloosheid van dien tijd zocht Hâkim door strenge en soms zonderlinge politieverordeningen tegen te gaan. Dit karakter dragen zijne bepalin-

gen omtrent de baden; omtrent den wijn, waarvan hij zulk een groot tegenstander was, dat hij niet alleen het verkoopen van wijn streng verbood, maar zelfs de rozijnen, waaruit ook wijn gemaakt werd, uit de magazijnen deed halen en verbranden; omtrent het schaakspel, dat verboden werd, terwijl de schaakborden verbrand werden, waaruit blijkt dat Hâkim het schaakspel als een verboden, een hasardspel beschouwde; omtrent de openbare vernakelijkheden, die niet werden toegestaan, en eindelijk omtrent de vrouwen, die zich, op doodstraf, niet meer op de straten mochten vertoonen; eene bepaling, die, zooals de verordening zeide, door hare losbandigheid noodzakelijk geworden was. Men moge deze en andere dergelijke wetten te streng en niet altijd doelmatig vinden, zeker is het evenwel dat Hâkim, toen hij ze maakte, een zedelijk en religieus oogmerk had. Daaraan beantwoordde ook zijn handel en wandel in zekere mate. Al gaf hij dikwijls te veel toe aan zijne luimen of aan de indrukken van het oogenblik en al werd hij daardoor soms onrechtvaardig en wreed, hij was toch, ten minste in Sjtietischen zin, een goed Muzelman. Nederigheid, afkeer van ijdele praal, mag hem niet betwist worden. Hij wilde dat in het gebed zijn naam steeds op de eenvoudigste wijze zou genoemd worden; de bij andere vorsten gewone eerbewijzen, zooals het kussen van de hand, van den stijgbeugel, van den grond, verlangde hij niet, verbood ze. Hij was steeds in 't midden van zijn volk, hoorde en zag alles zelf, droeg dan hoogst eenvoudige kleederen, zooals de Profeet het had voorgeschreven, en reed, niet op een paard, maar op een ezel, hetgeen ook veel meer met het gebod van nederigheid overeenkwam. Mild was hij in de hoogste mate. Zijn minister vond eens, dat hij het al te zeer was; daarom betaalde hij de jaargelden niet, die aan de behoeftigen, de weduwen en de weezen waren toegezegd, en meldde het aan den vorst, terwijl hij er bijvoegde, dat zulk eene groote mildheid de schatkist uitputte. "Al mijne hoop en al mijne vrees," schreef hem Hâkim terug, "is in God, den goeden bij uitnemendheid. Hem behooren de rijkdommen, en wij menschen zijn de

bestuurders daarvan op aarde. Betaal dus aan een ieder wat hem is toegewezen en wacht u, daarvan iets af te houden." De minister gehoorzaamde, maar trachtte nu te bezuinigen op hetgeen aan de vreemdelingen werd uitgedeeld, en diende hieromtrent eene memorie in. Toen schreef Hâkim op de keerzijde: "Vreemdeling in een land te zijn is een vernederende toestand en armoede is bitter. Alle menschen behooren tot Gods geslacht; hij heeft ze allen geschapen. Ga dus voort met te betalen naar ouder gewoonte. De geschiedenis mag van ons niet vermelden, dat wij hebben ingehouden wat onze voorgangers gegeven hebben. Goede gewoonten te volgen is een gedeelte der deugd." Ook aan schrandereheid ontbrak het hem niet. Toen eens het water van den Nijl, waaraan Egypte zijne vruchtbaarheid te danken heeft, niet zoo spoedig als gewoonlijk begon te wassen, ontstond er, zooals dikwijls in dat geval gebeurde, een schijn van hongersnood; een ieder zocht voorraad van koorn op te doen en de graanhandelaars wilden het niet verkoopen, in de hoop later hogere prijzen te bedingen. Het volk klaagde luide en wendde zich tot Hâkim. Als met een tooverslag wist de vorst, door eene schijnbaar wreede bedreiging, den hongersnood te doen ophouden. "Morgen," zeide hij, "zal ik uitrijden; ik zal elk huis doorzoeken, en vind ik er geen koorn, dan doe ik den eigenaar ophangen of onthoofden." Den volgenden dag reed hij uit en er was geen enkel huis zonder koorn. De vrees voor den hongersnood — want het was niet meer dan vrees — verdween; de gemoederen waren gerustgesteld; de bepaling van een maximum voor de levensmiddelen en de verordening, dat niemand meer voorraad hebben mocht dan hij noodig had, deden het overige.

In zijn tweede tijdperk, gedurende de drie laatste jaren van zijn leven, geraakte Hâkim geheel in de macht der ultra-Sjiïeten. Een zekere Turk, Darazî genaamd, naar wien de Druzen genoemd zijn, was korten tijd te voren uit het Oosten in Egypte aangekomen. Hij was een zendeling, een dâf, van die Ismaëlitische sekte, die aan de menschwording der godheid geloofde, trad in den dienst van Hâkim,

die hem met weldaden overlaadde, verkondigde openlijk, dat Hâkim de menschgewordene God was, schreef een boek om te betoogen, dat de ziel van Adam in Alî, vervolgens in diens nakomelingen en eindelijk in Hâkim was overgegaan, en las dat in de groote moskee van Caïro voor. Het verwekte eene groote verontwaardiging en het volk wilde Darazî doodën; te nauwernood ontsnapte hij; maar zijn huis werd geplunderd; er ontstond een algemeen oproer, dat drie dagen duurde en waarin vele aanhangers van Darazî omkwamen.

Hâkim zelf had de leer van Darazî aangenomen en beschouwde zich als de menschgewordene godheid (waaruit men evenwel niet mag opmaken, dat hij krankzinnig was geworden, want als men zoo wilde redeneeren, dan zou men tevens moeten zeggen, dat millioenen menschen, die deze en dergelijke leerstellingen en vroeger en in dien tijd waren toegedaan, allen krankzinnig waren). Door het oproer verschrikt, durfde hij evenwel niet openlijk partij voor Darazî nemen; hij deed hem dus in 't geheim geld toekomen en hem aanraden, zich naar Syrië te begeven om de leer in 't gebergte te verspreiden. Darazî deed het en werd in den Libanon de stichter der sekte der Druzen, die evenwel zelve, ofschoon zij zijn naam dragen, een anderen vriend van Hâkim, Hamza, als zoodanig erkennen.

Ook Hamza was een vreemdeling, waarschijnlijk een Pers. Hij was gelukkiger dan Darazî; door een goed geordend systeem van zendingen wist hij een groot aantal aanhangers te winnen, zoodat Hâkim in het jaar 1017 openlijk met zijne aanspraken op goddelijkheid optrad. Hij trachtte nu voor alwetend door te gaan. Altijd had hij eene zeer goede politie gehad, en tot agenten had hij niet alleen mannen, maar ook vrouwen; door middel der laatste kende hij de geheimen der harems, en juist omdat hij die kende, had hij zulke strenge wetten tegen de vrouwen gemaakt. Het spionneeren vermeederde nu nog, en als hij 's morgens de rapporten ontvangen had, wist hij aan velen te verhalen wat hun overkomen, wat in hun huis gebeurd was. Daardoor kwam het volk inderdaad in den waan, dat de verborgenste din-

gen hem bekend waren. Men bewees hem dan ook goddelijke eer. In al zijne staten en zelfs in de twee heilige steden, Mekka en Medina, die de heerschappij der Fatimiden hadden erkend, stond men uit eerbied op als zijn naam in het gebed werd uitgesproken. Hâkim zelf bad en vastte niet meer; ook voor anderen schafte hij eenige der voorschriften van het Islamisme af, zooals het vasten, het betalen der armentax en de bedevaart naar Mekka; want de Ismaëlieten vatten al de voorschriften van den Koran allegorisch op: het bidden, het betalen der armentax, de bedevaart, de oorlog tegen de ongeloovigen beduidde volgens hen niets anders dan de verknochtheid aan Ali en zijne afstammelingen en een onverzoenlijke haat tegen zijne vijanden, vooral tegen Aboe-Bekr, Omar en Othmân; vasten beduidde het stilzwijgen, dat de ingewijde omtrent de hem toevertrouwde geheimen bewaren moest.

Vroeger vervolgziek, was Hâkim nu zeer verdraagzaam omtrent alle godsdiensten en sekten. De orthodoxen mochten weder al die plechtigheden verrichten, die hij, toen hij nog een stipte Sjtiet was, verboden had; de Christenen en Joden kregen vergunning, hunne kerken en synagogen weder op te bouwen; de pilaren, de steenen en het hout werden hun teruggegeven, en zoo ook al de landerijen en tuinen, die aan de kerken en synagogen toebehoord hadden; de afzonderlijke kleederdracht werd afgeschaft; Hâkim verklaarde zelfs dat het voorschrift van de ongeloovigen te bestrijden, op de Christenen en Joden niet verder van toepassing was, en dat iedereen, die tegen zijn zin zijn geloof had afgezworen, daartoe terug mocht keeren. Binnen eene week zwoeren dan ook zes duizend afgevallene Christenen het Islamisme af en de uitgewekene kwamen in massa terug.

Eindelijk, in het begin van 't jaar 1021, verdween Hâkim op eene geheimzinnige wijze. Waarschijnlijk is hij op eene afgelegene plaats vermoord; maar een groot aantal menschen geloofde niet aan zijn dood; Hamza stelde een geschrift op, waarin hij zeide dat Hâkim slechts verdwenen was wegens de zonden der menschen, en nog heden wacht-

ten de Druzen op zijne terugkomst, die evenwel, volgens hunne meening, eerst op het einde der dagen zal plaats hebben.

Het is een zonderlinge godsdienst, die der Druzen of Unitarissen, zooals zij zich zelve noemen, ¹ een godsdienst die door Darazî, Hamza en anderen verkondigd en in een aantal geschriften (gedeeltelijk door Hamza zelven) opgeteekend is. Hij kan niet als eene sekte van het Islamisme beschouwd worden, want niet alleen worden de Druzen door de Muzelmannen niet als geloofsgenooten erkend, maar zij zelve beschouwen het Islamisme als afgeschaft. Wat meer is, zij zijn ook van het Ismaëlisme zoo ver afgeweken, dat zij er buiten staan en aan de Sjtieten of Ismaëlieten even vijandig zijn als aan de orthodoxen. Maar hoe eigenaardig hun stelsel ook is, het bevat toch vele bestanddeelen, die uit de leer van Muzelmansche sekten zijn overgenomen en daarom mogen wij het niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan.

Gods eenheid staat ook bij de Druzen op den voorgrond, en zij vatten die eenheid op in den zin der Motazilieten, dat is te zeggen dat zij aan God geene eigenschappen, die van zijn wezen onderscheiden zijn, toeschrijven. Ook omtrent het leerstuk van den vrijen wil hebben zij met de Motazilieten veel overeenkomst. Tienmaal, leeren zij verder, heeft God zich onder menschenlijke gedaante geopenbaard; maar de namen der godmensen zijn bij hen geheel andere dan bij de Ismaëlieten. Voor de tiende en laatste maal is de godheid verschenen onder de gedaante van Hâkim; na hem is geene menschwording der godheid meer te verwachten, tot op den tijd dat Hâkim weder onder de menschen verschijnen zal, ten einde het geloof aan Gods eenheid te doen zegepralen en de ongeloovigen te straffen. Alles wat Hâkim gedaan heeft was goed, wijs en wonderbaar; het inconsequente in zijn gedrag werd weggeredeneerd doordien men al zijne handelingen allegorisch opvatte, hetgeen des te gemakkelijker viel daar ook de Koran en de Overlevering allegorisch verklaard werden. De geboden

¹ Dit volk, dat vroeger talrijker was, telt thans nog 140,000 zielen.

van het Islamisme worden door de Druzen niet erkend, maar Hamza heeft daarvoor zeven andere in de plaats gesteld en aldus (niet in logische volgorde) geformuleerd: de eerste en grootste plicht is waarheid spreken; de tweede, waken voor de algemeene veiligheid; de derde, het vroegere geloof afzweren; de vierde, zich volkomen afscheiden van de duivels en van degenen, die in dwaling verkeerden; de vijfde, erkennen, dat God ten allen tijde één was, is en zijn zal; de zesde, tevreden zijn met hetgeen God doet; de zevende, zich aan Zijne bevelen onderwerpen, zoowel in voor- als in tegenspoed. Aan zuiverheid van zeden en aan getrouwheid in het huwelijk hecht de sekte eene zeer hooge waarde.

Anders ontwikkelden zich de Oostelijke Ismaëlieten of Assassijnen. Met hen vergeleken, die een rijk van roovers en moordenaars stichtten, dat twee eeuwen bestond, zijn alle andere geheime genootschappen slechts proefnemingen, die niet tot rijpheid gekomen zijn, of mislukte navolgingen.

In de elfde eeuw leefde te Rei in Perzië een zekere Hasan-Çabbâh.¹ Zijn vader was een ijverige Sjîet, die tot de sekte der zoogenaamde twaalvers, dat is van degenen, die twaalf imâms erkennen, behoorde; maar daar hij veel van zijne vijanden te lijden had, nu eens van ketterij, dan weder van ongeloof en atheïsme beschuldigd werd en aan menig gevaar was blootgesteld, zoo zocht hij zich van de verdenking, die op hem rustte, te zuiveren, door zijn jongen zoon Hasan naar de school van Nisâboer te zenden, aan wier hoofd toen een om zijne geleerdheid en orthodoxie beroemde, meer dan tachtigjarige leeraar stond. Orthodoxe leeraars vormen evenwel niet altijd orthodoxe leerlingen; dit bleek ook in dit geval, want van de drie beroemdste leerlingen, die uit deze school zijn voortgekomen, waren twee alles behalve rechtzinnig. Zij waren boezemvrienden en heetten Nizâm-al-molk, Omar

¹ Eigenlijk Hasan ibn-Çabbâh, maar de Perzen laten gewoonlijk het *ibn* weg. Çabbâh was de naam van een zijner voorouders.

al-Chajjâmî en Hasan-Çabbâh. De eerste werd een ervaren minister onder de Seldjoekiden; — de tweede, een der grootste mathematici, wiens algebra in onzen tijd is uitgegeven en zeer hoog geschat wordt, maar die tevens Perzische versjes gemaakt heeft, waarin hij met de leer, niet alleen der dweepers en mystieken, maar ook met die van den Koran, zoo meedoogenloos den spot drijft, dat men hem den Voltaire van het Oosten genoemd heeft; — de derde eindelijk werd de stichter van de sekte der Assassijnen, de gezworene vijanden van het Islamisme.

De algemeene meening was, dat, wie in de school van Nisáboer zijne opleiding ontving, niet alleen van zijn eeuwig heil, maar ook van zijn aardsch geluk zeker zijn kon. Eens herinnerde Hasan zijne beide vrienden daaraan, en zeide toen: "Er is dus alle kans, dat een van ons drieën het in de wereld ver brengen zal; laat ons daarom elkander beloven, dat degene, wien het beste lot te beurt valt, de beide anderen in zijn geluk zal doen deelen." De belofte werd aangegaan. Jaren verliepen en de gelukkige was Nizâm-al-molk. Na verscheidene mindere betrekkingen in den staatsdienst bekleed te hebben, verkreeg hij onder den sultan Alparslân den eersten post van het rijk, dien van vezier. Zijn vroegere medescholier, Omar al-Chajjâmî, vervoegde zich het eerst bij hem. De vezier ontving hem met de grootste eerbewijzen, herinnerde hem zelf aan de gedane belofte en bood hem een ministerie aan; maar de mathematicus bedankte voor die eer en verlangde niets anders dan een ruim inkomen, dat hem in staat zou stellen, rustig en ongestoord voor de wetenschap te leven. Het spreekt van zelve, dat hem zijn wensch werd toegestaan. Geruimen tijd later, toen Meliksjàh, onder wien Nizâm-al-molk vezier bleef, op den troon was gekomen, kwam ook de veel eerezuchtiger Hasan-Çabbâh aan het hof, en herinnerde den vezier met harde woorden aan de belofte, die hij thans scheen vergeten te hebben. Nizâm-al-molk voldeed zijn verlangens: hij bezorgde hem een rijk bezoldigden post, die hem met den sultan in dagelijksche aanraking bracht. Spoedig verkreeg Hasan op

dien vorst een grooten invloed en hij gebruikte dien ten koste van den vezier, wiens plaats hij wilde innemen. Hij zocht zijne eerlijkheid verdacht te maken en eens, toen de sultan van den vezier eene balans van de inkomsten en uitgaven van den Staat verlangd had, en deze daarop geantwoord had, dat hij daartoe meer dan een jaar zou noodig hebben, beloofde hij, het verlangde binnen veertig dagen te leveren, wanneer de sultan gedurende dien tijd al de beambten der rekenkamer te zijner beschikking stelde. De sultan deed het, en de balans werd werkelijk binnen den bepaalden tijd voltooid. Nizâm-al-molk voorzag zijn val, en nam, om dien te verhoeden, tot een oneerlijk middel zijne toevlucht. Het gelukte hem, heimelijk eenige bladen uit den staat te doen wegnemen. De sultan, toen hij de papieren inzag, bemerkte spoedig, dat de balans niet in orde was; hij verweet het Hasan, die, daar hij zelf de reden niet vermoedde, geen antwoord geven kon, en Nizâm-al-molk wist nu van zijne aanvankelijke overwinning zoo handig partij te trekken, dat Hasan in ongenade viel, het hof verlaten en zich verbergen moest, ten einde aan de nasporingen van den vezier, die hem naar het leven stond, te ontsnappen. In het huis van een zekeren Aboe-'l-Fadhl, die te Ispahan woonde, vond hij eene schuilplaats. Hij was onuitputtelijk in klachten, in verwenschingen tegen den sultan en den vezier. "Had ik slechts twee trouwe vrienden tot mijn dienst," riep hij eens uit, "dan zou ik spoedig aan de macht van dien Turk en van dien boer ¹ een einde maken!" Zijn gastheer meende, dat hij krankzinnig geworden was; hij begreep niet, hoe iemand met gezonde hersenen op het denkbeeld komen kon, zich met twee helpers tegen den machtigen sultan Meliksjàh te verzetten, wiens rijk zich van Antiochië tot Kásjar uitstrekte. Hij zeide niet wat hij dacht, maar zette zijn vriend 's morgens en 's middags kalmeevende spijsen en dranken voor. Hasan gebruikte hetgeen voor hem stond, zonder er aanmerking op te maken. — Twintig jaren later, toen Hasan

¹ Van den sultan en van den vezier.

in 't bezit der vesting Alamoet was, toen de vezier Nizâm-al-molk onder de dolken zijner sluipmoordenaars was gevallen, toen de sultan Meliksjâh weinigen tijd later ten grave was gedaald en het rijk aan regeeringloosheid ten prooi was, bevond zich Aboe-'l-Fadhl als een der ijverigste aanhangers van Hasan op Alamoet. "Welnu," zeide toen Hasan eens tot hem, "wie van ons beide was waanzinnig, ik of gij? Wie van ons beide had het meest behoefte aan de kalmeerende dranken en spijsen, die gij mij te Ispahan hebt voorgezet? Gij ziet, hoe ik mijn woord gehouden heb, zoodra ik twee getrouwe vrienden gevonden had!"

Hasan, die, niettegenstaande zijne opvoeding in eene orthodoxe school, een ijverig Ismaëliet, een twaalver, gebleven was, maakte nu kennis met iemand, die in de leer, zooals zij in de loge te Caïro werd onderwezen, was ingewijd. Hij disputeerde gedurig met hem, maar de rede-neeringen van zijn tegenstander trokken hem toch zoozeer aan, dat, toen hij gevaarlijk ziek was geworden, hij bij zich zelve zeide: "De leer van dien man is de ware; alleen mijne dweepzucht heeft er mij toe gebracht, dat ik ze niet als zoodanig heb willen erkennen, en nu loop ik gevaar te sterven zonder tot de kennis der waarheid gekomen te zijn." Toen hij hersteld was, liet hij zich in het genootschap inwijden, was weldra met al de geheimen van het stelsel bekend, en begaf zich vervolgens, op aanraden van een dât, naar Egypte. De vorst, die toen over dat rijk regeerde, al-Mostançir, uit het geslacht der Fatimiden, overlaadde hem met eerbewijzen (want men wist reeds in Egypte, dat hij een man van groote talenten was), maar liet hem, misschien uit voorzichtigheid, niet in zijne tegenwoordigheid komen. Bijna anderhalf jaar bleef Hasan in Egypte; toen mengde hij zich in een twist over de troonsopvolging, haalde zich daardoor de vijandschap van den bevelhebber van 't leger op den hals en werd op een schip gebracht, dat naar de Barbarijsche kust onder zeil ging. Nauwelijks was men op zee of er ontstond een geweldige storm. Allen waren radeloos behalve Hasan, die den storm met de grootste kalmte be-

schouwde, en die, toen iemand hem naar de reden zijner bedaardheid vroeg, ten antwoord gaf: "Onze heer ¹ heeft mij beloofd, dat mij geen onheil zal overkomen." Weinige oogenblikken later bedaarde de storm, en van dien tijd af aan hadden de matrozen zooveel eerbied voor Hasan, dat zij zijne getrouwe leerlingen werden. De wind bleef evenwel uit het westen waaien in plaats van uit het oosten, en dreef het schip, niet naar de kust van Barbarijë, maar naar die van Syrië. Daar ging Hasan aan land, keerde naar Perzië terug, wierf overal aanhangers en kwam eindelijk bij de vesting Alamoet, het adelaarsnest, ² het grootste en sterkste van een vijftigtal kasteelen, die in het district Roedbâr, ten noorden van Kazwîn, lagen. Gedeeltelijk door list, gedeeltelijk door geweld, maakte hij zich in het jaar 1090 van die vesting meester, en zij werd het middelpunt zijner macht.

In de verborgenste geheimen der loge van Caïro ingewijd, had Hasan tot stelregel: "Niets is waar en alles is geoorloofd," tot doel, het stichten van een Staat in den Staat; maar hij had te veel onderzanding en menschenkennis om openlijk voor zijne gevoelens uit te komen. De Muzelmansche wereld was het hierin eens, dat de opperheerschappij aan den imâm-chalief, den paus-keizer, toekwam; zij was slechts verdeeld omtrent de vraag, welk geslacht op die waardigheid recht had. Hasan was dus genoodzaakt, in den naam van een Chalief te handelen en hij deed het. Terwijl hij zich als zeer vroom voordeed, wierf hij schijnbaar aanhangers voor den Fatimide al-Mostançir, den Chalief die te Caïro resideerde. Een vorstelijken titel nam hij volstrekt niet aan: hij was louter grootmeester der orde, en liet zich onze heer, of ook wel de Sjaich van het gebergte noemen, ³ de grootmeester van het gebergte, want de naam Sjaich, dien thans nog

¹ Onder deze benaming verstaan de Ismaëlieten niet God, maar den grootmeester der orde.

² Alamoet is eene samentrekking van de twee Perzische woorden *alah amoet*, *het nest van den arend*, aldus genoemd omdat werkelijk arenden daar een nest gehad hadden.

³ In de Middeleeuwen vertaalden de Fransche kruisvaarders deze benaming met *le vieux de la montagne*.

de hoofden der Arabische stammen en die der religieuse orden dragen, beduidt niets anders dan opperhoofd, oudste (omdat het opperhoofd gewoonlijk een bejaard man is). Zijn rijk was ook geen gewoon rijk, zooals dat der Fatimiden, maar eene orde, eene broederschap, die eene eigenaardige inrichting had. Onder den grootmeester stonden de groot-dâis, zijne stadhouders in de drie provinciën (Djebal, Koehistân en Syrië), waarin de orde machtig werd. Onder deze stonden de dâis, de gewone wervers, de ingewijde meesters. Dan volgden de gezellen (reffik), die, door trapsgewijze inwijding, op den weg waren om meester te worden. Den vijfden rang bekleedden de fidâis, de uitvoerders van de bevelen der hoofden, de moordenaars, die zelve den dood gewijd waren. Naar hen heeft de orde in het Westen de benaming van Assassijnen ontvangen. De fidâis moesten namelijk de tyrannen, de vijanden der orde, vermoorden; maar daar zij, als zij dat deden, gewoonlijk gevat en op de wreedste wijze om het leven gebracht werden, zoo werden zij op eene geheel bijzondere manier op den martelaarsdood voorbereid. De grootmeester of de groot-dâi noodigde den krachtigen, vastberadenen jongeling, die waardig gekeurd was, tot fidâi te worden ingewijd, ter maaltijd, en bedwelmde hem door hem het zaad en de bladeren van de hasjtsj, eene plant die met onzen hennep de grootste gelijkheid heeft, te doen kauwen, of door hem een daaruit bereiden drank te doen drinken. Was de jongeling bedwemeld, ondervond hij de genoegelijke gewaarwordingen, die het gebruik van de hasjtsj verschaft, dan werd hij overgebracht naar een door hooge muren ingesloten tuin, die te Alamoet was. Die tuin was een waar Oostersch paradijs; alles was er even bekoorlijk; midden tusschen bloembedden, schaduwrijke lanen, rozenpriëlen, wijngaardranken en murmelende beekjes stonden luchtige zalen en porceleinen kiosken, versierd met Perzische en Grieksche tapijten, en in die zalen en kiosken waren beeldschoone, zwartoogige meisjes, die aan den aanstaanden fidâi, zoodra hij ontwaakt was, de vurigste wijnen in gouden, zilveren of kristallen bekers aanboden. Intusschen vermengden

zich de smeltende tonen der snaren met het gezang der vogels; alles ademde genoeg, zinnelijkheid, wellust. Was eindelijk op de overmaat van genot eene sluimering gevolgd, dan werd de jongeling weder naar de zaal overgebracht, waar zijn meester zich bevond, die hem dan verzekerde, dat hij hem niet verlaten had, alleen in den geest in het Paradijs geweest was en daar een voorsmaak van de zaligheden genoten had, welke voor diegenen zijn weggelegd, die hun leven voor het geloof en voor hunne opperhoofden bereidwillig opofferen. Op die wijze lieten zich de misleide jongelingen tot blinde werktuigen van moord inwijden, en zochten begeerig naar de gelegenheid om hun aardisch leven in de waagschaal te stellen, ten einde het eeuwige deelachtig te worden. Wat Mohammed aan de geloovigen in den Koran beloofd had, maar wat aan velen slechts een schoonen droom of eene zinnebeeldige voorstelling toescheen, hadden zij reeds inderdaad genoten, en dat voorbijgaande, kortstondige genot in een altijddurend te veranderen, was sedert het doel van hun streven.

Van het gebruik van de hasjísj ontvingen de fidâís den naam van hasjísjin; in den mond der Fransche kruisvaarders werd dit assassin; vandaar de benaming der orde, de Assassijnen; vandaar ook het gebruik van assassin in de algemeene beteekenis van moordenaar.

Op den zesden trap der orde stonden de lâqik; het schijnen diegenen geweest te zijn, die bestemd waren, eenmaal fidâi te worden. Op den zevenden trap eindelijk stonden de leeken, de geloovigen, het volk, de massa.

De trappen der inwijding waren ongeveer dezelfde als in het stelsel der overige Ismaëlieten, met dit onderscheid evenwel, dat Hasan ze tot hun oorspronkelijk getal, zeven, terugbracht. De macht der orde steunde voornamelijk op twee zaken: het bezit van kasteelen en de dweeppzucht der fidâís. Overal waar zij konden, maakten de Assassijnen zich van de vestingen meester en bouwden nieuwe in het gebergte; van het gebergte uit beheerschten zij dan de vlakten. De dweeppzucht der fidâís kende geene grenzen; door de vijanden der orde te vermoorden, meenden zij een voortreffelijk werk te verrichten en den

hemel te verdienen. Hunne moeders verkeerden in denzelfden waan. Zoo hadden eens acht fidâ's bevel ontvangen, den vorst van Mosoel, een der machtigste vijanden der orde, te vermoorden. Als derwîsjen verkleed, wachtten zij hem in de moskee op en vielen hem aan. Door zijn maliënkolder beschermd, verdedigde de vorst zich eenigen tijd en hieuw drie der moordenaars neder; maar eer zijne lijfwacht hem te hulp kon komen, had hij eene doodelijke wonde ontvangen, waaraan hij nog denzelfden dag stierf. De overige Assassijnen werden door het volk afgemaakt, met uitzondering van een enkelen, wien het gelukte te ontsnappen. Zijne moeder nu had eerst gehoord, dat de vorst van Mosoel vermoord en dat al de acht fidâ's om het leven waren gebracht. Uit vreugde blankette zij zich en trok hare fraaiste kleederen aan; maar toen zij haren zoon zag terugkomen, sneed zij zich de haren af en maakte haar gezicht zwart, zoo bedroefd was zij dat hij niet als martelaar gestorven was.

Uiterst talrijk zijn de moorden door de orde gepleegd; de aanzienlijkste mannen werden hare slachtoffers, zoowel onder de Mohammedanen als onder de kruisvaarders, ofschoon zij met de laatsten soms in eene vriendschappelijke betrekking stond. Hare manier om zich van hare vijanden te ontslaan was overigens niet vreemd. Mohammed zelf had reeds zoo gehandeld, al was het dan ook bij uitzondering,¹ en wie eenigszins met de geschiedenis der zestiende eeuw bekend is, weet dat het stelsel der Assassijnen ook in Europa is toegepast. Dat evenwel de orde niet alleen op die wijze haar doel wist te bereiken, blijkt uit het geval van Fachr-ad-dîn Râzî. De benijders van dezen theoloog en rechtsgeleerde hadden uitgestrooid, dat hij heimelijk de leer der Ismaëlieten was toegedaan; daarom besteede hij eens den kansel te Rei, beschimpte de Ismaëlieten en voer allerhevigst tegen hen uit. De grootmeester zond dadelijk een fidâ naar Rei, die zich als een student voordeed en zeven maanden lang de lessen van den leeraar

¹ Zie bl. 44 en 45.

bijwoonde, zonder gelegenheid te vinden, zijn last te volvoeren. Eindelijk nam hij het oogenblik waar, toen de leeraar alleen in zijn studeervertrek was. Hij sloot de deur, wierp Râzî op den grond en zette hem zijn dolk op de borst. "Wat wilt gij dan van mij?" vroeg Râzî. — "Ik wil u buik en borst openrijten." — "Waarom?" — "Omdat gij openlijk, op den kansel, van de Ismaëlieten kwaad gesproken hebt." De leeraar smeekte den jongeling, zijn leven te sparen; hij wilde plechtig zweren, zeide hij, dat hij nooit meer op de Ismaëlieten smalen zou. "Ik weet wat dat beduidt," antwoordde de fidâf; "als ik weg ben, dan zult gij door kunstige uitlegging bewijzen, dat uw eed niet verbindend is." De leeraar zwoer, dat hij dat niet zou doen, en dat, als hij zich aan meened schuldig maakte, die door niets zou kunnen verzoend worden. Toen liet de fidâf hem los en sprak: "Ik had geen bevel, u te dooden; anders zou ik niet in gebreke gebleven zijn het te doen. Zie hier wat ik in last heb u te zeggen: Mohammed, de zoon van Hasan,¹ groet u, en verzoekt u, hem op zijn kasteel een bezoek te brengen. Wij zullen u daar met de grootste eerbewijzen ontvangen. Wij verachten, zegt de grootmeester, het gepraat van het gepeupel; maar gij, een leeraar van naam, zult ons niet smaden, want uwe woorden dringen door tot in de harten; zij blijven, zooals de letters die de graveur op den steen schrijft." Râzî antwoordde, dat het hem onmogelijk was, naar Alamoet te gaan, maar dat hij in het vervolg zich geen woord meer tegen den heer van dat kasteel zou laten ontvallen. Toen haalde de fidâf driehonderd dukaten uit zijn gordel te voorschijn, legde die neder en zeide: "Hier is uw jaargeld; volgens het besluit van den raad zult gij elk jaar dezelfde som ontvangen. Ik laat ook voor uwe bedienden twee kleedingstukken uit Jemen hier, die de grootmeester u zendt." Op hetzelfde oogenblik was hij verdwenen. De leeraar nam de kleederen en het goud, en gedurende vier of vijf jaren ontving hij regelmatig dezelfde som. Zijne gezindheid was nu

¹ Mohammed II, de vijfde grootmeester.

veranderd. Vroeger was hij gewoon, zoo dikwijls hij bij het behandelen van een twistpunt de Ismaëlieten noemde, zich aldus uit te drukken: "Wat ook de goddeloozen zeggen mogen, God vervloeke en verdoeme hen!" Maar sedert hij in het genot van het jaargeld was, zeide hij altijd bij zulke gelegenheden kortaf: "Wat ook de Ismaëlieten zeggen mogen," en aan een zijner leerlingen, die hem naar de oorzaak van deze veranderde uitdrukking vroeg, gaf hij het dubbelzinnige antwoord: "Men kan de Ismaëlieten niet vervloeken, want hunne bewijzen zijn te overredend en te snijdend."

Uiterlijk onderscheidden de Assassijnen zich niet van de Muzelmanen; zij namen zelfs de geboden der Wet met de grootste stiptheid in acht; onder het bestuur van Hasan, den stichter der orde, dronk niemand wijn; alle Assassijnen waren voorbeelden van ingetogenheid, en Hasan zelf was zoo streng, dat hij iemand, die te Alamoet op de fluit had gespeeld, met altijddurende ballingschap straffe. De hoofden hadden ook nooit vrouwen bij zich; zij leefden in het celibaat. Bij verloop van tijd hield evenwel die ingetogenheid op. De Ismaëlieten geloofden, dat, wanneer de imâm, wiens wervers de grootmeesters waren, eenmaal verscheen, hij hen van het opvolgen der geboden der Wet zou ontslaan. Toen men nu evenwel te vergeefs naar de komst van den imâm uitzag, waagde het de vierde grootmeester, Hasan II, de rol van werver of voorlooper met die van den verwachten imâm te verwisselen. De omstandigheden waren gunstig. De macht der orde was in verscheidene provinciën zeer groot; Hasans vader en grootvader waren reeds vóór hem grootmeesters geweest, zoodat men aan het bestuur van het geslacht gewend was geraakt;¹ Hasan zelf, die diep doorgedrongen was in het stelsel der Ismaëlieten en daarbij nieuwe leerstellingen gevoegd had, was door zijne zachtheid, welsprekendheid en geleerdheid zeer geacht en bemind. Hij kon het dus wagen, den grooten stap te doen, en hij deed het; evenwel niet op eens, maar

¹ Uit het geslacht van den stichter der orde is na hem niemand grootmeester geweest; zijn opvolger was Buzurg-Umid.

trapsgewijze. In den zomer van het jaar 1164, gedurende de maand Ramadhân (die waarin men vasten moet), deed hij een kansel opslaan op het plein dat onder de muren van Alamoet lag, maar liet dien, in strijd met het Muzelmansche gebruik, niet in de richting van Mekka plaatsen, en riep vervolgens zijne getrouwen tegen den zeventienden Ramadhân bijeen. Op dien dag beklom hij den kansel. Hij had, zeide hij, heimelijk een geschrift van den imâm ontvangen, waarvan de inhoud deze was: de imâm heeft de poorten zijner barmhartigheid voor ulieden en uwe voorouders geopend; hij zendt u zijne vergiffenis; hij benoemt u tot zijne dienaars, zijne uitverkorenen; hij ontslaat u van de lastige verplichtingen der Wet en doet u tot de opstanding komen. (Het woord opstanding vatten namelijk de Ismaëlieten zoo op, dat het den dag van de openbaring van den imâm en van zijne leer aanduidt.) Vervolgens deed de grootmeester tafels opslaan, en noodigde het volk uit, de vasten te eindigen. Gaarne werd aan die uitnoodiging voldaan; men at, men dronk wijn, en een talrijk orkest liet zich hooren. Van dien tijd af aan werd de zeventiende Ramadhân, die het feest der opstanding genoemd werd, de groote feestdag der Assassijnen en het begin hunner jaartelling; de geboden van den Koran werden als opgeheven beschouwd, zoodat men niet meer behoefde te bidden of te vasten, en vrijheid had, wijn te drinken en varkensvleesch te eten. De afschaffing dier geboden heeft natuurlijk de orthodoxe Muzelmannen, de eenigen (als men de onvolkomen onderrichte Christelijke kroniekschrijvers der Middeleeuwen uitzondert) door wie wij de Assassijnen kennen, in de hoogste mate geërgerd. Of zij evenwel het recht hadden, de Assassijnen zoo te beschimpen als zij doen, mag betwijfeld worden; een hunner althans heeft deze merkwaardige woorden: ¹ "De Ismaëlieten beschouwen het gebod, God vijfmalen in de vier-en-twintig uren te aanbidden, louter als een vorm. Volgens hunne leer moet men met het hart altijd met God zijn, en moet

¹ Djowainî in het *Journ. asiat.*, V^e série, XV, p. 209.

men zijne ziel altijd naar de godheid richten; dit is, zeggen zij, het ware gebed." Zeker is dit eene opvatting van het gebed, die van den werktuigelijken lippendienst der orthodoxen hemelsbreed verschilt; maar berichten als dit, die de orthodoxe kroniekschrijvers zich soms laten ontvallen, zouden er ons toe brengen, in de groote meerderheid der Ismaëlieten — welke ook de gevoelens der weinige hoofden mogen geweest zijn — eer eene mystieke sekte dan een verbond van vrijdenkers te zien.

Korten tijd daarna beweerde Hasan II imâm te zijn en van de imâms, de Egyptische Fatimiden, af te stammen. Om dit waarschijnlijk te maken, werden er verscheidene fabelen in omloop gebracht. Zijn plan gelukte: hij werd door de zijnen als imâm erkend, en geruimen tijd bleef ook de leer der Assassijnen zooals hij die geregeld had; maar zij gaf aan de Muzelmannen zooveel aanstoot, dat de grootmeester Hasan III het geraten vond, het Islamisme (en wel in zijn strengsten vorm) te herstellen, en de boeken, die de stichter der orde vervaardigd had, benevens de geheime reglementen der orde, in tegenwoordigheid der voornaamste Muzelmansche godgeleerden te verbranden. Onder zijn bestuur werd er ook geen moord gepleegd; maar of hij in alles volkomen oprecht was, mag betwijfeld worden; zooveel is althans zeker, dat later, na de inneming van Alamoet, de boeken van den stichter der orde teruggevonden zijn, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat Hasan III bij zijn autodafé of andere boeken dan de aangeduide verbrand heeft, of afschriften in plaats van de oorspronkelijke stukken. Na zijn dood keerde daarenboven de orde tot de vroegere leer terug, en eerst door Hoelagoe, den vorst der Mongolen, die Alamoet innam, verloor zij, na bijna twee eeuwen bestaan te hebben, overal hare macht. Als sekte bleven evenwel de Ismaëlieten bestaan, en er zijn van hen nog overblijfsels zoowel in Perzië als in Syrië; maar het is eene sekte zooals elke andere; zij maakt geene aanspraak op heerschappij, en zelfs de herinnering aan de macht, die zij eenmaal bezat; schijnt bij haar uitgewischt.

X.

HET ÇOEFISME.

Mysticisme vindt men in alle landen, zoodra zich onder een volk een dieper gemoedsleven ontwikkelt; maar vooral aan het Oosten is het eigen en nergens bloeit het weliger dan in Indië. Het bewustzijn van het oneindige in den mensch brengt den Indiër er toe, zich daarin ten eenenmale te verdiepen, zoodat het bijzondere en eindige voor hem verdwijnt, en om daartoe te geraken staart hij onwrikbaar op één punt en geeft zich aan de volkomenste apathie over.

Gewoonlijk sluit zich het mysticisme aan een positieven godsdienst aan; maar de eene leent er zich meer toe dan de andere; de eene wekt meer dan de andere het gevoel op, stemt meer overeen met de stellingen, waartoe het consequente mysticisme door overdenking gekomen is. In beide opzichten is de Koran weinig geschikt om met het mysticisme ineen te smelten. In plaats van een gemoedsleven te ontwikkelen en den mensch tot eene vereeniging met God in zijn eigen binnenste op te wekken, bepaalt hij er zich veeleer toe, een aantal godsdienstige gebruiken en zedelijke handelingen voor te schrijven,

waardoor men Gods welgevallen verwerven moet. Ook de dogmatiek van den Koran staat het mysticisme in den weg. Hij spreekt niet van een zijn van God in de wereld, niet van zijn wonen in de ziel des menschen. Het theïsme, de afscheiding van God en wereld, is in het Islamisme nog bepaalder en strenger vastgehouden dan in het Jodendom. Daarbij komt dan nog, dat de nauwkeurige beschrijving van het lot der zaligen en dat der verdoemden den mysticus verhindert, de hem eigene leer van het opgaan van het individu in God met dien positieven godsdienst te vereenigen.

Desniettemin beslaat het mysticisme in de geschiedenis van den Islam eene groote plaats. Enkele kanten van Mohammeds leer leenden er zich min of meer toe, zooals de belofte, dat de geloovigen hiernaamaals God zullen aanschouwen, en de weemoedige wijze waarop over dit vergankelijke leven, in tegenstelling van het eeuwige, gesproken wordt. Daarenboven, waar de Koran in mystieken inhoud te kort schiet, wordt dit door de Overlevering vergoed. Dat juist die uitspraken der Overlevering, waarop de mystieken zich beroepen, onecht zijn, is in dit geval van geen belang; zij zijn nu eenmaal in de groote verzamelingen, die voor authentiek gelden, opgenomen, en hebben dus gezag. Zulke mystieke overleveringen zijn b. v. de volgende spreuken, die aan Mohammed toegeschreven worden: "De geloovige is God het naast als hij bidt. — God heeft de liefde in honderd deelen gedeeld; negen-en-negentig daarvan heeft hij voor zich behouden en één aan de menschen gegeven; wat er onder de menschen van liefde is, alleen door dit ééne deel hebben zij elkander lief. — Zalig is wie mij ziet, zegt de Profeet, want die ziet God, en zalig is hij die dengenen ziet, die mij gezien heeft. — Als ik een dienaar lief heb, spreekt God, word ik zijn oog, oor en mond, zoodat hij door mij ziet, hoort en spreekt. — Op het hart der geloovigen zit God uitgespreid als op zijn troon. — Zijne geloovigen bemint God meer dan de moeder die zich over haar kind erbarmt. — Aarde en hemel, spreekt God, begrijpen mij niet, maar het hart van mijn geloovigen begrijpt mij."

Of evenwel het mysticisme uit den boezem van het Islamisme zelf is voortgekomen, zooals men beweerd heeft, mag te recht worden betwijfeld, want de getuigenissen, die men heeft bijgebracht, zijn te jong om gezag te hebben; zij zijn daarenboven meerendeels van mystieken, van Goefis, afkomstig, die er op uit waren, den oorsprong hunner leer, niet alleen in de eerste tijden van den Islam (zij maken Alt en Mohammed tot Goefis), maar zelfs in den aartsvaderlijken tijd (Abraham was reeds een Goeff) te plaatsen, en zij staan in boeken die meer uitmunten door dichterlijke wonderverhalen dan door historische geloofwaardigheid.¹ Veel waarschijnlijker is het, dat het mysticisme uit Perzië gekomen is, waar het, door den invloed van Indië, reeds vóór de Muzelmansche verovering bestond, waar reeds vóór dien tijd het denkbeeld der emanatie en van den terugkeer van alle dingen in God heerschte, waar men zeide, dat de wereld geen uitwendig en zichtbaar bestaan heeft, dat alles wat is God is en dat er buiten God niets is.²

Desniettemin is het niet onbelangrijk iets te weten van datgene, wat omtrent de eerste mystieken verhaald wordt, want al moeten wij aarzelen, het als bewezene waarheid aan te nemen, zoo kunnen wij toch daaruit zien, hoe de mystieken zelve een historischen grondslag aan hunne denkbeelden hebben willen geven.

Eene vrome vrouw, Râbia genaamd, naar wier graf, op een berg ten oosten van Jeruzalem, men in de Middeleeuwen bedevaarten deed, bekleedt, volgens de Goefis, onder de oudste mystieken de eerste plaats.

¹ Ik ben het op dit punt geheel eens met de Saey in zijne recensie van Tholucks *Sufismus* (in het *Journal des savants*, 1821), en wanneer Tholuck (*Blüthensammlung aus der Morgenländischen Mystik*, p. 35) daartegen inbrengt, dat eenige der trekken van mysticisme, die hij had medegedeeld, toch ook bij geloofwaardige geschiedschrijvers, zooals Ibn-Challikân, staan, dan vergeet hij, dat de bedoelde artikels van dien schrijver (zooals dat over Râbia) juist uit boeken der Goefis geput zijn.

² Ook dit is de Saey's meening, en Trumpp zegt (*Zeitschr. der Deuts. Morgenl. Gesells.*, XVI, p. 244): "Dass der Sufismus ein *indisches* Produkt ist, darüber kann kein Zweifel obwalten, und noch näher bestimmt ist der Sufismus ein speciell *buddhistisches* Erzeugniss."

Wat men haar laat doen en zeggen bevat de kiem van het Goefisme in zich, d. i. van eene soort van gevoelspantheïsme, van het gemoedelijke en ontwikkelde mysticisme, dat zich pantheïstisch uit. Zoo riep zij in hare oogenblikken van geestverrukking: "Verteer door het vuur, o God, mijn naar U smachtend hart!" of maakte verzen als deze:

Ik bewaar mijn hart voor den omgang met U, o God, en laat aan degenen, die mij komen bezoeken, alleen mijn lichaam over. Mijn lichaam is dus de makker van den bezoeker, maar mijn innig beminde is de makker van mijn hart.

Toen hare vrienden haar aanspoorden in den echt te treden, gaf zij ten antwoord: "Ik ben reeds lang gehuwd en in Hem is mijn bestaan opgegaan." Een andermaal, toen men haar vroeg of zij Hem zag, als zij Hem aanbad, gaf zij ten antwoord: "Zeer zeker zie ik Hem; als ik Hem niet zag, zou ik Hem niet aanbidden." Ook gezegden, die eveneens in de Christelijke mystiek voorkomen, worden haar toegeschreven; zoo zou zij gedurende eene hevige ziekte gezegd hebben: "Eene inwendige wond in mijn hart verteert mij, die slechts door de verbinding met mijn vriend geheeld kan worden. Ik zal krank blijven totdat ik op den jongsten dag mijn doel zal bereikt hebben."

Râbia stond, volgens de Goeffs, hooger dan de beroemde mannen uit den ouden tijd, die zij tot de hunnen rekenen, zooals Hasan van Bagra¹ en Sjakik van Balch. Deze twee kwamen eens bij haar toen zij ziek was, en bij die gelegenheid zeide Hasan in berijmd proza:

"Hij is niet oprecht in zijn geloof, die de slagen van zijn Heer niet geduldig draagt."

Daarop zeide Sjakik, die hem wilde verbeteren, op hetzelfde rijm:

"Hij is niet oprecht in zijn geloof, die in de slagen van zijn Heer geen behagen schept."

Dit kwam aan Râbia te egoïstisch voor, en zij zeide nu, eveneens op hetzelfde rijm:

¹ Zie bl. 131, 132.

“Hij is niet oprecht in zijn geloof, die de slagen niet vergeet in het aanschouwen van zijn Heer.”

De zucht om aan Râbia den eersten rang onder de mystieken te verzekeren, straalt in dit verhaal duidelijk door, en het is opmerkelijk en karakteristiek, dat de Çoefis juist eene vrouw gekozen hebben om het oudste mysticisme in den Islam te vertegenwoordigen. Dat deze en dergelijke verhalen overigens weinig historische waarde hebben, blijkt b. v. ook hieruit, dat de Çoefis den beroemden Hasan van Baçra tot een hunner voorloopers maken en hem gezegden toeschrijven zooals dit: “De gezaligden zullen gedurende zevenmaal honderdduizend jaren in geestverrukking verkeeren en door het aanschouwen Zijner schoonheid door de eenheid verzwolgen worden;” — want ofschoon men de orthodoxie van Hasan in twijfel mag trekken, zoo ging hij toch van een geheel ander principe uit dan de mystieken. Voor hem was, zooals wij vroeger gezegd hebben, de vrees het beginsel der godsvrucht; vandaar dan ook zijne zwaarmoedige en sombere opvatting van den godsdienst. De mystieken daarentegen gaan natuurlijk van de liefde uit en zijn groote tegenstanders van degenen, die van de vrees uitgaan. Toen een hunner gevraagd werd, wie schandelijk was, gaf hij ten antwoord: “Degeen die God dient of uit vrees voor straf, of uit hoop op belooning;” en toen daarop de vraag volgde: “Uit welke beweegreden dient gij God dan?” zeide hij: “Uit liefde tot Hem.”

Keeren wij thans naar het gebied der geschiedenis terug, dan vinden wij, omtrent het jaar 200 der Hegira (815 n. Chr.), Aboe-Sâid ibn-abî'l-Chair als de stichter der sekte der Çoefis genoemd, die hun naam ontleenden aan het wollen kleed dat zij droegen, want çoef beduidt in het Arabisch wol. ¹

De tweede eeuw der Hegira was, zooals wij vroeger hebben aan-

¹ Er zijn vele verkeerde etymologieën van het woord *çoeft* gegeven; dat deze de ware is, blijkt hieruit, dat de Perzen dikwijls aan een derwisj of çoeft (woorden die menigmaal synoniem zijn) den naam van *pesjmineh pösj* (een in wol gekleede) geven.

getoond, de tijd eener groote religieuse beweging, en terwijl aan den eenen kant twijfelzucht en ongeloof het Islamisme tot in zijne grondslagen schokten, lag het in den aard der zaak, dat aan den anderen kant het mysticisme eene groote kracht verkreeg, dat men de wereld vaarwel zeide en zich geheel en al aan een beschouwend leven wijdde. Niettegenstaande het uitdrukkelijke verbod van den Profeet, die gezegd had: "Er zij geen kloosterleven in den Islam," stichtte dus de Pers Aboe-Saïd in Chorásán een Chánakâh, een klooster; verzamelde gelijkgezinden om zich en schreef hun kloosterregels voor. Of evenwel het geheele religieuse en philosophische stelsel van hem afkomstig is, zooals de Goefis beweren, is door Europeesche geleerden in twijfel getrokken.¹ Hoe het zij, de sekte bleef in allen gevalle niet lang binnen de grenzen van eenvoudige vroomheid en mysticisme; zij kon dat ook niet doen, daar, zooals wij vroeger opmerkten, het mysticisme te zeer in strijd is met Mohammeds koele en droge leer, en daar aan den anderen kant de zachte, gemoedelijke, gevoelvolle mystiek, gedeeltelijk van zelve, gedeeltelijk onder den invloed van vroegere stelsels, in pantheïsme overging. Het is te recht gezegd: "Wij hebben in het Goefisme eene duidelijke aanwijzing, waarheen een oorspronkelijk theïstisch systeem leiden moet. Het abstracte idee van een eenigen God, die zich met het doen en laten der menschheid niet inlaat en door een onveranderlijk noodlot alle pogingen der menschenkinderen eens voor altijd doelloos gemaakt heeft, moest noodzakelijk eene niet aan te vullen leegte in 't menschelijk hart achterlaten; deze God is aan 't menschelijk hart te vreemd, hij oefent daarop geen moreelen invloed uit, hij doodt het door zijn voor alle eeuwigheid toegedeeld lot; en het noodzakelijke gevolg was, dat het menschelijk hart hem weder afstiet en zich zelve hulp en rust zocht te verschaffen. Zoo heeft zich door het abstracte theïstische systeem van het Islamisme en zijn onbuigzaam

¹ "Il est plus que vraisemblable que l'ensemble de cette doctrine n'avait été ni professé, ni même entrevu par Abou-Saïd, fondateur de la secte." De Sacy, in het *Journal des savants*, 1821, p. 725.

godsbegrip het pantheïstische Çoefisme eene baan weten te breken; het bracht God tot zich in de natuur, veranderde hem in het abstracte begrip van het absolute zijn, en men vereenzelvigde zich met hem als gedeelte van het absolute zijn."

De Çoefis kwamen dus tot het pantheïsme, maar splitsten zich toen in twee takken, waarvan de een Bestâmî († 875), de ander Djonaid († 909) tot hoofd had. De Pers Bestâmî predikte openlijk, evenals de Mossalianen onder de Christenen der vierde eeuw, een pantheïsme, dat met den geopenbaarden godsdienst ten eenenmale onvereinigbaar was, en niemand onder de Çoefis heeft de goddelijkheid van den mensch duidelijker uitgesproken dan hij, terwijl juist de strekking van den Koran veeleer is, God tot een mensch te maken. Zoo zijn b. v. deze gezegden van hem opgeteekend: "Ik ben de grondelooze, beginlooze, eindelooze zee. — Als de menschen God denken te aanbidden, aanbidt God zich zelven." De andere sekte, die van Djonaid (ook een Pers van afkomst, ofschoon hij te Bagdad geboren was), had wel hetzelfde stelsel, maar drukte het voorzichtiger uit, en vereenigde op eene wonderlijke wijze de Muzelmansche dogmatiek met een wijsgeerig stelsel dat met het Islamisme in lijnrechte tegenstelling was. Om dit doel te bereiken nam men het middel te baat, dat ten allen tijde en in alle godsdiensten uitmuntende diensten bewezen heeft: men behield de geijkte termen, maar vatte ze in een geheel anderen zin op. Zoo ging het b. v. met het woord tauhid, dat in het Islamisme Gods eenheid aanduidt, maar dat door de Çoefis in den zin der pantheïstische eenheid gebruikt wordt. Het doel van het Çoefisme werd door Djonaid aldus bepaald: "Den geest te bevrijden van den aandrang der harts-tochten, aangenomene gewoonten af te leggen, de menschelijke natuur uit te roeien, de zinnen te onderdrukken, geestelijke eigenschappen aan te nemen, door de erkenenis der waarheid zich te verheffen en het goede te doen."

Van den beginne af aan, hebben de Çoefis het lot gehad, dat zij sedert altijd gehad hebben: droegen zij hunne leer voorzichtig voor en

bewimpelden zij die, dan werden zij als uiterst vrome menschen beschouwd, als Heiligen vereerd; deden zij dat niet, dan werden zij vervolgd en stierven soms den martelaarsdood. Zeer dikwijls gebeurde het ook, dat de orthodoxe Muzelmannen niet wisten, wat zij van de Coefis denken moesten. Dit was b. v. het geval met Hallâdj,¹ een Pers die het onderwijs van Djonaid genoten had, de kleinzoon van een Zoroastriaan, een zeer merkwaardig man, die in het jaar 922 den martelaarsdood stierf en thans voor een der grootste Heiligen onder de Coefis gehouden wordt. "Eenigen," schreef vele eeuwen na zijn dood een orthodoxe schrijver, "verheffen hem tot de wolken; voor anderen is hij een ongeloovige, een goddelooze;" — "zijne tijdgenooten," zegt een ander, "oordeelden zóó verschillend over hem, als de Joden en de Christenen over den Messias." En inderdaad, als men zijn leven bij schrijvers van verschillende richtingen leest, dan zou men, als men 't niet beter wist, geneigd zijn te denken, dat zij over verschillende personen spreken, die toevallig denzelfden naam droegen. Voor de meest ontwikkelden was hij een onwetende bedrieger, een kwakzalver, een alchimist, die het domme gepeupel wist wijs te maken dat hij soms onzichtbaar was en dan later weer uit den hemel nederdaalde. "Meermalen," zegt een zijner tijdgenooten, de beroemde letterkundige ač-Coelf,² "heb ik hem gezien en gesproken; ik heb toen bevonden dat hij een weetniet was, die zich voor een geleerde uitgaf, een slecht spreker, die zich verbeeldde een redenaar te zijn, een schurk, die vroomheid huichelde en een wollen kleed droeg." Men zegt verder dat hij zich bij de orthodoxen voordeed als hun geloofsgenoot, bij de Motazilieten als een aanhanger van hun stelsel, bij de Sjfieten als een zendeling van den Alide ar-Ridhâ. Hij hield, voegt men er bij, zich zelve voor God; in een zijner boeken had hij geschreven: "Ik heb de menschen door den zondvloed verdronken en de stammen Aad en Tha-

¹ Zijn eigenlijke naam was Hosain ibn-Mançoer.

² Zijne woorden staan bij Arîb, HS. van Gotha n°. 261, fol. 116 r°. In hetgeen hier verder staat volg ik Arîb.

moed verdelgd." Hij leerde de zielsverhuizing, want tot een zijner leerlingen zeide hij: "Gij zijt Noach," tot een ander: "Gij zijt Mozes," tot een derde: "Gij zijt Mohammed; want ik heb hunne zielen in uwe lichamen gebracht." In de oogen der alledaagsche orthodoxen ¹ is hij vooral een toovenaar, die of met hemelsche of met helsehe machten in verbond stond, want hij toonde zomervruchten in den winter en wintervruchten in den zomer; hij kon alles aan den dag brengen, wat iemand binnenshuis gedaan had, raadde zelfs ieders geheimste gedachten, en als hij zijne ledige hand in de lucht uitstak, dan was die, als hij ze terugtrok, vol geldstukken, waarop, zooals gewoonlijk, de woorden stonden: "Zeg: God is eenig." Bij diegenen die eenigszins overhellen tot de gematigde Sjiëten ² (die verscheidene punten van aanraking met de ÇoeÏis hadden) is van die goochelaarskunsten in 't geheel geen sprake. Volgens hen was de leer van Hallâdj, die hij zelf in praktijk had gebracht, dat men door onthouding, door zich alle genoegens te onzeggen en door kastijding des vleesches, langzamerhand zoo hoog kon opklimmen, dat men met de gezaligden en zelfs met de engelen gelijk stond; ging men dan op dien weg voort en bleef er niets van de menschelijke natuur over, dan ontving men den geest Gods zooals Jezus dien ontvangen had, en dan was alles wat men deed, Gods daad. De Sjiëten geven verder te kennen, dat de oorzaak dat Hallâdj ter dood gebracht werd, eigenlijk in den verbazenden invloed moest gezocht worden, dien hij op de hoogste klassen der maatschappij, op de vorsten en hunne omgeving uitoefende, en die aan anderen, en wel bepaaldelijk, zoo het schijnt, aan de orthodoxe geestelijkheid, groote bezorgdheid inboezemde. Zelfs die orthodoxen, die zich door eene zekere onbekrompenheid kenmerkten, die, zooals Gazâlî, wel een afkeer hadden van wijsbegeerte, maar toch een godsdienst van het hart verlangden, geene dorre orthodoxie zooals de groote meerder-

¹ Zie Ibn-al-Athîr (VIII, p. 92—95 ed. Tornberg), wien Aboc-'l-fedâ (II, 338 vlgg.) volgt.

² Zie Içtakhrî ed. de Goeje, p. 148—9.

heid der leeraars, hebben over Hallâdj niet ongunstig geoordeeld. Gazâlî heeft zelfs getracht, zijne gezegden: "Ik ben de Waarheid;" ¹ — "er is niets in het Paradijs dan God;" — in een gunstig licht te plaatsen, ze te verklaren door uitermate groote liefde tot God; voor hem en voor andere leeraars van groot gezag was Hallâdj een Heilige en een martelaar, terwijl daarentegen de geleerdste godgeleerden der tiende eeuw van oordeel waren, dat hij als ongeloovige, als godslasteraar, met den dood moest gestraft worden. ² Wat meer is, zelfs de grootste vereerders van Hallâdj, de Çoefis, zijn het over hem niet volkomen eens. ³ Er zijn Çoefis geweest, die betwijfeld hebben of hij wel een zuivere pantheïst was, of hij niet veeleer een numeriek pantheïsme, eene immanatie der godheid in enkele zielen geleerd heeft. Maar dit is de meening der groote meerderheid onder de Çoefis niet, en hoe hoog hij bij hen staat aangeschreven, zal het best blijken uit de wijze waarop zij zijn martelaarsdood verhalen, wanneer men die met het gewone verhaal der orthodoxen vergelijkt. Ziehier hoe het laatste luidt:

Toen Hallâdj naar Bagdad teruggekeerd was, verhaalde men dat hij dooden opwekte en dat de djinns in zijn dienst stonden, zoodat zij hem alles brachten, wat hij verlangde. Dat trok zich Hâmid aan, de vezier van den Chalief al-Moctadir, en daarom verlangde hij van den souverain, dat Hallâdj en zijne aanhangers in zijne macht zouden gegeven worden. Daartegen verzette zich de grootkamerheer Naçr, die met Hallâdj zeer ingenomen was; maar zijn invloed was geringer dan die van den vezier en derhalve werden Hallâdj en eenige zijner aanhangers gearresteerd. De laatsten erkenden op de hun gedane vraag, dat zij hun meester voor God hielden, aangezien hij de dooden opwekte; maar toen Hallâdj zelf verhoord werd, gaf hij ten antwoord: "God behoeft mij, dat ik op goddelijkheid of de waardigheid van

¹ Dit beduidt: Ik ben God.

² Zie Ibn-Challikân, I, p. 216 vlgg. ed. de Slane.

³ Zie zijn leven uit de Perzische Levens der Heiligen of *Teskiret el-auliâ*, van den Çoefi Ferîd-ed-din Attâr, bij Tholuck, *Blüthensammlung*, p. 310—327.

profeet aanspraak zou maken; ik ben een mensch, die God, den verhevenen, aanbidt." Toen riep de vezier twee kâdhîs en de voornaamste godgeleerden bijeen, en vroeg hen om een vonnis tegen Hallâdj. Zij antwoordden dat zij dat zonder bewijs en zonder de bekentenis van den aangeklaagde niet konden uitspreken. De teleurgestelde vezier deed nu Hallâdj herhaalde malen bij zich komen, maar trachtte te vergeefs hem door strikvragen de eene of andere kettersche meening te ontlokken. Eindelijk vond hij in een zijner boeken, dat iemand, die de bedevaart naar Mekka wilde verrichten, maar daarin door de eene of andere oorzaak verhinderd werd, dit doen moest: In een zorgvuldig gereinigd vertrek, dat voor ieder ander gesloten was, moest hij de gewone omgangen doen en alle verdere plechtigheden verrichten; vervolgens moest hij aan dertig weezen in dat vertrek de uitgezochtste spijsen voorzetten, hen zelf bedienen, hun kleederen vereeren en aan ieder zeven dirhems uitreiken; had hij dat alles gedaan, dan had hij iets verricht dat even verdienstelijk was als de bedevaart. Die aanstootelijke plaats toonde de vezier aan den kâdhî Abœ-Amr, die nu aan Hallâdj vroeg: "Hoe zijt gij daaraan gekomen?" Hallâdj noemde een boek van Hasan van Raçra, waaruit hij het, zooals hij zeide, had overgenomen. "Dat is een leugen, ongeloovige wiens bloed vergoten mag worden!" riep toen de kâdhî uit; "het boek, dat gij noemt, hebben wij te Mekka door een der leeraars hooren verklaren, maar wat gij geschreven hebt staat er niet in." De woorden, die de kâdhî zich in drift had laten ontvallen ("ongeloovige wiens bloed vergoten mag worden"), werden door den vezier gretig opgevangen en hij eischte nu een doodvonnis van hem. De kâdhî weigerde; hij had het, zeide hij, zóó niet gemeend; maar de vezier hield aan en verkreeg eindelijk het vonnis, dat ook door de andere aanwezige rechtsgeleerden onderteekend werd.

Te vergeefs zocht Hallâdj te betoogen dat het vonnis onrechtvaardig was. "Gij hebt geen recht," riep hij uit, "mijn bloed te vergieten. Mijn godsdienst is het Islamisme; ik geloof aan de Overlevering, waarover

ik boeken geschreven heb, die gij overal vinden kunt. Ik heb altijd de hooge voortreffelijkheid der vier imâms ¹ erkend, zoowel als die der vier eerste Chaliefen. God, God roep ik tot helper aan, opdat mijn leven gespaard blijve!" Hij werd naar de gevangenis gebracht; de vezier haastte zich de fetwâs der rechtsgeleerden aan den Chalief te doen toekomen, die verordende dat hij aan het hoofd der politie zou worden overgeleverd, dat deze hem duizend zweepslagen zou doen geven, daarna weder duizend als de dood op de eerste duizend niet gevolgd was, en dat hij hem dan moest doen onthoofden. De vezier evenwel bracht deze bevelen niet getrouw over, maar wijzigde ze aldus: "Als Hallâdj onder de zweepslagen niet sterft, houw dan eerst zijne eene hand af, vervolgens zijn eenen voet, dan zijne andere hand, dan zijn anderen voet, eindelijk zijn hoofd, en verbrand zijn lichaam."

Met bewonderenswaardige standvastigheid onderging Hallâdj zijn ijselijk lot, en toen zijn lichaam verbrand was, werd de asch in den Tigris geworpen. Maar zijne discipelen geloofden niet aan zijn dood; zij waren overtuigd dat een ander, die op hem geleek, gemarteld was, en dat hij zelf na veertig dagen zich weder vertoonen zou. Eenigen verzekerden, dat zij hem, op een ezel zittende, op den weg, die naar Nahrawân leidde, ontmoet hadden, en dat hij toen tot hen gezegd had: "Weest niet zooals die onnoozele lieden, die meenen dat ik gegeeseld en ter dood gebracht ben."

En thans hoore men wat de Coeffis verhalen:

Een ieder sprak over Hallâdj; men had de wonderen gezien, die hij gedaan had, en talloos was de menigte die hem aanhing. Hoe kon het anders? Op eene bedevaart reisde hij eens met vierhonderd Coeffis door de woestijn. Toen zeiden zijne makkers tot hem: "Er is niets te eten en wij zijn hongerig; wij moeten een gebraden lam hebben." — "Zet u neder!" antwoordde hij. Zij deden het; toen stak hij zijne hand achter zijn rug en gaf aan een ieder een gebraden lam en twee

¹ De stichters der vier orthodoxe sekten.

warne broodjes. Zij aten, maar eischten toen dadels. "Schudt mij!" zeide hij. Zij deden het en er vielen zooveel versche dadels van hem af, dat zij verzadigd werden.

Maar hij had ook benijders, vijanden; hij werd belasterd bij den Chalief en de godgeleerden van Bagdad veroordeelden hem ter dood, omdat hij gezegd had: "Ik ben de Waarheid" (d. i. ik ben God). Men verlangde van hem, dat hij zeggen zou: "Hij is God!" Hij antwoordde: "Ja, Hij is het al!"

Hij werd gevangen gezet. Den eersten nacht nadat hij in den kerker gebracht was, kwam men en vond hem niet in den kerker; den tweeden nacht kwam men en vond noch hem noch den kerker; den derden nacht was hij in den kerker. "Waar zijt gij geweest?" vroeg men hem. "Den eersten nacht," antwoordde hij, "was ik bij den Glorierijken (God), daarom zaagt gij mij niet; den tweeden nacht was de Glorierijke bij mij, daarom zaagt gij noch mij noch den kerker. Thans heeft men mij hierheen gezonden om aan de Wet te voldoen; komt en doet uw werk aan mij!"

Men verhaalt ook dat, toen hij in den kerker kwam, daar zeshonderd personen gevangen zaten. "Ik wil u vrijmaken," zeide hij tot hen. — "Waarom maakt gij u zelven niet vrij?" vroegen zij. — "Ik ben in Gods banden en heb een getrouwen makker en wachter. Wil ik, zoo kan ik de boeien met één wenk losmaken." Hij gaf een wenk en aller boeien vielen af. "Maar de poort is gesloten," zeiden de gevangenen; "hoe zullen wij naar buiten komen?" Hij gaf nog een wenk, de poorten openden zich, allen gingen naar buiten, hij alleen bleef. "Waarom gaat gij niet?" vroeg men hem. "Ik heb," antwoordde hij, "een geheim, dat ik alleen aan dengenen kan toevertrouwen, die een geheim weet te bewaren."

Den volgenden dag zeide de Chalief, toen men hem medegedeeld had wat er gebeurd was: "Hij zal onheil stichten; dat men hem ophange!"

Men vroeg hem: "Waar zijn de gevangenen?" — "Ik heb hen be-

vrijd," was zijn antwoord. — "Waarom gingt gij niet mede?" — "God is op mij vertoornd." ¹

Toen beval de Chalief hem te geeselen. Hij ontving zeshonderd geeselslagen en bij elken, dien hij ontving, hoorde men eene stem roepen: "Vrees niet, Hallâdj!"

Op den weg naar het schavot, waarheen hij nu gevoerd werd, waren honderd duizend menschen vereenigd; hij zag in de rondte en riep uit: "God! God! God! ik ben God!"

"Wat is ware liefde?" vroeg hem een derwîsj. "Gij zult het heden, morgen en overmorgen zien," antwoordde hij. ² — "Vermaak mij iets," zeide een knaap tot hem. Hallâdj antwoordde: "De menschen der wereld streven naar het doen van goede werken; streef gij naar iets, waarvan een onverdeelbaar stofje beter is dan al de goede werken der engelen en der menschen te zamen genomen, namelijk de wetenschap der ware kennis."

Den geheelen weg over danste hij en zwaaide met de handen, of-schoon hij zestien ketens te torsen had. "Wat is dat voor een gaan?" zeide men. "Ga ik niet naar mijne offerplaats?" antwoordde hij, en zong deze verzen:

Beschuldig mijn vriend niet van wreedheid!

Hij gaf mij te drinken wat hij zelf drinkt, zooals een gastheer handelt met zijn gast, ³

En toen de beker rondging, riep hij om blok en zwaard; —

Zoo gaat het dengenen die wijn drinkt met den Draak in den zomergloed. ⁴

Toen hij den voet op de trap van het schavot zette, zeide hij: "Het schavot is voor den mensch de ladder ten hemel." Daarop bond

¹ Dit ziet waarschijnlijk hierop: volgens de meening der Coefis heeft God daarom toegestaan dat Hallâdj den martelaarsdood onderging, omdat hij het groote geheim had geopenbaard door te zeggen: Ik ben God. Zie Malcolm, *History of Persia*, II, p. 400, 401.

² Hij bedoelde: Ware liefde (tot God) bestaat hierin, dat men zich lijdzaam aan alles onderwerpt, wat heden, morgen en overmorgen met mij zal voorvallen.

³ Terwijl namelijk de absolute God, die zich in individu's splitst, zich zelven opoffert.

⁴ De Draak (het teeken in den dierenriem) is hier God.

hij zijn gordel vast, legde zijn *tailesân* ¹ af, hief de handen hemelwaarts op, wendde het gezicht in de richting van Mekka en sprak eenige woorden. Vervolgens klom hij de trap op. Het volk wierp hem met steenen; geene enkele klacht ontsnapte hem; maar toen Sjibl, een Coeff, een leerling van Djonaid, hem met slijk wierp, slaakte hij een zucht. "Waarom," vroeg men hem toen, "zucht gij niet wanneer men u met steenen, en wel wanneer men u met slijk werpt?" — "Diegenen," antwoordde hij, "die met steenen werpen, weten niet wat zij doen, daarom smart het mij niet; maar Sjibl weet dat hij zondigt, zelfs als hij slechts met slijk werpt." Men kapte hem ééne hand af. Hij glimlachte en zeide: "Aan een geketenden de hand afhouden is niet moeielijk, maar de kunst zou zijn, de eigenschappen af te houden, die naar den hoogsten hemel streven." Men hieuw hem beide voeten af. Hij glimlachte weder en zeide: "Ik heb nog twee andere voeten, waarmede ik naar beide werelden reis; houdt mij die af als gij kunt!" Toen hem beide handen afgekappt waren, wreef hij zijne wangen met de bloedende stomp en vervolgens ook de armen zelve. "Wat beduidt dat?" vroeg men hem. "Ik heb," antwoordde hij, "reeds veel bloed verloren, mijne wangen zullen wel spoedig bleek worden. Ik vrees dat gij denken zoudt, dat ik uit angst bleek geworden ben; daarom wil ik met rozenroode wangen scheiden. Donkerrood is de kleur der mannen." — "En waarom," vroeg men verder, "wrijft gij ook uwe armen met bloed?" — "Ik verricht," antwoordde hij, "mijne reiniging. Wasschingen der liefde ² moeten met bloed geschieden."

Toen men hem ook de oogen had uitgestoken en eindelijk de tong wilde uitsnijden, smeekte hij nog een woord te mogen spreken en zeide, terwijl de menigte voortging met het werpen van steenen: "o God, verwerp hen niet daarom, omdat zij mij zoo veel smart aandoen! Lof

¹ Eene soort van doek die het hoofd en de schouders bedekt.

² D. i.: wanneer men de in de Wet voorgeschrevene wasschingen uit ware liefde tot God verricht.

zij U, omdat mij om uwentwil handen en voeten zijn afgekapt. Als het hoofd van den romp gescheiden zijn zal, hoop ik uw aangezicht te aanschouwen."

Zijne laatste woorden waren: "Het eenige wat de Eenige eischt, is, dat men verklare dat Hij de Eenige is."¹

Tot hiertoe het verhaal der Coeffis. Vergelijkt men het met dat der orthodoxen, dan kan het niet twijfelachtig zijn, aan welken kant de historische waarheid is, dan moet men erkennen dat de martelaarsdood van Hallâdj veeleer veroorzaakt werd door den haat, dien de vezier Hâmid tegen hem koesterde, dan door zijne kettersche, laat staan pantheïstische gevoelens. Het verhaal der Coeffis is eene legende, maar eene zeer merkwaardige legende; zij hebben zich, hetzij dan te recht of te onrecht, dien martelaar toegeëigend, hem meeningen in den mond gelegd, die in de oogen der rechtzinnigen afschuwelijk, in de hunne voortreffelijk zijn; hij is voor hen een der uitnemendste vertegenwoordigers hunner leer geworden; zij hebben in hem aanschouwelijk voorgesteld hoe de dood, en vooral een allersmartelijkste, de grootste zegening voor den Coeff is, daar zijne ziel daardoor uit haren kerker, het lichaam, verlost wordt, en de minnaar daardoor de langgewenschte, eeuwigdurende vereeniging met den geliefde (met God) verkrijgt. Om dit duidelijker in het licht te stellen, moeten wij trachten eene schets te geven van het geheele stelsel, zooals het zich zeker niet op eens, maar trapsgewijze heeft ontwikkeld.

De wereld, die, volgens de Coeffis, van alle eeuwigheid af aan bestaan heeft, is eene emanatie uit God, die overal en in alles is. Zij vergelijken de emanaties van zijn goddelijk wezen of goddelijken geest met de stralen der zon, die, zooals zij meenen, gedurig uitgeschoten en opgezwolgen worden. Naar die opzwelging door het goddelijke

¹ Dit beduiden de woorden: "Hasbo 'l-wâhid ifrâdo 'l-wâhid," en geenszins: "Die Zahlen des Einen sind die Glieder des Einen," zooals Tholuek vertaalt en 't geen onzin is. Het is eene volkomen orthodoxe formule, die, in den mond van een rechtzinnige, Gods eenheid aanduidt als het grondbeginsel van den godsdienst, maar in den mond van een Coeff de pantheïstische eenheid; zie boven bl. 213.

wezen, waartoe hun onsterfelijk gedeelte behoort, verlangen zij steeds vurig. Zij gelooven dat de ziel van den mensch en het levensbeginsel, dat in de geheele natuur aanwezig is, tot God behoort. De stof wordt door velen beschouwd als eene zinsbegoocheling; zij bestaat alleen door het licht Gods, door het levensbeginsel dat ons in staat stelt haar te zien; in zich zelve is zij niets.

Het doel van het leven moet zijn de vereeniging met God; maar dit doel kan men niet zonder een leermeester en ook niet op eens bereiken. Men moet dus, onder de leiding van een ander, verschillende trappen doorloopen. Gewoonlijk wordt hun aantal op drie bepaald, maar er zijn sekten die er meer hebben. De eerste trap heet de Wet. Dit is de inleiding in de leer van het Coefisme; de leerling staat nog geheel op de breede basis van het Islamisme; hij neemt al de voorschriften van den Koran en de Overlevering stipt in acht, verricht regelmatig de wasschingen, de gebeden enz.; God is voor hem een uitwendig, transcendentaal begrip; hij is in deze periode een orthodoxe Muzelman en wordt als een niet ingewijde beschouwd en behandeld. Die proeftijd kan langer of korter duren, naarmate de leermeester, onder wiens leiding hij zich gesteld heeft, het noodig oordeelt.

De tweede trap heet de Weg, de Methode. De Coeffi leert dat alle uiterlijke godsdienstoefening slechts schijn is; het is voor de groote massa berekend, die aan het uiterlijke hangt, maar heeft voor den wetende geene waarde. Hij leert achtereenvolgens alle dogma's van het Islamisme te verwerpen; de godsdienstige gebruiken behoeft hij niet meer in acht te nemen, want hij heeft "het werken des lichaams" verwisseld met "het werken des geestes". In deze periode, die inderdaad eene overgangperiode is van het uiterlijke tot het innerlijke, van den schijn tot het wezen, worden ook de jonge Coeffis met die schriften bekend gemaakt, die door de sekte vooral gelezen en bestudeerd worden. Maar dezen trap kan men niet bereiken zonder groote vroomheid, deugd en standvastigheid; want het zou gevaarlijk zijn, iemand te ontslaan van die gebruiken en plechtigheden, die de

zwakken in toom moeten houden, wanneer hij niet tot het bewustzijn zijner eigenwaarde en tot de kennis van God gekomen was. Derhalve is dit ook de tijd van het ascetisme; men moet trachten, geest en hart van alle zichtbare voorwerpen los te maken, ten einde tot de vereeniging met God te geraken. Daartoe zijn middelen voorgeschreven: men moet vasten en waken in stilte en eenzaamheid; men moet alle gedachten uit zijn geest bannen, ten einde tot dien staat van bewusteloosheid te komen, dien de Çoefis dood noemen. Op deze wijze komt men in die niet altyddurende, maar tijdelijke geestverrukking, die bij de Çoefis toestand (hâl) heet, en die onder het beeld van de vereeniging van den minnaar met de geliefde wordt voorgesteld. Herhaalt zich de toestand dikwijls, wordt hij perpetueel, dan is men op de standplaats (makâm) aangekomen.

De derde trap is de Zekerheid. De Çoefi heeft thans volkomen de erkentenis bereikt; wat hem vroeger transcendentaal was, is hem nu subjectief zeker. Hij heeft God in zich zelve gevonden, hij weet dat hij een deel der godheid is; zijn eigen ik en de godheid zijn identische begrippen. Hij gebruikt nog steeds Mohammedaansche zegswijzen, maar alle onderscheid van godsdienst is voor hem verdwenen, en hij ziet met dezelfde minachting op de moskee, op de kerk der Christenen en op den dêwal der Hindoes neder.

De trappen dragen in verschillende tijden en bij verschillende sekten ook andere benamingen, maar de hoofdzaak blijft dezelfde.

De invloed, dien het Çoefisme op de Muzelmansche wereld heeft uitgeoefend en die op dit oogenblik eer vermeerderd dan vermindert, is ontzettend groot. Die godsdienst der verbeelding, "die de droom is zoowel van de minst als van de meest ontwikkelden," ¹ is de godsdienst van bijna alle groote Perzische dichters geweest, die de vereeniging met den geliefde en de geestelijke dronkenschap in gloeiende liederen hebben bezongen, liederen die eene eigenaardige symbolische

¹ Malcolm.

taal hebben en die volgens den een overvloeien van zinnelijkheid, volgens den ander van enthousiastisch mysticisme.¹ Tallooze Arabische en Turksche zangen zijn de nagalm dier liederen, want niet alleen in Perzië, in Indië en in den Indischen Archipel, maar in de meest orthodoxe landen, zelfs het Muzelmansche Spanje niet uitgezonderd, heeft het Çoefisme ingang gevonden, zijn die hoog speculatieve begrippen van het oneindige door de aanhangers van een anthropomorphischen godsdienst met geestdrift ontvangen. De argeloosheid ging zoo ver, dat men, door den schijn verblind, niet vermoedde, dat het Çoefisme de gevaarlijkste vijand was, dien het Islamisme had, en toen velen het eindelijk inzagen, was het te laat, was het geloof aan Mohammeds leer te zeer ondermijnd dan dat redding en herstel nog mogelijk zouden geweest zijn.

¹ Voor den psycholoog, die weet hoe nauw mystieisme en zinnelijkheid met elkander verwant zijn, hoe beide woorden dikwijls slechts verschillende benamingen zijn voor dezelfde zaak, bestaat het onderscheid niet.

XI.

DE ISLAM IN HET WESTEN.

Verplaatst men zich uit het Oosten, zooals het in de Middeleeuwen was, naar het Westen, naar Marocco en Spanje, dan verlaat men het woelige tooneel van godsdiensttwisten en godsdienstoorlogen, om zich naar landen te begeven, waar kalmte en rust heerschten op het gebied van den godsdienst, waar het echte oude geloof in eere werd gehouden, waar de stoute stellingen, die te Bagdad of in Perzië werden verkondigd, onbekend waren, waar zij een heiligen afschuw wekten, als soms de een of andere pelgrim, die daarvan gedurende zijne bedevaart eenige oppervlakkige kennis had opgedaan, er na zijne terugkomst iets over mededeelde. Voor die pelgrims zelve was de vrijheid van denken en redeneeren, zooals die in 't Oosten bestond, een steen des aanstoots. Zoo bezocht een vrome Spaansche godgeleerde op het eind der tiende eeuw het groote, wereldberoemde Bagdad. Toen hij teruggekeerd was, vroeg men hem of hij de bijeenkomsten der scholastieken had bijgewoond. "Ik ben er tweemaal geweest," antwoordde hij, "maar ik heb mij wel gewacht, er voor de derde maal

heen te gaan." — "Waarom?" — "Verbeeld u, bij de eerste zitting waren niet alleen Muzelmannen van alle sekten, orthodoxe en heterodoxe, tegenwoordig, maar ook ongeloovigen, Zoroastrianen, materialisten, atheïsten, joden, christenen, kortom ongeloovigen van allerlei slag. Iedere sekte had haar hoofd, waaraan de verdediging der meeningen die zij beleed was opgedragen; telkens als een der hoofden de zaal binnentrad, stonden allen eerbiedig op, en niemand ging weder zitten dan nadat die persoon plaats had genomen. De zaal was weldra opgepropt vol, en toen nam een der ongeloovigen het woord. "Wij zijn bijeengekomen om te redeneeren," zeide hij; "gij allen kent de voorwaarden; gij, Muzelmannen, zult ons met geene argumenten bestrijden, die uit uw Boek geput zijn of op het gezag van uwen profeet steunen; want wij gelooven noch aan dat boek, noch aan uwen profeet. Ieder onzer zal zich dus bepalen bij argumenten, die geput zijn uit de menschelijke rede." Die woorden werden algemeen toegejuicht, en gij begrijpt dat ik, na zulke dingen gehoord te hebben, geen lust gevoelde naar die vergadering terug te keeren. Men stelde mij voor, eene andere te bezoeken. Ik deed het, maar 't was hetzelfde schandaal."

Vele jaren later, ten tijde van Saladijn, bezocht Ibn-Djobair uit Granada het Oosten. Alles, wat hij er zag, ergerde hem in de hoogste mate. Hij was naar Hidjâz gekomen, het landschap waarin de beide heilige steden liggen, en hij schrijft (wie weet met hoe diep een zucht) de woorden neder: "Er is in Hidjâz geen godsdienst." Vele andere landen had hij doorreisid, had overal bij voorkeur op den religieusen toestand gelet, en de slotsom zijner opmerkingen was deze: "Er bestaat geen Islamisme dan in het Westen; daar buiten is niets dan ketterij en ongeloof." Slechts weinigen, die Allâh onder zijne bijzondere bescherming genomen had, zondert hij uit. En al de vorsten, al de tyrannen, die op de pelgrims belastingen legden, die de bedevaart louter als een middel tot aanvulling hunner ledige schatkisten beschouwden, doet hij eveneens in den ban; alleen de vrome, rechtzinnige Saladijn, die de belasting op de pelgrims had afgeschaft, vindt genade

in zijne oogen; maar wat vermocht die, daar hij alleen stond? Om het Oosten te bekeeren, om het voor het Islamisme te herwinnen, is er slechts één middel: het is dat het door de Almohaden, de beheerschers van Marocco en Spanje, de eenige ware geloovigen onder al de vorsten, veroverd worde. Dat verlangt dan ook Ibn-Djobair en hij verhaalt ons dat de vromen in Egypte zijn wensch deelden. Een godgeleerde had zelfs reeds eene zeer fraaie preek opgesteld, waarmede hij den vorst der Westersche geloovigen wilde verwelkomen. Jammer maar dat hij nooit in de gelegenheid geweest is, ze uit te spreken!

Ibn-Djobair had overigens gelijk; wat hij zegt, zegt hij niet uit overdreven patriotisme; het is onbetwistbare waarheid; zijne landgenooten waren inderdaad de echte orthodoxen, de uitverkorenen; geen der tallooze oostersche ketters en ongeloovigen zou dáár hebben kunnen zeggen en schrijven, wat zij in hun vaderland zeiden en schreven. Zoo is, om slechts één beroemden naam te noemen, een man als Aboe-'l-alâ († 1057), die onder de nieuwere Arabische dichters voor den grootsten na Motanabbî gehouden wordt, in het Westen ondenkbaar. Niemand zou het dáár gewaagd hebben, verzen uit te geven, zooals de zijne:

Ik verwonder mij over de Christenen, die gelooven dat God hulpeloos gesmaad en gemarteld is,

Over de Joden, die gelooven dat God behagen schept in geplengd bloed en in den geur van gebraden vleesch,

Over menschen die uit verre landen komen, om steentjes te werpen en een rotsblok te kussen.

Wonderlijk zijn zij, al die godsdiensten! Zijn dan alle menschen blind voor de waarheid? — —

Gij vertelt mij, dat, als ik langen tijd in het graf zal gerust hebben, ik weder levend worden zal,

En dat ik dan in een tuin zal wonen, waar ik lekker eten en drinken zal, omringd door zwartoogige meisjes en vlugge knapen.

Maar zeg mij dan toch eens, arme man, wat er met uwe hersens gebeurd is, daar gij zoo veel onzin vertelt. — —

De menschen bestaan uit twee klassen: de eene heeft verstand, maar geen geloof, de andere geloof, maar geen verstand.

Die verzen waren bekend genoeg, en toch werd Aboe-'l-alâ niet alleen niet vervolgd, maar hij werd hoog geëerd, ontving eene menigte vriendschapsbewijzen van de machtigste en aanzienlijkste mannen, en toen hij in hoogen ouderdom gestorven was, werden er op zijn graf niet minder dan vier-en-tachtig lijkzangen gereciteerd. Had hij te Cordova geleefd, hij ware door 't volk gesteengd geworden.

Er bestond dus in dit opzicht een zeer groot onderscheid tusschen het Oosten en het Westen, een onderscheid dat zich gemakkelijk verklaren laat, als men op het verschil der volken let. De volken van Azië, van dat werelddeel dat de wieg en bakermat van bijna alle godsdiensten geweest is, hadden, in den tijd toen zij het Islamisme aannamen, reeds een lang tijdperk van religieuse ontwikkeling achter zich, en dat Islamisme stond te laag dan dat het hun verstand, hunne verbeelding en hun hart kon bevredigen. Geheel anders was het in Afrika en in Europa, onder volken, die geene godsdiensten uit eigen boezem hebben voortgebracht, maar ze steeds aan andere hebben ontleend. Voor de onbeschaafde, halfbarbaarsche Berbers was het Islamisme, toen zij het hadden omhelsd, eene even groote zegening als het er thans eene is voor de afgodendienaars der binnenlanden van Afrika, wanneer het dáár wordt verkondigd. Het Islamisme stond zóó veel hooger dan zij, dat zij zelfs nu nog, na verloop van zoo vele eeuwen, in religieuse ontwikkeling op een veel lageren trap staan dan Mohammed en zijne vrienden in hun tijd stonden. Zij waren zoo lichtgeloovig (en zijn het nog), dat zij de eenvoudigste goochelkunsten als wonderen beschouwden (handige Arabische generaals bekeerden dan ook velen op die manier), en aan den goddelijken oorsprong van het Islamisme twijfelde onder hen niemand; hoe zouden zij de priesters hebben dur-

ven tegenspreken, zij die voor elken priester zulk een grenzenloozen eerbied koesterden? In de Berbers had dus het Islamisme een steun gevonden zooals in geen ander volk, de Spanjaarden uitgezonderd, die in blinden ijver voor Mohammeds leer de Berbers misschien nog overtroffen.

Ten tijde der Muzelmansche verovering was Spanje meer in naam dan inderdaad een christelijk land. Het is altijd het achterlijkste van alle landen van Europa geweest; nieuwe denkbeelden en voorstellingen dringen daar het laatst door, en zoo was Spanje ook onder al de provinciën van het Romeinsche rijk het langst aan het heidendom verknocht gebleven. Toen Constantijn het Christendom tot staatsgodsdienst maakte, was Spanje nog nagenoeg geheel heidensch; het was het nog gedeeltelijk in 't begin der achtste eeuw, toen de Muzelmannen het land onderwierpen, en zelfs diegenen, die Christenen heetten, wisten van hun godsdienst al zeer weinig af. Daarenboven had men het Christendom niet van een gunstigen kant leeren kennen. De ware beheerschers van het Westgothische rijk waren de bisschoppen geweest, en zij hadden den rampzaligen toestand, waarin Spanje door de Romeinsche keizers gebracht was, eer verergerd dan verbeterd, het lot der tallooze slaven en lijfeigenen niet verzacht, maar verhard, en, in plaats van voor het onderricht dier ongelukkigen en onwetenden te zorgen, hun tijd en hun ijver vooral gewijd aan gruwelijke vervolgingen der Joden. Het Christendom was dus volstrekt niet in de harten doorgedrongen, en deze omstandigheid werkte de verspreiding van 't Islamisme zeer in de hand. Vele aanzienlijken namen het aan, maar vooral onder de slaven en lijfeigenen vond het zeer gemakkelijk ingang. Het bevorderde hunne vrijlating veel meer dan het Christendom, zooals het door de bisschoppen van het Westgothische rijk was opgevat. In Alláhs naam sprekend, had Mohammed aan de slaven toegestaan, zich vrij te koopen. Aan een slaaf de vrijheid te geven was een goed werk en men kon op die wijze vergiffenis verkrijgen voor verscheidene zonden. De slavernij was verder bij de Arabieren

noch hard, noch van langen duur. Dikwijls gebeurde het, dat aan den slaaf, na eenige jaren van dienstbaarheid, de vrijheid geschonken werd, vooral als hij het Islamisme omhelsd had. Het lot der lijfeigenen, die op de landerijen der Muzelmannen woonden, verbeterde ook; zij werden eigenlijk pachters. Verder verschafte de verovering aan de slaven en lijfeigenen der Christenen een zeer gemakkelijk middel om de vrijheid te verkrijgen. Zij behoefden slechts de vlucht te nemen op het landgoed van een Muzelman en de woorden uit te spreken: "Er is geen God dan Allâh en Mohammed is zijn profeet." Van dat oogenblik af aan waren zij Muzelmannen en "vrijgelatenen van Allâh". Tallooze dienstbaren gebruikten dat middel; maar juist omdat het Islamisme vooral door de laagste en onwetendste klassen der maatschappij werd aangenomen, kreeg het, onder een volk dat buitendien, welke ook zijn godsdienst zij, bijgeloovig en dweepziek is, een karakter van fanatisme, dat het elders niet had.

Zoowel in Spanje als in Afrika werkte de manier, waarop het Islamisme door de overwonnene volken opgevat werd, op de veroveraars (eene kleine minderheid) terug. De Arabieren, zelve nog vrij lauw op het oogenblik der verovering, werden, door den invloed der Berbers en Spanjaarden, veel vaster aan het Islamisme vastgeknoot dan zulks in andere landen het geval was.

Men kan dus niet verwachten, dat de geschiedenis van den Islam in het Westen dezelfde verscheidenheid, dezelfde wrijving van meeningen en denkbeelden vertoont als de geschiedenis van den Islam in het Oosten. Evenwel, ook in het Westen hebben niet allen zich in den schoot der orthodoxie nedergelegd; ook daar hebben afwijkende meeningen zich doen gelden, al was het dan ook niet met dezelfde kracht als in Azië; daarenboven draagt daar elke groote beweging een bepaald religieus karakter en werd steeds door religieuze beweegredenen veroorzaakt. Ook in het Westen heeft dus de Islam zijne geschiedenis, die wij in korte trekken moeten schetsen.

Voorceerst zullen wij dan de aandacht vestigen op een geheel bijzon-

deren vorm van het Islamisme, of beter gezegd op een nieuwen, uit het Islamisme voortgekomenen godsdienst, die door een afstammeling van Simeon, zoo het heet, in de binnenlanden van het tegenwoordige keizerrijk Marocco gesticht werd en ruim twee eeuwen bestond.

Onder de opperhoofden, die aan den grooten opstand der Châridjieten, waarover wij vroeger gesproken hebben, ¹ deelnamen, behoorde Tarif, een man van Joodsche afkomst, uit den stam Simeon, die koning was over twee Berbersche stammen. ² Toen de Châridjieten, na eerst bijna altijd in 't voordeel te zijn geweest, eindelijk op hunne beurt verslagen werden en zich verstrooiden, begaf zich Tarif naar het landschap Temsna, zette zich daar neder en werd als koning erkend door de bevolking, die vóór hare bekeering tot het Islamisme Iacchus of Bacchus schijnt te hebben aangebeden en dien naam op Allâh overbracht. Hij zelf bleef, tot aan zijn dood toe, Muzelman; maar zijn zoon en opvolger, Qâlih, deed zich als profeet voor en stelde een nieuwen Koran op; hij vond het evenwel niet geraden, dien dadelijk bekend te maken, liet dus die taak voor zijne opvolgers over en begaf zich naar 't Oosten, na aan zijne onderdanen gezegd te hebben, dat hij de mahdî was en dat hij terug zou komen wanneer de zevende koning den troon zou beklommen hebben, om dan de aarde met gerechtigheid te vervullen.

Zijn zoon Elias bleef uiterlijk Muzelman, en eerst zijn kleinzoon, Jonas, die tegen het eind der achtste eeuw regeerde, waagde het, de nieuwe leer te verkondigen. Zij was een sterk veranderd Islamisme. Alle profeten, die door Mohammed als zoodanig erkend waren, werden ook door Qâlih erkend; maar hij had er bijgevoegd, dat hij zelf en al zijne afstammelingen, die na hem regeeren zouden, ook profeten waren. Het vasten was in eene andere maand verplaatst, want niet Ramadhân, maar Redjeb was als de maand van het vasten

¹ Zie bl. 142, 143.

² Hij was de eerste, die een inval in Spanje deed, en de stad Tarifa draagt nog zijn naam.

aangewezen; daarenboven was er nog in elke week een vastendag. De gebeden waren verdubbeld; men moest over dag vijfmaal en ook 's nachts vijfmaal bidden; het "groote feest", dat der offeranden, had op een anderen dag en in eene andere maand plaats; de wasschingen en plechtigheden bij het gebed kwamen gedeeltelijk met de Muzelmansche overeen, gedeeltelijk waren zij opzettelijk veranderd. Het openbare gebed werd niet op Vrijdag, maar op Donderdag, 's morgens vroeg, verricht. Een moëddzin of oproeper tot het gebed was er niet; men regelde zich naar het gekraai van den haan; daarom mocht men ook, behalve in geval van hooge noodzakelijkheid, geen hanen of kippen slachten en geen eieren eten. De pelgrimstocht naar Mekka werd natuurlijk door den grooten afstand zelden verricht; maar hij was niet afgeschaft, en één koning, Jonas, deed dien. Het getal van wettige vrouwen was niet op vier bepaald, zooals Mohammed gedaan had; men mocht zooveel vrouwen huwen als men kon onderhouden (de koning Jahmed had er vier-en-veertig); daarentegen was de bijslaap met slavinne, dien Mohammed had toegestaan, verboden, en zoo ook het huwelijk met nichten tot in den derden graad; men mocht verder met geene Muzelmansche vrouwen huwen, en niemand mocht zijne dochter aan een Muzelman ten huwelijk geven. De wetten waren zeer streng: wie gelogen had werd uit het land verbannen; de dief, wiens misdad bewezen was, werd ter dood gebracht; die zich aan overspel had schuldig gemaakt, werd gesteenigd.

De Koran van Çálih, die in het Berbersch geschreven was, bestond uit tachtig Soeras of hoofdstukken, die meestal den naam van een profeet droegen. De eerste was die van Job, de laatste die van Jonas. Een stuk uit die van Job is voor ons in eene Arabische vertaling bewaard gebleven, en men leest daar: "Zoolang Mohammed ¹ leefde, wandelden diegenen, die zijne makkers geworden waren, op den weg der gerechtigheid, maar toen hij gestorven was, werden de menschen

¹ Eigenlijk Mâmet, want zoo noemden de Berbers Mohammed.

bedorven. Hij liegt, die zegt dat de waarheid daar kan blijven bestaan, waar geen godsgezant is.”

Ofschoon eenige van Ğālihs voorschriften zeer willekeurig waren en alleen kunnen verklaard worden uit de zucht om den nieuwen godsdienst zooveel mogelijk van het Islamisme te doen verschillen, zoo straalt in andere de bedoeling door, het Islamisme te wijzigen naar de behoeften van het onwetende en dweepzieke volk, waarover hij regeerde. Hij wilde verder aan zijne nakomelingen de voortdurende heerschappij over de Berbers, die steeds zeer moeielijk te beteugelen en zeer democratisch geweest zijn, verzekeren, en het middel waarvan hij zich bediende om dit doel te bereiken, was uitmuntend gekozen. Aan een priester, en hoeveel te meer aan een Heilige, aan een profeet, gehoorzaamt de bijgeloovige Berber blindelings; Ğālih maakte dus de koningen tot profeten en vestigde zoo hunne macht op den stevigsten grondslag. Waarschijnlijk meende hij ook, dat de zedelijkheid onder de Berbers alleen op die wijze kon worden in stand gehouden; een heilig boek alleen was daartoe niet voldoende, en het allerminst Mohammeds Koran, die in eene taal geschreven was, die de Berbers niet verstonden, en die toch niet vertaald mocht worden. Overigens had de leer van Ğālih een zeer wreedaardig karakter en herinnert in dit opzicht aan de leer van de sekte der Chāridjieten, waartoe Ğālih, zoowel als zijn vader, oorspronkelijk behoord had. Wie die leer niet aannam, moest ter dood gebracht worden. Men leest dan ook dat koning Jonas de inwoners van 387 steden over de kling deed springen.

Lang bleven de belijders van dezen godsdienst, die onder den naam van Beregwāta bekend zijn en 25,000 ruiters in het veld konden brengen, de schrik hunner naburen. In de tiende eeuw was de koning gewoon, zijne troepen bijeen te roepen en aan te kondigen, dat hij een veldtocht ging ondernemen; dan haastten zich alle omliggende volken, hem geschenken te doen aanbieden, en hij kon zijne troepen weder naar huis zenden. Eindelijk, omtrent het jaar 1030, werden de Beregwāta door een Berberschen vorst overwonnen en gedwongen,

het Islamisme op nieuw aan te nemen. Zij kwamen echter weder in opstand, en eerst aan de Almoraviden gelukte het, hen geheel ten onder te brengen. Toen stierf hun geloof uit, dat misschien reeds geschokt was doordien zij, onder de regeering van hun zevenden koning, te vergeefs op de terugkomst van Çâlih gewacht hadden.

Ook in Spanje zijn dergelijke pogingen tot verandering van het Islamisme aangewend. Zoo ontstond er gedurende de burgeroorlogen op het eind der negende eeuw, in de streken van Badajoz en Merida, een godsdienst die het midden hield tusschen het Islamisme en het Christendom, en bestanddeelen uit beide bevatte. Nadere bijzonderheden daaromtrent worden ons evenwel niet medegedeeld, en die nieuwe godsdienst schijnt slechts een kortstondig bestaan te hebben gehad. Verder ontbrak het ook in Spanje niet geheel en al aan Sjjietische bewegingen en van tijd tot tijd vertoonden er zich sporen van het oude Arabische scepticisme. Maar die verschijnselen waren van voorbijgaanden aard; wat in dat land, onder de regeering der Omajjaden van Cordova, veel meer de aandacht trekt, is de macht der geestelijkheid (eene macht waarvan zij meermalen misbruik maakte, ten einde den Staat in beroering te brengen) en de onverdraagzaamheid der groote menigte. Ten spijt der verlichte Arabische aristocratie, ten spijt der vorsten, waaronder er verscheidene waren, die de wetenschappen met goed gevolg beoefenden en die onbekrompen genoeg dachten om aanzienlijke posten aan christenen en joden toe te vertrouwen, waren de nog altijd talrijke christenen aan menige beleediging blootgesteld; die het gepeupel hun aandeed, — dat zelfde gepeupel dat meerendeels uit afstammelingen van gewezen christenen, van renegaten, bestond. Door de geestelijkheid opgestoot, duldde het volk ook de studie van wijsbegeerte en sterrenkunde niet, daar die wetenschappen als vijandinnen van den godsdienst beschouwd werden. De grooten, die er zich op toeleiden, durfden er dan ook niet openlijk voor uit komen; zij bestudeerden ze in het geheim, en zij hadden goede redenen om voorzigtig te wezen; want werd het bekend dat iemand een sterrenkundige

of wijsgeer was, dan werd hij door het volk, voordat de vorst er iets van wist, gesteenigd of verbrand. Voor elken staatsman was het eene zaak van het grootste gewicht, dat hij de reputatie had van rechtzinnig te zijn, en bekend is de wijze waarop de beroemde Almanzor, de eerste minister onder de regeering van den onbeduidenden Hisjâm II, zich die reputatie verschafte. Hij werd voor een lauwen Muzelman gehouden en men zeide dat hij heimelijk de philosophie beoefende. Die beschuldiging moest hij van zich afwenden en koos daartoe dit middel. De vorige Chalief, Hakam II, een zeer geleerd man, had eene verbazend groote bibliotheek bijeengebracht, die werken van allerlei soort bevatte; Almanzor deed nu de voornaamste godgeleerden bij zich komen, bracht hen naar de bibliotheek, zeide hun dat hij het plan had, de boeken te vernietigen, die over wijsbegeerte, sterrenkunde en andere door den godsdienst verbodene wetenschappen handelden, en verzocht hen, die zelve uit te zoeken. Recht gaarne volbrachten zij die taak. Toen zij gereed waren, deed de minister de afgekeurde boeken in 't vuur werpen, en om zijn ijver voor 't geloof te toonen, verbrandde hij zelf er eenige. Op die wijze maakte hij zich bij 't volk zeer bemind, en ook in 't vervolg toonde hij zich als de vijand der wijsgeeren en de steun der Kerk. Hij overlaadde de godgeleerden met eerbewijzen, hoorde hunne vrome vermaningen, hoe langdradig zij soms ook waren, met onuitputtelijk geduld aan, en schreef den Koran eigenhandig af. Welke ook zijne ware gevoelens mogen geweest zijn, hij was in de eerste plaats staatsman en kende het volk waarover hij heerschte.

Het begin der elfde eeuw was de tijd eener groote verandering, zoowel in de politieke als in de religieuze denkwijze. De heerschappij der Omajjaden wankelde, was op het punt van te vallen; eene omwenteling in den maatschappelijken toestand was op handen, en ook de godsdienst was aan herhaalde aanvallen blootgesteld. De maatregelen, die Almanzor nog kort geleden tegen de wijsgeeren had genomen, hadden niet die vruchten gedragen, die de geestelijkheid er van ver-

wacht had; de vrijdenkers werden integendeel steeds talrijker. Er was eene school, die uit den boezem der geestelijkheid zelve schijnt ontstaan te zijn, en die, onder vreemdklinkende zinnebeelden, de oneindigheid van het heelal leerde; die verder beweerde, dat een godsdienst wel door bedrog of geweld opgedrongen, maar nooit door redeneering bewezen kan worden. Eene andere bestond uit natuurkundigen. Zij verklaarde alleen dan aan den godsdienst te zullen gelooven, wanneer men daarvoor mathematische bewijzen kon bijbrengen, en daar men dit niet kon, zoo beschouwde zij het Islamisme als eene dwaasheid. Eene derde school, die niet alleen uit Muzelmannen, maar ook uit christenen en joden bestond, predikte onverschilligheid onder den naam van algemeenen godsdienst, en onderscheidde zich door eene diepe verachting der dialektiek. "De wereld," heette het, "is vol van godsdiensten, sekten en wijsgeerige scholen, die elkander haten en verfoeien. Zie de Christenen! De Melkiet kan den Nestoriaan niet uitstaan, de Nestoriaan heeft een afschuw van den Jacobiet, en de een verdoemt den ander. Onder de Muzelmannen verklaart de Motaziliet dat allen, die niet denken zooals hij, ongeloovigen zijn; de Châridjiet beschouwt het als zijn plicht, de menschen van eene andere sekte te dooden, en de orthodoxe wil met geen van beide iets te maken hebben. Onder de Joden is 't hetzelfde geval. De wijsgeeren verdoemen elkander wat minder, maar zijn het met elkander niet meer eens. En als men zich afvraagt, welk onder dat groote aantal wijsgeerige en godgeleerde stelsels de waarheid bevat, dan moet men zeggen dat het een zoo goed is als 't ander. De argumenten van iederen kampvechter zijn even sterk, of, als men wil, even zwak; het eenige onderscheid is, dat de een beter dan de ander de wapenen der dialektiek kan hanteeren. Wilt gij bewijzen? Begeef u dan naar die samenkomsten, waar mannen van verschillende meeningen met elkander redetwisten. Wat ziet men daar? Dat degeen, die gisteren overwonnen had, heden uit het veld wordt geslagen, en dat in die geleerde vergaderingen het geluk even wisselvallig is als op de ware slagvelden. Het komt door-

dien een ieder er over dingen spreekt, waarvan hij niets weet en niets weten kan."

Eenigen dier twijfelaars geloofden evenwel aan het bestaan van een God, die alles geschapen heeft, en aan de zending van Mohammed; "het overige," zeiden zij, "kan waar of niet waar zijn; wij willen het noch ontkennen noch beweren; wij weten het niet, maar ons geweten staat ons niet toe, leerstellingen aan te nemen, wier waarheid naar onze meening niet bewezen is." Dat waren de gematigden; anderen namen slechts het bestaan van een Schepper aan, en degenen, die het verst gingen, zeiden dat het bestaan van God, de schepping der wereld enz. niet bewezen waren, maar dat het tegendeel evenmin bewezen was. Eenigen leerden, dat men althans den schijn van den godsdienst, waarin men geboren is, behouden moet; anderen, dat de algemeene godsdienst het eenige noodige was, en onder dien naam verstonden zij de zedelijke grondbeginselen, die door elken godsdienst gepredikt worden en met de rede in overeenstemming zijn.

De verbrokkeling van Spanje in verscheidene kleine rijken, die op den val der Omajjaden volgde, was aan de studie der wijsbegeerte zeer bevorderlijk. De meesten der vorsten, die zich van de verschillende provinciën hadden meester gemaakt, waren zeer beschaafd, beschermden kunst en wetenschap, en duldden geen gewetensdwang. Een tijdgenoot, die zelf wijsgeer was, verklaart dan ook, dat de filosofie nooit zoo ijverig beoefend was als toen. Dat de geestelijkheid dit met leede oogen aanzag, laat zich licht begrijpen; zij haakte naar rechtzinniger beheerschers en op het eind der elfde eeuw werd haar wensch vervuld.

Er was namelijk in dien tusschentijd eene groote verandering in Afrika voorgevallen. In de Woestijn, de Sahara, die de Arabische landen van het land der negers scheidde, woonde de machtige en oorlogzuchtige stam Qinhédja, die tot het Berbersche ras behoorde. Sinds geruimen tijd was het Islamisme de heerschende godsdienst onder dat volk, in schijn althans, want het wist van den godsdienst,

dien het heette te belijden, al zeer weinig af. Eindelijk, in het jaar 1036, deed de koning Jahjâ, na het bestuur aan zijn zoon Ibrâhîm te hebben toevertrouwd, eene reis naar het Oosten, ten einde de twee heilige steden te bezoeken. Op zijne terugreis hield hij zich eenigen tijd te Kairawân op en woonde de lessen van een bekenden leeraar met zeer veel aandacht bij. De leeraar vroeg hem, wie hij was, en toen hij daaromtrent was ingelicht, vroeg hij verder, tot welke sekte zijne onderdanen behoorden. "Zoo geleerd zijn zij niet," antwoordde de koning, "dat zij de eene sekte van de andere zouden kunnen onderscheiden." Weldra bleek het, dat de koning zelf niets van den Koran en niets van de Overlevering wist, maar tevens dat hij vurig wenschte, in de leer onderwezen te worden, terwijl hij tevens verzekerde, dat zijn volk hetzelfde verlangen koesterde. Hij smeekte den leeraar, hem een zijner discipelen als zendeling mede te geven. Aan dit verlangen kon de leeraar niet voldoen, want geen zijner leerlingen gevoelde er lust toe, zich onder de barbaren der Woestijn te wagen. Met groote moeite werd de gewenschte zendeling elders gevonden. Hij heette Abdallâh ibn-Jâsîn.

In de Woestijn aangekomen, bemerkte Abdallâh weldra, dat alles, wat het volk van den Islam wist, in het uitspreken der geloofsbekentenis: "Er is geen God dan God en Mohammed is zijn profect," bestond. Van de geboden wisten de menschen niets en te vergeefs trachtte hij hen daarin te onderrichten; zij luisterden niet naar hem en hij werd daardoor zoo ontmoedigd, dat hij reeds het plan had opgevat, het ondankbare werk te staken; hij wilde beproeven, of hij niet met beteren uitslag het Islamisme onder de negers zou kunnen prediken. Maar de koning Jahjâ bracht hem van dit voornemen af. "Bij de kust van mijn land," zeide hij tot hem, "ligt een klein eiland; laat ons daarheen gaan en daar God dienen zoolang wij leven." Abdallâh nam het voorstel aan; hij en de koning, benevens zeven andere personen, begaven zich naar het eiland en bouwden daar eene râbita, dat is een versterkt klooster met cellen, waarin de vromen wonen. Veel werd er in

de Woestijn over die vreemde handelwijs van den koning gesproken; men verhaalde elkander, dat hij zich van de wereld had afgezonderd, om op die wijze aan het vuur der hel te ontsnappen en den hemel te verdienen. Velen kwamen weldra, of door nieuwsgierigheid, of door berouw gedreven, naar het eiland. Abdallâh onderrichtte hen; spoedig had hij een duizendtal leerlingen, die tot de aanzienlijksten van den stam behoorden, bijeen, en gaf hun den naam van Al-Morâbitoën, d. i. die in de râbita wonen, een woord waarvan de Spaansche Christenen Almoraviden gemaakt hebben. Het getal aanhangers nam steeds toe; maar de pogingen om de overigen te bekeeren bleven vruchteloos, totdat Abdallâh den heiligen oorlog verkondigde. Met groot geluk werd die gevoerd en met geweld werden de Berbers tot de inachtneming der godsdienstige plichten gedwongen. Zonderling was de doop, de zuivering, die de bekeerden zich moesten laten welgevallen: ieder hunner ontving honderd zweepslagen. Binnen korten tijd was de geheele Sahara, niet alleen onderworpen, maar met zweepzieken ijver beziel. De eigenlijke heerscher was de priester Abdallâh; hij was het, die de koningen aanstelde en hun van tijd tot tijd, als zij iets gedaan hadden dat hem mishaagde, het noodige aantal zweepslagen toediende.

De Almoraviden traden nu als veroverend volk op. Als een stortvloed overstroonden zij het land, dat tegenwoordig het keizerrijk Marocco heet, en brachten de Beregwâta ten onder. Daar zij uiterst mild waren omtrent de godgeleerden en zich zeer stipt aan de geboden van het Islamisme hielden, zoodat zij b. v. geene andere belastingen vorderden dan die door den godsdienst zijn voorgeschreven, zoo hadden zij overal waar zij kwamen, de geestelijkheid en de lagere volksklassen, die door tyrannieke regeeringen uitgezogen werden, voor zich.

Abdallâh was in den oorlog tegen de Beregwâta gesneuveld. Op zijn graf werd eene moskee gebouwd; men verhaalde elkander wonderen die hij verricht zou hebben, en hij werd voor de Almoraviden een Heilige, ofschoon hij de Wet niet altijd stipt had in acht genomen,

want hij was gewoon, zich een derde van de belastingen en van den buit toe te eigenen, terwijl de Wet aan den vorst slechts een vijfde van den buit toekent. Maar hij was dan ook geen vorst, en beweerde dat hetgeen hij deed aan een geestelijke geoorloofd is. In andere opzichten hield hij zich aan de Wet. Zoo had hij zich zeer geërgerd, toen hij bij zijne komst in de Woestijn zag, dat de mannen meer dan vier vrouwen, soms wel tien, hadden. Met kracht had hij zich daartegen verzet en juist hierin schijnt de hoofdrede van den tegenstand gezocht te moeten worden, dien hij aanvankelijk ondervond. Hij zelf nu had nooit meer dan vier vrouwen. Wel was hij gewoon, ze op het einde van elke maand te verstooten en dan vier andere te nemen, maar dat was geoorloofd, en al vond men het wat vreemd, niemand had het recht hem daarover te berispen.

Na onder het bestuur van een priester, van een Heilige, te hebben gestaan, kwamen de Almoraviden onder het bestuur eener vrouw. Bij de Arabieren zou zoo iets vreemd klinken, maar bij de Berbers is het anders. Onder hen zijn de vrouwen veel vrijer dan onder de Arabieren; zij genieten veel meer achting, hebben veel meer invloed, en alle groote bewegingen der Berbers zijn of door priesters, of door vrouwen bewerkt. Degene, die nu over hen heerschte, was Zainab, de dochter van een koopman en de gemalin van den koning Aboe-Bekr ibn-Omar. Zij was eene verstandige, schrandere vrouw, die voor eene toovenares of wonderdoenster doorging. Onder haar bestuur — want zij regeerde en niet haar man — werden de veroveringen voortgezet, totdat er in de Sahara zelve onlusten uitbraken, die daar de tegenwoordigheid van den koning noodzakelijk maakten. Zainab evenwel, die nooit in zulk een barbaarsch land gewoond had, gevoelde geen lust, haren man te vergezellen, en de koning zelf begreep, dat hij zoo iets van zijne aan gemak en weelde gewende gemalin niet vergen mocht. Daarenboven moest Zainab, daar de Almoraviden zeer aan haar gehecht waren, wel aan hun hoofd blijven. De zaak werd derhalve op deze wijze geschikt: de koning scheidde zich van Zainab en deed haar als gemalin over

aan zijn neef, Joesof ibn-Tésjoefin, aan wien hij tevens het bestuur over de Almoraviden toevertrouwde.

Zainab bleef dus even machtig, want ook haar nieuwe man liet zich volkomen door haar beheerschen. Maar na eenigen tijd, toen hij de rust in de Sahara hersteld en de aanvallen der negers afgeslagen had, kwam de koning terug, met het bepaalde plan, zijn neef, op wiens macht hij najverig geworden was, af te zetten en een ander in zijne plaats te benoemen. Daarin kon Zainab niet berusten, en toen haar man haar om raad vroeg, spoorde zij hem aan, aan zijn oom stoutmoedig het hoofd te bieden, maar hem tevens met prachtige geschenken te overladen. Joesof deed het. Hij reed zijn oom te gemoet, steeg niet van zijn paard af toen hij hem zag, en groette hem zeer koel. "Waarom," vroeg hem zijn oom, "hebt gij zulk een ontzettend groot aantal troepen medegebracht?" — "Om mijne tegenstanders te vermorzelen," was 't antwoord. De koning begreep, dat zijn neef zich niet zou laten afzetten; hij nam de rijke geschenken aan, gaf aan Joesof eenige stichtelijke vermaningen en keerde toen naar de Sahara terug, waar hij in een oorlog tegen de negers sneuvelde.

Weldra strekte zich het rijk van Joesof, wiens gemalin intusschen overleden was, van den Senegal tot aan Algiers uit, en hij werd nu door de Spaansche vorsten, die aan den koning van Kastilië, Alfons VI, niet langer tegenstand konden bieden, uitgenoodigd, hen te hulp te komen. Hij voldeed aan hun verlangen en bracht in den slag van Zal-láca (niet ver van Badajoz) aan de Kastieljanen eene groote nederlaag toe (1086). Daarop keerde hij naar Afrika terug; maar vier jaren later, toen de Kastieljanen op nieuw de Muzelmannen in 't nauw brachten, werd hij ten tweedemale uitgenoodigd, hun hulp te verleen. Ditmaal richtte hij niet veel tegen de vijanden uit, maar des te meer tegen de Muzelmansche vorsten, want hij verlangde naar het bezit van Spanje. Op de lagere volksklassen, die in hem, den vromen man, den uitverkorene des Heeren zagen, kon hij rekenen, en nog meer

op de geestelijkheid. Zij was het dan ook, die hem van zijn eed ontbond, want eer hij in Spanje kwam, had hij moeten zweren, dat hij geene pogingen zou aanwenden om de Muzelmansche vorsten van hunne staten te berooven. In een fetwâ verklaarden de geestelijken, dat de Andalusische vorsten wellustelingen en goddeloozen waren; dat zij; door hun slecht voorbeeld, de volken bedorven en voor de heiligste zaken onverschillig hadden gemaakt, zooals bleek uit den weinigen ijver dien men toonde om de openbare godsdienstoefening bij te wonen; dat zij onwettige belastingen hadden geheven, en dat zij, ofschoon Joesof hen had aangemaand ze af te schaffen, ze toch behouden hadden; dat zij, om de maat hunner misdaden vol te maken, onlangs een verbond gesloten hadden met den koning van Kastilië, den ergsten vijand van het ware geloof; ¹ dat zij zich derhalve onwaardig hadden gemaakt, nog langer over Muzelmannen te regeeren; dat Joesof ontslagen was van alle verbintenissen, die hij met hen mocht hebben aangegaan, en dat het niet alleen zijn recht, maar zijn plicht was, hen zonder uitstel te onttroonen. "Wij nemen," zoo eindigde dit stuk, "voor God de verantwoordelijkheid voor deze akte op ons. Verkeeren wij in dwaling, dan willen wij in het volgende leven de straf voor onze handelwijs ondergaan, en wij verklaren dat gij, emier der Muzelmannen, er niet verantwoordelijk voor zijt; maar wij zijn vast overtuigd dat de Andalusische vorsten, als gij hen laat begaan, ons land aan de ongeloovigen zullen overleveren, en heeft dat plaats, dan zult gij aan God rekenschap moeten geven van uwe werkeloosheid."

Om aan dezen fetwâ nog meer gezag bij te zetten, deed Joesof dien door zijne Afrikaansche geestelijken goedkeuren, en zond dien vervolgens aan de beroemdste leeraars van Egypte en Azië. Ofschoon zij van de zaken van 't Westen niets wisten, waren die godgeleerden toch zoo ingenomen met het denkbeeld, dat er ergens een land was, waar de

¹ Door Joesof bedreigd, hadden de Andalusische vorsten dit inderdaad gedaan.

geestelijken over de tronen beschikten, dat zij niet aarzelden te verklaren, dat zij zich met het besluit der Andalusische godgeleerden volkomen vereenigden.

Een voor een werden nu de Andalusische vorsten onttroond, naar de Afrikaansche woestijnen verbannen, of wreedaardig vermoord, en weldra regeerde de koning van Marocco (Joesof zelf had die stad doen bouwen en haar tot zijne residentie gemaakt) over het geheele Muzelmansche Spanje. De omwenteling was door de geestelijkheid bewerkt en deze had geen reden om berouw te gevoelen over 't geen zij gedaan had. Men moet opklimmen tot den tijd der Westgothen om een tweede voorbeeld van eene zoo machtige geestelijkheid te vinden als de Muzelmansche het onder de heerschappij der Almoraviden was. De vorsten, vooral Joesofs zoon en opvolger Alf, die zijn geheele leven door weinig anders deed dan bidden en vasten, overlaadden de godgeleerden met eerbewijzen en deden niets dan hetgeen door hen goedgekeurd was. Door de godgeleerden werd de Staat bestuurd; zij waren het, die over al de posten beschikten, en zij maakten van de gelegenheid gebruik om ontzettende rijkdommen op een te stapelen, zoodat een onvoorzichtige dichter spreken kon van "die huichelaars, die wolven, die in de duisternis rondsluipen en op eene, o zoo vrome wijze, alle aardsche goederen verslinden." Bekrompener en onverdraagzamer menschen dan zij waren, kan men zich overigens nauwelijks voorstellen. In de studie van den Koran en van de Overlevering, de grondslagen der oude orthodoxie, waren deze nieuwe orthodoxen eigenlijk weinig ervaren; zij stonden weder een trap lager; wat zij alleen goed kenden, waren de geschriften der leerlingen van Málík, ¹ maar daaraan kenden zij dan ook een onfeilbaar gezag toe. Hunne theologie was, stipt genomen, niets anders dan haarfijne kennis van het kanonieke recht, en wie in den godsdienst dan toch nog iets meer zocht dan dat, werd verketterd. Zoo veroorzaakte het boek, dat Gazâlî in het Oosten onder

¹ De sekte van Málík, eene der vier orthodoxe, was in het Westen de heerschende.

den titel van "Herleving der godgeleerde wetenschappen" had uitgegeven, heel veel opspraak in Andalusië. Niet dat het een kettersch boek was, maar Gazâlî gispte krachtig de godgeleerden van zijn tijd, die zich louter met rechtskwestiën bezig hielden, en hij wilde den godsdienst tot eene zaak van het hart maken. Daardoor had hij nu juist de Andalusische godgeleerden in hun zwak aangetast; zij waren dan ook diep verontwaardigd; de kâdhî van Cordova verklaarde dat allen, die Gazâlî's boek gelezen hadden, ongeloovigen, verdoemden waren; hij stelde een fetwâ op, waarin hij verordende, dat al de exemplaren verbrand moesten worden; die fetwâ werd door de godgeleerden van Cordova onderteekend en door den koning Alî goedgekeurd. In alle steden van 't Rijk werd derhalve het boek verbrand, en men verbood aan een ieder, onder bedreiging van doodstraf en verbeurdverklaring van goederen, daarvan een exemplaar te bezitten.

Voor de Joden en Christenen was het ook een rampzalige tijd. De laatsten waren toen nog alleen in de provincie Granada talrijk. Eene oude en schoone kerk, die zij bezaten, werd, volgens een fetwâ der Muzelmansche geestelijkheid, afgebroken, en zij werden zoo op alle wijzen geplaagd, dat zij eindelijk den koning van Aragon te hulp riepen. Maar de tocht, dien die vorst naar Andalusië ondernam, had den gewenschten uitslag niet, en de Christenen werden nu streng gestraft; de meesten werden naar Afrika getransporteerd, waar men hun, in de omstreken van Salé en Miquenes, woonplaatsen aanwees. Elf jaren later werd dezelfde maatregel herhaald, zoodat er in Andalusië weinig Christenen overbleven.

Het bestuur der Almoraviden, dat in den beginne niet slecht was, werd spoedig allerellendigst. De vrome Berbers, vroeger aan de eenvoudige levenswijze der Woestijn gewend, werden weldra door den rijkdom en de weelde van het schoone Spanje bedorven, zonder beschaafder te worden, want zij namen van de Andalusische beschaving alleen den slechten kant over. Spanje werd door hen als een veroverd

land behandeld, en de regeering was te machteloos om daartegen iets te kunnen doen. De geestelijkheid had de macht met de vrouwen der hooge ambtenaren moeten deelen, die, alleen op winstbejag bedacht, hare bescherming zelfs aan struikroovers verleenden, mits zij er voor betaald werden. Lang bestond dan ook dat Rijk niet; en het viel door dezelfde middelen waardoor het ontstaan was. Door een hervormer gesticht, werd het door een anderen hervormer omvergeworpen.

De nieuwe hervormer, Mohammed ibn-Toemert, stond, uit een zedelijk oogpunt beschouwd, niet hooger dan de vroegere, maar overtrof hem in kennis. Hij behoorde tot den Berberschen stam Maçmoeda, dat is tot de woeste bewoners van het Maroccaansche Atlasgebergte, die zich steeds door hunne macht en dapperheid hadden onderscheiden en die ook aan de Almoraviden zulk een hardnekkigen tegenstand hadden geboden, dat Joesof juist om die reden de stad Marocco in de nabijheid van hun land gesticht had, want zijn plan was, hunne kracht door gedurig herhaalde aanvallen te breken.

Van zijne vroegste jeugd af aan, was de studie van den Koran Mohammeds liefste bezigheid; gedurig was hij in de moskee, en men gaf hem den bijnaam van verlichter wegens het groot aantal kaarsen, dat hij daar brandde.¹ Toen hij jongeling geworden was, deed hij de bedevaart naar Mekka, en begaf zich vervolgens naar Bagdad, waar hij onder beroemde leeraars, die tot de wijsgeerig-orthodoxe school van al-Asjarî² behoorden, zich allerijverigst op de studie der theologie toelégde, minder evenwel uit liefde tot de wetenschap dan uit eerzucht, want het denkbeeld om als hervormer op te treden en op die wijze een nieuw rijk te stichten, schijnt reeds vroeg bij hem te zijn opgekomen.

Toen hij naar Afrika teruggekeerd was, begon hij dadelijk de taak te vervullen, die hij zich zelven had opgelegd. Zij was tweeledig:

¹ Ook thans is het nog de gewoonte in Noord-Afrika, kaarsen voor de heiligen te branden.

² Zie bl. 166—168.

vooreerst predikte hij verbetering der zeden en ging dus alles streng te keer, wat met de Wet in strijd was; in de tweede plaats wilde hij aan het stelsel van al-Asjari, dat hij zelf aangenomen had, ingang verschaffen. Tot op dien tijd toe was het in het zoo achterlijke Westen als eene ketterij beschouwd. Eveneens oordeelde men daar over de allegorische verklaring van enkele aanstootelijke (vooral anthropomorphische) plaatsen in den Koran en in de Overlevering, die door Mohammed op het voorbeeld der Asjarieten geleerd werd. Verder behoorde ook de ontkenning van de eigenschappen der godheid tot Mohammeds systeem, dat in dit opzicht van dat der Asjarieten afweek en met dat der Motazilieten overeenstemde.

De hervormer vond, zooals te voorzien was, bijna overal waar hij zich vertoonde, grooten tegenstand. Te Bougie, waar hij de wijnkruiden en de muziekinstrumenten stuk sloeg, werd hij door het volk weggejaagd. Te Tlemsen daarentegen had het volk den vromen man, die in welsprekendheid en geleerdheid in dat land zijns gelijken niet had, als een heilige vereerd. Hij vertoefde in eene moskee buiten de poort en op zekeren nacht miste hij een man, waarmede hij kennis gemaakt had. Hij vroeg waar hij was en kreeg tot antwoord, dat men hem gevangen had gezet. Dadelijk begaf hij zich naar de stad, klopte aan de poort en verlangde binnen gelaten te worden. Het was geheel ongewoon dat de poort 's nachts geopend werd en voor niemand anders zou men het gedaan hebben; maar Mohammed was zoo geëerd, dat de wachters niet aarzelden, voor hem eene uitzondering te maken. In de stad gekomen, ging hij regelrecht naar de gevangenis. De cipiers en de soldaten snelden hem te gemoet; zij verdrongen elkander om de eer te hebben, eene slip van zijn kleed aan te raken. Hij riep zijn bekende, den gevangene, bij zijn naam. "Hier ben ik," antwoordde de ander. "Ga dan naar buiten," zeide Mohammed, "gij zijt vrij." En de ander verliet de gevangenis, terwijl de cipiers hem stonden aan te staren "alsof zij met kokend water overgoten waren."

En zoo gaf Mohammed ook bij andere gelegenheden bewijzen van

de verbazende macht, die hij over de menigte bezat. Voor de vorsten was hij ook niet bevreesd. Op een vrijdag gaf hij in de moskee van Marocco, ten aanhoore van 't geheele volk, eene duchtige vermaning aan Alî, den vorst der Almoraviden. Een andermaal ontmoette hij diens zuster, Soera, op straat. Zij was ongesluierd; het gebruik van sluiers bestond bij de Almoravidische vrouwen niet, zooals het ook nog bij de Berbersche vrouwen niet bestaat; maar de Koran schrijft het uitdrukkelijk voor; daarom berispte dan ook Mohammed de prinses scherp, en toen zij dat ongepast vond, begon hij, door zijne leerlingen bijgestaan, het dier, waarop zij reed, zoo hard te slaan, dat het wild werd en zijne berijdstster op den grond wierp. Met tranen in de oogen ijldde zij naar haren broeder en klaagde hevig over de belediging, die zij had moeten ondergaan. De vrome en zwakke Alî waagde het evenwel niet, den hervormer om die reden te straffen. Hij dwong hem alleen, voor eene vergadering van godgeleerden te verschijnen, die de rechtzinnigheid zijner leer moesten onderzoeken. Het dispuut had plaats, maar viel ten nadeele der godgeleerden uit, die tegen zulk een geoefenden dialecticus niet waren opgewassen. Zij trachtten nu wel, den vorst te overreden, zich op de eenvoudigste wijze van dien lastigen man te ontslaan; maar Alî was te braaf om zulk een raad op te volgen.

Na vele lotgevallen keerde Mohammed eindelijk naar zijne stamgenooten, de Mağmoeda, terug (1121), bouwde onder hen eene *râbita* ¹ en was weldra door een groot aantal leerlingen omringd. Voor hen stelde hij, in zijne moedertaal, het Berbersch, boeken over zijne leer op, en nu begon het merkwaardigste tijdvak van zijn leven, datgene waarin hij zijne eierzuchtige plannen verwezenlijkte. Hij ging evenwel voorzichtig te werk: in den beginne bepaalde hij er zich toe, verbetering van zeden te prediken; maar men mocht de menschen niet dwingen, zeide hij, en bloed mocht er niet vergoten worden. Naarmate

¹ Zie bl. 239.

zijn invloed toenam, ging hij verder. Hij sprak veel over de overleveringen omtrent den Mahdî (den Muzelmanschen Messias), verkondigende dat diens komst op handen was. Eindelijk zeide hij, dat hij zelf de zondeloze Mahdî was en dat hij van Alî, den schoonzoon van den Profeet, afstamde. Men geloofde hem, men zwoer hem getrouwheid; hij had door zijne schranderheid en door zijne voorspellingen (die meestal uitkwamen) zulk eene heerschappij over dat onbeschaafde volk verkregen, dat het hem blindelings gehoorzaamde; al had hij ook, zegt men, aan een der zijnen bevel gegeven, zijn vader, zijn broeder of zijn zoon te vermoorden, het ware geschied. Alleen door zich als een heilige voor te doen, kon hij zijn invloed staande houden. Daarom leefde hij hoogst eenvoudig en armoedig, droeg steeds een ouden gelapten mantel en raakte nooit eene vrouw aan; maar men zou zich vergissen als men hem voor een dweper hield; hij was veeleer een doortrapte bedrieger en nam niet zelden tot de laagste middelen zijne toevlucht om zijn doel te bereiken. Eens b. v., toen hij met de zijnen in het gebergte door de Almoraviden opgesloten was, ontstond er een groot gebrek aan levensmiddelen, zoodat vele aanzienlijken naar eene schikking met de vijanden verlangden. Om dit te beletten en om zich tegelijkertijd van die aanzienlijken te ontslaan, handelde hij aldus: Onder zijne vertrouwelingen behoorde een zekere Aboe-Abdallâh, die onder zijne leiding heimelijk de theologie en de rechtsgeleerdheid bestudeerd had, maar die zich in 't openbaar als een krankzinnige voordeed. Na alles met hem afgesproken te hebben, begaf zich Mohammed eens naar de moskee en vond daar een net gekleed man. Hij vroeg hem wie hij was. "Ik ben Aboe-Abdallâh van den berg Wânsjerîsj," antwoordde de ander. Daarop wendde Mohammed zich tot het volk en zeide: "Hier is iemand die beweert, dat hij Aboe-Abdallâh van den berg Wânsjerîsj is; onderzoekt of hij waarheid spreekt." Het volk overtuigde zich weldra dat die man inderdaad Aboe-Abdallâh was, maar was tevens zeer verbaasd dat iemand, die als krankzinnig bekend en gewoonlijk zeer haveloos gekleed was, er thans zoo geheel

anders uitzag. Mohammed hield zich alsof ook hij zeer verwonderd was en vroeg aan Aboe-Abdallâh wat er met hem was voorgevallen. "Dezen nacht," antwoordde de ander, "is een engel uit den hemel nedergedaald; hij heeft mij het hart gewasschen ¹ en mij den Koran, de Overleveringen, de Mowatta ² en andere boeken doen kennen." Mohammed stelde hem nu eenige vragen over theologie en rechtsgeleerdheid, die hij met volkomene juistheid beantwoordde. Het volk twijfelde geen oogenblik of er was een groot wonder geschied, en toen de gemoederen op die wijze waren voorbereid, zeide Aboe-Abdallâh: "De hooge God heeft mij een licht verleend, waardoor ik diegenen, die in den hemel zullen komen, van diegenen, die veroemd zullen zijn, kan onderscheiden. Hij beveelt u, de laatsten te doen sterven, en om de waarheid mijner woorden te bewijzen, heeft hij verscheidene engelen in den put, die niet ver van hier verwijderd is, doen nederdalen; zij zullen getuigen, dat gij u op mij kunt verlaten." Allen begaven zich oogenblikkelijk naar den put. Mohammed deed een gebed en zeide toen: "Engelen Gods! Spreekt Aboe-Abdallâh van Wânsjerfsj de waarheid?" — "Ja, hij spreekt de waarheid," riepen verscheidene stemmen uit de diepte; — want Mohammed had aan eenige zijner vertrouwelingen bevel gegeven, zich in dien drogen put te verbergen, en zij wisten natuurlijk wat zij zeggen moesten. Dit tweede wonder maakte op het volk, zoo mogelijk, nog meer indruk dan het eerste, en nu zeide Mohammed: "Deze put is rein en heilig, want de engelen zijn er in nedergedaald; daarom zou het goed zijn, als wij hem toewierpen, opdat hij naderhand niet door vuilnis bezoeeld worde." Een ieder beijverde zich dadelijk, er steenen en zand in te werpen; — de ongelukkigen, die voor engelen hadden gespeeld, werden de slachtoffers; zij werden levend begraven; maar Mohammed had op die wijze menschen uit den weg geruimd, die in 't vervolg

¹ Zooals ook het hart van den Profeet gereinigd was; zie bl. 82 vlgg.

² Een rechtsgeleerd werk van Mâlik.

zijn bedrog aan 't licht hadden kunnen brengen. En nu kon hij zijn voornemen volvoeren. Hij deed afkondigen, dat al de bewoners van 't gebergte op een bepaalden dag bij den put bijeen moesten komen. Zij kwamen. Toen plaatste Aboe-Abdallâh eenigen aan zijne linker-, anderen aan zijne rechterhand, wees plotseling op de eersten, die geen kwaad vermoedden, en zeide: "Ziedaar de verdoemden!" De uitverkorenen vielen dadelijk op hen aan en stortten hen in een afgrond. Het waren zeven duizend personen; men noemde dien dag den dag der schifting.

Maar hoe verfoeilijk de middelen ook waren, Mohammed slaagde volkomen. Hij zelf beleefde de groote veroveringen zijner volgelingen niet, die zich Almohaden of Unitarissen noemden,¹ want hij stierf in het jaar 1128; maar zijn geliefdste leerling, Abd-al-moemin, volgde hem op en zette zijn werk met den besten uitslag voort, zoodat hij binnen weinige jaren de uitgestrekte landen veroverde, die de Almoraviden bezeten hadden.

In onverdraagzaamheid omtrent de Joden en Christenen overtroffen de nieuwe beheerschers de vroegere, hoe ver de laatste in dit opzicht ook gegaan waren. Na de verovering van Marocco in 1146 deed Abd-al-moemin de Joden en Christenen bij zich komen en sprak hen, zooals de Muzelmansche schrijvers berichten, op deze wijze aan: "Hebben uwe voorouders de zending van den Profeet niet ontkend, hebben zij niet geweigerd te gelooven, dat hij degene was, wiens komst in hunne Heilige Schrift voorspeld was? Hebben zij niet gezegd: degene, die komen moet, zal alleen komen om onze wet en onzen godsdienst te bekrachtigen?" Die vragen werden bevestigend beantwoord. "Welnu," vervolgde toen de vorst, "waar is dan degene, dien gij verwacht? Hij zou niet langer dan vijfhonderd jaar op zich laten wachten; waar

¹ Eigenlijk *al-mowahhidoen*; de bedorvene uitspraak *Almohaden* is van de Kastieljanen afkomstig. Zij noemden zich Unitarissen in tegenstelling van de Almoraviden, want daar deze aan God eigenschappen toekenden, zoo waren zij in hunne oogen veelgodendienaars.

is hij? Onze godsdienst heeft langer dan vijfhonderd jaar bestaan en uit ulieden is geen profeet voortgekomen. Wij kunnen niet langer dulden, dat gij in uw ongeloof volhardt; — uwe schatting hebben wij niet noodig; — het Islamisme of de dood, kiest!" Eene derde keus werd hun echter gelaten: zij mochten hunne goederen verkoopen en uit het land gaan. Weinige Joden maakten evenwel van die vergunning gebruik; de meesten werden in schijn Muzelmannen, terwijl zij te huis aan de gebruiken van het Mozaïsme getrouw bleven, en hierin werden zij door de Almohaden, ofschoon deze het zeer wel wisten, niet gestoord, want, hoe onverdraagzaam zij ook waren, tot de verfoeielijke maatregelen, die later de Portugeesche Inquisitie aanwendde, namen zij hunne toevlucht niet. De Christenen namen meerendeels de wijk naar Toledo, in dien tijd de hoofdstad van het koninkrijk Kastilië, en toen de Almohaden Andalusië hadden veroverd, stroomden ook de daar wonende Christenen en Joden, voor zoover zij aan het zwaard waren ontkomen, naar Kastilië.

Met dat al was het systeem der Almohaden, dat op de orthodoxe filosofie der Asjarieten berustte en Motazilietische en Sjfiëtische elementen in zich had opgenomen, niet zoo bekrompen en geestdoodend als de stijve en dorre orthodoxie der Almoraviden. Het was dus aan eene vrijere ontwikkeling minder vijandig en daarbij kwam, dat de tweede vorst, Joesof (1163—1184), een geletterd en verlicht man was. Wel verre van een afkeer te koesteren tegen de filosofie, had hij er zich met ijver op toegelegd, en de Andalusiër Ibn-Tofail, de schrijver van den bekenden wijsgeerigen roman *Hai ibn-Jokthân*, was zijn grootste vertrouweling; deze was het, die de beroemdste geleerden uit alle landen, en daaronder Averroës, ¹ aan het hof lokte, waar zij aanzienlijke jaargelden genoten. Wie ook verwonderd was over de openlijke bescherming, die thans aan de wijsbegeerte ten deel viel, niemand was het meer dan de wijsgeeren zelve. Zie hier b. v. hoe Averroës

¹ Eene corruptie van Ibn-Rosjd.

zijn eerste onderhoud met den vorst verhaalt: "Toen ik bij den vorst der geloovigen binnentrad, vond ik hem alleen met Ibn-Tofail. "Wat is de meening der wijsgeeren," vroeg mij de vorst, "omtrent den hemel? Heeft die van alle eeuwigheid af aan bestaan of heeft hij een begin gehad?" Die vraag vervulde mij met vrees; ik zocht een voorwendsel om niet genoodzaakt te zijn, er op te antwoorden; ik zeide dat ik mij nooit met de wijsbegeerte had bezig gehouden, want ik wist niet wat de vorst met Ibn-Tofail had afgesproken. Hij begreep waarom ik zoo vreesachtig was; daarom richtte hij het woord tot Ibn-Tofail, begon over het genoemde vraagstuk te redeneeren, vermeldde wat Aristoteles, Plato en al de andere wijsgeeren daarover gezegd hebben, en somde ook de argumenten op, die de godgeleerden tegen hen hebben ingebracht. Toen bemerkte ik, dat hij dat alles zoo goed kende als maar weinigen onder diegenen, die hun tijd uitsluitend aan deze wetenschap wijden. Hij bracht mij dan ook zoo op mijn gemak, dat ik zelf begon te redeneeren, zoodat hij zien kon, wat ik van de philosophie wist."

In het vervolg bleef Averroës steeds in hooge gunst bij Joesof, en het was op zijn verlangen, dat hij zijne commentaren op Aristoteles schreef. Joesofs opvolger, Jakoeb Almanzor, was in den beginne eveneens de beschermer van Averroës en der overige wijsgeeren van dien tijd; maar intusschen stak de orthodoxe partij het hoofd op; door allerlei intriges en door laster (een wapen dat zij handig wist te gebruiken) gelukte het haar, den vorst voor zich te winnen. Averroës werd naar Lucena verbannen; andere wijsgeeren moesten ook het hof verlaten; de wijsgeerige studiën werden verboden, de boeken, die er over handelden, verbrand. Volkomen was de overwinning der orthodoxen nog niet, want Jakoeb Almanzor veranderde weder van meening, hief de edicten, die hij tegen de philosophie uitgevaardigd had, op, en riep Averroës en de overige wijsgeeren aan zijn hof terug. Maar korten tijd daarna zegepraalde toch de orthodoxie geheel en al; de wijsgeeren werden door de oude argumenten tot zwijgen gebracht: zij werden ver-

brand, en weldra was er van wijsbegeerte geen sprake meer. Het Westen werd weder wat het vroeger geweest was: het sterkste bolwerk der rechtzinnige leer; en met trots zeiden de Westersche Muzelmannen: "In ons land wordt niet de minste ketterij geduld, en er is nergens eene kerk, nergens eene synagoog." ¹

¹ Zij zeiden dat inderdaad, ofschoon er nog eenige zeer weinige kerken waren overgebleven.

XII.

DE TURKEN, DE MONGOLEN, INDIË, CHINA.

In de latere geschiedenis van het Islamisme zou men, als men het stelsel der Wahhâbieten, waaraan wij het volgende hoofdstuk zullen wijden, en eenige voorbeelden van syncretisme uitzondert, te vergeefs naar nieuwe stelsels zoeken. De groote menigte hield zich aan de oude orthodoxie, terwijl de meer ontwikkelden zich met het systeem van al-Asjarî, eene transactie tusschen geloof en rede, tevreden stelden. Maar wel breidde de Islam zich uit, ook onder die volken, die Muzelmansche landen veroverden, en deze werden zelfs, voor een gedeelte althans, de hechtste steun van de Kerk.

De Westelijke Turken in de eerste plaats. Zeer gemakkelijk omhelsden zij het Islamisme, want die godsdienst, met zijn vurigen bekeeringsijver en het zingenot, dat hij in 't volgende leven belooft, was voor een hartstochtelijk volk, zooals zij waren, veel geschikter dan het vreedzame en contemplatieve Boeddhisme. En eenmaal bekeerd, waren zij het, die het werk, dat de Arabieren gestaakt hadden om de vruchten van het reeds verrichte te genieten, opvatten met nog sterker geest-

drift misschien dan die waardoor Mohammeds vrienden bezielde waren geweest; zij werden de stoutmoedige en onwederstaanbare kampioenen van den godsdienst, terwijl tevens hunne orthodoxie niets te wenschen overliet.

Een aantal Turksche rijken ontstonden in Azië, evenwel niet door verovering; de Westelijke Turken waren niet gewend, de rijke landen, op wier bezit zij belust waren, te overstroomden; zij hadden een ander middel om hun doel te bereiken: zij drongen zich in; als hoofden van benden of stammen traden zij met hunne onderhoorigen in dienst der Muzelmansche vorsten. De Chaliefen hadden het eerst Turken in dienst genomen en gebruikten hen om iedere poging tot opstand te onderdrukken, om het despotisme stevig te grondvesten. Maar de Turksche huurlingen bemerkten alras, dat zij de onmisbare steun van den monarch waren, dat zonder hen het Chalifaat ineenzakke, en zij gaven nu bevelen aan hun meester, ontsloegen zich van hem als hij niet deed wat zij wilden, schonken den troon aan een ander, die leidzamer was, werden de beheerschers van 't rijk, stichtten nieuwe staten als de gelegenheid gunstig was. Zoo ontstond onder andere het Turksche rijk van Gazna, dat Indië veroverde. De stichter van dat rijk was Alptekîn, in den beginne een slaaf der Samaniden, de vorsten van Chorâsân en Transoxanië, maar die door zijne talenten zoozeer de gunst zijns meesters won, dat hij tot gouverneur van Chorâsân aangesteld werd. Later, omtrent 961, verloor hij die weder, trok toen met eene uitgelezene schaar den Hindoekoesj over en maakte zich van de stad Gazna meester. Weldra werd het nieuwe rijk uitgebreid, eerst door den Turk Sebektekîn, die ook slaaf geweest was, toen door diens zoon Mahmoed. Sebektekîn liet aan de Brahmanisten en Boeddhisten vrijheid van godsdienst, maar Mahmoed was veel minder verdraagzaam en hij streefde er steeds naar, aan de Indiërs hunne afgodsbeelden te ontnemen. Bekend is vooral zijn laatste tocht tegen de Indiërs, die van 1025. Die tocht was tegen Soemenât op de kust van Guzarate gericht, waar het groote heiligdom van Sjiwa zich be-

vond. Het was een kegelvormige, van boven met goud en edelgesteenten versierde steen, waaraan de inboorlingen eene genezende kracht toeschreven, en waaraan men dagelijks water uit den Ganges en bloemen uit de vallei van Kasjmîr aanbood. Eene tallooze menigte was bijeengekomen om de heiligschennis te beletten en den geliefden afgod te beschermen; maar zij was tegen de woeste dapperheid der Turken niet bestand, die brandden van ijver voor Mohammeds leer en die daarenboven nog angevuurd werden door het uitzicht op een rijken buit. Over hoopen lijken baanden zij zich een weg en vermeesterden de stad. Mahmoed deed Sjiwas steen in twee stukken slaan en ze beide naar zijne residentie Gazna brengen; daar werd het eene in de renbaan geplaatst, bij het standbeeld van Wisjnoe, dat Mahmoed reeds vroeger te Tanesser veroverd had; het andere werd de drempel der groote moskee.¹

Het Islamisme bleef sedert dien tijd in Indië de godsdienst van het hof en der regeering. In de twaalfde eeuw nam Mohammed Gaurî Benares in, de hoofdzetel der Indische geleerdheid, het Mekka van het Brahmanisme, en vernielde ook daar de afgoden. Maar gewoonlijk werd er vrijheid van godsdienst toegestaan; de afgoden werden hersteld, ook te Benares; het was aan de Hindoes veroorloofd, daarheen bedevaarten te doen; zelfs was de regeering der heilige stad aan louter inboorlingen toevertrouwd en geen der Muzelmansche veroveraars, hoe groot zijn trots, zijne macht en zijn godsdienstijver ook waren, dacht er aan, aan zijne ambtenaren den toegang tot de stad te vergunnen. De Indische bevolking was te talrijk en te zeer aan haar geloof gehecht, dan dat men haar tot de aanneming van het Islamisme zou hebben kunnen dwingen. De groote meerderheid van de Muzelmannen in Indië bestond dan ook niet uit Hindoes, maar uit die millioenen Turken, Perzen, Arabieren en Mongolen, die op verschillende tijden

¹ Toen Gazna in 1842 door de Engelschen ingenomen was, zonden zij, om de Brahmanisten te winnen, Mahmoeeds zegeteekenen, die toen nog te Gazna waren, naar Soemenât terug.

hun vaderland verlaten hebben om de rijkdommen van Indië te genieten.

Ook in den Indischen Archipel drong het Islamisme door, zoowel door Mohammedaansche kooplieden die zich daar vestigden — reeds vroeg waren in die wateren de handel en scheepvaart in handen der Arabieren en Perzen — als door kolonisatie en verovering. De bewoners der noordkust van Sumatra werden in 't begin der veertiende eeuw bekeerd door zekeren Sjaich Ismaël uit Mekka, en de vorst, die vijftig jaren later over die streek regeerde en die den Arabischen naam of titel van al-melik ad-dhâhir droeg, was een ijverige en orthodoxe Muzelman, die zich dikwijls met de godgeleerden onderhield, uit nederigheid te voet naar de moskee ging, met de omliggende ongelooovigen oorlog voerde en hen niet met rust liet dan wanneer zij het door den Profeet bepaalde hoofdgeld betaalden. Op Java (waar ook Boeddhisten waren) heerschte toen nog die vorm van het Brahmanisme, die onder den naam van Sjiwaïsme bekend is; maar op het eind der veertiende eeuw, toen het rijk van Madjapahit, het machtigste van diegene, die tot dien tijd toe in dat gedeelte der wereld bestaan hadden, bloeide, werd ook daar het Islamisme verspreid, vooral door Maulânâ ¹ Ibrâhîm, die van Zain-al-Abidîn, een achterkleinzoon van den Profeet, afstamde ² en zich te Gresik (Grissee) vestigde, door Radèn Rahmat, den Soenan van Ngampel (Soerabaja), en door diens leerling Radèn Patah, die te Bintara (later Demak) eene moskee deed bouwen, die nog door de Javanen als een der grootste heiligdommen van hun eiland beschouwd wordt. In den beginne hadden de bekeerlingen door overreding plaats en de inlandsche grooten werkten soms de zendelingen in de hand; maar in vervolg van tijd ontstonden er godsdiensttwisten tusschen de Mohammedanen en de Sjiwaieten; de heilige oorlog werd gepredikt; de Mohammedanen, die in 1478 de hoofdstad Madjapahit innamen, bleven meester, en de Sjiwaieten wer-

¹ *Onze Heer.*

² Zain-al-Abidîn (Aboe-'l-Hasan Ali), een der twaalf imâms der Sjiïeten, was de zoon van Hosain, den zoon van Ali.

den genoodzaakt naar Bali te vluchten, waar hun godsdienst nog thans de heerschende is. Op Borneo werd, zoo het schijnt, de Islam eerst omtrent 1550, en wel door Arabieren die uit Palembang kwamen, verkondigd, maar daar is hij, gelijk op meer eilanden in den Archipel, wel de godsdienst der kustbewoners (meestal vreemdelingen), maar niet die van de massa der bevolking geworden.

Intusschen was er op het vaste land van Azië eene zeer gewichtige verandering voorgevallen. Evenals in de zevende eeuw de Arabieren, was er ook in de dertiende een volk uit onbekende woestijnen op het wereldtooneel verschenen en had in weinige jaren nog uitgestreker landen veroverd dan eenmaal de Arabieren veroverd hadden. Het waren de Mongolen. Een opperhoofd van eenige weinig beduidende nomadenhorden in het hoogland van Azië, tusschen China en Siberië, was er in geslaagd, de meeste Mongoolsche stammen onder zijne banier te vereenigen. Die man was Djengis-kân. Weldra werd hij de geesel van het Oosten en Westen. Aan het hoofd eener talrijke ruitery overstroomde hij China, aan welk rijk de Mongolen schatplichtig waren, en verwoestte het tot aan de oevers der Gele Rivier. Met een ontzettend grooten buit beladen, verliet hij China alleen om andere landen te verwoesten en te veroveren. Hij onderwierp Transoxanië, Chorazm, Perzië, en terwijl eenige zijner talrijke legers den oorlog in China voortzetten, plunderden andere de oevers van den Indus en van den Euphraat, drongen door tot ten noorden der Zwarte Zee, vielen in de Krim en verwoestten een gedeelte van Rusland. Zijne opvolgers zetten zijn werk voort. Rusland werd schatplichtig, Krakau verbrand, Polen en Hongarije in eene woestijn veranderd; Armenië, Georgië en Klein-Azië werden ten onder gebracht; Bagdad, de zetel van het Chalifaat, werd ingenomen; geheel China, Tibet en het grootste gedeelte van Indië werden onderworpen, zoodat de afstammelingen van Djengis-kân, eene halve eeuw na den dood van dien grooten veroveraar, over bijna geheel Azië heerschten.

Wat hunne religieuse meeningen betreft, stonden de wereldverove-

raars en wereldverwoesters op een zeer lagen trap van ontwikkeling. Zij erkenden een Opperwezen, waaraan zij, evenals aan den hemel, den naam van Tangri gaven; verder aanbaden zij de zon, de maan, de bergen, de rivieren, de elementen. Zij betoonden hunne hulde aan de zon door voor haar, naar het zuiden gekeerd, neder te knielen, en ter eere der verdere hemellichamen en der elementen goten zij iets van hunne dranken uit. Hunne godheden stelden zij voor door kleine figuren van hout of vilt, ongon genaamd, die zij aan de wanden hunner hutten ophingen; daarvoor bogen zij zich neder en daaraan boden zij de eerstelingen hunner maaltijden aan door de monden der figuren met vleesch of melk te bestrijken. De dood, meenden zij, was de overgang naar eene andere wereld, waar men op dezelfde wijze leefde als men in deze geleefd had. Bijgeloovig waren zij in de hoogste mate. De booze geesten, aan wier invloed zij hunne ziekten toeschreven, zochten zij te verzoenen, of door offeranden, of door de bemiddeling der Cames, hunne priesters, die te gelijker tijd tovenaars, droomuitleggers, vogel- en sterrenwichelaars en geneesheeren waren. Men geloofde dat die priesters geleigeesten tot hun dienst hadden, die hun de geheimen van het verledene, van het tegenwoordige en van het toekomstige bekend maakten. Door tooverwoorden riepen zij, op eene tamboerijn slaande, de geesten op, kwamen langzamerhand in geestverrukking en gaven dan hunne orakels onder wonderlijke sprongen en terwijl zij het lichaam in allerlei bochten draaiden. Men raadpleegde hen in alle omstandigheden van eenig belang; men vertrouwde hen blindelings, en zij wisten dat vertrouwen te bewaren, want als hunne voorspellingen niet uitkwamen, dan verstonden zij de kunst, hunne onfeilbaarheid toch te handhaven.

Dat de Mongolen, nu zij in dagelijksche aanraking waren met volken die in religieuse ontwikkeling veel hooger stonden, aan het Sjamanisme, zooals hun godsdienst genoemd werd, getrouw zouden blijven, was niet waarschijnlijk; maar de vraag was, welken godsdienst zij dan zouden aannemen. Zou het het Boeddhisme zijn, of het Islamisme,

of het Christendom? Alle hadden kansen en zelfs de Joden wanhoop-ten er niet aan, dat ditmaal hun geloof de overhand zou behouden. Was het niet onder een dergelijk volk, onder de Chozaren, de staats-godsdienst geweest? En hoe moest hunne hoop stijgen, toen, onder de regeering van Argoen (1284—1290), een hunner geloofsgenooten, vroeger een der geneesheeren van den vorst, eerste minister werd! Abrahams kroost juichte; om door zijn volk verheerlijkt te worden, heette het, had Jehova daaraan eindelijk dien man geschonken. En van alle einden der aardè stroomden zij naar den joodschen wereld-beheerscher toe, de joodsche wevers, ververs, schoenmakers en klein-handelaars. Hunne fortuin was gemaakt; zij kregen de hoogste posten, zij werden met rijkdommen overladen, zij die zoo lang de verachtsten onder de verachten waren geweest! Dat alles hadden zij aan Sad-ad-daula (het geluk van het Rijk) te danken, want dien eernaam had de vorst aan zijn minister gegeven en hij verdiende dien. Hij was inderdaad een geniaal man, met zeer veel geest, met aangename, hof-felijke vormen. In één oogenblik wist hij orde te scheppen in de chaotische verwarring der financiën; hij zag de hooggeplaatste dieven scherp op de vingers of zette hen af, zorgde dat het recht zijn gere-gelden loop had zonder dat de militaire bevelhebbers dien konden stuiten, vereenigde geleerden en dichters rondom zich en beloonde hen mild, was in één woord de beschaafdsten en bekwaamste minister, dien de Mongolen ooit hadden gehad. Maar de Muzelmannen morden en vreemd was het niet: vroeger hadden zij de posten gehad en had-den zich ongestraft op onrechtmatige wijze kunnen verrijken; die gul-den tijd was uit, en een Jood, een ellendige Jood, was er de schuld van! Vallen, sterven moest hij! Daarom werd er op het fanatisme ge-werkt. Er werd verspreid dat de Jood en zijn heidensche meester het plan hadden, de Muzelmannen te dwingen, heidenen te worden, dat zij de Kaba in een afgodstempel wilden veranderen. Hoe onzinnig de beschuldiging ook was, zij werd geloofd, zij werkte en dat was de hoofdzaak. Aan den anderen kant waren ook de Mongoolsche generaals,

aan wier diefstallen en afpersingen eveneens paal en perk gesteld was, op den Jood verbitterd. En nu werd Argoen ziek, zoo ziek, dat de Cames verklaarden dat hij betooverd was en niet genezen kon. Sadad-daula voorzag zijn val, maar kon dien niet beletten. Nog eer zijn meester den laatsten adem had uitgeblazen, werd hij door de misnoegde Mongoolsche grooten gearresteerd en ter dood gebracht. De zieltogende Argoen, toen hij hem niet bij zijn bed zag, vroeg naar hem; hij ontving een ontwijkend antwoord en raadde het lot dat zijn vriend getroffen had. Naar alle provinciën werden koeriers gezonden, om de broeders en vrienden van den vermoorden vezier te arresteeren; zij werden in de gevangenis geworpen; hunne zonen, hunne dochters, hunne dienaars, hunne bezittingen, alles werd hun ontnomen. De Muzelmannen waren half krankzinnig van vreugde en eene vreeselijke jodenvervolgving begon.

De hoop, die de Joden gekoesterd hadden, toen zij meenden dat zij de Mongolen tot hun geloof zouden bekeeren, was dus vervlogen; maar welke van de drie andere godsdiensten zou de overhand behouden? Dat bleef de vraag, eene vraag van het uiterste gewicht, want niemand kon er onverschillig voor zijn, welke godsdienst in het uitgestrekte, onmetelijke Rijk die van den Staat werd. De Christelijke, Boeddhistische en Mohammedaansche priesters wedijverden dan ook met elkander om in de eerste plaats de vorsten te winnen en te bekeeren. De eersten hadden veel invloed. Bij hunne aanvallen op de Mohammedaansche landen zochten en vonden de Mongolen een steun in de onderdrukte bevolking, in de Christenen, en de Christenen van 't Oosten reikhalsden reeds naar het oogenblik waarop zij op hunne beurt aan hunne meesters, de trotsche Muzelmannen, den voet op den nek zouden zetten. Vele omstandigheden versterkten hen in die verwachting. Zoo was onder de regeering van den groot-kân Koejoek, die zich niet met staatszaken kon bemoeien, daar het mingenot en het overmatig gebruik van sterke dranken zijne gezondheid vernield hadden, de macht geheel in de handen van twee Christelijke ministers, waarvan

de een den vorst had opgevoed. De geneesheeren van Koejoek waren ook Christenen; in zijne omgeving wemelde het van monniken uit Klein-Azië, Syrië, Bagdad en Rusland; voor zijne tent was eene kapel waarin dagelijks de mis werd gelezen en wier priesters door hem werden bezoldigd; men verhaalde dan ook algemeen, dat hij het Christendom zou omhelzen; men verwonderde zich, dat hij het niet deed. Vooral onder de vrouwen had die godsdienst ingang gevonden; eene keizerin beleed dien. Geen wonder derhalve, dat ook in Europa, en in de eerste plaats bij het hoofd der Kerk, de zucht om de Mongolen te bekeeren levendig was. Het was juist de tijd, dat keizer Frederik II, de ongehoorzaamste zoon dien de Kerk nog gehad had, het Pausdom erg in 't nauw bracht. Bijna twee jaren lang was de zetel van den heiligen Petrus onbezet geweest; Frederik had eene keus nagenoeg onmogelijk gemaakt, en toch schreef hij aan de kardinalen: "Waarom kiest gij niet, gij kinderen Belials? Denkt gij dat het zonder Paus ook wel gaan zal? Of zal er, in plaats van een Paus, een andere heilige aller heiligen verschijnen? Hoe of die er wel uit zal zien!" Eindelijk hadden de kardinalen gekozen; Sinibald Fiesco droeg de drievoudige kroon onder den naam van Innocentius IV; maar te recht bevreesd voor den keizer en niet minder voor de Romeinsche republikeinen, had hij Rome, verkleed en in de duisternis, verlaten, had toen eene schuilplaats verzocht aan de koningen van Aragon, van Frankrijk, van Engeland; — zij was hem geweigerd. "Als ik den grooten draak zal verpletterd hebben," riep hij uit, "dan zal ik ook hen vertrappen, die kleine slangen!" Eindelijk was hij te Lyon aangekomen; daar was hij veilig, want alleen in naam behoorde Lyon tot het Duitsche rijk; daar riep hij dan ook de beroemde kerkvergadering bijeen, die in 1245 gehouden werd; daar klaagde hij: "Gaaf het u niet aan, gij, die voorbijgaat op den weg? Aanschouwt toch en ziet, of er eene smarte is aan mijne smart gelijk!"¹ Zooals Christus op vijf

¹ Klaagliederen, I, 12.

plaatsen gewond werd, zoo word ook ik door een vijfvoudig leed getroffen." De laatste smart (zeker niet de geringste) was door den keizer veroorzaakt, — "den openlijken vijand van al degenen die Christus dienen; die in zijn land geene kloosters sticht aan de vroomheid gewijd, maar Mohammedaansche steden; die met het Heilige Land spot en het aan de Muzelmanne prijs geeft; die zijne christelijke vrouw door Mohammedaansche gesnedenen doet bewaken; die Mohammedaansche zeden en gebruiken eert, en zich niet schaamt, hij, de eerste vorst der Christenheid, een harem te hebben van Saraceensche meisjes;" — de eerste was gekomen door de Mongolen, en tot hen moesten gezanten gezonden worden, ten einde hen aan te sporen, het bloed der Christenen niet verder te vergieten, maar veeleer het ware, alleen zaligmakende geloof aan te nemen. Dienovereenkomstig werd door de kerkvergadering besloten. Men hoopte wellicht in de bekeering der Mongolen eene vergoeding te vinden voor den afval van den spotzieken, weerspannigen, Mohammedaanschen keizer van het Heilige Roomsche Rijk.

Twee gezantschappen van monniken vertrokken naar Perzië met brieven van den Paus aan den Kân. Het was Koejoek, die toen regeerde. Zeer vereerend was de ontvangst, die aan de monniken ten deel viel, niet. Men gaf hun zoo weinig te eten, dat zij bijna van honger stierven, en de Mongoolsche generaals zeiden tot hen: "Hoe, gij durft ons aanraden, Christenen te worden, honden te worden zooals gijlieden en uw Paus?" Aan tact om hunne taak met goeden uitslag te volvoeren ontbrak het daarenboven den zendelingen ten eenenmale, en de stijve, heerschzuchtige, in den Middeleeuwschen kanselarijstijl geschrevene brieven van den Paus waren ook weinig geschikt om de Mongolen te bekeeren. Evenwel de monniken hadden gezien, dat het Christendom, al was het dan ook niet het Roomsche, reeds veel ingang gevonden had; daarom lieten de Pausen en de Europeesche vorsten, maar al te dikwijls bedrogen door Aziatische gelukzoekers die zich voor gezanten van den Kân uitgaven, zich niet afschrikken,

en herhaaldelijk vertrokken er zendelingen naar de Mongolen. Men had immers te doen, niet met spotzieke, verstokte zondaars, zooals de ondeugende Frederik, maar met een lichtgeloovig volk, dat gemakkelijk te bekeeren moest zijn. "Ach," zucht een der zendelingen, wiens verhaal over is, "had God mij maar de genade bewezen, dat ik zulke wonderen kon verrichten als Mozes verricht heeft, dan zou ik den Kân misschien wel bekeerd hebben!"

Men beoordeelde de Mongolen verkeerd; zoowel de Christelijke als de Boeddhistische en Muzelmansche priesters vergisten zich, als zij dachten, dat de Mongolen in geloofszaken wit papier waren, waarop men schrijven kon wat men wilde. Zij waren niet bijzonder aan het Sjamanisme gehecht, het is zoo; zij waren bijgeloovig, dit valt ook niet te ontkennen; maar met dat al waren zij dan toch spotzieker dan men gedacht had. Toen een zending verkondigde: "God zelf heeft gezegd: Wie gelooft en zich laat doopen zal zalig worden, maar wie niet gelooft zal verdoemd zijn," glimlachte de vorst en al de Mongolen klaptten ironisch in de handen; — zij hadden al meer godsdiensten leeren kennen en wisten dat elke zich voor den alleen zaligmakenden uitgaf. Daarom hadden zij dan ook voor den eenen niet meer sympathie dan voor den anderen; in hunne oogen waren zij alle even goed. Djengis-kân was van meening geweest, dat het er niet op aan kwam, op welke wijze men de godheid vereerde, en hij had ten sterkste aan zijne opvolgers aanbevolen, aan geen godsdienst den voorrang boven een anderen te geven, maar de belijders van alle op gelijken voet te behandelen. Zijne opvolgers gedroegen zich volgens dien raad. De kân Mangoe b. v. woonde met zijne familie regelmatig de godsdienst-oefeningen der Christenen, der Mohammedanen en der Boeddhisten bij, deed alle ceremoniën mede, overlaadde alle geestelijken met weldaden. "Allen die aan mijn hof zijn," zeide hij tot een katholieken zending, "dienen denzelfden God, het eenige en eeuwige Wezen; zij moeten vrij zijn om Hem op die wijze te dienen, die zij de beste oordeelen."

Alleen politieke beweegredenen waren in staat, de opvolgers van Djengis-kân van de onverschilligheid af te brengen, die de stichter der dynastie hun had voorgeschreven, en letten zij op hun belang, of met andere woorden op den godsdienst van de groote meerderheid hunner onderdanen, dan had van de drie godsdiensten het Christendom wel de minste kans, de hunne te worden. Koebilai, die over het grootste rijk heerschte, waarvan de geschiedenis spreekt, want het omvatte bijna geheel Azië, was de eerste die eene keus deed, en daar het zwaartepunt van zijne macht in Boeddhistische landen lag, zoo werd hij Boeddhist. Maar hij bleef even verdraagzaam als zijne voorgangers geweest waren; onder zijne ambtenaren bevonden zich Christenen en vooral Muzelmannen; op de groote christelijke feestdagen deed hij de Christenen bij zich komen, bewierookte hun Evangelie en kuste het. "Er zijn," was hij gewoon te zeggen, "vier groote profeten: Jezus Christus, Mohammed, Mozes en Sommona-Kodom (Sjâkjamoeni); ik vereer ze alle vier."

Geen vorstengeslacht is in godsdienstzaken zoo kosmopolitisch geweest als het geslacht van Djengis-kân. Maar het geheele rijk was kosmopolitisch; de veroveringen der Mongolen hadden als het ware de uiteinden van Azië bij elkander gebracht. Korpsen Alanen en Kiptsjaks voerden oorlog in Tonquin en Chineesche ingenieurs arbeidden aan de oevers van den Tigris. Aan het hof van Ta-toe zag men Perzische sterrenkundigen en mathematici over wetenschappelijke onderwerpen spreken met mandarijnen; menschen uit een twintigtal natiën, die vóór de dertiende eeuw elkander nauwelijks bij name kenden, schreven of rekenden thans in hetzelfde vertrek. Vandaar dan ook, dat de groote Muzelmansche immigratie in China — kleinere hadden er reeds vroeger plaats gehad, vooral door den handel — van den tijd der Mongoolsche heerschappij dagteekent. De Mohammedanen bekleedden daar hooge posten, niet alleen in het burgerlijke, maar ook in het militaire. "In elke stad," meldt de Maroccaansche reiziger Ibn-Batoeta, die in 't midden der veertiende eeuw China bezocht, "is

eene afzonderlijke wijk, waar de Muzelmannen wonen en waar zij hunne moskeeën hebben; zij worden geëerd en ontzien." Ook aan bekeeringsijver ontbrak het hun niet; zij trokken zich de kinderen aan, die door hunne ouders waren verlaten, en voedden hen in het Islamisme op.

Intusschen had zich het Rijk, dat te groot was voor één meester, in vier staten gesplitst, en nu was het nog de vraag, welke godsdienst in Perzië die van het hof en der regeering worden zou. Het Christendom achtte zich zeker van de overwinning toen Tagoadar-Ogoel in 1282 den troon beklom. En hoe kon het anders? In zijne jeugd had die vorst zich laten doopen en bij die gelegenheid den naam van Nicolaas ontvangen. Hoe groot was dus de teleurstelling, toen het eerste rescript, dat de nieuwe vorst uitvaardigde en dat aan de overheidspersonen te Bagdad gericht was, aldus luidde: "Wij hebben van den troon bezit genomen en wij zijn Muzelmansch. Deelt die heuglijke tijding aan de inwoners van Bagdad mede! Geeft aan de academiën en aan de instellingen van liefdadigheid alles terug, wat zij ten tijde der Abbásidische Chaliefen bezaten! Eerbiedigt de wetten van den Islam, o inwoners van Bagdad, want de Profeet (op hem zij heil!) heeft gezegd: "Het Islamisme zal steeds zegepralen tot op den dag der opstanding." Wij zijn overtuigd van de waarheid dier voorspelling. Er is slechts één God, hij is eeuwig!" De overgrootste meerderheid zijner onderdanen was Mohammedaansch: daarom wilde Tagoadar-Ogoel niet langer Nicolaas zijn en werd sultan Ahmed. Bleef hij desniettemin even verdraagzaam als zijn bloedverwant die Boeddhist geworden was? Hierover zijn de Oostersch-christelijke schrijvers der Middeleeuwen het oneens: een Syriër beweert het; hij zegt zelfs dat de vorst de Christenen bijzonder begunstigde; — een Armeniër daarentegen, wiens getuigenis overeenstemt met dat van een Perzischen, een Muzelmanschen schrijver, verzekert, dat de vorst, deels door geschenken, deels door geweld, een aantal Mongolen dwong het Christendom af te zweren, en dat hij de Christelijke kerken, zoowel als

de Boeddhistische en Sjamanistische tempels in moskeeën veranderde. Hoe het zij, zeker is het in allen gevalle dat de Muzelmansche Mongolen van Perzië op verre na zoo verdraagzaam niet waren als de Boeddhistische Mongolen van China. Gazan, die zelf in het Boeddhisme was opgevoed, maar die, toen hij den troon aan Baidoe betwistte, Muzelman geworden was ten einde de Perzen te winnen, was zeer vervolgziek; hij deed de tempels der Boeddhisten en der Zoroastrianen, de kerken en de synagogen, kortom alle heilige gebouwen die geene moskeeën waren, verwoesten. "Gedurende zijne geheele regeering," zegt een Perzisch geschiedschrijver, "nam hij de voorschriften van het Islamisme met den meesten ijver in acht. Daardoor bleek het, dat hij het uit overtuiging had aangenomen, en niet omdat zijn belang het medebracht. Daarenboven, welk belang zou sterk genoeg geweest zijn om zulk een machtigen vorst er toe te brengen, van godsdienst te veranderen, een vorst wiens heidensche voorouders de wereld hadden veroverd? ... Hij deed het Islamisme door zijn geheele leger aannemen" ...

Men ziet dat de Muzelmannen in den waan verkeerden, dat Gazans bekeering volkomen oprecht geweest was. Maar wat was hij, orthodox of Sjijet? Zoowel het een als het ander; hij wilde geene der twee partijen kwetsen. "Ik erken," zeide hij, "de verdiensten van de metgezellen van den Profeet; God beware mij er voor, dat ik hen niet zou vereeren!" In zoo verre was hij dus orthodox. Maar op wonderbare wijze, en niet eens, maar tweemaal, was hij overtuigd geworden van de voortreffelijkheid van Alis geslacht. Tweemaal was hem de Profeet, met Ali en zijne twee zonen Hasan en Hosain, in den droom verschenen. "Omhels hen en beschouw hen als uwe broeders," had de Profeet tot hem gezegd. Daarom bezocht hij herhaaldelijk de graven der Aliden en overlaadde de Sajjids, hunne afstammelingen, met weldaden.

Zeker, aan slimheid ontbrak het den Mongolen niet. Dat bewees ook Eldjaitoe, die als orthodoxe op den troon was gekomen, maar die, toen het in zijn belang was Sjijet te worden, juist van pas een

droomgezicht had, waarvan het gevolg was dat hij, met zijne generaals en hovelingen, tot het Sjiïsme overging.

Nog eens, onder een nieuwen veroveraar, onder Timoer (Tamerlan), werden de Mongoolsche rijken tot één geheel vereenigd; maar na zijn dood vielen zij weder uiteen; slechts een zijner nakomelingen, Baber, slaagde er in, een duurzamer rijk te stichten, het rijk van den Groot-Mogol in Indië, en de beroemdste vorst dier dynastie, onder wien het Mongoolsch-Indische rijk het toppunt van macht en welvaart bereikte, keizer Akbar (1556—1605), toonde door zijn voorbeeld, dat de oude Mongoolsche verdraagzaamheid nog niet uitgestorven was, of wel, als men zoo wil, dat de Mongolen meer in naam dan inderdaad tot het Islamisme waren bekeerd.

Akbar, een zeer geletterd vorst, was gewoon zich Vrijdags avonds met de Muzelmansche godgeleerden te onderhouden. Dikwijls duurden die conferenties den geheelen nacht. Geleerden van verschillende sekten verdedigden dan hunne meeningen en vielen die hunner tegenstanders aan. Zij deden dat met eene heftigheid die den keizer in de hoogste mate ergerde en tevens zijn geloof aan 't wankelen bracht. Toen verzamelde hij de theologen van alle godsdiensten, die in Indië bestonden (en er waren er vele) rondom zich, trachtte uit alle stelsels een nieuw te vormen en kwam tot deze conclusies: ieder geloof heeft geleerde voorsprekers; elk volk heeft zijne openbaring, zijne heiligen, zijne wonderen; het grondbeginsel dat men geen kwaad mag doen, wordt door elke sekte erkend; alle stelsels zijn even waar; derhalve is er geene genoegzame reden om het eene geloof aan te nemen en het andere te verwerpen, en allerminst om overoude denkbeelden op te geven voor zulke, die nauwelijks duizend jaren tellen.

De Brahmanen kwamen in groote gunst; 's nachts en in 't geheim liet de keizer zich door hen onderwijzen. Hij was met hunne leer zeer ingenomen, vooral met het denkbeeld der zielsverhuizing, waarvan, zooals hij zeide, elk geloof sporen vertoont. De Çoeffis hadden ook grooten invloed op hem, en eveneens de katholieke geestelijken, zoo-

dat hij het Evangelie deed vertalen. Een Brahmaan haalde hem over tot den dienst der zon, tot eerbied voor vuur en water, voor steenen en boomen, voor koeien en zelfs voor koemest. Het nieuwejaarsfeest werd aan 't hof regelmatig gevierd; de keizer droeg dan zeven dagen achtereen elken dag een nieuw kleed, van de kleur die aan elke der zeven planeten geheiligd was. Bij zonsopgang en te middernacht werden er gebeden opgezegd, die aan de Hindoes ontleend waren. Er werd bevolen, dat men koeien als heilig en koemest als zuiver beschouwen moest. Het eten van rundvleesch werd verboden (men verkreeg van de geneesheeren de uitspraak, dat het moeielijk te verteren is); — het eten van varkensvleesch werd voor goorloofd verklaard.

Ook de Zoroastrianen kregen invloed. Een aantal vuuraanbidders, die uit Guzerate kwamen, bekeerden velen tot hun godsdienst. Daaronder behoorde in zekere mate de keizer zelf, die zijn vezier belastte, nacht en dag een heilig vuur in het paleis te onderhouden, en die op nieuwejaarsdag in het vijf-en-twintigste jaar zijner regeering den vuurdienst in 't openbaar verrichtte.

De hovelingen deden dat alles mede en tegenstand was er niet. Wat meer is, de opper kâdhî, de mufti en de voornaamste Muzelmansche godgeleerden hechtten hun zegel aan een besluit, waarin gezegd werd, dat de uitspraken van een waarlijk rechtvaardigen keizer dezelfde kracht hebben als de Wet en de Overlevering, en dat, telkens als er verschil was tusschen de meening des keizers en die der godgeleerden, de eerste de overhand moest behouden.

Bij zooveel slaafsche volgzaamheid is het niet te verwonderen dat Akbar nog verder ging. De oude formule: "Er is geen god dan God en Mohammed is zijn Profeet" werd afgeschaft en deze er voor in de plaats gesteld: "Er is geen god dan God en Akbar is Gods plaatsvervanger." Het drinken van wijn en de hasardspelen werden toegestaan, ofschoon er tegen misbruik gewaakt werd. Daar Akbar meende dat het Islamisme slechts duizend jaar zou duren en daar die tijd verstreken was, zoo schafte hij de jaartelling volgens de Hegira af

en verordende dat men tellen zou naar het eerste jaar zijner troonsbestijging; de Arabische namen der maanden werden veranderd in de oude Perzische; eveneens vervingen de oude Perzische feesten de Muzelmansche. Het gebed op Vrijdag werd behouden, maar behalve door oude en door arme lieden werd het zelden bijgewoond. De studie der Arabische taal- en letterkunde werd tegengewerkt, die van de Mohammedaansche theologie en van het Mohammedaansche recht verboden. De naam van Mohammed was aanstootelijk geworden; velen, die dien droegen, namen daarom een anderen aan. De polygamie werd afgeschaft; niemand mocht meer dan ééne vrouw hebben, behalve wanneer zij onvruchtbaar was, want in dat geval mocht men eene tweede huwen. De besnijdenis mocht eerst op het twaalfde jaar plaats hebben en niet dan met toestemming van dengene die besneden zou worden.

Voegt men nu daarbij, dat Akbar zelf zich minstens zes maanden in 't jaar van dierlijk voedsel onthield en dat hij op het eind zijner regeering het verbod van het slachten van runderen op het slachten van paarden, kameelen en schapen uitstreekte, dan ziet men dat in al zijne verordeningen eene systematische vijandschap tegen het Islamisme doorstraalt, gepaard met eene bepaalde voorliefde voor het Brahmanisme, dat hij overigens zocht te veredelen. Het Mohammedaansche geloof met één slag op te heffen vond hij te gevaarlijk; dit streed ook met zijne grondbeginselen van verdraagzaamheid (iedereen mocht zijn godsdienst kiezen en iedereen mocht tempels doen bouwen); maar hij ondermijnde het door de voornaamste leerstellingen te ontkennen, door de plechtigheden af te keuren, door de voorschriften der Wet tegen te werken. Slechts korten tijd heeft overigens Akbars stelsel hem zelven overleefd. Zijn zoon en opvolger Djehângîr scheen eerst geneigd te zijn het te behouden; maar uit onverschilligheid omtrent alle soort van godsdienst liet hij het weldra varen, en nu mochten de Muzelmanen in Indië, die zich trouwens volstrekt niet als ijveraars voor het geloof hadden doen kennen, weder zoo orthodox zijn als zij zelve goedvonden.

Zulke sterke afwijkingen van het Islamisme waren alleen mogelijk in een land, waar een zoo groot aantal godsdiensten naast elkander bestonden als dit in Indië het geval was. Zij hadden dan ook nergens elders plaats, en juist in het tijdperk, waarover wij handelen, kreeg het Islamisme, zoowel dat der orthodoxen als dat der Sjiïeten, den vasten vorm dien het thans nog heeft. In Perzië, waar altijd het meerendeel der bevolking Sjiïetisch geweest was, werd het Sjiïsme in zijn gematigden vorm, zooals wij dien in ons veertiende hoofdstuk zullen beschrijven, de staatsgodsdienst, toen, in het jaar 1499, Ismaël, de stichter van de dynastie der Çefewiden, den troon beklom. Het is dat sedert dien tijd gebleven en de Çefewiden waren er zeer aan gehecht; onder al hunne titels stelden zij op dien van "hond van de poort van Alf" den meesten prijs.¹

Eene poging om de Perzische met de orthodoxe Kerk te her-eenigen is wel aangewend, namelijk door Nâdir-Sjâh. Deze beroemde vorst was in zeker opzicht de Akbar van Perzië. Hij had een grooten afkeer van het heerschende bijgeloof. Zoo kwam hij eens te Mesjhed in Chorâsân, waar de imâm Rizâ begraven ligt en waar, volgens het volksgeloof, nog gedurig wonderen gebeurden; vooral werden er blinden ziende; — maar de personen, die door de Derwîsjen daarheen werden gezonden, waren niet blind, zij hielden zich slechts zoo. Zulk een persoon vond nu Nâdir-Sjâh bij het graf van den heilige. "Hoe lang zijt gij blind?" vroeg hij hem. "Twee jaren," was 't antwoord. "Een bewijs," hernam de vorst, "dat gij geen geloof hebt. Als gij een ware geloovige waart, dan zoudt gij al lang genezen zijn. Maar let nu goed op, vriend: als ik terugkom en ik vind u nog blind, dan houw ik uw hoofd af." Na eenigen tijd kwam de vorst terug; de ander bad nu zoo vurig als hij maar kon en — plotseling kreeg hij zijn gezicht terug. "Een wonder! Een wonder!" juichte het gepeupel en scheurde het kleed van den genezenen in kleine stukjes, om die als

¹ *Segui deri Alf.*

reliquieën te bewaren. "Geloof is toch maar alles," zeide de vorst glimlachend. Hij zelf was er niet rijk in. Wel liet hij de vier evangeliën in het Perzisch vertalen en deed Christelijke, Joodsche en Mohammedaansche priesters in zijne tegenwoordigheid met elkander disputeeren, maar hij spotte met de meeningen van al die geleerden en zond ze naar huis met te zeggen, dat, als God zijn leven spaarde, hij een vrij wat beteren godsdienst dan zij hadden, stichten zou. Aan hem waren dus dogmatische punten onverschillig; hij beschouwde ze alleen als middelen om zijne politieke doeleinden te bereiken. Daarom had hij dan ook, toen het er op aan kwam, de Afghanen en Turken uit Perzië te verdrijven, sterk op het fanatisme der Sjiïeten gewerkt; later, toen het aan zijne plannen om Indië en Klein-Azië te veroveren in den weg stond, trachtte hij de Perzische Kerk met de orthodoxe te hereenigen, en kondigde in 1736 de afschaffing van het Sjiïsme af; maar het baatte niet; zijne pogingen leden schipbreuk op de gehechtheid der Perzen aan hunne oude leer.

De orthodoxe Kerk kreeg in het begin der zestiende eeuw een ander hoofd. Tot op dien tijd toe hadden de Abbásiden die waardigheid bekleed. Na de inneming van Bagdad door de Mongolen, was een der Abbásiden naar Egypte gevlucht. Hij werd door den sultan der Mamelukken als Chalief, als plaatsvervanger van den Profeet, als hoofd der Kerk erkend, maar zonder eenige wereldlijke macht. Hij had nog zestien opvolgers; maar bij de verovering van Egypte (1516) door Selim I, den sultan van Turkijë, werd de laatste gevangen genomen en naar Constantinopel gebracht. In ruil voor zijne vrijheid en een jaargeld, deed hij zijn titel aan Selim over, en sedert dien tijd wordt de sultan van Turkijë door alle orthodoxe souverainen en volken, ook door de sjerifs van Mekka en die van Marocco, die van Mohammed heeten af te stammen, als het hoofd van het Islamisme beschouwd.

XIII.

DE WAHHABIETEN.

Door vele vreemde en bijgeloovige volken aangenomen, was het Islamisme aan het lot, dat alle godsdiensten bij verloop van tijd treft, niet ontgaan: het was bedorven en verbasterd. Mohammèd was geen gewoon sterveling gebleven, zooals de Koran dikwijls genoeg verklaart dat hij was. Het algemeene geloof was geworden, dat, na zijn dood en begrafenis, zijne ziel zich met zijn lichaam hereenigd had, en op den Borák, Gabriëls merrie, naar den hemel was opgestegen. Men hield het er voor, dat hij bij den Almachtinge zijne getrouwe aanhangers beschermde en aanbeval. Zijn naam werd zoo uitgesproken alsof men hem aanriep. Zijn graf te Medina werd met dezelfde devotie bezocht als de tempel te Mekka. Bij dien grooten heilige was er een onnoemelijk aantal kleinere gekomen. Bijna ieder dorp in de Muzelmansche wereld had den zijnen, de steden hadden er verscheidene. Was er een persoon gestorven, die de reputatie van bijzondere vroomheid genoot, dan werd hij in een afzonderlijk, min of meer versierd

graf begraven; daarboven werd een koepel of kapel gebouwd; op die plaatsen verrichtte men bij voorkeur het gebed, omdat men meende daardoor de voorspraak van den heilige bij God te verkrijgen; daarheen deed men bedevaarten. Werd de vermaardheid van een heilige groot, deed hij vele mirakelen — want het geloof daaraan was ontzettend toegenomen, niettegenstaande Mohammed zelf steeds verklaard had, dat hij geene wonderen doen kon —, dan werd de kapel vergroot tot eene moskee, die den naam van den heiligen man droeg. Daaraan waren dan bestuurders, dienaren enz. verbonden, die doorgaans uit de familie van den heilige gekozen werden, zoodat het zeer voordeelig was, een heilige in zijne familie te hebben. Naar onze denkbeelden waren de menschen waaraan na hun dood zulk eene groote eer te beurt viel, die eer soms al zeer weinig waardig. Niet zelden waren het huichelaars en sluwe bedriegers, of krankzinnigen, onnoozelen, want dezulken werden als bijzondere gunstelingen der godheid beschouwd. Menigmaal — want contrôle was er niet; alles hing alleen af van de meening van enkele bewoners eener plaats — menigmaal werd er ook iemand heilig verklaard, zonder dat men recht wist waarom. Desniettemin waren de Muzelmannen even sterk aan hunne heiligen gehecht als de Katholieken aan de hunne; hunne reliquieën (stukken van de kleederen die zij gedragen hadden) werden duur betaald en daaraan werden die wonderdoende eigenschappen toegeschreven, die zij zelve bezeten hadden. Jaarlijks werd er in elke stad en in elk dorp op een bepaalden dag een feest gevierd ter eere van den patroon. Op het platte land was het zelfs hier en daar gebruikelijk, offeranden te slachten ter eere van een heilige, zooals men vroeger aan de afgoden geofferd had. Ook kloosters en bedelmonniken waren er in menigte, hoe uitdrukkelijk Mohammed het ook verboden had.

Daarentegen werden de geboden van het Islamisme, als men het bidden, de wasschingen en het vasten uitzondert, in het-groote Turksche rijk zeer slecht opgevolgd. Om aalmoezen te geven was men te gierig; om de eenvoudige kleeding te dragen, die de Profeet had

voorgescreven, was men te trotsch en te pronkziek; men droeg zijden stoffen, ofschoon Mohammed dit, zoo niet verboden, dan toch sterk afgekeurd had; van gestrengheid en onpartijdigheid, eigenschappen die aan de eerste Chaliefen zoo bijzonder eigen waren, was onder eene door en door bedorvene regeering bij de rechters niets te bespeuren; de zucht om tegen de ongeloovigen oorlog te voeren was verflauwd, verdwenen; dronkenschap en ontucht waren uiterst gewoon; het gedrag van vele bedevaartgangers in de heilige steden, waar zij door een heirlegger van zedeloze deernen werden opgewacht, was zóó, dat het voor de ware vromen eene gedurige ergernis was.

De jongere dochter van het Jodendom was dus denzelfden weg opgegaan als hare oudere zuster, waarschijnlijk niet zonder haren invloed, en Mohammed zou zijn godsdienst in het nieuwere Islamisme evenmin herkend hebben, als Christus den zijnen in het Katholicisme. Tegen het laatste was Luther opgestaan, tegen het eerste verhief zich Abd-al-wahháb.

Omtrent het leven van dien hervormer, die eigenlijk Mohammed ibn-Abd-al-wahháb heette, maar later kortweg Abd-al-wahháb genoemd werd, is weinig bekend, en dit is te betreuren, maar licht te verklaren, want men kent hem en de naar hem genoemde Wahhábieten alleen uit de verhalen van Europeesche reizigers en niet uit die van Oostersche schrijvers. Hij was, naar men gist omtrent het jaar 1720, te al-Hauta, in de Arabische provincie Nedjd, geboren en behoorde tot den stam Temím. Men verhaalt dat hij te Medina verscheidene jaren studeerde, en, naar de gewoonte zijner landgenooten, de scholen in de voornaamste steden van het Oosten bezocht. Door hetgeen hij gezien en gehoord had, was hij overtuigd, dat het Islamisme door en door bedorven was; hij wilde het tot zijne oorspronkelijke zuiverheid terug brengen en predikte in dien geest; maar daar nieuwe leerstellingen in het Oosten even moeilijk ingang vinden als in het Westen, zoo waren zijne pogingen vergeefs. Mekka en Medina waren daarenboven niet de geschikte plaatsen, omdat daar iedereen geldelijk belang had bij de instandhouding van het oude. Om die reden begaf zich

dan ook Abd-al-wahháb naar zijn geboorteland, het Arabische hoogland, de provincie Nedjd. Hij hoopte dat zijne leer daar meer ingang zou vinden, want de Bedowijnen, die daar woonden, waren wel, zooals de Bedowijnen in 't algemeen, met den godsdienst weinig bekend, maar zij zijn dan toch altijd godsdienstiger geweest dan de andere, en juist hunne onbekendheid met de gebruiken der verschillende sekten kon er hen misschien toe brengen, het gezuiverde systeem aan te nemen. Zijne verwachting werd niet teleurgesteld; in de stad Dartja nam de machtigste man, Mohammed ibn-Saoed, het eerst zijne leer aan en werd zijn schoonzoon; anderen volgden.

De leer van Abd-al-wahháb was volstrekt niet nieuw; hij wilde alleen de misbruiken, die in het Islamisme waren binnengeslopen, afschaffen, en verder het geloof onder de Bedowijnen verspreiden, want, ofschoon Muzelmannen in naam, wisten zij nagenoeg niets van den godsdienst en waren zij omtrent de plichten, die hij voorschrijft, onverschillig. Maar hij werd, zooals gewoonlijk met hervormers geschiedt, verkeerd begrepen zoowel door zijne vrienden als door zijne vijanden. De laatsten, toen zij van eene sekte hoorden, die de Turken van ketterij beschuldigde en aan den Profeet veel minder eer bewees, geloofden gemakkelijk dat er een nieuw geloof was opgekomen en dat dus de Wahhábieten niet alleen ketters, maar káfirs, ongelooovigen, waren. In die meening werden zij versterkt, zoowel door den Sjerief van Mekka, wiens belang het was, de breuk tusschen hen en het Turksche rijk nog grooter te maken dan die reeds was, als door de Pásjás van Bagdad, Damascus en Caïro, de natuurlijke vijanden der Bedowijnen. Allervreemdste voorstellingen omtrent hen zijn ook in Europa verspreid, en niet zelden hoort men ze ook nu nog voorstellen als de erfgenamen van de leer der Karmaten. Dit is ten eenenmale onjuist. Hunne handelingen, het is zoo, herinneren wel soms aan die der Karmaten, maar zij sproten uit geheel andere beweegredenen voort, en dat hunne leer volkomen orthodox was, blijkt reeds uit hun catechismus, die op den Koran en de Overlevering berust en niets bevat

wat de rechtzinnigste Turk niet als waarheid aanneemt. De godgeleerden te Caïro hebben dan ook de orthodoxie der Wahhâbieten moeten erkennen. In het jaar 1815 kwamen daar twee gezanten der Wahhâbieten, waarvan de een zeer ervaren was in de leer. Mohammed-Alî, de Pásjâ van Egypte, verzocht hen, hunne leerstellingen mede te deelen aan de voornaamste godgeleerden; verscheidene conferentiën werden er gehouden, en in het disputeeren behield de Wahhâbiet steeds de overhand, want hij bewees elke stelling met eene plaats uit den Koran of uit de Overlevering, die hij beide geheel van buiten kende. De oelemas erkenden, dat zij in de Wahhâbieten geene ketterij konden vinden, en daar zij dit tegen hun zin verklaarden, zoo heeft hun getuigenis des te meer gewicht. Men had ook te Caïro een boek ontvangen, dat verscheidene tractaten over godgeleerde onderwerpen bevatte en door Abd-al-wahhâb zelven geschreven was. Vele oelemas lazen het en zij verklaarden eenstemmig, dat, als dit de meeningen der Wahhâbieten waren, zij zelve tot hunne sekte behoorden.

Niet de Wahhâbieten weken van de ware leer af, maar de Turken waren er van afgeweken, en juist daartegen kwamen zij op. Zij verzetten zich tegen de afgodische vereering van Mohammed, die in hunne oogen wel een profeet, een verkondiger van Gods wil was geweest, maar overigens een gewoon mensch, wiens stoffelijk overschot niet ten hemel gestegen was, maar in het graf te Medina rustte. Zij verzetten zich niet minder tegen de vereering der heiligen; zij verklaarden dat alle menschen in Gods oogen gelijk zijn; dat zelfs de deugdzaamste en vroomste geen bemiddelaar bij God zijn kan; dat het dus zondig is, de heiligen aan te roepen en hunne reliquieën te vereeren. Overal waar zij kwamen, waren zij derhalve gewoon, in de allereerste plaats de kapellen, koepels en versierde graven der heiligen te vernielen; — het was de beeldenstorm van het Muzelmansche Protestantisme.

Hierin bestond hoofdzakelijk de leer van den stichter der sekte; maar zooals gewoonlijk geschiedt, hebben zijne volgelingen andere

zaken, die geen hoofdzaken waren, toch als zoodanig beschouwd, en juist hierdoor hebben zij aan hunne vijanden eene verkeerde meening omtrent hun leerstelsel ingeboezemd. Behalve tegen de heiligen was hun fanatisme vooral tegen de kleeding en het tabak rooken gericht. Met minachting zagen zij op de veelkleurige, kostbare kleeding der Turksche pelgrims neder; zij wisten dat de Profeet zulke kleederen verboden had, zij wisten dat hij zelf een mantel droeg even eenvoudig als de hunne, en zij beschouwden het als even noodzakelijk, dat men zijne manier van kleeding navolgde als dat men overeenkomstig zijne zedelijke voorschriften handelde. Aan de kleeding kon men dan ook dadelijk een Wahhâbiet herkennen. Wat het tabak rooken betreft, zoo hebben verscheidene Turksche oelema's het in hunne geschriften op religieuze gronden voor ongeoorloofd verklaard; vele geleerden in alle gedeelten van Turkije doen het daarom niet, en eene der vier orthodoxe sekten, die van Mâlik, beschouwt het als zeer af te keuren. Ook in dit opzicht was dus de leer der Wahhâbieten niet nieuw; daarenboven wilden zij het in het Oosten zoo gewone gebruik van bedwelmende planten te rooken tegengaan en konden dit niet met goeden uitslag doen zonder het rooken in 't algemeen te verbieden. Verder werd ook de rozenkrans verboden. Gewoonlijk hebben de Muzelmannen een rozenkrans in de hand, wiens kralen zij gedurig tellen zonder iets te zeggen en zelfs als zij met hunne bekenden spreken, ofschoon zij soms Gods naam aanroepen of op zachten toon een kort gebed na elke kraal opzeggen. Abd-al-wahhâb beschouwde de rozenkransen als een teeken van bijgeloof en stond daarom niet toe dat men er gebruik van maakte. Zijne puriteinsche hervormingszucht strekte zich overigens ook soms tot onbeduidende kleinigheden uit. Zoo zijn de Muzelmannen gewoon, hun hoofdhaar af te scheren, maar ééne lok op de kruin te laten staan. De meesten hechten daar niet veel aan; zij doen het omdat het gebruik het zoo wil; maar er zijn er, die meenen dat op den oordeelsdag de Profeet hen bij die lok zal grijpen om hen naar den hemel te brengen. Om dit bijgeloof tegen te gaan, verbood de hervormer dat men eene lok

staan liet. Daarentegen is het niet waar, zooals men gezegd heeft, dat hij ook het drinken van koffie verbood; "de Wahhâbieten," zegt een Europeesch reiziger, "drinken wel degelijk koffie en maken er zelfs een onmatig gebruik van."

Het is zeer te betwijfelen of Abd-al-wahhâb, toen hij de hervorming te Darija predikte, het plan had, dat zijn beschermer de stichter eener nieuwe dynastie in Arabië worden zou. Daartoe was noch hij, noch Mohammed ibn-Saoed machtig genoeg, en het schijnt eerst gedurende het leven van Abd-al-azîz, den zoon van Mohammed ibn-Saoed, te zijn opgekomen; maar toen het opkwam, was het voor de provincie Nedjd eene ware zegening. Tot dien tijd toe had er in dat land de ergste anarchie geheerscht. De steden en dorpen waren van elkander volkomen onafhankelijk en gedurig met elkander in oorlog. Alleen het recht van den sterkste gold, en daarenboven was het land door de invallen der naburige Bedowijnenstammen het tooneel van onophoudelijke wanorde en bloedvergieten. Niet dan met veel moeite gelukte het aan Abd-al-azîz zijn godsdienst door de geheele provincie te doen aannemen; maar toen dat gelukt was, oefende hij dat gezag uit, hetwelk Mohammeds opvolgers bezeten hadden, en dwong zijne landgenooten — zonder inbreuk te maken op hunne vrijheid, hetgeen onmogelijk zou geweest zijn — in vrede te leven, elkanders eigendom te eerbiedigen en aan de wetten te gehoorzamen.

Het machtigst zijn de Wahhâbieten geweest in 't begin dezer eeuw. Gedurende ongeveer dertig jaren hadden zij hunne leer verkondigd, vele proselieten gemaakt, Nedjd veroverd en de meeste groote Bedowijnenstammen ten onder gebracht, die daar in de lente hun vee doen grazen om dan later naar de woestijn terug te keeren, zonder dat zij een aanval gedaan hadden op de twee provinciën, die het naast bij hen lagen, Bagdad in 't noorden en Hidjâz in 't zuiden. De pelgrimskaravanen konden, zonder verontrust te worden, uit Damascus en Bagdad naar Mekka gaan. Het schijnt dat hunne toenemende macht en de ijver waarmede zij hun geloof verspreidden, het eerst jaloezie

opwekten bij Gâlib, den Sjerief van Mekka. De stammen in Hidjâz en vele op de grenzen van dat landschap stonden onder zijn gezag of althans onder zijn invloed, en hij kon de pogingen, die Abd-al-azîz, het hoofd der Wahhâbieten, aanwendde om deze te winnen, niet met onverschilligheid aanzien. In 1792 of 1793 begon hij dus oorlog met hem te voeren op de Bedowijsche manier, dat is te zeggen dat er van weerskanten plotselinge aanvallen en strooptochten plaats hadden, die door kortstondige wapenstilstanden gevolgd werden en waarbij noch de eene, noch de andere partij veel won of verloor. Maar tegelijkertijd stookte hij de Porte tegen de Wahhâbieten op; hij beschreef hen als ongeloovigen en het gedrag, dat zij zich thans, nu zij sterker geworden waren, omtrent de Turksche pelgrims veroorloofden, scheen die beschuldiging te rechtvaardigen. Niet dat zij, zooals negen eeuwen vroeger de Karmaten, den pelgrimstocht op zich zelve afkeurden: zij beschouwden dien integendeel als een plicht; maar zij wilden niet dat anderen, die niet tot hunne sekte behoorden, die in hunne meening ongeloovigen waren en wier onbetamelijk gedrag gedurende de heilige plechtigheden hen ergerde, dien verrichtten, en zoo zij het al toestonden, dan moest men die vergunning duur koopen. De berichten van den Pâsjâ van Bagdad, wiens gebied nu ook door de invallen der Wahhâbieten verontrust werd, ademden denzelfden geest als die van den Sjerief. De Porte besloot dus tot handelen en alleen geldgebrek was de oorzaak, dat men daarmede tot in 1797 talmde. In dat jaar trok een Turksch-Arabisch leger uit Bagdad tegen Dartja op; maar de expeditie mislukte en het gevolg was, dat er een wapenstilstand voor den tijd van zes jaren gesloten werd.

De ongelukkige uitslag dezer poging was de eerste oorzaak van de rampen die weldra de Turksche partij aan alle kanten troffen, want de Wahhâbieten hadden nu geleerd, de Osmanlis te verachten. De wapenstilstand werd spoedig verbroken. De stad Imâm-Hosain in het Pâsjâlik van Bagdad, in wier nabijheid zich het graf van Hosain (Mohammeds kleinzoon), een der grootste heiligdommen der Sjiëtische

Perzen, bevindt, werd in 1801 door de Wahhâbieten overrompeld. Vijf duizend personen werden neergesabeld. De kapel op het graf van Hosain werd vernield, en met rijken buit (er waren tweehonderd kameelen noodig om dien te vervoeren) keerden de Wahhâbieten naar hun land terug.

Een kreet van schrik, angst en verontwaardiging ging er in de geheele Muzelmansche wereld op; ditmaal waren de Sjiïeten nog meer beleedigd dan de orthodoxen en de Sjah van Perzië schreef dan ook een brief aan den Pâsjâ van Bagdad, waarin hij hem met verwijten wegens zijne werkeloosheid overlaadde. Maar het zou nog erger worden. In 1802 verrichtte de Syrische karavaan den pelgrimstocht voor 't laatst, want in het volgende jaar maakten zich de Wahhâbieten van Hidjâz meester. Zij belegerden Mekka en namen het in, niettegenstaande de dappere verdediging van den Sjerief, die eindelijk naar Djidda de wijk nam. Ditmaal gedroegen de anders zoo woeste Wahhâbieten zich met voorbeeldige gematigdheid; niet het minste geweld werd er gepleegd; alles, wat de troepen noodig hadden, werd dadelijk betaald. Voor Mekka hadden de Wahhâbieten grooten eerbied; hun aanvoerder Saeed, de zoon van Abd-al-azîz, zeide, dat, als hij de stad had willen bestormen, hij ze veel vroeger had kunnen innemen, maar dat hij het niet gedaan had omdat hij op het heilige gebied zoo weinig mogelijk bloed wilde vergieten. "De Profeet," zeide hij ook ten aanhoore van al de oelëmas, "is mij in den droom verschenen en heeft dit tot mij gezegd: Als er in Mekka eene enkele graankorrel met geweld genomen wordt, dan zult gij dit geen drie dagen overleven." Daarentegen werden de winkels, die de Turken rondom de Kaba (op de plaats waar de omgang verricht wordt) gebouwd hadden, omver gehaald; het met gouddraad gestikte kleed, dat de standplaats van Abraham bedekte, werd weggenomen; de praalgraven der heiligen, benevens de koepels die op de geboorteplaats van Mohammed, op die van zijne kleinzonen Hasan en Hosain, op die van zijn oom Aboe-Tâlib, en op die van zijne vrouw Chadîdja

stonden, werden verwoest, en terwijl de Wahhâbieten daarmede bezig waren, riepen zij gedurig: "God hebbe genade met degenen die verwoestten, en niet met degenen die bouwden!" Ook den zwarten steen, in wiens vereering zij afgodendienst zagen, sloegen zij stuk, en in dit geval konden zij zich misschien op den Chalief Omar beroepen, die eens gezegd had: "Bij God! Ik weet dat gij slechts een steen zijt, die noch schade, noch voordeel kan aanbrengen, en had ik den gezant Gods u niet zien kussen, dan zou ik het ook niet doen!"

De Mekkanen werden nu Wahhâbieten; zij werden namelijk gedwongen, regelmatig te bidden dan zij gewoon waren, hunne zijden kleederen te verbergen en niet meer in het openbaar te rooken. Hoopen Perzische pijpen, die men in de huizen gevonden had, werden voor Saoeds hoofdkwartier verbrand, en het verkoopen van tabak werd verboden. Het gewone gebed voor den Sultan werd afgeschaft.

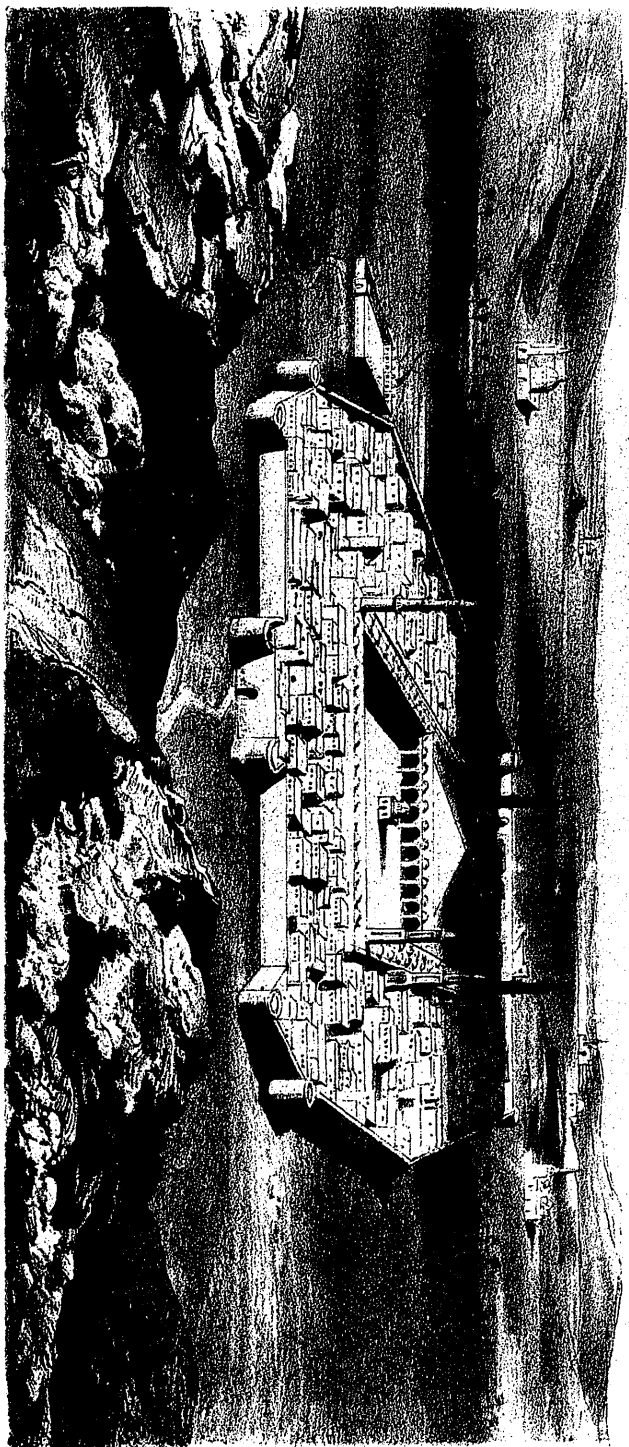
Niet lang daarna, in November 1803, werd Abd-al-azîs, het hoofd der Wahhâbieten, terwijl hij het gebed verrichtte, vermoord. De moordenaar was een Pers, wiens drie zonen, bij de inneming van Imâm-Hosain, door de Wahhâbieten om 't leven waren gebracht. Ten einde de gelegenheid te vinden om zich te wreken, was hij in schijn Wahhâbiet geworden, was in dienst van 't opperhoofd getreden, had zijn vertrouwen weten te winnen en had eindelijk zijn doel bereikt. Hij werd gevat en levend verbrand; maar de Muzelmannen, die hem als een martelaar beschouwden, beweerden, dat de vlammen hem geen letsel hadden gedaan en dat men genoodzaakt geweest was, hem aan den beul over te leveren, die hem het hoofd afhieuw.

Saoed (1803—1814) volgde zijn vader op. Hij muntte uit, zoowel door uiterlijke schoonheid, die aan zijne geheele familie eigen is, als door verstand, strenge rechtvaardigheid, groote kennis der Wet, en welsprekendheid. Hij was het, die sinds vele jaren de legers had aangevoerd, en onder zijn bestuur werden nu de veroveringen voortgezet.

Medina werd gedwongen zich te onderwerpen. De inwoners werden niet zoo zacht behandeld als de Mekkanen, omdat zij meer Turkschgezind waren. Met de grootste gestrengheid werd aan het bijwonen van het gebed de hand gehouden. Na het morgen-, middag- en avondgebed werd er in de moskee appèl gehouden; de namen van alle volwassene mannelijke inwoners werden opgelezen, en wie niet tegenwoordig was, werd gestraft. Ook te Djidda, eene zeehaven die om hare zedeloosheid berucht is, toonden zich de Wahhâbieten zeer streng. Behalve de gewone, stelden zij daar nog eene tweede soort van moëdzins aan, die met ontzettend groote stokken gewapend waren en op de biduren door de straten gingen, terwijl zij riepen: "Laat ons naar het gebed gaan, naar het gebed!" Al degenen, die zij ontmoetten, dreven zij voor zich uit naar de moskee, en dwongen de werklieden hun werk, de winkeliers hunne winkels te verlaten.

Te Medina werd verder het graf van den Profeet van zijne kostbaarheden beroofd; maar te vergeefs beproefden de Wahhâbieten den hoogen koepel te vernielen, die er boven was; hij was te stevig gebouwd, en de Medinensers schreven natuurlijk het mislukken dier poging aan Gods tusschenkomst toe. Overigens deden ook de Wahhâbieten bedevaarten naar de moskee van den Profeet te Medina, maar niet, zooals de andere Muzelmannen, naar zijn graf, dat in de moskee is. Saeed beschouwde alle cerëmoniën bij het graf als afgodisch en verbood ze.

De macht van dien vorst werd intusschen al grooter en grooter. Verreweg het grootste gedeelte van Arabië was aan hem onderworpen en van tijd tot tijd deed hij stoute tochten tegen Syrië, en plunderde de dorpen nagenoeg tot voor de poorten van Damascus. Desniettemin bleef de Porte werkeloos, bepaalde zich althans bij niets afdoende demonstratiën. Aan goeden wil om de heilige steden te heroveren ontbrak het haar niet; maar van Damascus uit kon niets met rechtmatige hoop op een goeden uitslag ondernomen worden; de groote woestijn, die tusschen Damascus en Hidjâz ligt, maakte het transport van ge-

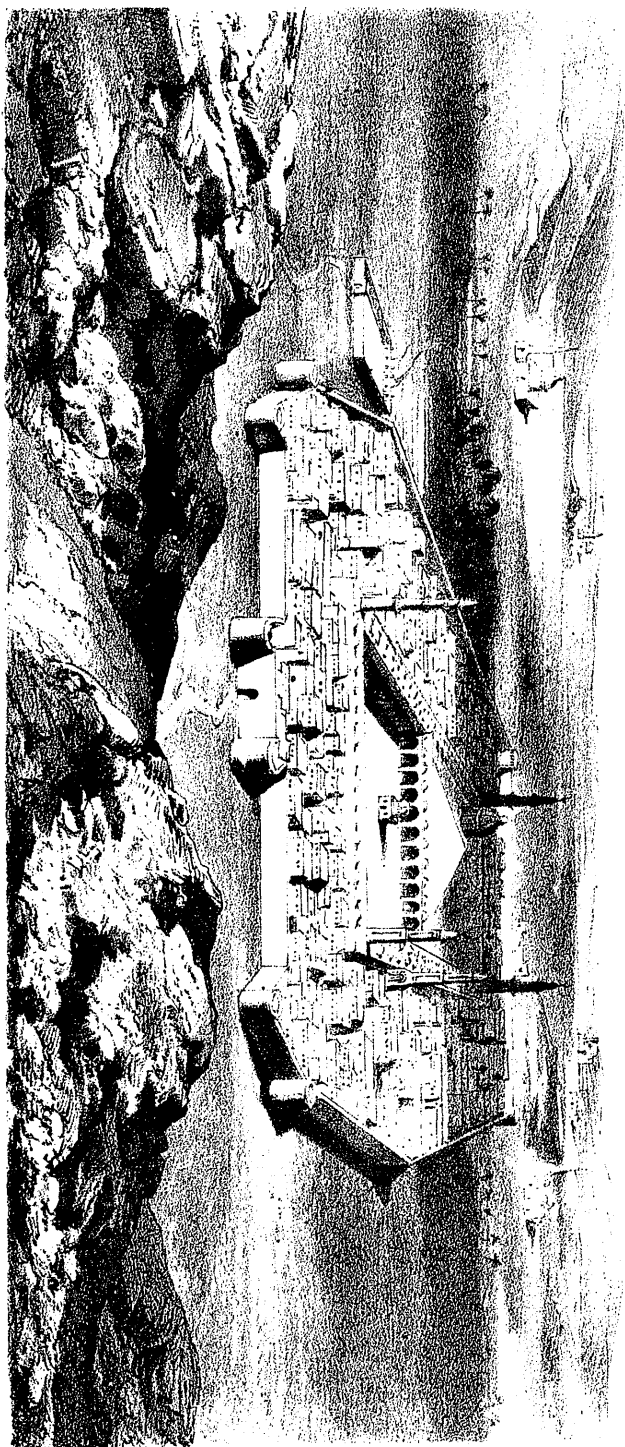
MEDINA.

Lith. & Engrs. & Ponges.

Medina werd gedwongen zich te onderwerpen. De inwoners werden niet zoo zacht behandeld als de Mekkanen, omdat zij meer Turkschgezind waren. Met de grootste gestrengheid werd aan het bijwonen van het gebed de hand gehouden. Na het morgen-, middag- en avondgebed werd er in de moskee appèl gehouden; de namen van alle volwassene mannelijke inwoners werden opgelezen, en wie niet tegenwoordig was, werd gestraft. Ook te Djidda, eene zeehaven die om hare zedeloosheid berucht is, toonden zich de Wahhâbieten zeer streng. Behalve de gewone, stelden zij daar nog eene tweede soort van moëddzins aan, die met ontzettend groote stokken gewapend waren en op de biduren door de straten gingen, terwijl zij riepen: "Laat ons naar het gebed gaan, naar het gebed!" Al degenen, die zij ontnoetten, dreven zij voor zich uit naar de moskee, en dwongen de werklieden hun werk, de winkeliers hunne winkels te verlaten.

Te Medina werd verder het graf van den Profeet van zijne kostbaarheden beroofd; maar te vergeefs beproefden de Wahhâbieten den hoogen koepel te vernielen, die er boven was; hij was te stevig gebouwd, en de Medinensers schreven natuurlijk het mislukken dier poging aan Gods tusschenkomst toe. Overigens deden ook de Wahhâbieten bedevaarten naar de moskee van den Profeet te Medina, maar niet, zooals de andere Muzelmannen, naar zijn graf, dat in de moskee is. Saoed beschouwde alle ceremoniën bij het graf als afgodisch en verbood ze.

De macht van dien vorst werd intusschen al grooter en grooter. Verreweg het grootste gedeelte van Arabië was aan hem onderworpen en van tijd tot tijd deed hij stoute tochten tegen Syrië, en plunderde de dorpen nagenoeg tot voor de poorten van Damascus. Desniettemin bleef de Porte werkeloos, bepaalde zich althans bij niets afdoende demonstratiën. Aan goeden wil om de heilige steden te heroveren ontbrak het haar niet; maar van Damascus uit kon niets met rechtmatige hoop op een goeden uitslag ondernomen worden; de groote woestijn, die tusschen Damascus en Hidjâz ligt, maakte het transport van ge-

MEDINA.

noegzame levensmiddelen en ammunitie onmogelijk. Alleen van Egypte uit kon het beoogde doel bereikt worden. Daarom legde dan ook de Sultan, toen hij in 1804 Mohammed-Alî tot Pâsjâ van Egypte benoemde, hem als eersten plicht de herovering der twee heilige steden op. Mohammed-Alî zelf wenschte niets liever; hij wist dat hij, als hij niet gehoorzaamde, met afzetting zou gestraft worden; zijne eigene eerzucht dreef hem daarenboven voorwaarts, want als heroveraar van Mekka en Medina zou hij den voorrang verkrijgen boven alle andere Pâsjâs van het Turksche rijk, zou hij zooveel roem inoogsten, dat hij zich in 't vervolg als onafzetbaar beschouwen kon. Maar gedurende verscheidene jaren waren de omstandigheden zeer ongunstig; hij moest gedurig oorlog voeren tegen de Mamelukken; eerst in 1810 sloot hij met hen een verdrag, eerst toen kon hij hen in de val lokken, hen, niettegenstaande het vrijgeleide, dat hij hun gegeven had, verraderlijk in de citadel van Caïro doen vermoorden. Op eene vloot, die te Suez was uitgerust, vertrok het voetvolk naar Jembo (October 1811); de ruitery ging over land, zonder door de Bedowijnen, die omgekocht waren, verontrust te worden. Jembo werd ingenomen. Eene eerste poging om Medina te bemachtigen mislukte; eerst op 't eind van 1812 werd het veroverd; het garnizoen, waaraan vrije aftocht was toegezegd, werd wreed vermoord. In 't begin van 't volgende jaar werd ook Mekka vermeesterd. Maar ofschoon Hidjâz in de handen der Turken gevallen was, was toch de macht der Wahhâbieten niet gebroken; de wreedheid en trouweloosheid, die de Turken bij vele gelegenheden toonden, hadden hen in de hoogste mate verbitterd, en in 't open veld sloegen zij hen meestal. Eindelijk, in 1818, gelukte het aan Ibrâhîm-Pâsjâ, die door zijn vader Mohammed-Alî aan 't hoofd van 't leger gesteld was, hen naar Nedjd terug te dringen en hen in hunne versterkte legerplaats, op vier dagreizen afstands van Darija, in te sluiten. Stormenderhand werd de legerplaats ingenomen, en zoo ook Darija, dat geheel en al verwoest werd. Bij de inneming der legerplaats was Abdallâh, Saoeds zoon en opvolger, in de macht der Tur-

ken gevallen; hij werd naar Constantinopel gebracht, en daar, na vele martelingen te hebben ondergaan, onthoofd.

De sekte der Wahhâbieten bestaat evenwel nog, en zij is soms machtig genoeg om voor de Turken gevaarlijk te worden. Maar het groote doel, dat zij beoogde, de hervorming van het Islamisme, heeft zij niet bereikt, kon zij niet bereiken met de middelen van ruw geweld, waartoe zij hare toevlucht nam. Haar optreden is merkwaardig, maar eene toekomst schijnt zij niet te hebben. De uitkomst heeft bewezen, dat een Spaansche renegaat, die in Arabië reisde toen de macht der Wahhâbieten het grootst was, zeer juist over hen oordeelde toen hij aldus schreef: "Als de Wahhâbieten hunne strenge grondbeginselen verzachten en een liberaler systeem aannemen, dan kan hunne geschiedenis eens zeer belangrijk worden, doordien zij grooten invloed kunnen verkrijgen op de staten die hen omringen; houden zij daarentegen de gestrengheid, die door hun hervormer voorgeschreven is, in stand, dan zal het hun nagenoeg onmogelijk zijn, de volken, die eenige beschaving hebben, tot het aannemen hunner leer te bewegen. De tijd zal hen leeren, dat Arabië zonder de handelsbetrekkingen, die uit de karavanen en de bedevaart ontstaan, niet bestaan kan. Het is mogelijk, dat de noodzakelijkheid hen er toe brengt, verdraagzamer te worden omtrent andere volken, en de omgang met vreemden zal hen misschien langzamerhand overtuigen, dat hunne bijna onnatuurlijke stiptheid in het opvolgen van de geboden der Wet niet vol te houden is. Hun ijver zal langzamerhand verkoelen. Bijgeloovige gewoonten, die de steun, de troost en de hoop der zwakken, der onwetenden en der ongelukkigen zijn, zullen hare macht hernemen, en van dat oogenblik af aan zal de Wahhâbitische hervorming verdwijnen, nadat millioenen de slachtoffers van het fanatisme geworden zijn. Zoo is de droevige wisselvalligheid der menschelijke zaken! Aan den anderen kant geloof ik, dat de Wahhâbieten te midden hunner woestijnen altijd onoverwinlijk zijn zullen, niet door hunne militaire macht, maar door den aard van hun land, waar geene andere natie wonen kan, en

door de gemakkelijheid waarmede zij zich daar kunnen verbergen. Hunne vijanden mogen voor 't oogenblik Mekka, Medina en de zee-steden veroveren; ¹ maar geïsoleerde garnizoenen zouden het, te midden van vreeselijke woestijnen, niet lang uithouden. Daarom denk ik, dat zij nooit, of ten minste nog in lang niet, door geweld van wapenen zullen onderworpen worden.”

¹ Ali Bey schreef dit eer die steden door de Egyptische troepen veroverd waren.

XIV.

DE TEGENWOORDIGE TOESTAND.

De tijd, toen het zwaard der Mohammedanen de geheele wereld met schrik vervulde, is sinds lang voorbij; hun dweepzieke ijver is bekoeld; onverschilligheid voor het geloof neemt meer en meer toe; maar het aantal van degenen, die zich Muzelmannen noemen, is niet verminderd, en al is ook Spanje verloren, al is ook de uitbreiding van het Islamisme in Siberië gestuit, zoo is daarentegen het aantal aanhangers van den Islam in het midden en zuiden van Azië en in Afrika toegenomen. In Azië is het Islamisme de meest verspreide godsdienst, in Afrika heeft het een invloed, die hoe langer hoe grooter wordt, en men schat het aantal belijders in Europa, Azië en Afrika op honderd millioen.

Twee millioen wonen in het uitgestrekte Russische rijk. Zij hebben 5,483 moskeeën en 620 madrasas of hoogeschoolen; ongeveer 15,000 personen zijn aan den eeredienst verbonden, waarvan de mufti van Oefa (in het gouvernement Oremburg) en die van de Krim de hoofden zijn. In Tartarije is het Islamisme, in zijn orthodoxen vorm, de heer-

schende godsdienst. In China, waar alle geloofsbelijdenissen de bescherming der wet genieten, telt men, de Mohammedaansche provincie Oost-Turkestan (die thans weder tot China behoort) medegerekend, twintig millioen Muzelmannen; het is een schoon en krachtig ras, dat van de overige Chineezzen verschilt, en dat, ofschoon niet onvermengd, toch sporen van zijn Arabischen oorsprong bewaard heeft.

De Muzelmannen in Indië, tusschen zestien en twintig millioen (de Hindoes worden op honderd millioen berekend), zijn in vele sekten verdeeld. De aanzienlijksten zijn orthodox, maar de meerderheid, die van Perzischen oorsprong is, is Sjiëtisch. Talrijk zijn ook de Coefis en de Alfilâhtja, dat is, degenen, die aan de menschwording der godheid in Ali gelooven. In vergelijking met de Turken, zijn de Indische Muzelmannen niet stipt in het nakomen hunner godsdienstplichten en zij hebben zelfs enkele gebruiken der Hindoes aangenomen; maar overigens houden zij zich zooveel mogelijk van de Hindoes afgezonderd; gewoonlijk wonen zij in de groote steden, in de havens, in de garnizoensplaatsen, en zelden vindt men ze in grooten getale in 't binnenland, in de dorpen. Zij verachten de Hindoes, die dan ook, uit een zedelijk oogpunt beschouwd, lager staan dan zij en veel minder geestkracht bezitten, maar hen in natuurlijke aanleg overtreffen. Voor de Engelsche overheersching, waaraan zij zich zeer ongaarne onderwerpen, zoowel omdat hun godsdienst medebrengt dat zij heerschen en niet beheerscht worden, als omdat zij, die vroeger aan 't hof en in 't leger de eerste posten bekleedden, het meest door de Engelsche verovering geleden hebben, zijn zij gevaarlijker vijanden dan de Hindoes, want indien de laatsten in 1857 in opstand gekomen zijn, en indien de Muzelmannen — hetgeen onmogelijk scheen — zich aan hen hebben aangesloten, dan kan dit alleen verklaard worden door de trouweloosheid van den gouverneur-generaal, die, tegen alle verdragen in, goedvond, het koninkrijk Oude, waarvan de bevolking half Muzelmansch en half Hindoesch is, in te lijven, en door de domme dweeplucht der zoogenaamde heiligen uit de Engelsche middelklasse, die

met geweld de Hindoes wilden bekeeren en door hunne met vet besmeerde patronen zoowel de Hindoes als de Muzelmannen tegen zich in 't harnas joegen.

Van de Indische bevolkingen hebben de Afganzen het Islamisme aangenomen, en wel sedert sultan Mahmoed op het eind der tiende eeuw onder hen zijne residentie vestigde. Bij hen is het evenwel met veel bijgeloof vermengd, en in vele hunner gebruiken wijken zij er van af. De godsdienst der Seikhs draagt een zeer eigenaardig karakter. Hij is gesticht door Nanak, die omtrent 1500 te Lahore leefde, in een tijd toen Muzelmannen en Hindoes hevig op elkander gebeten waren. Zijn doel was, de twee vijandige elementen te vereenigen in eene soort van rationalisme, waarvan de leer van Gods eenheid het middelpunt was. Daarom vermaande hij de Hindoes, hun afgodendienst te laten varen en terug te keeren tot het monotheïsme, den oorspronkelijken vorm van hun godsdienst, en trachtte hij de Muzelmannen te overreden, datgene na te laten wat de Hindoes ergerde, zooals het slachten van koeien. Na zijn dood werkten zijne Seikhs, d. i. leerlingen, die hem als een awatâra (nederdaling) of menschwording van Wisjnoe beschouwden, zijne leer uit, waarmede ook Goefische bestanddeelen vermengd waren. De Seikhs hebben hunne eigene heilige geschriften, waarvan het Adi Granth het voornaamste is; die der Hindoes en Mohammedanen verwerpen zij, en in lateren tijd is hun godsdienst, vooral door den leeraar Goeroe Govind, ten nauwste met het krijgswezen in verband gebracht. Waar hij doordringt moet het Brahmanisme vallen. De toelating van proselieten, de afschaffing van de verdeeling in kasten, het eten van alle soort van vleesch behalve dat van de koe, de gebruiken bij den eeredienst, de wapening van 't geheele volk — dat alles zijn zaken die met het Brahmanisme onvereinigbaar zijn en die den godsdienst der Seikhs bij de Brahmanen en de hoogere kasten onder de Hindoes even aanstootelijk gemaakt hebben, als zij de lagere kasten aantrekken. Met het Islamisme staat hij, niettegenstaande eenige schijnbare overeen-

komst, op een slechten voet. De Muzelmannen, die onder de Seikhs wonen, worden op alle mogelijke wijzen geplaagd en beledigd. Zij worden gedwongen, varkensvleesch te eten en mogen hunne kinderen niet doen besnijden. Honden en andere dieren, die de Mohammedaansche Wet als onrein beschouwd, worden dikwijls in hunne moskeeën geworpen, en de trotsche, onverdraagzame Seikhs beletten hen, de biduren aan te kondigen.

In den Indischen Archipel heeft de Islam zich, na de vestiging der Europeanen, zeer uitgebreid, en wordt dagelijks voortgeplant door kooplieden, bedevaartgangers, zeeroovers en ijveraars van allerlei stand. De priesters, die in voorname en geringe onderscheiden worden, zijn talrijk (in eene residentie telt men er een op elke 85 personen); hun invloed op het volk is groot; hun ijver en onverdraagzaamheid zijn het niet minder, vooral als zij de bedevaart naar Mekka verricht hebben; zij streven er naar, het onderscheid tusschen de Mohammedanen en de Europeanen steeds in stand te houden, zoodat b. v. de Maleische catechismussen de Europeesche kleederdracht verbieden, en meer dan eens hebben zij den heiligen oorlog tegen hunne niet-muzelmansche beheerschers, zoowel mondeling als in veel gelezene geschriften, gepredikt. Maar ofschoon de Islam in zijn orthodoxen vorm (volgens de sekte der Sjâfieten) de godsdienst van de groote meerderheid der bevolking van Nederlandsch-Indië heet, zoo kan men toch niet zeggen, dat hij daar zuiver is of dat de bevolking over het algemeen als ijverig Mohammedaansch kan beschouwd worden. Vele bijgeloovige gebruiken uit vroegere godsdiensten zijn blijven bestaan; in vele streken is het Islamisme iets uiterlijks, iets oppervlakkigs, is het niet gedrongen in de denkwijze van 't volk, bestaat het in niet veel anders dan in de besnijdenis en in de onthouding van varkensvleesch. Zelfs op Java, anders nog het meest Mohammedaansche van al de eilanden, is men over 't algemeen niet nauwgezet in 't waarnemen der godsdienstplichten en verzuimt men vooral de vijf dagelijksche gebeden dikwijls. Een hervormer zou in den Indischen Archipel veel te doen vin-

den, en de sekte der Padris ¹ heeft werkelijk, in het begin dezer eeuw, eene hervorming op Sumatra beproefd. Men verhaalt dat drie personen uit Sumatra, die in 1803 de bedevaart naar Mekka verrichtten, toen die stad in de macht der Wahhâbieten was, de leerstellingen dier sekte aannamen en die met goed gevolg op Sumatra predikten; maar anderen zijn van oordeel, dat het ontstaan der sekte der Padris uit die der Wahhâbieten niet bewezen is. Hoe het zij, beide hadden althans veel met elkander gemeen. Ook de Padris drongen aan op stipte inachtneming der voorschriften van den Koran en van de Overlevering, straften diegenen, die ze overtraden, zeer streng, dikwijls zelfs met den dood, verboden het gebruik van betel, tabak, opium en toewak, het tandenslijpen, de hanengevechten (een geliefkoosd volksvermaak der Maleiers) en de hazardspelen, en poogden de oude gewoonten, die met den Islam in strijd zijn, af te schaffen. Als onderscheidingsteeken hadden zij eene lange witte kleeding; velen droegen een rozenkrans in de eene en een zwaard in de andere hand. In deze laatste opzichten weken zij dus van de Wahhâbieten af; maar even als deze voerden zij den heiligen oorlog tegen allen, die zich niet aan hen wilden onderwerpen. Het door natuur en kunst zeer sterke Bondjol, waar ook de priesters en wetgeleerden hunne opleiding ontvingen, werd het middelpunt waarvan hunne tochten uitgingen; talrijke dorpen legden zij in de asch; duizenden hunner vijanden, vooral onder de Bataks, die zij als afgodendienaars en menscheneters met het vee gelijk stelden, brachten zij om het leven. In 1821 geraakten zij ook in oorlog met de Nederlanders, en eerst in 1837 werd Bondjol, na een beleg van ruim twee jaren, voor de tweede maal veroverd en de politieke macht der Padris gebroken, zoodat, ofschoon de sekte hier en daar op Sumatra nog eenige aanhangers telt, deze reformatorische beweging, evenals die der Wahhâbieten (en nagenoeg om dezelfde redenen) mislukt is.

¹ Padri is het Portugeesche *padre* (vader), de naam die aan priesters en monniken (op West Java ook aan Protestantsche leeraars) gegeven wordt. Aanvankelijk heetten alleen de leeraars zoo, maar weldra werden ook hunne aanhangers zoo genoemd.

Het gematigde Sjtisme, dat sinds drie en eene halve eeuw de staats-godsdienst van Perzië is, komt in eene menigte hoofdzaken met den orthodoxen vorm van het Islamisme overeen, want beide geloofsbe-kentenissen berusten op den Koran en de Overlevering, ofschoon de Perzen eenige overleveringen, die van de drie eerste Chaliefen afkomstig zijn of hun niet aanstaan, verwerpen, en andere, die door de ortho-doxen verworpen worden, als authentiek aannemen.¹ Het groote, radicale verschil bestaat hierin, dat de Sjtieten beweren, dat Alî den Profeet had moeten opvolgen. Hij had, zeggen zij, daar aanspraak op, omdat hij de eerste bekeerde, en dus de oudste in het geloof was; omdat hij Mohammeds neef was; omdat hij met Mohammeds dochter was gehuwd, en eindelijk omdat de Profeet hem uitdrukkelijk tot zijn opvolger benoemd had. De Sjtietische schrijvers (zeker wel de grootste verdraaiers der geschiedenis, die er ooit geweest zijn) weten omtrent die benoeming vele bijzonderheden te verhalen; zij kunnen zelfs den dag noemen, waarop zij heeft plaats gehad; 't was op den achttienden van de maand Dzoe-'l-hiddja, op welken dag dan ook, tot herinnering aan die gebeurtenis, telken jare een feest gevierd wordt. Diegenen dus, die door hunne intriges Alîs opvolging hebben belet, hebben in lijnrechten strijd met Gods wil, die door den Profeet kenbaar gemaakt was, gehandeld, of met andere woorden: Aboe-Bekr, Omar, Othmân en alle verdere Chaliefen waren overweldigers, troonroovers. Op Alî hadden zijne afstammelingen moeten volgen, en in dit opzicht hebben de Perzen dezelfde meening als de oude zoogenaamde twaalvers: zij erkennen twaalf imâms, waarvan de laatste, Mohammed, zooals wij vroeger gezegd hebben, in 879 op eene geheimzinnige wijze in een onderaardschen gang verdwenen is. Hij is de verborgene imâm en zal op het einde der dagen als de mahdî terugkomen.

¹ Juist omdat de Sjtieten wel degelijk eene Overlevering hebben, even goed als de ortho-doxen, heb ik de benaming van Sonnieten (van *Sonna*, Overlevering) voor de laatsten ver-medlen. Zij is wel zeer gewoon, maar zou den lezer licht in den waan kunnen brengen, dat de orthodoxen eene Overlevering hebben en de Sjtieten niet (zooals men dan ook maar al te dikwijls gezegd heeft).

De heiligen der Sjiïeten zijn dus andere personen dan die der orthodoxen, en de laatsten staan bij hen in zeer slechten reuk. Aboe-Bekr, Omar en Othmân vervloeken zij; van Âjisja weten zij veel kwaad te vertellen; de leerstellingen der stichters der vier orthodoxe sekten (de imâms der orthodoxen) keuren zij hoogelijk af. "Die leeraars," zeggen zij, "hebben vele verkeerde en goddelooze meeningen verspreid, en de wereldsche wijsheid, die de menschen er toe gebracht heeft, hunne tegenstrijdige uitspraken tot één geloof te vereenigen, moet degenen, die die monsterachtige samenstelling aannemen, in een net van onoverkomelijke moeielijkheden verwarren. Men erkent algemeen, dat er slechts één weg der waarheid is; maar dan is het ook duidelijk, dat, bijaldien de Hanafieten of de aanhangers van eene der drie andere sekten gelijk hebben, die van de drie overige ongelijk hebben. Is het niet beter, op datgene te vertrouwen, wat wij van God, van zijn Profeet en van degenen, die ten tijde zijner zending leefden, ontvangen hebben, dan op datgene wat die zoogenaamde god- en wetgeleerden in veel lateren tijd hebben gelieven te verklaren?" En om dit duidelijk te maken verhalen zij gaarne de volgende anekdote: Een Sjiïetische wetgeleerde werd eens bij sultan Chodâ-bendeh (een achterkleinzoon van Djengis-kân) geroepen. De vraag was of de sultan eene vrouw, die hij drie malen verstooten had, terug mocht nemen, zonder dat zij, zooals de orthodoxe Wet voorschrijft, van te voren de vrouw van een ander geweest was. Van elke der vier orthodoxe sekten was een leeraar tegenwoordig. In plaats van zijne muilen aan de deur te laten staan, zooals de gewoonte is, nam de Sjiïet ze onder zijn arm. Daarover maakte men zich vroolijk en men vroeg hem naar de reden van zijne vreemde handelwijs. "Er is," antwoordde hij, "eene overlevering in mijne familie, die zegt, dat aan een onzer voorouders, die ten tijde van den Profeet leefde, zijne muilen ontstolen zijn door een volgeling van Aboe-Hanîfa." Allen schaterden van lachen; men beduidde den Sjiïet, dat Aboe-Hanîfa eerst eene eeuw na Mohammeds dood zijne leer had opgesteld. — "Dan moet de dief een Mâlikiet geweest zijn." —

Men lachte nog meer over deze tweede domheid, want Málík was jonger dan Aboe-Hanífa. — “Nu, dan zal de dief toch wel een Sjàfiet geweest zijn.” — As-Sjàfi was nog jonger. — “Och kom!” riep de Sjàfiet in schijnbare woede uit; “nu, dan was hij een Hanbaliet, daar blijf ik bij!” — Maar Ibn-Hanbal leefde eerst in de tweede eeuw der Hegira. — De Sjàfiet hield zich niterst verwonderd over al het nieuws dat hij hoorde, en riep toen uit: “Wel, als dat alles waar is wat gij zegt, dan leefden die heiligen, wier meeningen gij ons tot wet stellen wilt, zoo langen tijd na onzen Profeet, dat zij van hetgeen hij verordend en verboden heeft, niet meer wisten dan hetgeen wij, mijne heeren, als wij goed gestudeerd hebben, ook weten.” Nadat hij dit gezegd had, stond hij op en vertrok; maar spoedig deed de sultan hem terugkomen en vroeg hem, of hij van oordeel was, dat hij zijne vrouw kon terugnemen zonder dat zij eerst met een ander gehuwd was geweest. “Als daartegen,” antwoordde de Sjàfiet, “geene betere autoriteit bestaat dan de meening van die heiligen van jongen datum, dan kan ik er geene zonde in zien als gij het doet.” De sultan was zeer verheugd, gedroeg zich naar den raad en werd Sjàfiet.

Allerlei beschuldigingen worden door de Sjàfieten tegen de vier imáms der orthodoxen ingebracht, vooral tegen Aboe-Hanífa, wiens stelsel het liberaalste, en Ibn-Hanbal, wiens godsbegrip het grofst was. Zoo beweren zij dat Aboe-Hanífa van den duidelijken zin van den Koran is afgeweken door het drinken van wijn, mits de geest van den wijn door koken een weinig uitgedampt is, en het drinken van nabídz (eene soort van wijn uit dadels of rozijnen toe bereid) toe te staan. De Hanbalieten, zeggen de Sjàfieten, beschrijven God als een wezen, dat krullend haar heeft; als een wezen, dat onstoffelijk is van het hoofd tot aan de borst, maar dat van de borst af benedenwaarts uit eene zachte zelfstandigheid bestaat. Uit een Hanbalietisch werk wordt het volgende aangehaald: “De Almachtige had eens pijn in het oog, en toen de engelen naar de reden daarvan vroegen, antwoordde Hij, dat het eene ontsteking was, ontstaan door de menigte tranen, die Hij bij

den zondvloed gestort had." In hoeverre deze en dergelijke beschuldigingen (want de Sjiïeten brengen ze in menigte te berde) gegrond zijn, durven wij niet beslissen, want in Europa zijn de boeken der Hanbaliëten, eene sekte die eenmaal (vooral te Bagdad) talrijk was, maar thans nagenoeg uitgestorven is, uiterst zeldzaam. Mogelijk is het, dat de Sjiïeten, uit haat tegen de Hanbaliëten, die hunne ergste vijanden waren en hen voor ongeloovigen uitmaakten, hun ergerlijke meeningen hebben toegedicht, die veeleer die van kettersche sekten waren; maar stellig zou ik het niet durven beweren, want volgens een oud en zeer geloofwaardig geschiedschrijver,¹ die geen Sjiïet was, verweet hun, reeds in de eerste helft der tiende eeuw, de Chalief ar-Râdhî in eene proclamatië: "Gij moest u schamen, te durven beweren, dat ulieder leelijk en vuil gelaat op dat van den Heer der werelden, uwe morsige kleeding op de zijne gelijk; gij moest u schamen, te spreken van handen, van vingers, van voeten, van met gouddraad gestikte voetzolen, van kroeshaar, van opklimmen naar den hemel en van nederdalen op de aarde!"

De Sjiïeten verwijten daarenboven aan de vier imâms der orthodoxen, dat zij, alleen om gebruiken in te voeren, die met de hunne in strijd zijn, de manieren van bidden hebben veranderd en ook op andere punten van de voorschriften der Overlevering zijn afgeweken. Om al deze redenen verfoeien en verafschuwen zij de namen van Aboe-Hanîfa, Mâlik, as-Sjâfi en Ibn-Hanbal, en beschouwen zij al hunne volgelingen als schandelijke ketters.

In verscheidene opzichten verschillen dan ook de gebruiken der Sjiïeten van die der orthodoxen. De pelgrimstocht naar Arabië is onder hen niet gewoon en kan het ook niet zijn, want te Medina zijn zij verplicht, eerbied te toonen voor Aboe-Bekr en Omar, die daar in de moskee begraven liggen. Zij mogen dat wel doen, want hunne leer (men zal zich herinneren, dat zij die van eene lang onderdrukte en

¹ Ibn-al-Athîr, VIII, p. 230 ed. Tornberg

vervolgde sekte is) staat hun toe, in geval van gevaar hun geloof te verbergen en zelfs tijdelijk eene geloofsbekentenis af te leggen, die de hunne niet is; maar hun trots komt daartegen op; Aboe-Bekr en Omar te zegenen is voor hen nog iets ergers dan het voor een volbloed Protestant zijn zou, als hij de muil van den Paus moest kussen. De behandeling, die zij in Arabië moeten ondergaan, is verder alles behalve aangenaam. Weinige jaren geleden zag de reiziger Burton er ongeveer twaalfhonderd, die met de pelgrimskaravaan waren medegekomen, te Medina. "De portiers," schrijft hij, "hielden hen met vloeken staande, toen zij de moskee wilden binnentreden, en eischten van ieder vijf piasters, terwijl andere Muzelmannen zonder te betalen in de moskee mogen gaan. Ongelukkige menschen! Al de zwier van Sjtâz was er uit, hunne knevels hingen neder, zoodat men er medelijden mee kreeg, zij durfden niemand flink in 't gezicht zien, niet een droeg zijne muts in eene sierlijke bocht. Zoo dikwijls een Adjamf, hoe hoog zijn rang ook was, een Arabier of een Turk in den weg stond, werd hij ruw op zijde geduwd, met scheldwoorden luid genoeg tusschen de tanden gemompeld om door alle omstanders verstaan te worden. Aller oogen volgden hen toen zij de ceremoniën der zijâra verrichtten, vooral toen zij de graven van Aboe-Bekr en Omar naderden (die iedere Sjtiet verplicht is te bezoedelen, als hij het doen kan) en de plaats, waar Fâtima, zoo het heet, begraven ligt. Hier stonden zij stil in groepen, nadat zij voor het venster van den Profeet gebeden hadden; een las uit een boek het aandoenlijke verhaal van Fâtimas leven, rampen en droevigen dood voor, terwijl de anderen met gespannen aandacht naar hem luisterden. Soms was hunne ontroering te sterk dan dat zij die konden bedwingen. "O Fâtima! O gij verongelijkte! Helaas! Helaas!" — die kreten ontglipten dan onwillekeurig aan hunne lippen, in spijt van het gevaar waarin zulke uitroepen hen brengen konden; tranen biggelden langs hunne behaarde wangen en hunne gespieerde borst ging op en neder door zuchten. Een vreemd schouwspel was het, die forsche, ruwe mannen — bergbewoners misschien

of wreede *Îlât* uit de vlakten — soms, zonder een woord te spreken, te zien weenen als kinderen, dan weder te hooren gillen als hysterische meisjes, terwijl zij er volstrekt niet aan dachten eene smart te verbergen, die zich op zulk eene grove en afzichtelijke wijze uitte, en die toch zoo zwaar en zoo diep gevoeld was, zoodat wij niet wisten uit welk oogpunt wij ze zouden beschouwen. En dan de duivelsche blikken, toen zij het graf van den gehaten Omar voorbijgingen, of zich hielden alsof zij daarbij baden! Met hoeveel vloeken verloochenen hunne harten die monden vol met zegeningen! Hoe verklaren zij inwendig *Fîroez*¹ een heilige en bidden zij voor zijne eeuwige zaligheid in de tegenwoordigheid van den vermoorden man! Maar stokken en steenen — dikwijls ook messen en sabels — hebben hen geleerd, hunne hartstochten te bedwingen, en niets dan eene woedende samen-trekking der wenkbrauwen, een rollen met de oogen — erg kwaad-aardig — en het samennippen van de spieren om den mond verraaft den geweldigen storm die in hun binnenste woedt. Gewoonlijk weten zij het ook zoo aan te leggen, dat zij iets van hunne woede in woorden ontlasten. “Wensch Omar heil, gij zwijn!” zegt de een of andere dweep-zieke *Medinenser* terwijl hij den ketter voorbijgaat. Maar de Pers kent weinig Arabisch, hij houdt zich althans alsof hij er niet veel van kent, en in plaats van te zeggen: “*Çallâ Allâho alaihi!*” (God zegene hem!) gebruikt hij eene verkeerde constructie, een vierden naamval in plaats van een voorzetsel, en zegt onnoozel weg: “*Çallâho Allâho!*” (God brade hem!)² Ik heb hooren verhalen, dat een Pers zich heeft laten slaan totdat hij het bestierf, omdat hij, in stede van te zeggen: “Vrede zij met u, o Omar!” steeds zeide: “Vrede zij met u, o Homar!” (o ezel).

In plaats van dus naar Arabië bedevaarten te doen, begeven zich de Perzen liever naar de graven hunner eigene heiligen, die van *Ali*

¹ De Pers die Omar in de moskee vermoordde.

² Namelijk: in de hel. — Ter bevordering der duidelijkheid, heb ik hier, daar Burton de Arabische termen niet geeft en het woordspel niet verklaart, zijne woorden omschreven en aangevuld.

en van zijne beide zonen Hasan en Hosain. Wel liggen ook deze op Turksch gebied, in het Pâsjâlik van Bagdad, maar zij worden, om zoo te zeggen, door de Turken als het eigendom der Perzen beschouwd en niets stoort daar hunne aandacht. De stad Imâm-Alî of Mesjhed-Alî,¹ waar Alî begraven is, ligt in eene der dorste vlakten van Azië; maar de moskee, die de Perzen over het graf van den schoonzoon van den Profeet hebben gebouwd en wier minarets en koepeldaken met verguld koper bedekt zijn, is allerprachtigst. Imâm-Hosain, of Mesjhed-Hosain, in de vlakte van Kerbelâ, is eene aanzienlijke en volkrijke stad, omringd door prachtige tuinen en liefelijke boschjes; zij is eene vrijplaats zoowel voor Perzische als voor Turksche misdadigers. De vergulde koperen platen, die ook daar op de minarets en de koepeldaken der moskee zijn, hebben vijf millioen piasters gekost, en de sporen van de verwoestingen, die de Wahhâbieten hadden aangericht, zijn sinds lang uitgewischt.² Het voorrecht, dicht bij het graf van den heilige begraven te worden, wordt door de rijken tot buitensporige prijzen gekocht; zelfs de aarde vindt in de pelgrims gretige koopers, want zij bezit wonderdadige eigenschappen, evenals de kiezelaarde van San Pietro in Montorio te Rome. Ook in hun eigen land hebben de Perzen eene plaats, waarheen zij in groote menigte bedevaarten doen: het is het graf van den Imâm Rizâ te Mesjhed, de hoofstad van Chorâsân, en juist de pelgrimstochten daarheen worden, om licht te begrijpen redenen, door de Sjàhs van Perzië het meest aangemoedigd en begunstigd. Rizâ (een der twaalf imâms) heeft, zooals de meesten van zijn geslacht, een treurig uiteinde gehad. De Abbâsiden-chalief al-Mamoen, die eene verzoening tusschen zijne eigene familie en die der Aliden wilde bewerken, had hem zijne dochter ten

¹ Het woord *Mesjhed* beduidt: *locus martyrii*, de plaats waar een martelaar gestorven is of begraven ligt.

² De Wahhâbieten hadden eerst de vergulde koperen platen voor massief goud aangezien en waren begonnen met die weg te nemen; maar toen zij hunne dwaling bemerkten, meenden zij hun tijd beter te kunnen besteden en vernielden het dak niet verder.

huwelijk gegeven en hem tot opvolger benoemd, maar had daardoor de Arabische partij tegen zich in 't harnas gejaagd. Er brak een opstand uit en weldra zag de Chalief in, dat, als hij bij zijne politiek van verzoening bleef, Irák, Syrië, Mesopotamië en alle westelijke provinciën van 't Rijk zouden afvallen en dat hij zelf dan slechts een slaaf der Perzen zijn zou. Hij haastte zich dus, zich van den hem nu lastigen kroonprins te ontslaan en deed hem schoone, maar vergiftigde druiven voorzetten. De hoop, die de Perzen gekoesterd hadden, dat hunne geliefde Aliden op den troon zouden komen, was dus vervlogen, en het lag in den aard der zaak dat het slachtoffer van al-Mamoens trouweloosheid voor hen een heilige werd; maar toch schijnt de groote vereering, die thans aan zijn graf bewezen wordt, niet oud te zijn en eerst van den tijd der Çefewiden te dagteekenen. Onder hunne regeering werd de stad Mesjhed gebouwd, die zeer uitgestrekt, maar dun bevolkt is, en herhaalde malen door de Oezbeks en de Afghanen verwoest is; maar Rizâs praalgraf, eene aaneenschaakeling van koepeldaken en minarets, is allerprachtigst, en van binnen schittert alles van edelgesteenten en goud. Zevenhonderd dienaren zijn er aan verbonden; eene menigte waskaarsen branden er gedurig, en een groot aantal edele Perzen, die deze vergunning duur hebben moeten betalen, hebben in de nabijheid hunne laatste rustplaats.

Buitendien hebben de Perzen een groot aantal kleinere heiligen, naar wier graven zij bedevaarten doen. Ieder dorp heeft den zijnen, evenals in Turkije, en meestal waren zij imâmzâdêh, afstammelingen der imâms (in het Arabisch sjerief). Vooral de streken ten zuiden der Caspische zee zijn rijk in graven van heiligen; in de bosschen van Gîlân zijn zij zoo menigvuldig, dat de inwoners van Mazenderân in hun dialect het spreekwoord hebben: "Onder elken hunner groote boomen bezitten die van Gîlân het graf van een heilige." In de heilige steden (zooals Koem, waar Rizâs zuster begraven ligt) of dorpen (zooals Imâmzâdêh-Ismaël bij Sjirâz) te wonen, is een groot voorrecht, want men is daar vrij van belasting en krijgsdienst.

In vele godsdienstige gebruiken verschillen de Sjiëten van de orthodoxen: zij verrichten hunne wasschingen anders, houden hunne handen anders als zij bidden, en hebben, behalve de feesten, die ook door de orthodoxen gevierd worden, nog andere, waaronder het Moharramfeest (aldus genoemd omdat het gedurende de tien eerste dagen van de maand Moharram, de eerste van 't jaar, gevierd wordt) het voorname en merkwaardigste is.

Het is eene jaarlijksche herinnering aan den dood van Hosain, Perziës geliefdesten martelaar, en dus een treurfeest. Op den eersten dag zijn dan ook de straten ledig; ieder blijft in zijn huis en daar treurt hij met zijne familie. Alle soort van gemak en weelde is verbannen. In plaats van zachte kussens en gewatteerde matrassen bedekken kleeden van de ruwste soort den grond; geene fijne schotels komen er op tafel, maar gerstenbrood, rijst en erwtenmoes; alle opschik is ter zijde gelegd. Dit zijn, gedurende den geheelen tijd dat het feest duurt, de uiterlijke teekenen van ootmoed en rouw.

Op den tweeden dag zijn de straten weder levendig, maar men ziet er alleen menschen die zich in processie naar de grafteekenen van Hasan en Hosain begeven. Die grafteekenen hebben denzelfden vorm als Hosains praalgraf te Imâm-Hosain; zij bevinden zich, of in de imâm-bâra, of in het huis van een rijken. De imâm-bâra is een prachtig gebouw, dat opzettelijk voor het Moharramfeest is opgericht; iedere aanzienlijke familie heeft de hare en zij dient dikwijls tot begraafplaats voor het hoofd des huisgezins.

De lijkdienst, die gedurende het Moharramfeest gehouden wordt, is zeer indrukwekkend. De duizende flikkerende kaarsen, het ten toon gespreide goud en borduurwerk, de bontkleurige vaandels, de rijen van mannen met tulbanden en lange baarden, met bruine en door smart onkenbaar geworden gelaatstrekken, dat alles vormt een tooverachtig, echt Oostersch schouwspel. Elken dag is er tweemaal lijkdienst. Die van 's avonds wordt het drukst bezocht. Tegenover het grafteeken is eene eenigszins hoogere plaats, die de priester inneemt om in

eene plechtige aanspraak de vergadering aan den dood der twee imâms te herinneren. Van tijd tot tijd snikt hij luide; de toehoorders zijn diep ontroerd; tranen glinsteren in de oogen van den een, de ander slaakt diepe zuchten. Eindelijk spreekt de geheele vergadering, alsof de smart zich onwillekeurig lucht geeft, de namen: "Hasan! Hosain!" uit, en ieder slaat zich bij elken naam op de borst. Eerst worden de namen op zachten toon uitgesproken, dan al harder en harder, tot dat het geheele gebouw weergalmt van hartstochtelijk gegil. Na verloop van tien minuten volgt daarop eene algemeene stilte. Dan worden ververschingen aangeboden; aan bevoorrechte personen is zelfs het rooken geoorloofd. Na de pauze begint de lijkdienst op nieuw, die met treurliederen besloten wordt; en dan gaat de vergadering uiteen, terwijl ieder de imâms aanroept en de onrechtmatige Chaliefen vervloekt.

Merkwaardig is ook de vijfde dag van het feest. De reiziger Knighton heeft dien dag beschreven, zooals hij gevierd wordt te Lucknow in Indië, waar de bevolking beweert, in het bezit te zijn van den metalen knop van Hosains banier. Op den vijfden feestdag nu worden de banieren, die bij het Moharramfeest gebruikt worden, in plechtigen en prachtigen optocht naar het gebouw, de Dergâh, gebracht, waarin die knop bewaard wordt en op welks plat dak hij voor dien dag boven op eene stang te zien is. Eerst, verhaalt Knighton, kwamen er zes of acht met zilver opgetuigde olifanten, wier berijders banieren droegen, die gewijd moesten worden; dan volgden de hoofdrouwdragers met een zwarten doek, waarop zich twee zwaarden bevonden, die van een omgekeerden boog afhingen; daarop kwam de koning zelf met de prinsen. Een fraai, wit, Arabisch strijdros, dat Doldol genoemd wordt naar den naam van het paard dat Hosain bereed toen hij sneuvelde, volgde; in zijne pooten en zijden staken schijnbaar pijlen; een tulband, zooals de Arabieren dien dragen, hing met boog en pijlkoker aan den zadel; het keurig geborduurde dekkleed stak aangenaam af tegen de spierwitte huid van het dier; het tuig was van massief goud. Bij het paard waren prachtig gekleede dienaars met vliegenwaaiers uit den

staart van den Tibet-os. Achteraan kwamen scharen van 's konings dienaars, lijfwachten te paard en eene menigte volks. De banieren worden door de Dergâh heen gedragen, boven den heiligen knop gehouden en zoo gewijd. De plechtigheid duurt den geheelen dag door, want steeds komen er nieuwe hoopen menschen aan, en men verzekert, dat er gewoonlijk 50,000 banieren gewijd worden.

Zonderling is het, dat het Moharramfeest, anders een treurfeest, te gelijker tijd ook een bruiloftsfeest is. Dit bruiloftsfeest heeft plaats op den zevenden dag, ter herinnering aan het huwelijk van Hosains geliefste dochter met haren neef Kâsim, dat op denzelfden dag plaats had als het sneuvelen van Hosain bij Kerbelâ. De trein begeeft zich 's nachts naar de imâm-bâra, die voor deze gelegenheid nog prachtiger gemaakt is. Reeds vroeg 's avonds is er een groot gedrang; het nieuwsgierige publiek wil de luisterrijke voorbereidselen zien en denkt er niet aan, heen te gaan, dan op het oogenblik dat geweerschoten het naderen van den optocht aankondigen. Ook dan talmt het nog, en de wachters moeten het met stokken en zweepen uit den tempel verdrijven.

Terwijl men de deuren sluit en de rust herstelt, is de optocht genaderd. Vooraan, tusschen rijen gewapenden, worden de bruiloftsgeschenken gedragen. Rijk gekleede dienaars hebben zilveren bladen in de hand, waarop zich zoete spijzen, gedroogde vruchten, nette ruikers en kransen van jasmijn bevinden. Intusschen wordt er vuurwerk afgestoken. Op de geschenken volgt de bruidswagen, die dikwijls geheel met zilver bedekt is en door fakkeldragers begeleid wordt; dan komt een troep muzikanten met het overige van de processie. Men gaat onder vreugdegejuich de zaal rond en legt de geschenken naast het grafteeken.

Nauwelijks heeft de prachtige bruiloftstrein den omgang door de imâm-bâra verricht; of een andere stoet, die met den eersten een sterk contrast vormt, nadert in rouwkleederen en met nedergeslagene blikken. De bruiloft en de dood van Kâsim hadden op één en denzelfden dag plaats (hij sneuvelde te Kerbelâ aan Hosains zijde), en daarom volgt dan ook de lijkstaatsie onmiddellijk op de bruidsstaatsie. Het

namaaksel van het graf, waarin de gestorvene bruidegom rust, wordt op eene baar gedragen, die door treurenden omringd is. Op verscheidene plaatsen volgt op de baar een paard, dat Kâsims geborduurd tulband, zijne sabel, zijn boog en zijne pijlen draagt; over het paard houdt men een koninklijk zonnescerm en een prachtigen âftâbî of symbool der zon.

Nadat ook de lijkstoet den omgang door de zaal gedaan heeft, begint de gewone lijkdienst; maar intusschen heeft op eenigen afstand, op het plein, een ander gedeelte der plechtigheid plaats, dat veel meer naar den smaak van het gepeupel is. Daar is namelijk eene rusteloze en rumoer makende volksmenigte van beiderlei kunne en van allerlei leeftijd bijeen; zij wacht op de gelduitdeeling, die gewoonlijk met eene bruiloft gepaard gaat. Dienaars, die daartoe aangesteld zijn, werpen een groot aantal kleine zilverstukken onder 't volk. Bij dergelijke gelegenheden mild te zijn en niet op de kosten te letten, is aan de Muzelmannen eigen. Knighton verzekert (hoe ongeloofelijk het ook schijnen moge), dat bij zulk een feest een nabob van Lucknow f 3,600,000 aan geschenken aan de armen, aan draperieën, aan tuigen voor olifanten en paarden enz. besteed heeft. Wat eenmaal gediend heeft mag niet meer gebruikt worden; op het eind van het feest wordt alles onder de armen verdeeld, zoodat het gepeupel reden genoeg heeft om met het Moharramfeest te dwepen.

Al de beschrevene plechtigheden zijn evenwel niets in vergelijking met het slot. De dood van Hosain is nu gevierd, maar zijne lijkstaatsie en begrafenis moeten nog volgen. Voor de eerste worden groote toebereidselen gemaakt, terwijl voor de begrafenis in alle groote steden sedert eeuwen een plein buiten de muren bestemd is, dat in allen deele op dat van Kerbelâ gelijkt. Daar Hosain op het veld van eer gestorven is, zoo streeft men er naar, aan zijne lijkstaatsie een krijgshaftig karakter te geven: men wappert met vaandels, men schiet geweren en pistolen af, men slaat schilden tegen elkander. De volgorde van den trein is deze: Eerst komen de gewijde vaandels, die

meestal door menschen op olifanten gezwaaïd worden; dan volgt een troep muzikanten, die op eene onwelluidende wijze treurliederen zingen; dan de zwaarddrager, rechts en links door lieden omgeven, die zwarte stangen dragen, waaraan vaantjes van zwarte zijde vastgemaakt zijn; dan Doldol, aan den toom gehouden door twee dienaars; een derde gaat met het symbool der zon vooruit, een vierde houdt het koninklijke zonnescerm over het paard. De groep is door bedienden, die gouden en zilveren staven dragen, omringd, terwijl andere met driehoekige groene vaantjes volgen. Hosains maliënkolder, zijn tulband enz. zijn aan den zadel vastgemaakt. Dan komen personen die wierookvaten heen en weêr zwaaien; dan de geestelijke die de lijkrede moet houden, met groote scharen van treurenden, die barrevoets gaan en wier hoofden met kaf en stof bedekt zijn; dan het grafteeken, met den wagen waarin zich het lijk van Kâsims bruid heet te bevinden, met de bladen waarop de bruiloftsgeschenken liggen en met kameelen en olifanten, die als voor den oorlog zijn opgetuigd. Andere olifanten, die het brood en de geldstukken dragen, welke tot uitdeeling bestemd zijn, sluiten den optocht. Langs de geheele rij wordt voortdurend geschoten, terwijl de kreet: "Hasan, Hosain!" van tijd tot tijd uit de dichte drommen toeschouwers opgaat. Heeft men zoo het plein, dat tot de begrafenis bestemd is, bereikt, dan laat men het grafteeken met alles wat er bij behoort, vruchten, bloemen, reukwerk en verdere kostbare geschenken, in de daartoe gegravene opening neder.

Hoogst merkwaardig zijn ook de tooneelvoorstellingen, die, zoowel in Perzië als in Indië, elken avond bij gelegenheid van het Moharramfeest plaats hebben. De dramatische kunst is in Perzië zeer oud en schijnt daar reeds vóór de verovering van het land door Alexander den Groote bestaan te hebben. Het repertorium bestaat uit kluchten en uit tazias (letterlijk: vertroostingen), d. i. uit drama's, die aan de heilige geschiedenis van Mohammeds kleinzonen ontleend zijn, en die soms, of aan de Grieksche treurspelen, of aan de mystères van

onze middeleeuwen herinneren. Zij hebben aan het hof der Gefewiden die mate van volmaaktheid verkregen, die zij thans bezitten, en zijn onder al de standen der Perzische maatschappij zeer populair geworden, niettegenstaande de afkeuring van eenige puriteinsche mollàs, die van oordeel waren, dat men aan den eerbied, dien men aan de imàms verschuldigd is, te kort deed, als men die heilige personen door tooneelspelers liet voorstellen.

Iedereen kan die vertooningen bijwonen, zonder dat hij daarvoor iets behoeft te betalen. De een of andere groote heer neemt al de onkosten op zich; hij betaalt den dichter en de acteurs, zorgt voor hunne huisvesting en onthaalt hen feestelijk; want eene tooneelvoorstelling aan het volk te verschaffen, geldt in Perzië voor een verdienstelijk werk; men verkrijgt daardoor aflat, men sticht het publiek. Dikwijls bestaan er minder loffelijke beweegredenen: de rijken vermeederen daardoor hun religieusen en politieken invloed op het volk; zij hebben gelegenheid, hunne ijdelheid te bevredigen door hunne juweelen, hunne kostbare stoffen, hunne prachtige serviezen te toonen; wat op het tooneel komt, heeft gewoonlijk eene waarde van vele millioenen, zoodat de pracht van de groote opera te Parijs in de oogen van de inwoners van Teheran slechts klatergoud en lompen zijn zou.

De voorstellingen hebben altijd in de open lucht plaats, in de karavanserais, op de pleinen der steden, der moskeeën, der paleizen der rijken, en groote stukken zeildoek beschutten de toeschouwers tegen zon en regen. De galerijen en de vensters der huizen, die op het plein uitzien, zijn voor de edelen bestemd. In het parterre, meestal in een afgeschoten vak, zitten de vrouwen, ieder op een klein bankje, dat zij moeten medebrengen, en verder de mannen, die op zijn Perzisch op de hurken zitten. Allerlei ververschingen worden steeds aangeboden.

De voorstelling begint met de optreding van den roezehân, den opzegger van den proloog, vergezeld door een zestal koorknapen. Als hij (zooals gewoonlijk het geval is) een afstammeling der imàms is,

dan draagt hij een groenen tulband en een groenen gordel; ¹ is hij een eenvoudige mollâ (priester), dan heeft hij een witten tulband op en is op de manier der priesters gekleed. Bij zijn optreden gaat hij op den preekstoel zitten, denkt eenige oogenblikken na, ziet hemelwaarts, slaakt een zucht; tranen staan hem in de oogen en snikkend zegt hij b. v. dit:

“O mijne broeders, o mijne zusters! Schenkt uwe harten, bedroeft u, weent heete tranen! Vergeet niet dat het overdenken van de rampen, die het geslacht van den Profeet (God zegene hem!) getroffen hebben, ons een weg opent, die naar de poort van het Paradijs leidt. De heilige Overlevering zegt, dat de glorierijke Fâtima, toen zij eens het haar van haren dierbaren zoon, den imâm Hosain, kamde, in den kam een haar zag, dat bij ongeluk was uitgerukt, en dat zij toen in tranen wegsmolte. Ach, broeders en zusters! let er op, leent ooren en harten aan hetgeen ik u daar zeg, hoe onbeduidend het ook schijne. Één enkel haar! De reinste der vrouwen, toen zij dat zag....”

(Hier begint de roezechân te weenen).

“.... toen zij dat zag tusschen de tanden van den kam, smolt zij weg in tranen. O ongeluk der ongelukken! Trekt u het haar uit, wringt uwe handen, slaat u op de borst! De stem begeeft mij, de smart doodt mij....”

(Hier werpt de roezechân als wanhopend zijn tulband op den grond, scheurt zijn kleeid van boven tot onderen en trekt aan zijn baard. Bijna al de toeschouwers doen zooals hij. Het snikken wordt al luider en luider en eindigt in een akeligen kreet.)

“Één enkel haar! Hoe groot moet dan hare moederlijke smart wel geweest zijn, toen zij uit den hemel zag, hoe datzelfde dierbare hoofd, het hoofd van haren zoon, afgehouden werd!....”

(Door het krijten en snikken der toeschouwers wordt de stem van den roezechân onverstaanbaar.)

¹ Groen is in het geheele Oosten de kleur van Alis nakomelingen.

“Goed zoo, geliefden; — eene hulde die in tranen bestaat; — dat behoort zoo, zoo moet het zijn, God zegene er u voor! Zorgt er voor dat uwe harten in tranen wegsmelten, zooals een klompje suiker in 't water smelt, als gij bedenkt wat de glorierijke dochter van den Profeet wel heeft moeten lijden, toen zij het hoofd van Imâm Hosain op de punt van de lans van een ongeloovige zag!”

Soms duurt de toespraak van den roezechân langer dan een uur; op allerlei wijzen varieert hij zijn thema; de toon zijner stem, zijne gebaren, zijn voorbeeld zeggen meer dan zijne woorden. De smart der toeschouwers is gewoonlijk even oprecht als zij luidruchtig is; maar niet alle roezechâns slagen er in, die smart op te wekken, en mislukt hun dit, dan worden sommigen boos en overladen het publiek met scheldwoorden; anderen nemen tot zachtere middelen hunne toevlucht. “Geliefden,” zeggen zij, “als gij dan zoo verhard zijt in de zonde, dat gij niet oprechtelijk weenen kunt, houdt u dan ten minste alsof gij het doet.”

Na eene korte pauze begint het stuk. Veel intrige moet men er niet in zoeken; de tazia houdt zich aan het geijkte verhaal; zij gaat regelrecht op haar doel af, en dat doel is, den toeschouwer medelijden in te boezemen met het lot van den heilige en haat tegen diegenen, die het veroorzaakt hebben. En toch hebben zij eene verwonderlijke uitwerking, want zij doen in 't hart van den Sjiët eene snaar trillen, die hem boven alles dierbaar en heilig is. Het onderwerp is hem bekend; maar hij verlangt niet naar nieuwigheden, en mits de verzen schoon zijn, zal hij honderdmaal hetzelfde stuk zien zonder zich te vervelen. In onze noordelijke landen kan men er zich moeielijk een begrip van vormen, met hoe veel aandacht en hartstocht de Oosterling luistert naar zijne tazias, die wel soms schoone tooneelen hebben, tooneelen waarover zelfs de meesters der dramatische kunst, als zij ze geschreven hadden, zich niet zouden geschaamd hebben, maar die toch in onze oogen als eene uiting van den religieusen geest de meeste waarde hebben. Voor ons zou het “Christenklooster”, uit het oogpunt

der kunst beschouwd, aanstootelijk zijn, want het is al te aanschouwelijk en herinnert daardoor aan de producten der romantische school in Frankrijk; maar de Sjtiet oordeelt anders; dat stuk, hetwelk, om zoo te zeggen, de apotheose van zijn geloof is, treft en roert hem meer dan eenig ander; — het is zijn lievelingsstuk.

Het tooneel stelt eene dorre woestijn voor, in de brandendste zomerhitte. Hosain is gesneuveld; zijne familie wordt gevankelijk weggevoerd door de soldaten van Jezid. Op paarden en kameelen verschijnt de stoet op het tooneel. De gevangenen bezingen hun rampzalig lot (want dit gedeelte is zang). Hunne beulen zijn onverbiddelijk.

Ibn-Sad (de generaal). Soldaten, kameraden, ons nachtkwartier is nog ver en de zonnestralen zijn onverdragelijk. Het zal voorzichtig zijn, hier af te stijgen, frisch water te drinken en een weinig uit te rusten. Slaat de tenten op, wij zullen hier den geheelen nacht bivouaqueeren.

Sjamir (de onderbevelhebber, Hosains moordenaar). Wij zullen u gehoorzamen, emier. Soldaten, halt! Slaat uwe tenten op en houdt uw middagslaap! Maar geen mededoogen voor die gevangenen; zij mogen in geene tent komen, zij moeten in de hitte blijven.

Zain-al-âbidîn (een kind, Hosains zoon). Ach, tante, ik kan niet meer! Zij brandt zoo, die koorts! Kunt gij daar dan niets tegen doen, lieve, lieve tante?

Zainab (Hosains zuster). Wat zou ik er tegen kunnen doen, lief kind? Vertrouw op God, bid, dat zal u verlichten.

Sekîna (een kind, Hosains dochter). Tante, ik stik van hitte en dorst; zou er dan geen druppel water te krijgen zijn?

Zainab. Kom, rust op mijn boezem, mijn kind! Veeg uwe tranen af, ik kan u niet zien weenen. Water? neen, dat heb ik niet voor u, slechts tranen.

Sekîna. O die dorst! Wat gaf ik niet om een druppel water! O tante, toen mijn vader den martelaarsdood te gemoet ging, met hoeveel tranen, met hoeveel gebeden beval hij mij toen aan uwe zorg aan! Dierbare vader! Hij heeft ons verlaten; gij alleen blijft mij over; o, ik smeeke er u om, geef mij toch wat te drinken!

Zainab. Arm kind! Ik kan u zoo niet zien lijden. Voor u zal ik doen, wat ik voor niemand anders doen zou; ik zal mij vernederen, ik zal naar Ibn-Sad gaan. God zal ons niet verlaten, Hij zal ons schaduw en water geven.

(Zij treedt Ibn-Sads tent binnen.)

Hoor mij, Ibn-Sad! Eerbiedig voor een oogenblik Mohammeds heilige rechten! Wij zijn zijne nakomelingen. Zijt gij dan ook geen Arabier? Ik' zou er aan twijfelen, want geene edelaardigheid, geen gevoel van eer, heb ik tot nu toe bij u gevonden; maar toon nu dat gij een Arabier zijt, bewijs ons een dienst.

Ibn-Sad (op ironischen toon). Wat verlangt gij dan van mij, edele Zainab? Wat verschafft mij de eer van het bezoek eener prinses? Zeg mij, welken dienst het mij mogelijk is u te bewijzen; zeg mij wat gij verlangt.

Zainab. Wat ik verlang, het is dat gij medelijden met ons hebt. Zonder schaduw, zonder water, aan de brandende zonnestralen blootgesteld, vergaan wij van dorst. Zie die arme kinderen, die niets dan lompen hebben om zich te bedekken; zij hebben de koorts, zij sterven. Laat u verbidden uit eerbied voor mijn grootvader, den Profeet!

Ibn-Sad. Zuster van den oproerigen imâm, houd u overtuigd, dat gij van mij niets dan vijandschap en schande te wachten hebt. Braad in de zon en ween en jammer zooveel gij wilt!

Zainab. Ongeloovige, vervloekte! Voor mij zelve vraag ik u niets; maar heb medelijden met de kleinen, met de arme weezen!

Ibn-Sad. Geen woord meer! Weg uit mijne tent! Ga in de zon zitten, daar is uwe plaats!

Met gebroken hart verwijdert zich Zainab. — Een koerier komt aan. Hij bericht aan den generaal, dat aanhangers van Hosain in de nabijheid zijn, met het plan om de legerplaats gedurende den nacht onverhoeds te overvallen en de gevangenen te bevrijden. De generaal roept Sjamir en vraagt hem om raad. "Wees niet bekommerd, generaal," is het antwoord; "aan de keerzijde van gindschen berg is een

versterkt christenklooster; daar zullen wij den nacht doorbrengen."

Men komt bij het klooster en wordt binnengelaten. De hoofden der gedoodde rebellen worden aan den prior in bewaring gegeven.

De prior (het hoofd van Hosain van de lans afnemende). Goede God, welk een schoon hoofd! Het gelijkt op eene pas ontlokene bloem. Wiens hoofd zou het wel zijn?

Hosains hoofd spreekt in het Arabisch de Koranplaats uit: ¹ Geloofst niet dat God op de ongerechtigheden niet let, die door de boozen gepleegd worden.

De prior. Mijn God, heb ik wel gehoord? Van waar komt die stem, wier welluidende klank aarde en hemel doet trillen? Zou het een droom zijn? Maar neen, ik ben wakker, ik slaap niet.

Hosains hoofd. Zij, die ongerechtigheid plegen, zullen eenmaal ondervinden, welk een rampzalig lot zij zich op den hals halen. ²

De prior. Broeders, komt, komt! Zegt, hebt gij die stem gehoord? Die klagende melodie, van waar komt zij? Uit den hemel?

Een monnik. Neen, eerwaardige prior, zij komt uit den mond van dit afgehouden hoofd. De lippen bewegen zich, zij verklaren ons den geheimvollen zin van 't Evangelie.... Maar neen, wat ik hoor, het zijn Koranverzen.

De prior. Om Gods wil, antwoord mij, o hoofd! Aan wien hebt gij toebehoord? Verwelkte roos, in wiens tuin heeft men u geplukt? Het licht van het eeuwige heil straalt van uwe wangen af. Zijt gij een wonder van Mozes of van Jezus?

Het hoofd. Ik ben de martelaar van Kerbelâ, mijn naam is Hosain. De beste der vrouwen heeft mij het leven geschonken, Alf was mijn vader, Mohammed mijn grootvader. Medina is mijne geboortestad, het zand van Kerbelâ mijne rustplaats.

¹ Soera 14, vs. 43.

² Koran 26, vs. 228.

En ziet, daar komen zij allen, de profeten en profetessen van den ouden tijd, en de heilige mannen, en de heilige vrouwen; daar komen Fâtima en Maria, de eenige onder Eva's dochters, die nooit opgehouden hebben reine maagden te zijn, ook nadat zij zonen ter wereld hadden gebracht. En allen hebben een woord van hulde en medelijden voor den martelaar, velen ook eene verwensching tegen zijne moordenaars. Aan zulk een tooneel kan de prior geen tegenstand bieden. "Verhoor mijn nederig gebed," roept hij uit, "gij, martelaar, die door het staal der snoodaards gevallen zijt! De stoel van den christenpriester werp ik af, uwen godsdienst neem ik aan!" En hij spreekt de woorden uit, die het hoofd hem voorzeft: "Ik beken dat er geen God is dan Allâh, dat Mohammed Gods gezant is, en Alî Gods vriend."

Voor den Pers is zulk een drama geen poëzie, maar geschiedenis, geen verdicthting, maar werkelijkheid. Alles wat hij ziet en hoort, het is zóó gebeurd, en niet anders; er is niets bijgevoegd, er is niets van weggelaten. De illusie is voor hem volkomen; hij denkt er niet aan, dat hij toeschouwer is bij een drama: hij ziet voor zijne oogen gebeuren, wat twaalf eeuwen geleden gebeurd is. Vandaar dan ook, dat er rollen zijn, zooals die van Sjamir, Hosains moordenaar, die de acteurs aan groot gevaar blootstellen. Chodzko, die gedurende een elfjarig verblijf te Teheran eene bijzondere studie van de Perzische tooneelstukken gemaakt en eene rijke verzameling daarvan naar Europa gebracht heeft, verhaalt dat hij een acteur heeft gekend, die zijn linker oog verloren had doordien een der toeschouwers hem met een steen wierp op het oogenblik dat hij zich bukte om Hosains hoofd af te slaan. Ook Morier deelt mede, dat, toen hij te Teheran was, de toeschouwers, na de vertooning van Hosains dood, behoefte gevoelden, aan hunne verontwaardiging lucht te geven en daarom de acteurs, die voor Jezids officieren en soldaten gespeeld hadden, met een hagelbui van steenen van het tooneel wegjoegen. "Men zeide ons," voegt hij er bij, "dat het zoo moeielijk is, acteurs voor die rollen te vinden, dat bij deze gelegenheid eenige der Russische gevangenen als soldaten

in Jezids leger geprest waren; — na de catastrophie maakten zij zich zoo spoedig uit de voeten als zij maar konden.”¹ Ook de toeschouwers vergenoegen zich niet met zich duchtig op de borst te slaan: zij snijden het voorhoofd met hunne dolken open. Over het algemeen heerscht er gedurende het geheele Moharramfeest eene woeste, dweepzieke opgewondenheid. Elken nacht ontmoet men overal in de straten benden van halfnaakte menschen, die met knodsen in de lucht zwaaien, wier hoofden met bloed en zweet bedekt zijn en die in dolle woede roepen: “O Hasan, o Hosain, koningen der martelaars!” In Indië, waar Sjiïeten en orthodoxen bij elkander wonen, zien de eersten in de laatste dikwijls de moordenaars van hunnen heilige en vallen hen woedend aan. Ook voor de regeering in Indië is de viering van het Moharramfeest steeds een kritiek oogenblik; het bezielt de Sjiïeten met gloeienden haat tegen alle ongeloovigen, maar vooral tegen de Christenen, en kan licht de aanleiding worden tot een opstand tegen de Engelschen.

Zonderling is hij in onze oogen, die onverzoenlijke haat, dien de Sjiïeten tegen de orthodoxen koesteren, want de twee partijen verschillen niet in speculatieve en gewichtige geloofspunten, maar louter in kleinigheden en in de manier waarop zij de geschiedenis der zevende eeuw beschouwen. Wat doet het er thans toe, zou men zeggen, of, twaalf eeuwen geleden, Aboe-Bekr en Omar en Othmân, dan wel Ali en Hasan en Hosain de opvolgers van Mohammed geweest zijn? Die tijd is lang voorbij en de wereld is veranderd. En dan, hoe vreemd is die grenzenlooze eerbied voor de imâms! Hij bestaat bij allen, hoe verschillend hunne denkwijzen anders ook zij. Geen Pers, wat hij ook heimelijk moge gelooven of betwijfelen, hoe ver zijne zienswijzen van 't Islamisme ook moge afwijken, zal ooit met genoegen hooren, dat men lichtzinnig over de imâms spreekt. “Men mag in ons land,” zeide iemand tot den graaf de Gobineau, “van alles en van een ieder zon-

¹ Morier verhaalt ook, dat de acteur, die in een naburig dorp voor Hosains moordenaar speelde, zijne rol zoo ernstig opvatte, dat hij aan den acteur, die voor Hosain speelde, werkelijk het hoofd afsloeg.

der groot bezwaar kwaadspreken, behalve van de imâms en van de vrouw van dengeen tot wien men het woord richt; alleen als men dat doet, wekt men een doodelijken haat op." Het is dus een door en door nationaal gevoel; maar toch, hoe zonderling is die afgodische vereering van Hasan en Hosain! Van Hasan, een pater-goedleven, die recht in zijn schik was toen hij zijne aanspraken op het Chalifaat aan Moâwia tegen het genot van een verbazend groot jaargeld verkoopen kon; die sedert te Medina, meestal in zijn welvoorzien harem, genoegelijk leefde, en rustig op zijn bed zijn natuurlijken dood stierf; want dat hij door Moâwia vergiftigd zou zijn, zooals de Perzen gelooven, is eene van die tallooze onwaarheden, die uitgestrooid zijn om de Omajjaden in een hatelijk daglicht te plaatsen; ¹ — van Hosain, in wien de onpartijdige geschiedschijver niets anders zien kan dan een eerezuchtigen gelukzoeker, die zich schuldig had gemaakt aan meened en hoogverraad. En toch laat zich het fanatisme der Sjtieten licht verklaren — niet uit de geschiedenis der Aliden, maar uit die van Perzië; de zaak der Aliden is die van het onderworpene Perzië geworden en in de rampen van dat geslacht zien de Perzen die hunner voorouders. Uit haat tegen de Arabische heerschappij hebben zij partij getrokken voor de onderdrukten, de Aliden; die haat heeft alle eeuwen, alle politieke veranderingen overleefd; hij is thans, nu het Arabische ras sinds lang van het tooneel der wereldgeschiedenis is afgetreden, even krachtig, even vurig als op den eersten dag; hij is van de Arabieren overgebracht op alle andere volken, die in hunne voetstappen getreden en hunne erfgenamen geworden zijn. Wijd, onoverkomelijk is de kloof, die de beide groote sekten, de twee deelen der Muzelmansche wereld, van elkander scheidt: een niet-muzelman is in de oogen van den Sjtiet minder afschuwelijk dan een orthodoxe, en eveneens is voor den laatste een Sjtiet het ergste wat er bestaat. Volgens sommige reizigers althans hebben de orthodoxen en de Sjtieten op het punt van onverdraagzaam-

¹ Zie Weil, *Geschichte der Chalifen*, I, p. 267—269.

heid elkander niets te verwijten; Fraser vooral oordeelt zoo; de Turken, meent hij, zijn openhartiger en gewelddadiger, de Perzen, valscher. "De eene," zegt hij, "is de leeuw die op zijne prooi toespringt en die op eens moordt; de andere is de tijger of de slang, die naar zijn slachtoffer sluipt, en het, op het oogenblik dat het niet op zijne hoede is, grijpt of dood bijt." Het is evenwel de vraag of die meening de ware is. De algemeene is zij niet, en in dergelijke oordeelvellingen hangt veel van de ontmoetingen af, die de reiziger gehad heeft, van de personen waarmede het toeval hem in kennis heeft gebracht, van de plaatsen waar hij zich lang heeft opgehouden. Fraser schijnt vooral af te gaan op hetgeen hij in de heilige stad Mesjhed ondervonden heeft, eene stad die eigenlijk door geen "ongeloovigen Frank" betreden mag worden, en het gevoelen der meeste reizigers is, dat de Perzen, over het algemeen genomen, verdraagzamer zijn dan de orthodoxen. Er zijn natuurlijk uitzonderingen op den regel. Vooreerst is de haat tegen Omar algemeen en onoverwinlijk. "Eens," verhaalt Malcolm, "sprak ik met een zeer verstandigen en gematigten Pers over Omar en prees hem als den grootsten van alle Chaliefen. Hij sprak mij niet tegen, maar zeide: "Alles, wat gij zegt, is waar, maar bij slot van rekening was hij toch een hond." Verder is in het Zuiden van het rijk de dweepzucht grooter dan in het Noorden. In het Zuiden beschouwen vele priesters (en zelfs enkele leeken) de Christenen nog als een onrein ras. Hebben zij het ongeluk gehad, een Christen aan te raken, dan kan alleen eene volledige indompeling, zoowel van hun lichaam als van hunne kleederen, hun hunne oorspronkelijke reinheid teruggeven. "In het Noorden van het rijk," zegt Ker Porter, "zijn daarentegen dergelijke vooroordeelen zoo onbekend, dat, met zeer enkele uitzonderingen, daar geen Pers gevonden wordt, die niet met u uit denzelfden schotel zou eten." Ook tusschen de denkwijzen der hoogere en der lagere geestelijkheid schijnt een aanmerkelijk verschil te bestaan. De eerste is zelden onverdraagzaam, behalve als zij meent dat de belangen van den godsdienst gevaar loopen; de tweede daarentegen, die

weinig kennis en veel eigenwaan bezit, ergert zich gedurig aan de vriendelijkheid en gastvrijheid, die de Perzen gaarne aan vreemdelingen van een anderen godsdienst bewijzen. En wat nu de massa der bevolking betreft, die van het platte land is uiterst bijgeloovig; zij meent (in vele streken althans) dat iedereen door onthouding en door gedurig te bidden het vermogen van wonderen te doen verkrijgen kan; maar in de steden is men verlichter; vele reizigers zijn van oordeel, dat men daar eigenlijk meer in naam dan inderdaad Muzelman is. De kluchten, waarnaar de Perzen zoo gretig luisteren, toonen dan ook niet veel eerbied voor de heilige zaken. Ketsjel Pehlewân,¹ de Polichinel van het Perzische tooneel, is een groote huichelaar, een Tartufe. In een van de stukken, waarvan hij de held is, komt hij bij een priester. Zijn uiterlijk is verbazend vroom; hij doet niets dan zuchten, bidden en Koranverzen opzeggen. De priester is uiterst gesticht door het bezoek van zulk een heilig man. Beide zeggen de rozenkrans op; zij bidden vurig. Ketsjel Pehlewân spreekt over theologie; hij kent de Overlevering, de Muzelmansche kerkvaders; hij verstaat de kunst van vertellen; hij verhaalt legenden; vooral drukt hij op die punten, waaruit blijkt dat de priesters een goed inkomen moeten hebben. De priester is opgetogen van bewondering. Maar dat is nog niet alles: Ketsjel Pehlewân is ook dichter (iedereen in Perzië is het meer of min); hij bezingt het genot dat de vromen wacht, het Paradijs met zijne heerlijke maaltijden, zijne goddelijke wijnen, zijne overschoone hoeris. De priester is verrukt. De twee heilige mannen hebben reeds een voor-smaak van 't Paradijs; rozenkrans en Koran ontglippen aan hunne handen; zij dansen, zij klinken, zij worden dronken, zij vallen om. — Men mag vragen of er een tooneel in Europa is, waar zulk eene scherpe satire op de priesters, zulk eene bespotting van den staatsgodsdienst

¹ De naam beduidt *kale held*. Kaalheid is zijn kenmerk, zooals de bochel dat van Polichinel is. — Bij het opgeven van den inhoud dezer klucht volg ik, evenals ik bij de tazias gedaan heb, een zeer merkwaardig opstel van Alexandre Chodzko (*Le théâtre en Perse*) in de *Revue indépendante*, 25 juillet 1844.

zou geduld worden. ¹ Maar in Perzië heerscht in dit opzicht groote vrijheid; de hoogere standen, al nemen zij ook uiterlijk hunne godsdienstplichten waar, redeneeren over den godsdienst zelve met eene vrijmoedigheid, waarover de Europeesche reizigers verbaasd staan. In een gemengd gezelschap, waaronder eenige priesters waren, die de heiligheid van Mohammeds afstammelingen verdedigden, riep, zooals een ooggetuige, kolonel Malcolm, verhaalt, een hoog geplaatste Pers uit: "Dat is alles goed en wel voor bijgeloovige dwazen, die niet beter weten; maar ik heb gereisd en gelezen, en meer dan eens heb ik een hond van een Sajid ² en een engel van een jood ontmoet." Dit gezegde verwekte een hartelijk gelach, ten koste van den heiligen man, die het onderwerp op het tapijt had gebracht. Ook Fraser, die anders nog het meest van de onverdraagzaamheid en het fanatisme der Perzen spreekt, erkent, dat er vele uitzonderingen zijn op hetgeen in zijne oogen de regel is. "Het is waar," zegt hij, "dat een vrijdenkende en ongodsdienstige geest in aanzienlijke mate onder verscheidene klassen der Perzische maatschappij heerscht. Ik heb voorbeelden daarvan ontmoet onder den adel, de kooplieden en de menschen die veel gereisd hadden; ik heb zelfs verscheidene priesters van groote vermaardheid leeren kennen, die slechts voor verdraagzaam gehouden werden op het punt van godsdienst, maar die, als men hun vertrouwen gewonnen had, niet schroomden, er voor uit te komen, dat zij volstrekt niet sterk aan den hunnen gehecht waren. De vrijdenkers en diegenen, die goedvinden van de voorgeschrevene leer en gebruiken af te wijken, worden gewoonlijk Goefis of Derwisjen genoemd, en het is zeker dat deze soort van geestdrijvers in de laatste jaren niet alleen sterk zijn toegenomen, maar dat zij ook in eene groote mate het veld winnen van de twijfelzucht hebben veroorzaakt, waarover de geloovigen klagen. Men zou

¹ "Je doute que les tréteaux de Tabarin aient approché de cette liberté, et les plus virulents chapitres de Rabelais sont de l'eau de rose en comparaison." De Gobineau, *Trois ans en Asie*, p. 226.

² Afstammeling van Mohammed.

evenwel het woord misbruiken, als men al die twijfelaars *Çoeffis* noemde. Eenigen, die eene meer dan gewone schrandereheid bezitten, zijn er toe gekomen, een gedeelte van de buitensporigste leerstellingen van hun geloof te verwerpen, maar houden zich nog aan die, welke zij als niet met de rede in strijd beschouwen; anderen ontkennen alles behalve Gods eenheid, en eenigen gaan zoo ver, dat zij niet aan een toekomstig leven gelooven. Op die wijze bestaat er een oneindig aantal van meeningen en sekten; maar in het *Çoeffisme* is er nog iets meer dan dit alles; de *Çoeft* is geenszins een koele, berekenende en redeneerende wijsgeer; hij heeft veel meer van een geestdrijver en dweper, meer zelfs dan de ware Muzelman; maar hetgeen hem bezielt is iets geheel anders."

En zoo brengt ons Fraser op de Perzische *Çoeffis* van den tegenwoordigen tijd. Dat zij met hunne schijnbare aansluiting aan het Islamisme en door hun gevoelspantheïsme aan den godsdienst gevoeliger slagen hebben toegebracht dan redeneerende wijsgeeren het ooit zouden hebben kunnen doen, is eene onbetwistbare waarheid, en het is dus geen wonder dat de Perzische geestelijkheid hun den oorlog verklaard heeft. Vooral in de tweede helft der vorige eeuw werd hare angst groot. In 1777, onder de regeering van Kerim-Chân, die wel voor een waar geloovige doorging, maar overigens noch streng voor zich zelven, noch onverdraagzaam voor anderen was, kwam een beroemde *Çoeft*, Mir-Maçoem-Ali-Sjâh, uit Indië naar Sijrâz, waar hij weldra meer dan 30,000 volgelingen telde. De verschrikte geestelijkheid haalde den zachtvaardigen vorst over, den leeraar uit zijne hoofdstad te verbannen; — een maatregel die geen ander gevolg had, dan dat de vermaardheid van den leeraar nog vermeerderde. Onder eene andere regeering, in 1782, begon er eene wreede vervolging; aan de voornaamste *Çoeftis* (en aan eenigen die het niet waren, want de soldaten, die het bevel moesten uitvoeren, konden niet best geloovigen en ongeloovigen onderscheiden) werden neuzen en ooren afgesneden, en op aanstoken van een hooge-priester werd de gevierde leeraar verraderlijk door eenige dwepers

vermoord. Toen dat alles nog niet hielp, werden, in 1797, al de Coeffs uit het Rijk verbannen; — alles zonder vrucht. Volgens Malcolm, meende men in Perzië, in het begin dezer eeuw, dat het getal Coeffs in dat land tusschen de twee- en driemaal honderd duizend personen bedroeg; maar hij zelf merkt op, dat men het niet berekenen kan, en er is reden om te veronderstellen dat het tegenwoordig veel grooter is. Er zijn overigens onder de Coeffs zelve een twintigtal sekten, die hare bijzondere namen hebben. Eenige worden beschuldigd, zeer onzedelijk te zijn, hetgeen niet te verwonderen is als men let op de nauwe verwantschap, die er tusschen mysticisme en zinnelijkheid bestaat. Zoo is er eene sekte, die, zoo men zegt, gemeenschap van vrouwen en goederen leert; eene andere, die boven de deugd de voorkeur geeft aan 't geen de wereld ondeugd noemt; eene derde, die het genot van het oogenblik voor het hoogste goed houdt en niet aan een toekomstig leven gelooft; eene vierde, die de vleeschelijke liefde als een brug beschouwt, waarover men heen moet gaan om tot de goddelijke liefde te komen. Wat in die berichten, die van de vijanden der Coeffs, van de priesters, afkomstig zijn, waar of niet waar is, is onmogelijk te bepalen; maar zeker is het, dat in Perzië het Islamisme door het Coeffisme ten eenenmale ondermijnd is. Men moet evenwel niet meenen, dat tegenwoordig al degenen, die Coeffs heeten, die mystieke pantheïsten zijn, die wij in een vroeger hoofdstuk geteekend hebben. De minste Coeffs zijn dat; uit de zoo even aangehaalde woorden van Fraser heeft men reeds kunnen opmaken, dat Coeff synoniem geworden is met vrijdenker, en de Gobineau getuigt dit uitdrukkelijk. "Onder de stedelingen," zegt hij, "kan iedereen, die tot dien stand behoort, dien wij de burgerij noemen, dat is te zeggen de beambten der regeering, de kooplieden en de voornaamste handwerkslieden, als Coeff beschouwd worden; maar die personen nemen uit de leer der Coeffs slechts de vergunning over, met den Profeet te spotten. Hunne vereeniging met God, hunne godwording, stellen zij uit. Onder den naam Coeff verstaat men dus iemand, die philosophische meeningen,

maar geen positieven godsdienst heeft. Er zijn Coeffis, die iets van het Islamisme aannemen. Volgens hen was Mohammed een zeer uitstekend man; misschien heeft zelfs de engel Gabriël hem 't een en ander medegedeeld; maar in dat geval heeft hij hem niet altijd begrepen, en zijn boek is alleen goed als men er veel in verbetert." Materialisten zijn de Coeffis nooit; zij gelooven altijd aan iets bovennatuurlijks; aan goede en kwade geesten, aan voorteekenen, aan toovenarij. "Ik heb menschen gekend," zegt de zoo even aangehaalde schrijver, "die alle positieve godsdiensten zeer streng afkeurden en die toch met amuletten als 't ware bedekt waren." De Perzen zijn nu eenmaal een zeer dichterlijk volk en de zucht tot het wonderbaarlijke is hun aangeboren. Daardoor laat het zich ook verklaren, dat een der zonderlingste godsdiensten die er tegenwoordig bestaan, zoo veel ingang onder hen gevonden heeft. Ik bedoel de leer der menschen der waarheid (ehli hekk), zooals zij zich zelve noemen, der Noçairis zooals zij door de Arabieren en Turken, der Alilâhija zooals zij door de Perzen genoemd worden. Zij staat niet alleen buiten het Islamisme, maar is daaraan ten eenenmale vijandig. Voor het uiterlijke zijn de menschen der waarheid wel Muzelmannen; maar zij komen zoo weinig mogelijk in de moskee, verrichten het gebed alleen als zij het volstrekt moeten doen, beschouwen Mohammed eenvoudig als een bedrieger en de Christenen als half en half hunne geloofsgenooten (ofschoon zij zich in dit laatste punt zeer vergissen). Wel herinneren enkele hunner leerstellingen aan de oude Ismaëlitische sekten en aan de Coeffis, maar overigens is hun stelsel, zooals het door de Gobineau geschetst wordt, zoo anti-islamitisch, dat men het in eene geschiedenis van het Islamisme niet behoeft uiteen te zetten. Wij merken dus alleen op, dat, volgens dien schrijver, twee vijfden der bevolking van Perzië tot die sekte behooren. Over het algemeen stelt hij den toestand van het Islamisme in Perzië, waar hij drie jaren als gezantschapssecretaris gewoond heeft, in een zoo ongunstig licht als geen ander mij bekend reiziger. "De geestelijkheid, meldt hij,

“wordt algemeen veracht, en te oordeelen naar hetgeen ik gezien heb, verdient zij het. Men kan het als eene onbetwistbare waarheid aannemen, dat op twintig Perzen, die gedurig vrome gezegden in den mond hebben, er nauwelijks één is, die gelooft aan 't geen hij zegt.” Hij verhaalt ook een vreemd tooneel, dat gedurende den laatsten oorlog, dien Engeland tegen Perzië voerde, is voorgevallen. De regeering te Teheran had bevel gegeven, dat de heilige oorlog in al de moskeeën zou gepredikt worden. Zonderling genoeg, was het denkbeeld niet van een Muzelman, maar van een katholieken Armeniër, die de voorbeelden van Sjamîl en Abd-el-Kader voor oogen had, uitgegaan. Met moeite had men er toe besloten. Vele staatslieden vonden het verkeerd en gevaarlijk, het gepeupel in beweging te brengen; anderen vonden het middel barbaarsch of bespottelijk; de slimsten meenden dat het nutteloos was, omdat men er toch niet in slagen zou, bij de massa godsdienstijver op te wekken. Eindelijk was dan toch het besluit genomen. Koddig genoeg ging het nu in den bazaar toe. “Men gaat den heiligen oorlog prediken,” zeiden de kooplieden tot elkander; “waarom? Om de Engelschen te beletten, hier te komen? Maar waarom zouden zij niet komen? Wat kan ons dat schelen? Zij hebben geld, zij zullen verteringen maken, zij zullen contant betalen: wat kwaad steekt daarin? Zijn er die hen niet hebben willen, welnu, laat die dan uittrekken. Niemand belet het hen, maar dat zij ons met rust laten.” De groote bezorgdheid was, dat het gepeupel gewapend de stad door zou trekken. In zijne verbeelding zag men de winkels en huizen reeds geplunderd en de eigenaars vermoord; maar aan godsdienst dacht niemand, zelfs niet in de verte.

Het gepeupel, waarop de regeering gerekend had, bleef onverschillig. Het was verstandig genoeg om te begrijpen, dat, als het geestdrift toonde, men het dadelijk naar het tooneel van den oorlog zou zenden, maar dat men in geen geval plundering zou toestaan. Derhalve bleef het onzijdig.

Terwijl zoo de gevoelens allesbehalve oorlogzuchtig waren, brak de

bepaalde dag aan. 's Morgens vroeg werd de bazaar op hoog bevel gesloten en de geheele Muzelmansche bevolking in de koninklijke moskee bijeengeroepen. Groot was de menigte die daar te zamen kwam, en wie er in was, kon er niet meer uit, daarvoor werd gezorgd. Eveneens werd er zorg gedragen, dat niemand, die in de moskee moest zijn, te huis of op straat bleef.

Het volk, dat zoo gevangen gehouden werd, verdroeg zijn leed met geduld, maar op zijn Perzisch, d. i. aan allesbehalve eerbiedige spotternijen kwam geen eind. Daar de eerste minister en de grooten, die bij de preek over den heiligen oorlog tegenwoordig moesten zijn, op zich lieten wachten, beklom een mollâ den kansel en hield eene voorloopige preek, met geen ander doel dan om de gemeente bezig te houden. Tot onderwerp koos hij het nut van het gebed en trachtte te bewijzen, dat bidden het beste middel is om rijk te worden. Zoo doende roerde hij juist, met of zonder opzet, een onderwerp aan, waaraan de toehoorders het meest dachten, want zij brandden van verlangen om aan hunne bezigheden te gaan en wat te verdienen. "Wilt gij," zoo riep de mollâ, "welgestelde kooplieden worden, wilt gij vruchtbare landgoederen verkrijgen, wilt gij in weelde leven, bidt dan zooveel gij maar kunt en wordt nimmer moede te bidden; op die wijze verkrijgt gij alles wat gij verlangt." En dan verhaalde hij eene menigte geschiedenissen uit de levens der heiligen, waaruit zonneklaar blijken moest, dat, om in deze wereld vooruit te komen, men zich alleen met de andere moest bemoeien.

Maar de inwoners van Teheran waren op dien dag niet in eene vrome stemming. Telkens viel een spotter den prediker in de rede, en het was hem onmogelijk, het lachen en de opschudding te doen bedaren. "Daar gij zoo goed het geheim kent om rijk te worden zonder iets uit te voeren," riep er een, "waarom jammert gij dan altijd over uwe armoede?" — "O," klonk het uit een anderen hoek, "geloof vrij dat hij zoo zot niet is, zijn tijd met bidden te verbeuzelen, als er wijn in de stad te koop is." En zoo ging het voort onder een onophoudelijk kruisvuur van spotternijen, totdat de wanhopende mollâ

eindelijk den kansel kon verlaten met te melden dat de eerste minister aankwam en dat de aangekondigde preek dadelijk zou beginnen.

Het overige der plechtigheid werd iets minder oneerbiedig aangehoord, maar had niet de minste uitwerking: uit geene enkele stad, uit geen enkel gehucht trok er een vrijwilliger op.

Zijn de berichten van den graaf de Gobineau, die van 1855 tot 1858 in Perzië was, volkomen waar, dan kan men zeggen, dat het Islamisme in Perzië dood, ofschoon dan ook nog niet begraven is. Niemand, ik moet het herhalen, heeft de onverschilligheid der Perzen met zulke sterke kleuren geschilderd als hij; het is mogelijk dat hij overdrijft, ofschoon ik geene reden zie, waarom hij het zou gedaan hebben; het kan ook zijn, dat hij te veel heeft gelet op de stedelingen en te weinig op het landvolk, want tusschen die twee klassen der bevolking schijnt in Perzië (evenals b. v. in Frankrijk) een zeer groot onderscheid te bestaan; maar gesteld zelfs, dat slechts de helft van 't geen hij zegt waar is — en zooveel geven dan toch de andere reizigers nagenoeg ook — dan komt men toch tot de slotsom, dat het er in Perzië met het Islamisme treurig uitziet.

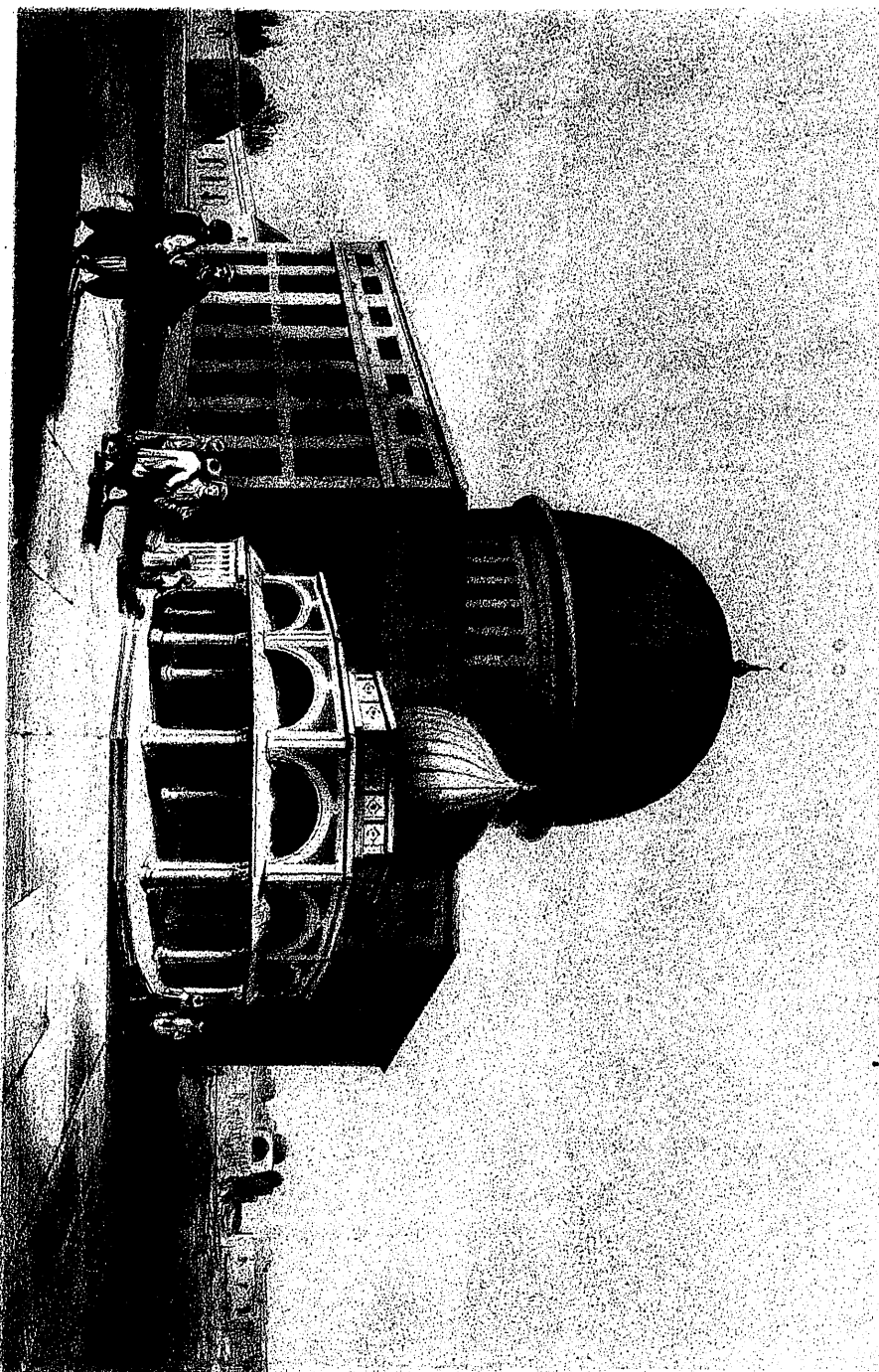
Het groote Turksche rijk, met zijne ongelijksoortige, bonte bevolking, is tegenwoordig de hoofdzetel van het orthodoxe Islamisme. De sultan, zooals wij vroeger gezegd hebben, is, als opvolger der Chaliëfen, het hoofd van den godsdienst, en nergens elders is de eeredienst zoo luisterrijk. Talloos zijn de moskeeën in de verschillende provinciën en boven alle munten die van Syrië uit; Damascus alleen heeft er meer dan driehonderd, en daaronder zeer groote, op eene Muzelmansche bevolking van 74,464 zielen. De moskee van Omar te Jeruzalem is na den tempel van Mekka de heiligste, en geen van beide mag door iemand, die geen Muzelman is, betreden worden. Met de overige moskeeën is dit niet het geval; men ziet wel ongaarne, dat een Christen of een Jood in eene moskee gaat,¹ maar de Wet ver-

¹ In Caïro waren er zelfs moskeeën, die geen Christen of Jood voorbij mocht gaan, maar dit is sinds de Fransche expeditie veranderd.

biedt het niet, en mits men eene vergunning van de regeering heeft, kan men ze bezoeken. Zoo komen er menigmaal Christenen in de Sophia-moskee te Constantinopel; in Caïro kan elk Europeaan, als hij zich volgens den raad van zijn logementhouder gedraagt, elke moskee bezoeken, die hij wil; maar een Muzelmansche gouverneur mag aan een ongeloovige evenmin toestaan, de moskee te Jeruzalem binnen te gaan, als den voet te zetten op het heilige gebied van Mekka. Zoo iets zou als eene hemel tergende heiligschennis beschouwd worden; het volk zou zulk eene vergunning niet eerbiedigen en de niet-muzelman zou het slachtoffer van zijne stoutmoedigheid worden.

De moskee staat op de plaats, waar oudtijds de tempel van Salomo stond en zij is niet in haar geheel onder Omars regeering gebouwd, maar bestaat uit verscheidene gebouwen van verschillende tijden, die wel niet alle volkomen in denzelfden smaak zijn, maar toch een harmonisch geheel vormen. Men kan vooral twee tempels onderscheiden: al-akçâ (eigenlijk al-mesdjid al-akçâ, d. i. de verwijderde moskee, in tegenstelling van de moskee te Mekka) en aç-Çachra,¹ de rots, aldus genoemd omdat zich in het midden de rots van Allâh bevindt, die van roodachtig wit marmer schijnt te zijn en voor allerheiligst gehouden wordt, want hierheen komen, van de schepping der wereld af aan, alle profeten en engelen om te bidden, terwijl zij daarenboven altijd omringd is door eene wacht van 70,000 engelen, die dagelijks afgelost worden. Hierheen is Mohammed gekomen gedurende zijne beroemde nachtreis op de gevleugelde merrie Borâk, die het hoofd en den hals van eene schoone vrouw heeft; hier heeft hij gebeden met de andere profeten en met de engelen, die hem eerbiedig groetten en hem de eereplaats inruimden. Op het oogenblik dat hij op de rots stond, werd die uit eerbied zoo zacht al was; het spoor van zijn heiligen voet is dan ook nog aanwezig; men kan het niet zien omdat het met verguld netwerk bedekt is, maar men raakt het

¹ Door den Chalief Walid gebouwd.

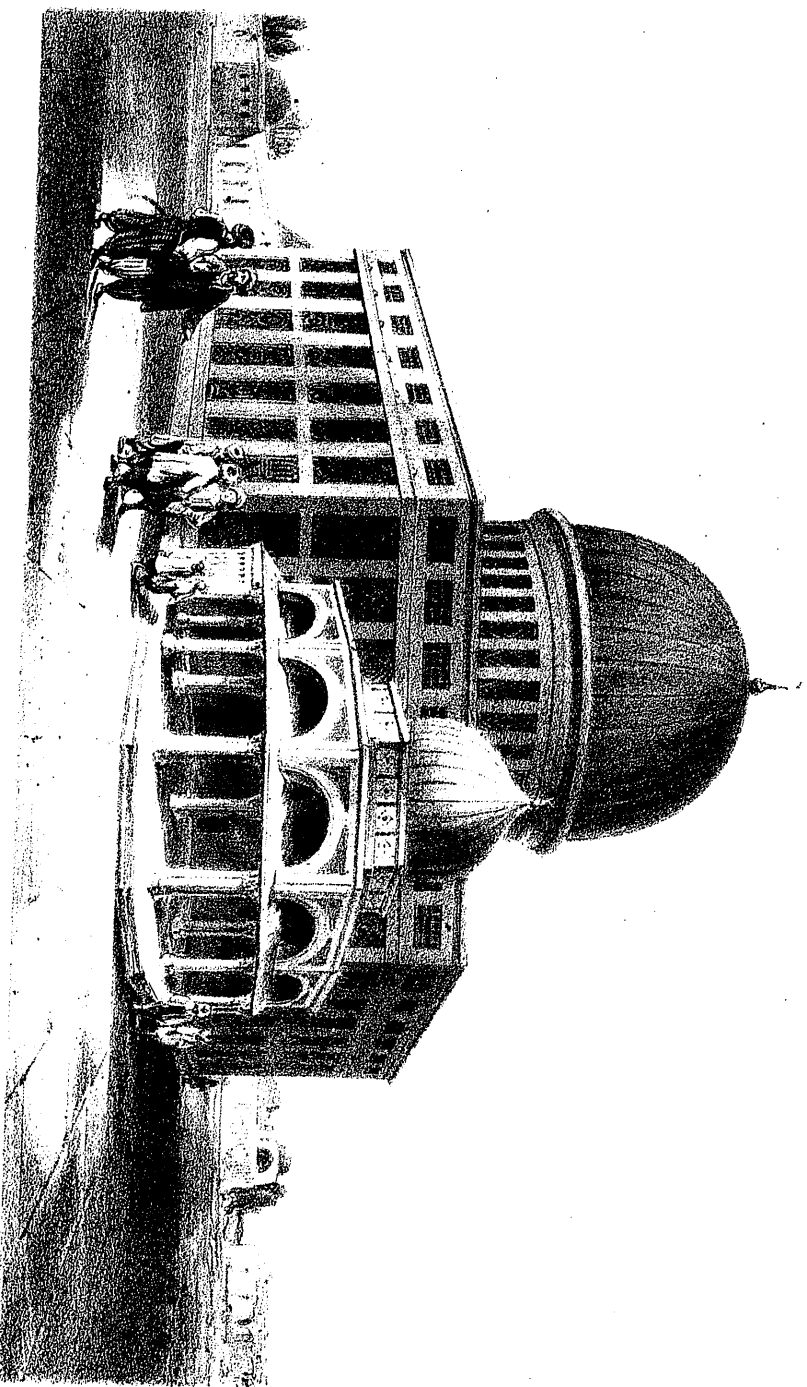
DE MOSKEE VAN OMAR TE JERUZALEM.

Lith. v. Emrich & Bueger

biedt het niet, en mits men eene vergunning van de regeering heeft, kan men ze bezoeken. Zoo komen er menigmaal Christenen in de Sophia-moskee te Constantinopel; in Caïro kan elk Europeaan, als hij zich volgens den raad van zijn logementhouder gedraagt, elke moskee bezoeken, die hij wil; maar een Muzelmansche gouverneur mag aan een ongeloofige evenmin toestaan, de moskee te Jeruzalem binnen te gaan, als den voet te zetten op het heilige gebied van Mekka. Zoo iets zou als eene hemel tergende heiligschennis beschouwd worden; het volk zou zulk eene vergunning niet eerbiedigen en de niet-muzelman zou het slachtoffer van zijne stoutmoedigheid worden.

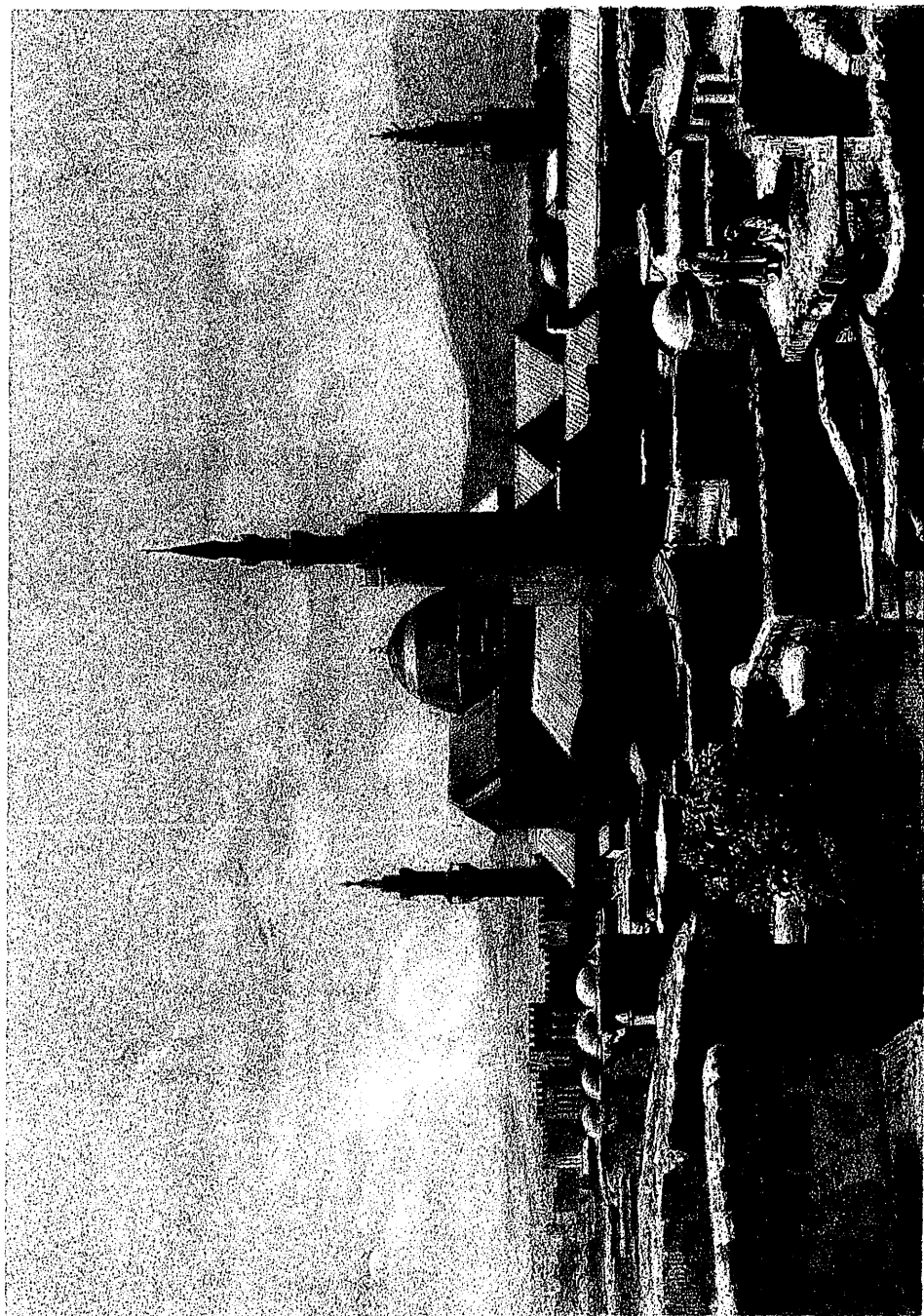
De moskee staat op de plaats, waar oudtijds de tempel van Salomo stond en zij is niet in haar geheel onder Omars regeering gebouwd, maar bestaat uit verscheidene gebouwen van verschillende tijden, die wel niet alle volkomen in denzelfden smaak zijn, maar toch een harmonisch geheel vormen. Men kan vooral twee tempels onderscheiden: al-akçâ (eigenlijk al-mesdjid al-akçâ, d. i. de verwijderde moskee, in tegenstelling van de moskee te Mekka) en aç-Çachra, ¹ de rots, aldus genoemd omdat zich in het midden de rots van Allâh bevindt, die van roodachtig wit marmer schijnt te zijn en voor allerheiligst gehouden wordt, want hierheen komen, van de schepping der wereld af aan, alle profeten en engelen om te bidden, terwijl zij daarenboven altijd omringd is door eene wacht van 70,000 engelen, die dagelijks afgelost worden. Hierheen is Mohammed gekomen gedurende zijne beroemde nachtreis op de gevleugelde merrie Borâk, die het hoofd en den hals van eene schoone vrouw heeft; hier heeft hij gebeden met de andere profeten en met de engelen, die hem eerbiedig groetten en hem de eereplaats inruimden. Op het oogenblik dat hij op de rots stond, werd die uit eerbied zoo zacht al was; het spoor van zijn heiligen voet is dan ook nog aanwezig; men kan het niet zien omdat het met verguld netwerk bedekt is, maar men raakt het

¹ Door den Chalief Walid gebouwd.

DE MOSKEE VAN OMAR TE JERUZALEM.

Lith v. E. A. B. B. G. J.

Lith. v. Emrik & Binge.

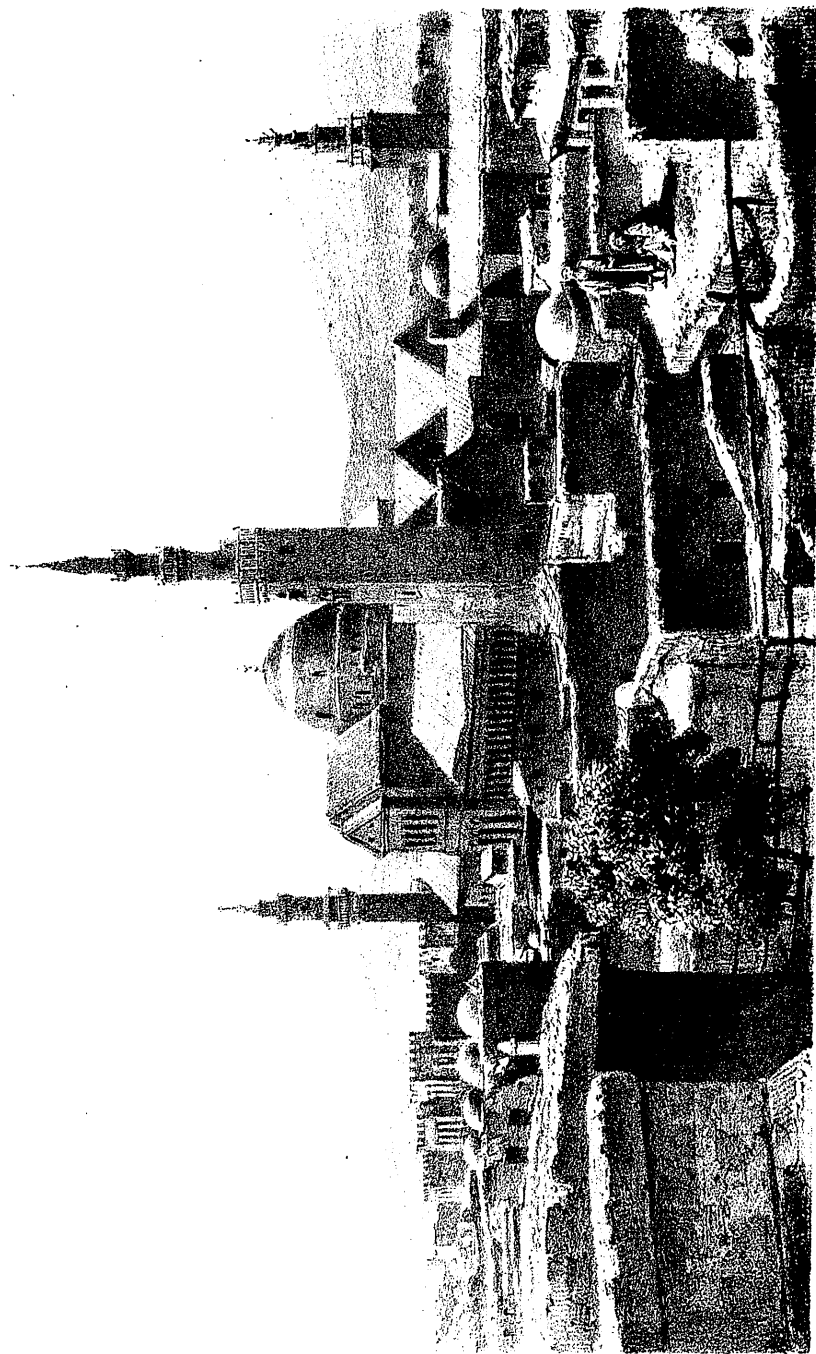
DE GROOTE MOSKEE TE DAMASCUS.

door eene opzettelijk daartoe gemaakte opening aan, en dan strijkt men, om zich te heiligen, met de hand over het gelaat en den baard. Men verhaalt dat onder de rots in een gewelf de arke des verbonds staat.

De moskee, die op eene hoogte ligt, is een groote achthoek; zij heeft twee-en-vijftig vensters; van binnen zijn de muren wit en de koepel rust op zestien zuilen. Van buiten zijn de muren van anderen met marmer, van boven met witte, gele, groene en vooral blauwe tegels bekleed, waarop in gouden letters spreuken uit den Koran te lezen staan. De koepel, die met bonte tegels bedekt is, is negentig voet hoog en heeft veertig voet in doorsnede.

Naast de moskee te Jeruzalem, een der prachtigste gebouwen van het geheele Oosten, mag die van Damascus genoemd worden, die niet minder schoon is; en al mag zij dan ook niet op dezelfde mate van heiligheid bogen, heilig is zij toch, want volgens eene Muzelman-sche overlevering zal Jezus, als hij komt om de wereld te oordeelen, het eerst nederdalen op de minaret, die zijn naam draagt; dan zal hij de moskee binnengaan en Muzelmannen, Christenen en Joden rondom zich verzamelen. Als allen bijeen zijn, zullen de namen der geloovigen uit Gods groot boek worden voorgelezen, en dan zullen de Christenen en Joden tot hunne ontsteltenis hooren, dat alleen de namen der Muzelmannen in het Boek des levens zijn opgeschreven.

De stijl van drie perioden zijn in verscheidene gedeelten der moskee en der aangrenzende bouwvallen duidelijk zichtbaar; het komt doordien het gebouw, eer het eene moskee werd, een heidensche tempel en vervolgens eene christenkerk geweest is. Het Grieksch-Romeinsche gedeelte schijnt uit den tijd der Romeinsche heerschappij te dagteekenen; het is althans stellig niet ouder dan de tijd der Seleuciden, ofschoon het volstrekt niet onwaarschijnlijk is, dat een nog oudere tempel op dezelfde plaats gestaan heeft. De christenkerk schijnt uit de vierde eeuw en was aan Johannes den Dooper gewijd. Bij de verovering van Damascus door de Muzelmannen, werd bij verdrag de

Lith v. Faurk & Brug.

DE GROOTE MOSKEE TE DAMASCUS.

door eene opzettelijk daartoe gemaakte opening aan, en dan strijkt men, om zich te heiligen, met de hand over het gelaat en den baard. Men verhaalt dat onder de rots in een gewelf de arke des verbonds staat.

De moskee, die op eene hoogte ligt, is een groote achthoek; zij heeft twee-en-vijftig vensters; van binnen zijn de muren wit en de koepel rust op zestien zuilen. Van buiten zijn de muren van onderen met marmer, van boven met witte, gele, groene en vooral blauwe tegels bekleed, waarop in gouden letters spreuken uit den Koran te lezen staan. De koepel, die met bonte tegels bedekt is, is negentig voet hoog en heeft veertig voet in doorsnede.

Naast de moskee te Jeruzalem, een der prachtigste gebouwen van het geheele Oosten, mag die van Damascus genoemd worden, die niet minder schoon is; en al mag zij dan ook niet op dezelfde mate van heiligheid bogen, heilig is zij toch, want volgens eene Muzelman-sche overlevering zal Jezus, als hij komt om de wereld te oordeelen, het eerst nederdalen op de minaret, die zijn naam draagt; dan zal hij de moskee binnengaan en Muzelmannen, Christenen en Joden rondom zich verzamelen. Als allen bijeen zijn, zullen de namen der geloovigen uit Gods groot boek worden voorgelezen, en dan zullen de Christenen en Joden tot hunne ontsteltenis hooren, dat alleen de namen der Muzelmannen in het Boek des levens zijn opgeschreven.

De stijl van drie perioden zijn in verscheidene gedeelten der moskee en der aangrenzende bouwvallen duidelijk zichtbaar; het komt doordien het gebouw, eer het eene moskee werd, een heidensche tempel en vervolgens eene christenkerk geweest is. Het Grieksch-Romeinsche gedeelte schijnt uit den tijd der Romeinsche heerschappij te dagteekenen; het is althans stellig niet ouder dan de tijd der Seleuciden, ofschoon het volstrekt niet onwaarschijnlijk is, dat een nog oudere tempel op dezelfde plaats gestaan heeft. De christenkerk schijnt uit de vierde eeuw en was aan Johannes den Dooper gewijd. Bij de verovering van Damascus door de Muzelmannen, werd bij verdrag de

oostelijke helft afgestaan, terwijl de Christenen de westelijke behielden.¹ Op den duur kon dat evenwel zoo niet blijven; de Christenen hinderden en ergerden de Muzelmannen; zij mochten wel niet hardop lezen en bidden, maar zij deden het toch; daarom wilde dan ook Walid in het jaar 705, zoodra hij Chalief geworden was, de Christenen overreden, hunne helft af te staan. Als vergoeding bood hij hun aanzienlijke landerijen en vier kerken aan, maar zij weigerden het aanbod. Toen eischte hij van hen, dat zij hem het verdrag zouden toonen, dat zij indertijd met de Muzelmannen gesloten hadden. Zij deden het en toen het verdrag werd voorgelezen, bleek er uit, dat de Thomaskerk (buiten de Thomaspoort, aan de rivier), die de Christenen nog in hun bezit hadden en die grooter was dan de St. Janskerk, er niet in vermeld was. "Op die kerk hebt gij dus geen recht," zeide de Chalief; "ik herneem ze en zal er eene moskee van maken." Nu werden de Christenen handelbaarder en stonden hunne helft van de St. Janskerk af, op voorwaarde dat zij de St. Thomaskerk zouden behouden.

In grootschen stijl werd de moskee herbouwd en wel, zooals gewoonlijk, door bouwmeesters en werklieden uit Constantinopel, want de zonen der Woestijn wisten van bouwen niets af, en in Syrië, in Spanje, kortom in alle provinciën van het groote Rijk waren de bouwmeesters steeds Grieken. Geld noch moeite werd gespaard; men zegt dat Walid aan de moskee meer dan vijf millioen dukaten besteedde. Marmer en porfier werd uit Alexandrië aangevoerd; zuilen van graniet en verde-antico werden met groote kosten uit andere Syrische steden gehaald; het bovenste gedeelte der muren en het binnenste van het koepeldak werden met mozaïek bedekt, dat te midden van palm-boschjes en oranjeboomen de heilige steden, Mekka, Medina en Jeruzalem, voorstelde; de talrijke bidnissen werden opgesierd met diamanten en andere groote en kostbare edelgesteenten, terwijl rondom de

¹ Op dezelfde wijze handelde men ook elders, b. v. te Cordova, met de hoofdkerken.

gebeeldhouwde bogen kransen van in goud gewerkte wijnranken waren. De geheele zolder was van met goud ingelegd snijwerk, en zeshonderd lampen van zuiver goud hingen aan kettingen, die eveneens van goud waren.

“Toen de moskee der Omajjaden voltooid was,” zegt een Arabisch schrijver, “was er op de geheele wereld geen schooner, sierlijker, rijker gebouw.” Van al die pracht is thans evenwel niet veel meer over. De met kleuren en bloemen ingelegde vloer is nagenoeg onbeschadigd, de zuilen van graniet en porfier staan op hare plaats, en stukken van het mozaïek der muren zijn nog in de dwarsbeuk zichtbaar; maar het goud en de edelgesteenten zijn sinds lang verdwenen. Twee malen is de moskee door brand vernield: eerst in 1068, bij gelegenheid van een twist tusschen de Sjiïeten, de aanhangers der Fatimiden, en de orthodoxen. Beide partijen waren handgemeen geworden; een huis dicht bij de moskee was in brand gestoken; de brand sloeg naar de moskee over; alle pogingen tot blussching waren vruchteloos en alle sieraden werden vernield. De moskee werd weder opgebouwd, maar in 1400, toen Timoer (Tamerlan) zich van Damascus meester maakte, verbrandde zij op nieuw. De tijdgenooten geven de reden verschillend op. Volgens sommigen is het bij ongeluk gebeurd en stelde Timoer te vergeefs alle pogingen in het werk om den brand te stuiten. Volgens den Beijerschman Schiltberger, die toen Timoers gevangene was en die met opgewondenheid van de pracht der moskee spreekt, had Timoer aan den kádhi gezegd, dat hij met al de zijnen in de moskee veilig zijn zou. Er waren daar dus 30,000 personen, mannen, vrouwen en kinderen, bijeen, toen Timoer rondom de muren eene verbazende menigte hout opeenstapelen deed en dit in brand liet steken. Is dit verhaal waar, dan verdiende de Mongool wel, dat men zijn naam uitsprak zooals men het in Frankrijk deed (in plaats van Tamerlan, zeide men daar Tambrulant). Volgens een derde verhaal zouden de Sjiïeten uit Chorásân, die zich in Timoers leger bevonden, de moskee in brand hebben gestoken uit haat tegen de orthodoxen.

Eenige jaren later werd zij door den sultan van Egypte weder opgebouwd.

Tegenwoordig is het een vierkant gebouw, 151 Nederl. ellen lang en 100 ellen breed, met een sierlijken koepel en drie minarets, waarvan eene waarschijnlijk de oudste is die er bestaat, want zij dagteekent uit den tijd van Walid, den eersten die minarets liet bouwen, en wij weten dat hij den bouw van de moskee van Damascus begon kort nadat hij op den troon gekomen was.

De hiërarchie is in Turkije zeer nauwkeurig geregeld. De Sultan staat aan het hoofd van den godsdienst; maar evenals hij de wereldlijke macht, om zoo te zeggen, overdoet aan den Grootvezier, zoo doet hij de geestelijke over aan den Mufti der hoofdstad, den Sjaich-al-islâm (hoofd van het Islamisme), een titel die, evenals de groote macht van den persoon die dien draagt, van de verovering van Constantinopel door Mohammed II dagteekent. Hij is het hoofd der magistratuur, ofschoon hij zelden, en dan alleen in zaken van het hoogste gewicht (vooral in die welke op den godsdienst betrekking hebben) en op uitdrukkelijk bevel van den Sultan, uitspraak doet. Zijn invloed is zeer groot; men heeft dan ook voor hem den diepsten eerbied; naast den Grootvezier is hij de eerste onderdaan en hij is het die, bij de troonsbeklimming van een nieuwen Sultan, hem het zwaard aangordt, eene plechtigheid die bij de Turken datgene is, wat de kroning bij ons is. Beide ambtenaren worden voor hun leven aangesteld; maar de ondervinding heeft geleerd, dat geene posten wisselvalliger zijn dan juist deze. Zijn de beide hoogste ambtenaren het volkomen en in alles met elkander eens, dan kunnen zij zich lang staande houden; maar is dit niet het geval, dan moet de een of de ander vallen.

De Sjaich-al-islâm heeft een heirleger van beampten onder zich, die in vier bureaux verdeeld zijn. Het eerste zorgt voor de administratie der goederen, die als wakf (goed in de doode hand) aan de moskeeën en hoogeschoolen vermaakt zijn; het tweede, dat een zeer uitgebreiden werkkring heeft, onderzoekt alle ingediende memories, die de magistratuur, den godsdienst en de wetten betreffen; het derde is de kan-

selarij, waar alle diploma's, mandementen enz., die tot de bevoegdheid van den Sjaich-al-islâm behooren, uitgevaardigd worden; in het vierde worden de fetwâ's opgesteld. Deze uitspraken zijn van tweederlei soort: zij betreffen of het publiek, of het privaat recht. Vragen omtrent het eerste mogen natuurlijk alleen door de regeering gesteld worden; zij raadpleegt den mufti over vrede en oorlog, nieuwe reglementen enz. Evenwel de monarch is daartoe door niets verplicht en krachtige heerschers hebben zelden of nooit den mufti om zijne meening verzocht; als de Sultan het doet, dan doet hij het uit zwakheid, uit godsdienstigheid, of ook wel omdat er iets zeer gewichtigs ondernomen of eene groote verandering moet doorgedreven worden; want in zulke gevallen zet een fetwâ aan het besluit van den souverain veel meer gewicht bij, dan het anders hebben zou. Wat de fetwâ's betreft, die aan bijzondere personen gegeven worden, zoo heeft iedereen het recht er een te vragen, om op die wijze ingelicht te worden omtrent punten, die op het leerstellige, den eeredienst, de zedeleer en vooral op de wetten betrekking hebben. Zij dienen dikwijls om processen te verhinderen of te bekorten. Gewoonlijk antwoordt de mufti op de gedane vraag met ja of neen, of wel hij geeft een zeer kort en niet gemotiveerd advies. In geval van onzekerheid voegt hij er bij: "God weet wat het beste is." Het inkomen van den mufti is niet groot, daar het nog geen f 6000 in 't jaar bedraagt; maar hij trekt groote voordeelen uit de aanstellingen der geestelijken, der wetgeleerden en der onder-muftis in de groote steden. De werkkring der laatsten gelijkt in het klein op dien van den groot-mufti.

De bedienaars van den godsdienst zijn (althans in Europeisch Turkije, want elders, b. v. in Egypte, is er eenig onderscheid) in vijf klassen verdeeld, die de namen van Sjaich, Chatîb, Imâm, Moëddzin en Kaijim dragen. De Sjaichs zijn de gewone predikanten in de moskeeën; iedere heeft den haren, die Vrijdags na den dienst eene preek houden moet. Gewoonlijk lezen zij die voor; zij behandelen de zedeleer, het leerstellige en den eeredienst, maar zelden twistpunten;

de ijverigsten schromen niet aan de hooggeplaatste personen, zelfs aan den Sultan, hunne plichten onder 't oog te houden, en tegen hunne ondeugden, hunne weelde, onrechtvaardigheid en zedeloosheid uit te varen. Zij veroorloven zich geene gebaren, om de Christenen niet na te volgen. Op de andere dagen der week wordt er ook nog gepredikt; maar in iedere moskee is het aantal preeken bepaald door de stichtingsbrieven. De Chatîbs verrichten den dienst op Vrijdag; de Imâms gaan voor in de vijf dagelijksche gebeden; de Moëddzins roepen de biduren af, en de Kaijims zijn de moskeedienaars. Eene bijzondere kleeding dragen de geestelijken niet; alleen door den vorm van hun tulband, die verschilt naar den rang dien ieder heeft, onderscheiden zij zich van de leeken. In eenige provinciën, bepaaldelijk in Egypte, vormen zij zelfs niet, zooals de geestelijken bij ons, een bepaalden stand in de maatschappij, en daar is hun inkomen zoo bespottelijk gering (drie stuivers in de maand b. v.), dat zij den kost op eene andere wijs moeten verdienen; gewoonlijk zijn zij er dan ook drogisten, schoolmeesters of kooplieden bij; degenen, die geene vaste bezigheid hebben, verhuuren zich om den Koran bij particulieren op te zeggen.

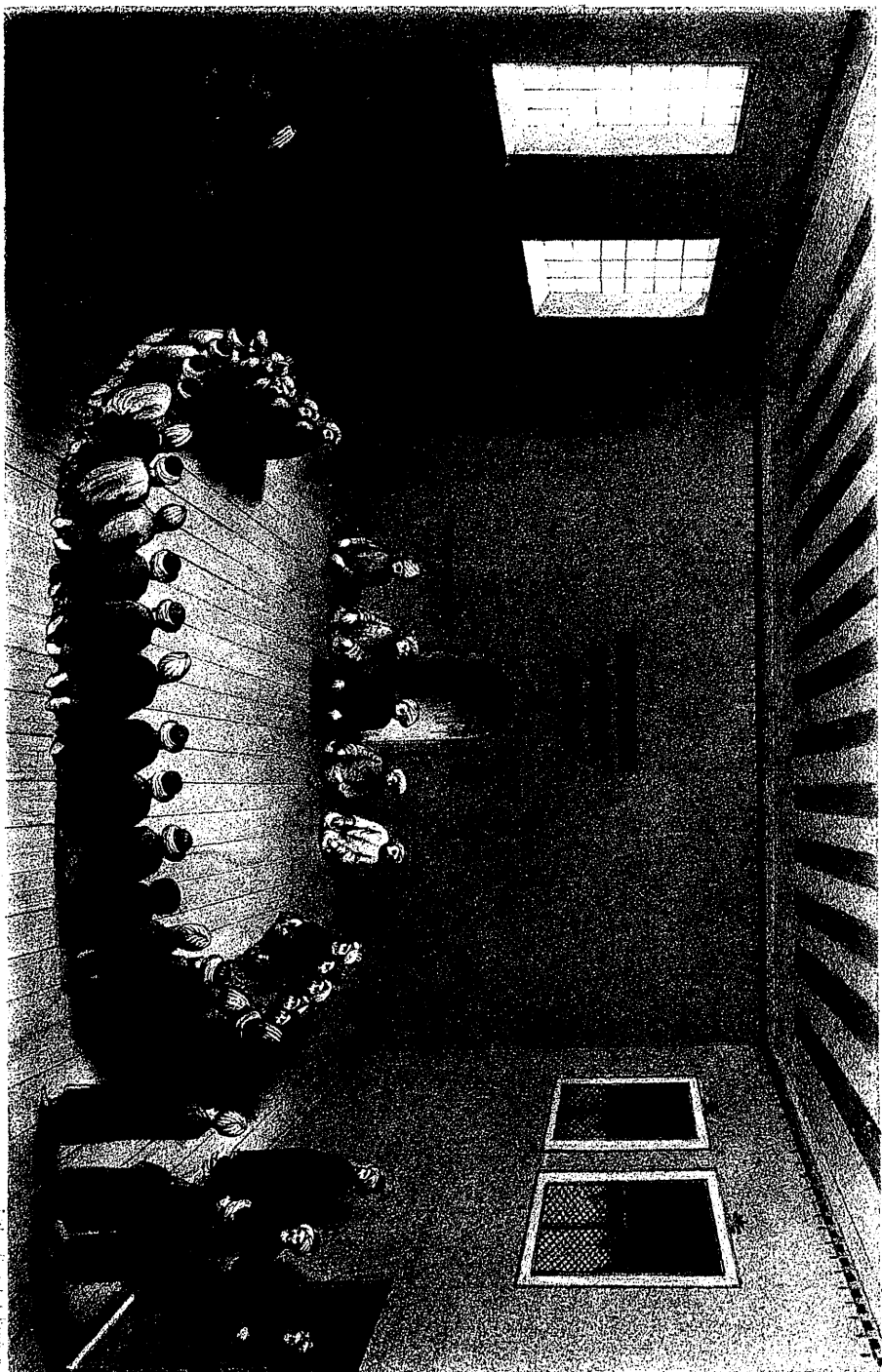
Twee-en-dertig voorname monnikorden telt men in Turkije. Elke heeft hare eigenaardige statuten en gebruiken, die door den stichter vastgesteld zijn, en zij onderscheiden zich ook van elkander door eene bijzondere kleeding. De kloosters, die over het geheele Rijk verspreid zijn en waarvan ieder twintig, dertig of veertig monniken of Derwîsjen bevat, die onder het opzicht van een Sjaich staan, zijn over het algemeen rijk door de giften en legaten van vrome zielen; maar aan de Derwîsjen wordt niets dan voedsel en huisvesting gegeven. Het middagmaal bestaat slechts uit twee, zelden uit drie schotels. Ieder eet in zijne cel; maar het is niet verboden dat drie of vier samen eten. Aan de gehuwden wordt eene bijzondere woning toegestaan, maar zij zijn verplicht, eens of tweemaal in de week in het klooster te slapen, vooral gedurende den nacht, die hunne dansen voorafgaat. Voor hunne kleeding en wat zij verder noodig hebben, moeten zij zelve zorgen;

daarom oefenen velen een handwerk uit; ¹ diegenen, die eene fraaie hand hebben, schrijven boeken over. Wie voor zich zelven niet zorgen kan, wordt door zijne bloedverwanten, door de grooten of door zijn Sjaich verzorgd, want ofschoon al de orden als bedelorden beschouwd worden, zoo is het toch aan geen Derwîsj veroorloofd te bedelen, vooral niet in het openbaar. De Bektasjts alleen maken eene uitzondering; zij stellen er zelfs eene eer in, alleen van aalmoezen te leven. Geene gelofte verbindt de Derwîsjen; het staat hun volkomen vrij, tot eene andere orde over te gaan en zelfs het kloosterleven vaarwel te zeggen en een beroep te kiezen, dat hun aanstaat. Maar zeer weinigen maken van die vrijheid gebruik; een ieder acht het een heiligen plicht, tot aan zijn dood toe in de orde te blijven, waartoe hij behoort. De Sjaichs worden door de generaals van hunne orde uit de oudsten van het klooster gekozen en de Sjaich-al-islâm oefent over hen een onbeperkt gezag uit.

Iets geestdoodenders dan het leven der Derwîsjen is niet wel denkbaar. De statuten van bijna al de orden schrijven voor, dat iedere Derwîsj dagelijks meermalen de zeven eerste namen van Allâh moet opzeggen, die in deze woorden bestaan: 1°. Er is geen god dan God; 2°. O God; 3°. Jâ hoe (o Hij, o Hij die is); 4°. O Waarheid; 5°. O Levende; 6°. O Eeuwige; 7°. O Almachtige, — en verder gebeden op verschillende uren van den dag, gedeeltelijk afzonderlijk, gedeeltelijk met de andere Derwîsjen te zamen. Maar vele orden hebben ook eigenaardige dansen. Zij hebben plaats in eene daartoe bestemde zaal van het klooster, die geheel van hout en hoogst eenvoudig is. In het midden van den muur die in de richting van Mekka ligt, is eene soort van nis, die tot altaar dient; daarvoor ligt een klein kleed, gewoonlijk een schapenvel, waarop de Sjaich zit; boven de nis is de naam van den stichter der orde te lezen, en in sommige zalen staan daar

¹ In Egypte zijn de Derwîsjen wel talrijk, maar bijna allen zijn kooplieden, handwerkers of landbouwers, en nemen slechts van tijd tot tijd deel aan de eeremoniën van de orde waartoe zij behooren.

nog twee opschriften boven, namelijk de geloofsbekentenis en de woorden: "In den naam van God den Albarmhartige." In de meeste orden begint de Sjaich met de zeven namen van Allâh op te zeggen; vervolgens zingt hij verscheidene Koranplaatsen, en bij elke pauze roepen de Derwîsjen, die in een kring in 't midden van de zaal zitten, òf Allâh, òf Hoe. In eenige genootschappen zitten zij op de knieën, met de ellebogen stijf tegen elkander, en maken op de maat lichte bewegingen met het hoofd en met het lichaam; in andere beweegt men het lichaam langzaam van de rechter- naar de linker- en van de linker- naar de rechterzijde, of wel naar voren en naar achteren. Zittende begonnen, worden die bewegingen staande voortgezet, altijd op de maat, met een treurig gezicht, met geslotene of neergeslagene oogen; dan komt er meer beweging. Vooral de dansen der Rifâis (een overblijfsel uit het Sjamanisme) zijn merkwaardig. Iedere dans bestaat bij hen uit vijf tooneelen, die te zamen langer dan drie uren duren. Eerst brengen al de Derwîsjen hunne hulde aan den Sjaich, die voor de nis zit. Vier der oudste naderen hem het eerst, omhelzen hem achtereenvolgens, en gaan dan zitten, twee aan zijn rechter- en de twee andere aan zijne linkerhand. De overigen komen als in processie aan, met gekruiste armen en gebukt hoofd. Ieder groet met eene diepe buiging het bordje, waarop de naam van den stichter der orde staat; verder raken zij met beide handen hun gelaat en hun baard aan, knielen voor den Sjaich, kussen hem eerbiedig de hand en gaan dan, met deftigen tred, plaats nemen op de schapenvellen, die in een halven cirkel midden in de zaal liggen. Vervolgens zingen zij gezamenlijk het Allâh ak bar (God is groot) en de Fâtiha (het eerste hoofdstuk van den Koran). Dadelijk daarna begint de Sjaich de woorden: Lâ ilâha illa 'llâh (Er is geen god dan God) te zingen, die hij telkens herhaalt en waarop de Derwîsjen met Allâh antwoorden, terwijl zij zich gedurig heen en weer bewegen en met hunne handen gelaat, borst, buik en knieën strijken. Het tweede tooneel begint met een hymne ter eere van Mohammed, die door een der twee oudsten die aan de rechterhand van den Sjaich staan,

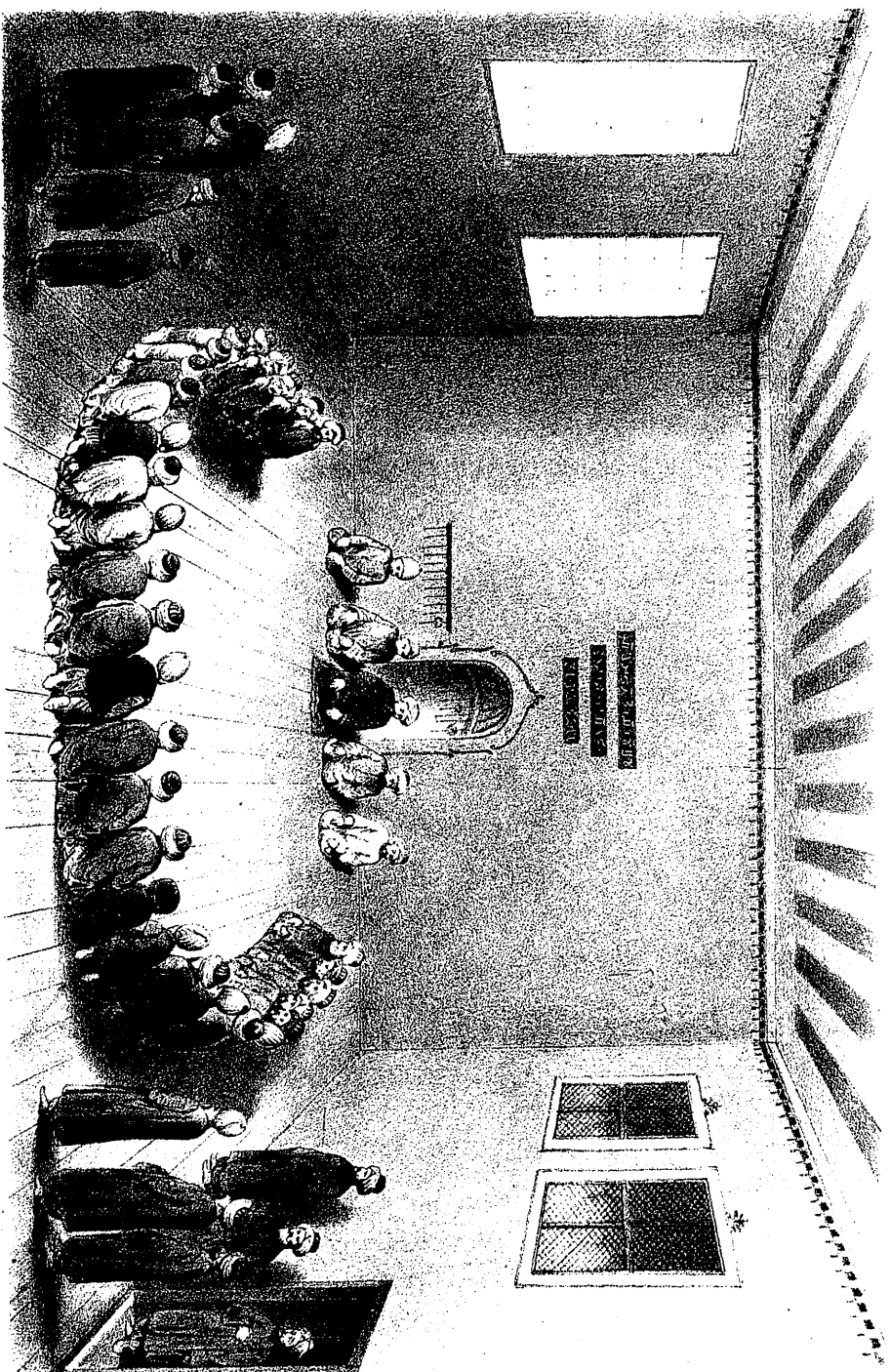

1890

DE DANS DER DERWISSEN.

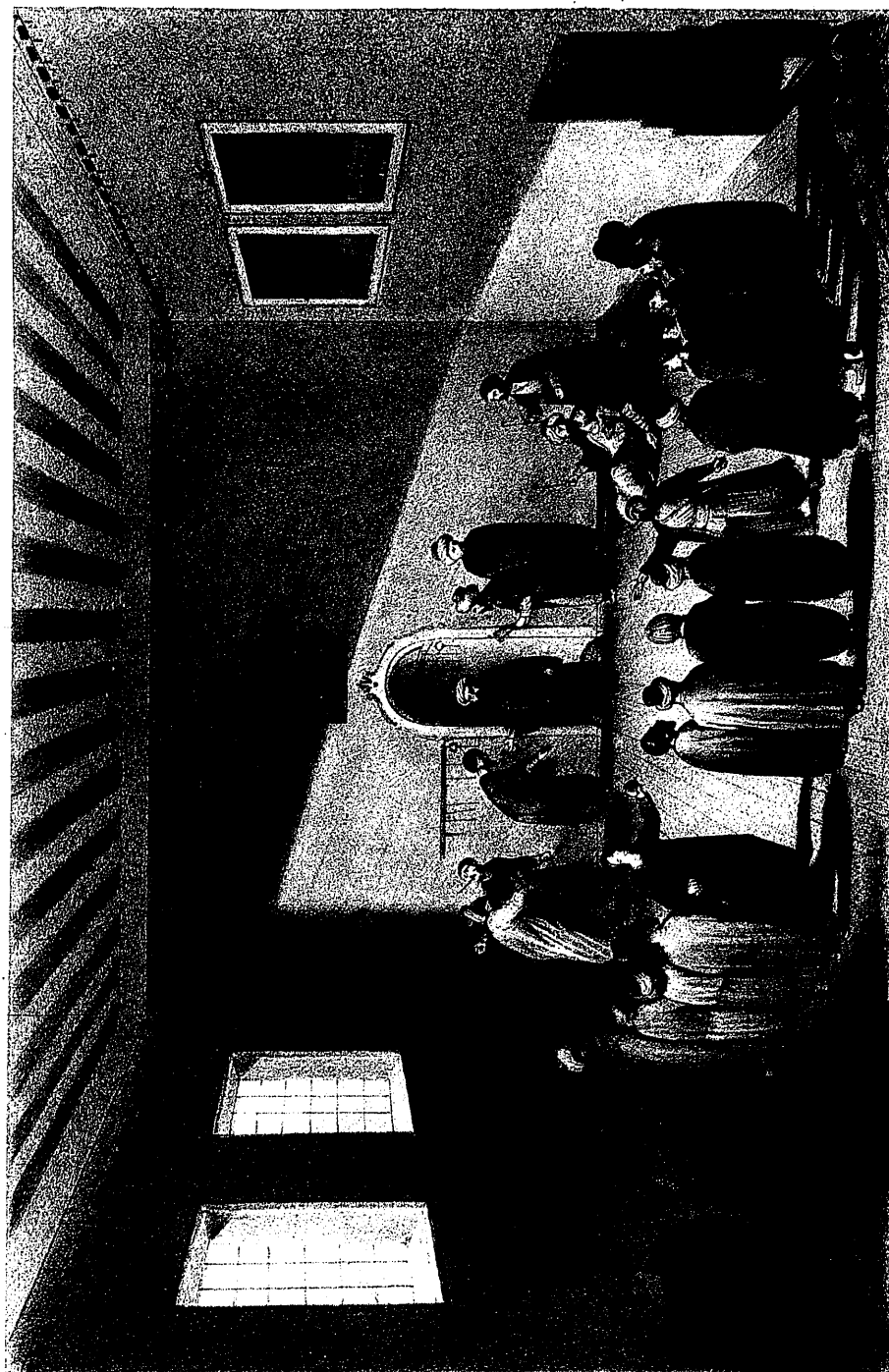
(Eerste tooneel).

nog twee opschriften boven, namelijk de geloofsbekentenis en de woorden: "In den naam van God den Albarmhartige." In de meeste orden begint de Sjaich met de zeven namen van Allâh op te zeggen; vervolgens zingt hij verscheidene Koranplaatsen, en bij elke pauze roepen de Derwîsjen, die in een kring in 't midden van de zaal zitten, òf Allâh, òf Hoe. In eenige genootschappen zitten zij op de knieën, met de ellebogen stijf tegen elkander, en maken op de maat lichte bewegingen met het hoofd en met het lichaam; in andere beweegt men het lichaam langzaam van de rechter- naar de linker- en van de linker- naar de rechterzijde, of wel naar voren en naar achteren. Zittende begonnen, worden die bewegingen staande voortgezet, altijd op de maat, met een treurig gezicht, met geslotene of neergeslagene oogen; dan komt er meer beweging. Vooral de dansen der Rifâts (een overblijfsel uit het Sjamanisme) zijn merkwaardig. Iedere dans bestaat bij hen uit vijf tooneelen, die te zamen langer dan drie uren duren. Eerst brengen al de Derwîsjen hunne hulde aan den Sjaich, die voor de nis zit. Vier der oudste naderen hem het eerst, omhelzen hem achtereenvolgens, en gaan dan zitten, twee aan zijn rechter- en de twee andere aan zijne linkerhand. De overigen komen als in processie aan, met gekruiste armen en gebukt hoofd. Ieder groet met eene diepe buiging het bordje, waarop de naam van den stichter der orde staat; verder raken zij met beide handen hun gelaat en hun baard aan, knielen voor den Sjaich, kussen hem eerbiedig de hand en gaan dan, met deftigen tred, plaats nemen op de schapenvellen, die in een halven cirkel midden in de zaal liggen. Vervolgens zingen zij gezamenlijk het Allâh akbar (God is groot) en de Fâtiha (het eerste hoofdstuk van den Koran). Dadelijk daarna begint de Sjaich de woorden: Lâ ilâha illa 'llâh (Er is geen god dan God) te zingen, die hij telkens herhaalt en waarop de Derwîsjen met Allâh antwoorden, terwijl zij zich gedurig heen en weer bewegen en met hunne handen gelaat, borst, buik en knieën strijken. Het tweede tooneel begint met een hymne ter eere van Mohammed, die door een der twee oudsten die aan de rechterhand van den Sjaich staan,

DE DANK DER DEWISJEN.

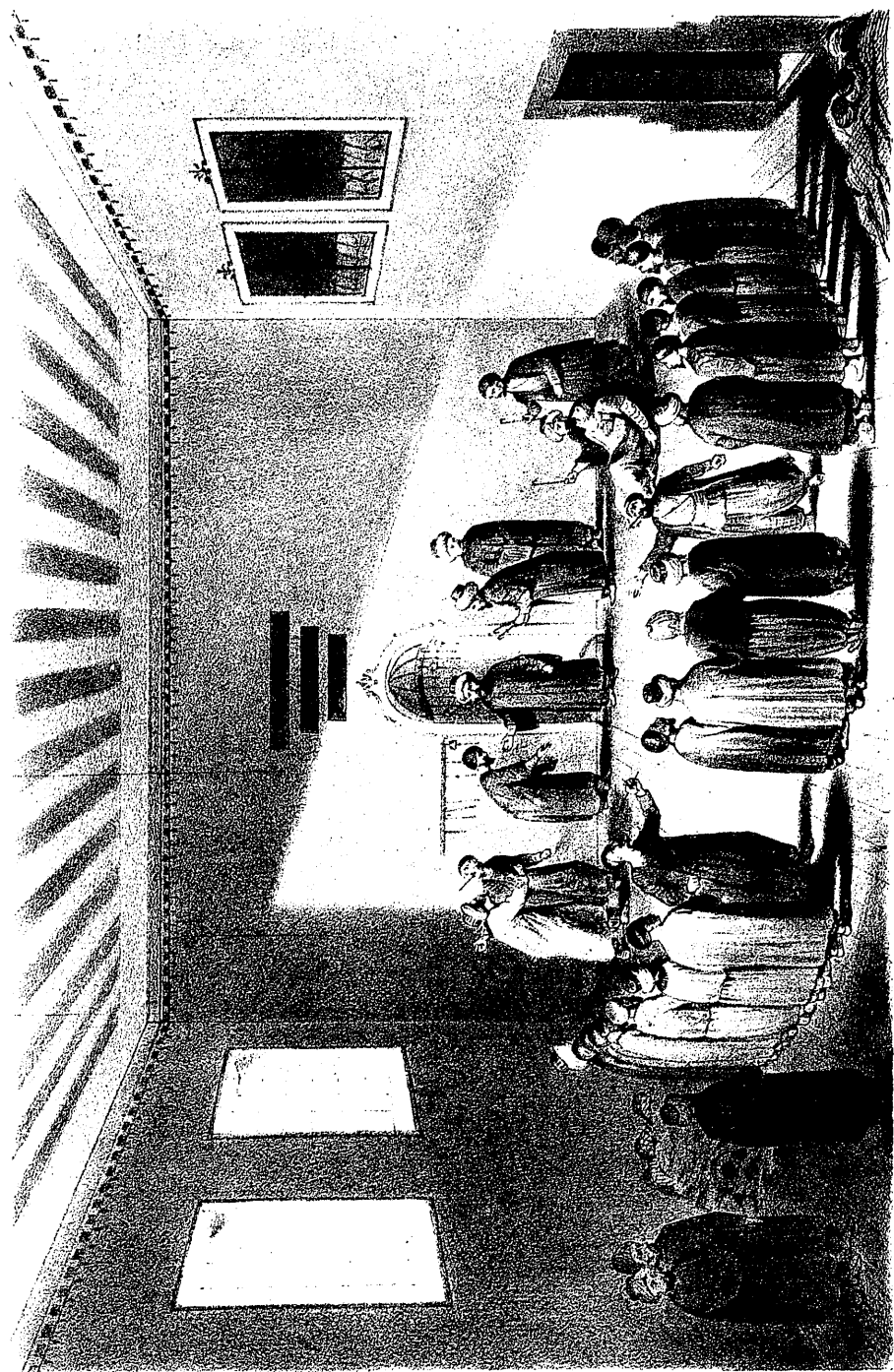
(Eerste tooneel.)

Lith. v. Karik & Bingor.

DE DANS DER DERWISJEN.
(Vijfde tooneel.)

gezongen wordt, terwijl de Derwîsjen steeds Allâh roepen, maar nu het lichaam naar voren en naar achteren bewegen. Een kwartier later staan zij op, duwen elkander met de ellebogen en maken zijdelingsche bewegingen; de rechtersvoet blijft altijd op zijne plaats, de linker is altijd in beweging, maar in eene andere richting dan het lichaam. Zij roepen Jâ Allâh en Jâ hoe; eenigen zuchten, anderen snikken; zij storten tranen, zweeten sterk, houden de oogen gesloten, en hun gelaat is bleek. Na eenige minuten pauze begint het derde tooneel. Terwijl de andere oudste ter rechterhand van den Sjaich een Ilâhî zingt (d. i. een geestelijk, meestal Perzisch lied, dat door den een of anderen Sjaich, die in de reuk van heiligheid gestorven is, is opgesteld), worden de bewegingen der Derwîsjen levendiger, en opdat zij niet verflauwen, plaatst zich een der voornaamsten in 't midden en vuurt hen door zijn voorbeeld aan. Als na eene nieuwe pauze het vierde tooneel begonnen is, werpen de Derwîsjen hunne tulbanden weg; vormen een kring, leggen de armen op elkanders schouders en gaan zoo, met afgemetene stappen en terwijl zij van tijd tot tijd met de voeten stampen of allen te gelijk springen, de zaal rond. Intusschen zingen de oudsten, die aan de linkerhand van den Sjaich staan, om beurten Ilâhîs; de kreten Jâ Allâh en Jâ hoe worden steeds sterker en veranderen in een afschuwelijk gebrul. Op het oogenblik dat zij moede schijnen te worden, wekt de Sjaich hun ijver weder op door zich midden in den kring te plaatsen en door nog woester bewegingen te maken dan zij doen. Gedurende het laatste tooneel gaat de uitputting der Derwîsjen in eene soort van geestverrukking (hâlet) over en dan doorstaan zij de proef van het gloeiende ijzer. In de nis en aan den muur rechts van den Sjaich hangen namelijk verscheidene messen en andere puntige werktuigen. Op het einde van 't vierde tooneel nemen twee Derwîsjen acht of negen van die voorwerpen, maken ze in 't vuur gloeiend en bieden ze den Sjaich aan, die daarop, na eenige gebeden en de aanroeping van den stichter der orde, eenige malen blaast, ze even aan den mond brengt, en ze dan aan diegenen

Leite v. Fouché & Bonger

DE DANS DER DERWISJEN.

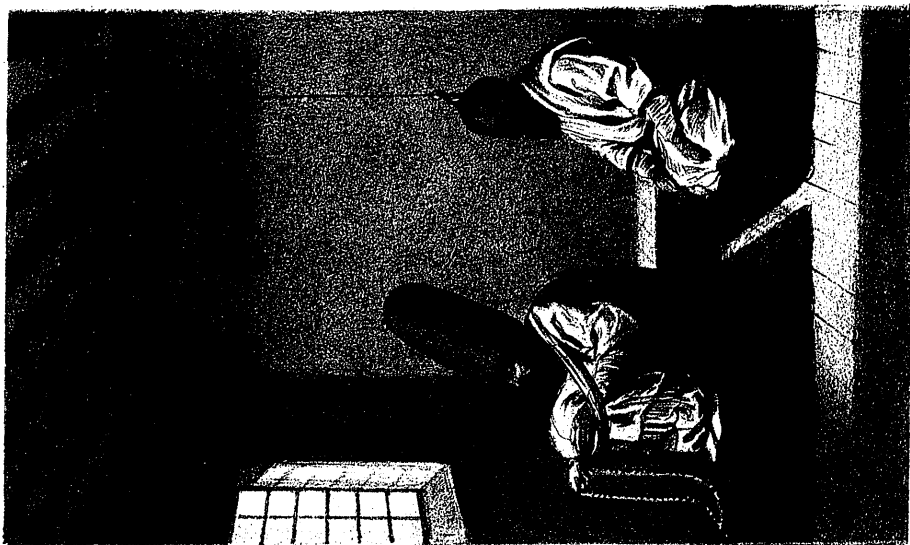
(Vijfde tooneel.)

gezongen wordt, terwijl de Derwîsjen steeds Allâh roepen, maar nu het lichaam naar voren en naar achteren bewegen. Een kwartier later staan zij op, duwen elkander met de ellebogen en maken zijdelingsche bewegingen; de rechtervoet blijft altijd op zijne plaats, de linker is altijd in beweging, maar in eene andere richting dan het lichaam. Zij roepen Jâ Allâh en Jâ hoe; eenigen zuchten, anderen snikken; zij storten tranen, zweeten sterk, houden de oogen gesloten, en hun gelaat is bleek. Na eenige minuten pauze begint het derde tooneel. Terwijl de andere oudste ter rechterhand van den Sjaich een Ilâhî zingt (d. i. een geestelijk, meestal Perzisch lied, dat door den een of anderen Sjaich, die in de reuk van heiligheid gestorven is, is opgesteld), worden de bewegingen der Derwîsjen levendiger, en opdat zij niet verflauwen, plaatst zich een der voornaamsten in 't midden en vuurt hen door zijn voorbeeld aan. Als na eene nieuwe pauze het vierde tooneel begonnen is, werpen de Derwîsjen hunne tulbanden weg, vormen een kring, leggen de armen op elkanders schouders en gaan zoo, met afgemetene stappen en terwijl zij van tijd tot tijd met de voeten stampen of allen te gelijk springen, de zaal rond. Intusschen zingen de oudsten, die aan de linkerhand van den Sjaich staan, om beurten Ilâhîs; de kreten Jâ Allâh en Jâ hoe worden steeds sterker en veranderen in een afschuwelijk gebrul. Op het oogenblik dat zij moede schijnen te worden, wekt de Sjaich hun ijver weder op door zich midden in den kring te plaatsen en door nog woester bewegingen te maken dan zij doen. Gedurende het laatste tooneel gaat de uitputting der Derwîsjen in eene soort van geestverrukking (hâlet) over en dan doorstaan zij de proef van het gloeiende ijzer. In de nis en aan den muur rechts van den Sjaich hangen namelijk verscheidene messen en andere puntige werktuigen. Op het einde van 't vierde tooneel nemen twee Derwîsjen acht of negen van die voorwerpen, maken ze in 't vuur gloeiend en bieden ze den Sjaich aan, die daarop, na eenige gebeden en de aanroeping van den stichter der orde, eenige malen blaast, ze even aan den mond brengt, en ze dan aan diegenen

van de Derwîsjen geeft, die er met den meesten aandrang om vragen. Verrukt grijpen zij ze, beschouwen ze met wellust, likken ze, bijten er op, en doen ze in hun mond bekoelen. Degenen, die er geene meer bekomen kunnen, vliegen naar de messen, die nog aan den muur hangen, grijpen ze woedend aan en steken er zich mede in de zijden, in de armen, in de borst, zonder het minste teeken van smart te geven.

Men zou dus meenen, dat de religieuse waanzin nergens sterker is dan bij de Derwîsjen, te meer omdat die dansen regelmatig eens of tweemaal in de week plaats hebben. Dit oordeel zou evenwel onjuist zijn: de Derwîsjen schijnen meerendeels geene waanzinnige dwepers, maar slimme bedriegers te zijn; zij leggen het er op toe, zich bij het publiek, dat hunne voorstellingen bijwoont, voor heiligen te doen doorgaan en schijnen middelen te bezitten om de brandingen en wonden minder gevaarlijk te maken dan zij schijnen. Na verloop van vier-entwintig uren ziet men daarvan nauwelijks de litteekens meer: nog gedurende het vijfde tooneel heeft de Sjaich op de wonden geblazen, ze met speeksel besmeerd, gebeden opgezegd en aan de lijders een spoedig herstel beloofd; — zij herstellen dan ook in verbazend korten tijd — en natuurlijk zijn er dan wonderen gebeurd. Dat zij handig zijn, kan overigens niet ontkend worden. Zoo verhaalt Lane, dat een Derwîsj te Caïro gewoon was, gedurende de processies en terwijl hij niets dan een broek aanhad, een stuk van een uitgeholden palmboom, vol lompen die met olie en teer doortrokken en in brand gestoken waren, onder zijn arm te dragen. De vlammen kronkelden zich over zijne borst, zijn rug, zijn hoofd, maar schenen hem geen leed te doen.

De draaidansen op den hiel van den linker voet, met geslotene oogen en open armen, zijn aan de orde der Maulawis eigen. Maar behalve die oefeningen hebben de Derwîsjen er nog andere. Sommigen sluiten zich in hunne cellen op, om daar uren lang aan gebed en overpeinzing te wijden; anderen brengen dikwijls geheele nachten door met gedurig hoe te roepen, of Allâh, of Er is geen god dan

DE TSJILLÉ.

Lith v Enrik z Pinger

DE DAUSA.

God. Om niet in slaap te vallen, kiezen zij zeer ongemakkelijke houdingen: zij zitten met de voeten op den grond, met de handen op de knieën en met een riem over hals en beenen, of wel zij binden hun haar aan een touw, dat aan den zolder vastzit. Die soort van penitentie heet *tsjillé*.¹

De Derwísjen zijn zeer geëerd; personen uit alle standen, ook uit de hoogste, maken, ofschoon zij in de wereld blijven leven, deel uit van hunne genootschappen; zij wonen hunne dansen bij (waartoe ook Christenen recht gaarne worden toegelaten), nemen er zelfs soms deel aan, en zeggen te huis de gebeden op, die bij de orde gebruikelijk zijn. Liefdegiften geeft men hun in overvloed, ofschoon zij er niet om vragen. In tijd van oorlog zijn zij nog meer gezocht. Iedere Pásjá en Bey neemt er een of twee in 't veld mede, die dan den geheelen nacht door bidden; vooral doen zij dit vóór een veldslag en dan gaan zij door de gelederen, vermanen officieren en soldaten, hun plicht te doen, en herinneren hun de zegeningen die de Profeet aan diegenen beloofd heeft, die voor het geloof strijden of sneuvelen; wat meer is, zij verrichten soms in den slag, als het heilige vaandel in gevaar verkeert, wonderen van dapperheid.

De meeste Sjaichs zijn ook droomuitleggers en wonderdoeners, die door bezweringen, gebeden en andere dergelijke middelen alle ziekten van lichaam en ziel genezen, dieven kenbaar maken en wat dies meer zij.

Verlichte Turken hebben evenwel met de Derwísjen weinig op, en velen zijn dan ook, met al hunne vrome oefeningen, toonbeelden van dronkenschap en losbandigheid. Het ergst maken het de reizende Derwísjen (*Saijáh*). Zij reizen alle Muzelmansche staten in Europa, Azië en Afrika door. Eenigen doen het op bevel hunner superieuren

¹ Oorspronkelijk heeft het Turksche woord *tjillé* de beteekenis van *quarantaine*, en behalve andere dingen die veertig dagen duren, verstaat men er onder de veertig achtereenvolgende dagen en nachten, die de monniken in hunne cellen doorbrengen, terwijl zij dan van zonsopgang tot zonsondergang vasten.

DE TSJILLÉ.

DE DAUSA.

God. Om niet in slaap te vallen, kiezen zij zeer ongemakkelijke houdingen: zij zitten met de voeten op den grond, met de handen op de knieën en met een riem over hals en beenen, of wel zij binden hun haar aan een touw, dat aan den zolder vastzit. Die soort van penitentie heet *tsjillé*.¹

De Derwîsjen zijn zeer geëerd; personen uit alle standen, ook uit de hoogste, maken, ofschoon zij in de wereld blijven leven, deel uit van hunne genootschappen; zij wonen hunne dansen bij (waartoe ook Christenen recht gaarne worden toegelaten), nemen er zelfs soms deel aan, en zeggen te huis de gebeden op, die bij de orde gebruikelijk zijn. Liefdegiften geeft men hun in overvloed, ofschoon zij er niet om vragen. In tijd van oorlog zijn zij nog meer gezocht. Iedere Pâsjâ en Bey neemt er een of twee in 't veld mede, die dan den geheelen nacht door bidden; vooral doen zij dit vóór een veldslag en dan gaan zij door de gelederen, vermanen officieren en soldaten, hun plicht te doen, en herinneren hun de zegeningen die de Profeet aan diegenen beloofd heeft, die voor het geloof strijden of sneuvelen; wat meer is, zij verrichten soms in den slag, als het heilige vaandel in gevaar verkeert, wonderen van dapperheid.

De meeste Sjaichs zijn ook droomuitleggers en wonderdoeners, die door bezweringen, gebeden en andere dergelijke middelen alle ziekten van lichaam en ziel genezen, dieven kenbaar maken en wat dies meer zij.

Verlichte Turken hebben evenwel met de Derwîsjen weinig op, en velen zijn dan ook, met al hunne vrome oefeningen, toonbeelden van dronkenschap en losbandigheid. Het ergst maken het de reizende Derwîsjen (*Saijâh*). Zij reizen alle Muzelmansche staten in Europa, Azië en Afrika door. Eenigen doen het op bevel hunner superieuren

¹ Oorspronkelijk heeft het Turksche woord *tsjillé* de beteekenis van *quarantaine*, en behalve andere dingen die veertig dagen duren, verstaat men er onder de veertig achtereenvolgende dagen en nachten, die de monniken in hunne cellen doorbrengen, terwijl zij dan van zonsopgang tot zonsondergang vasten.

en om aalmoezen op te zamelen. Anderen zijn wegens wangedrag uit hunne orde gestooten, maar hebben het Derwîsj-kleed behouden en gaan nu bedelend van stad tot stad. Eene derde soort bestaat uit vreemde Derwîsjen, Indische, Perzische (die zich in Turkije als orthodox voordoen) enz., waarvoor de Turken te recht weinig achting hebben, want het zijn doorgaans onbeschaamde afzetteren, die niet om eene aalmoes vragen, maar eene door hen zelve bepaalde som afdwingen.¹ Tot dezulken behooren ook de Kalenderîs, eene eigenaardige soort van Çoefîs, die meenen niet verplicht te zijn, de gewone burgerlijke beleefdheid in acht te nemen; die niet meer bidden en vasten dan volstrekt noodig is (want zij zeggen, dat het genoeg is als hun hart met God is), en die van niet verbodene genoegens gaarne gebruik maken. Erger is het, dat zij vele staatslieden (ook den sultan Bajezet II) vermoord hebben, en dat uit hun boezem vele pseudo-mahdîs zijn voortgekomen, die bloedige godsdienstoorlogen hebben veroorzaakt.

Kunnen de Derwîsjen met hunne zonderlinge gebruiken tot een bewijs strekken, dat men ver van de oorspronkelijke leer van den Profeet is afgeweken, zoo blijkt dit soms bijna even sterk uit de niet in de Wet voorgeschrevene religieuze feesten, die thans door de zoogenoemde orthodoxen op zekere tijden van het Mohammedaansche maanjaar gevierd worden.

De tien eerste dagen der maand Moharram — bij de Sjiïeten die van het groote treurfeest — worden door de orthodoxen als bijzonder gezegend beschouwd. Gedurende dien tijd worden — evenals bij de Joden gedurende de tien eerste dagen van 't jaar — de meeste aalmoezen gegeven, en de vrouwen (de Egyptische althans) gelooven, dat de djinns in dien tijd eenige menschen des nachts bezoeken. Soms

¹ Morier verhaalt van een Derwîsj, die van een resident der Oost-Indische Compagnie honderd piasters eischte. Toen hem die som geweigerd werd, plaatste hij zich bij de deur en bleef daar twee jaren, totdat de resident, om eindelijk van hem ontslagen te worden, hem het verlangde gaf.

komt de djinn in de gedaante van een waterdrager en klopt aan de deur van het slaapvertrek. Als dan degeen, die daar binnen is, vraagt: "Wie is daar?" dan antwoordt de djinn: "Ik, de waterdrager; waar zal ik den waterzak uitgieten?" — "In den steenen pot," antwoordt de ander, die wel weet wie het is, want waterdragers komen niet 's nachts, en als hij dan 's morgens opstaat, vindt hij den pot vol goud. Op andere tijden komt de djinn in de gedaante van een muilezel; hij draagt twee zakken vol goud; een doodshoofd bevindt zich op zijn rug en om zijn nek hangt een snoer met kleine ronde schellen, die hij aan de kamerdeur van den persoon, dien hij rijk komt maken, schudt. Die persoon komt naar buiten, neemt het doodshoofd, ledigt de zakken, vult die met stroo of iets anders, plaatst die dan weder op den rug van den gewaanden muilezel en zegt: "Ga, o gezegende!" De mannen evenwel lachen met dit bijgeloof.

De tiende dag van Moharram is heilig, want op dien dag hebben Adam en Eva, nadat zij uit het Paradijs verdreven waren, elkander voor 't eerst weder ontmoet, ¹ op dien dag is Noach uit de ark gegaan, op dien dag eindelijk is Hosain als martelaar gesneuveld, want zoo oordeelen niet alleen de Sjiïeten, maar ook de orthodoxen. Vele Muzelmannen vasten dan ook op dezen dag (enkele ook op den vorigen) en te Caïro vooral wordt hij met veel staatsie gevierd, omdat het heet dat in de heiligste moskee der stad het hoofd van Hosain begraven is. ² Vooral de vrouwen (uit de burgerklasse en uit het volk) begeven zich bij die gelegenheid in groote menigte naar die moskee; het is zelfs een gewoon zeggen te Caïro, dat geen man er op dien dag heengaat dan om het genoegen te hebben in het gedrang der vrouwen

¹ Toen Adam en Eva, zegt de Muzelmansche legende, uit het hemelsche Paradijs gestooten waren, kwam Adam op Ceilon te land, en Eva op de plaats waar later Djidda gebouwd werd; maar toen Adam bevel had ontvangen, de Kaba te gaan bouwen, vond hij zijne wederscheft bij den berg Arafâ terug.

² In de *djâmi al-Hasanain*, d. i. de moskee der twee Hasans (Hasan en Hosain). De Perzen vermijden het, haar te bezoeken; zij gelooven niet aan de traditie, die ook door vele orthodoxen betwijfeld wordt.

te zijn. In de moskee zelve kan men de Derwischen hunne dansen zien verrichten.

Het feest van de geboorte van den Profeet (maulid an-nabi) wordt gedurende negen dagen en nachten in de derde maand gevierd (in Rabi al-auwal, van den derden dag tot den twaalfden nacht, d. i. volgens de Mohammedaansche rekening, tot den nacht die den twaalfden dag voorafgaat). Illuminaties, processies en dansen der Derwischen kenmerken het, maar vooral merkwaardig is de zoogenaamde Dausa (het vertreden) der Sadjja-Derwischen. Meer dan honderd hunner, bericht een ooggetuige, gaan zoo dicht mogelijk naast elkander op den grond liggen, met hun rug naar boven en hunne samengevouwene armen onder het voorhoofd, terwijl zij gedurig: "Allâh, Allâh," mompelen. Dan komt hun Sjaich te paard. Dat paard wordt door twee personen aan het hoofdstel gehouden, die zelve met het paard over de liggende Derwischen heen gaan, terwijl soms de eene op de voeten, de andere op de hoofden trapt. Iedere Derwisj ontvangt twee trappen van 't paard, den eenen van een voor-, den anderen van een achterpoot; maar niemand bekomt eenig letsel. Het komt doordien op den vorigen dag de Derwischen, zoowel als de Sjaich, zekere gebeden hebben opgezegd; hadden zij dat niet gedaan, dan zouden zij er slecht afkomen, zooals met enkelen, die het verzuimd hadden, gebeurd is. De zaak wordt als een wonder beschouwd; elke Sjaich der Sadjja-Derwischen bezit die bovennatuurlijke macht; de eerste opvolger van den stichter der orde reed zelfs over hoopen flesschen zonder eene enkele te breken. "Eenigen beweren," zegt Lane, "dat het paard bij die gelegenheid niet beslagen is; maar ik meende te bemerken, dat die meening onjuist is."

Vijf of zes weken na het geboortefeest van den Profeet, wordt dat van Hosain, gedurende vijftien nachten en veertien dagen, ongeveer op dezelfde wijze (maar zonder Dausa) gevierd. Dan volgt in het midden der zevende maand (Redjeb) dat van Zainab, Alis dochter; dan dat van de hemelvaart van den Profeet, waarbij weder eene

Dausa plaats heeft. Verder worden ook de geboortedagen van mindere heiligen gevierd, zoodat het den orthodoxen Muzelmannen niet aan feesten ontbreekt, al zijn zij dan ook zoo luisterrijk niet als het Moharramfeest der Sjiëten.

De uiterlijke plichten van den godsdienst worden in Turkije stipt in acht genomen. Iedereen, die in de gelegenheid geweest is, het gebed in eene moskee bij te wonen, is getroffen geworden door den ernst en de plechtigheid waarmede het verricht wordt. "De blikken en de houding der Muzelmannen in de moskee," zegt Lane, "duiden geene opgewondene devotie aan, maar kalme en nederige vroomheid. De trots en de dweepzucht, die zij in het dagelijksch leven toonen, zoowel in den omgang met hunne geloofsgenooten als met andersdenkenden, schijnen bij het binnentreden der moskee te verdwijnen; het is alsof zij dan geheel verdiept zijn in het aanbidden van hun Schepper; zij zijn dan ootmoedig en ter neder geslagen, maar zonder geveinsde nederigheid en zonder dat hun gelaat eene gedwongene uitdrukking aanneemt." Het vasten gedurende de maand Ramadhân wordt door de overgrootste meerderheid stipt in acht genomen en als van grooter gewicht beschouwd dan eenige andere godsdienstige plicht; zelfs die rijken, die zich veroorloven de vasten te breken, doen het in 't geheim en willen er niet voor uitkomen. Een moeilijke plicht is het ongetwijfeld, vooral als de maand Ramadhân in den zomer valt; valt zij b. v. in Juni, dan mag men in Egypte gedurende zestien uren en een kwartier niet eten, niet drinken, niet rooken en niet snuiven. Voor zwakken is het dikwijls noodlottig; maar toch wordt de Ramadhân zóó stipt in acht genomen, dat Burton verhaalt, dat hij onder vele patienten er slechts één gevonden heeft, die wilde eten om zijn leven te redden.

De vijf dagelijksche gebeden worden ook tamelijk regelmatig verricht. Daardoor zijn de Turken een bij uitstek biddend volk; maar veel godsdienst, in den hooger zinn des woords, moet men in hun bidden niet zoeken. Hoe zou dat mogelijk zijn? Hoe kan een gebed uit het hart

opwellen, wanneer men verplicht is, vijfmaal daags op gezette uren voorgeschrevene gebeden op te zeggen, die op zich zelve vrij flauw zijn en waarvan men daarenboven den zin ternauwernood verstaat, want zij zijn in de kerktaal, in 't Arabisch? Het bidden is onder de Turken een gedeelte van het dagwerk; het spreekt van zelve dat men het doet, evenals het van zelve spreekt dat men zich kleedt, zijn werk verricht, eet en slaapt. Men volgt den slenter; men bidt onder alle omstandigheden, hoe ongeschikt die ook zijn mogen. Iemand vertelt de eene of andere onwelvoegelijke anekdote; daar kondigt de moëddzin een biduur aan; de verteller verricht het gebed, en zet vervolgens het afgebrokene verhaal voort. Een koopman liegt en bedriegt, — hij bidt, — liegt en bedriegt weder. Een Pâsjâ is bezig met bevelen tot barbaarsche onderdrukking of tot moord te geven; — hij hoort een biduur afkondigen, spreidt bedaard zijn bidtapijtje uit, streelt zijn baard, en begint zijn gebed met een even blijmoedig als plechtig gelaat. Is het afgeloopen, dan gaat hij voort met zijne wreede bevelen te geven, want het geweten heeft met zijn gebed niets te maken. En niemand vindt daar iets vreemds in; niemand ergert er zich aan; ieder bidt op zijn tijd en daarmee is de zaak uit.

Heel nauw neemt men het evenwel met dezen plicht niet. "Vergelijken-derwijze gesproken," zegt Lane, "zijn er weinige personen in Egypte, die niet soms of dikwijls hunne vijf dagelijksche gebeden verzuimen, en er zijn er velen, die bijna nooit bidden." De vrouwen, verzekert dezelfde schrijver, die Egypte zeker beter kende dan iemand anders, "zijn in hetzelfde geval. De Profeet heeft aan de vrouwen het bijwonen van den dienst in de moskee niet verboden, maar, uit vrees dat zij de mannen zouden aftrekken, heeft hij gezegd, dat het beter was, dat zij de vijf dagelijksche gebeden te huis verrichtten. Vroeger werden derhalve in vele landen de vrouwen in de moskee toegelaten, waar zij dan afzonderlijke zitplaatsen, achter de mannen, hadden, en in enkele streken en steden, b. v. te Medina, is dit nog het geval; maar over het algemeen wonen thans de vrouwen den dienst niet bij. Zoo is het

ook te Caïro; maar daar zijn zeer weinige vrouwen, die ooit bidden.

De pelgrimstocht naar Arabië wordt door weinige personen verricht, en men neemt het niemand kwalijk, dat hij het niet doet.

Het bijgeloof is zeer algemeen, niet alleen onder de vrouwen — wij hebben daarvan reeds een staaltje bijgebracht — maar ook onder de mannen. Het geloof aan de Djinns berust op den godsdienst, maar buitendien draagt men amuletten of talismans, waartoe kleine exemplaren van den Koran dienen, of daartoe aangewezen stukken uit den Koran, of de negen-en-negentig namen (eigenschappen) van God, of de namen der Zeven Slapers benevens dien van hun hond. Om ziekten te genezen of als tegengift dient eene teug water uit een metalen beker, waarin zekere plaatsen uit den Koran en tooverwoorden gegraveerd zijn. Dezelfde kracht als aan de talismans wordt toegeschreven aan het stof van het graf van den Profeet, aan het water uit de bron Zemzem, aan de stukjes van het zwarte kleed dat de Kaba bedekt en dat jaarlijks vernieuwd wordt. Ook de vereering der heiligen, gestorvene of levende, is sterker dan ooit. De levende heiligen zijn meestal krankzinnigen. Degenen, die gevaarlijk zijn, sluit men op, maar die het niet zijn, laat men loopen en beschouwt hen als bijzondere gunstelingen des Hemels, wier geest bij God is, terwijl alleen hun stoffelijk deel op aarde verkeert. Zij mogen zooveel zij willen tegen de geboden van den godsdienst handelen, zonder dat hunne reputatie van heiligheid daaronder lijdt, want daar men meent dat hun onstoffelijk gedeelte geheel in godsvrucht verzonken is, zoo neemt men ook aan, dat zij hunne hartstochten niet kunnen beheerschen. Eenigen gaan geheel naakt, anderen dragen een mantel uit lappen van allerlei kleuren. Er zijn er, die stroo eten of een mengsel van gehakt stroo en gebroken glas. Zij bestaan van aalmoezen, die zij dikwijls ontvingen zonder er om te vragen.

Niet aan de heiligen te gelooven, is even erg als aan het bestaan van God of aan den goddelijken oorsprong van den Koran te twifelen. Zij verrichten allerlei wonderen. Een hunner werd onthoofd wegens

eene misdaad die hij niet begaan had; toen schreef zijn bloed op den grond met Arabische letters: "Ik ben een welf (heilige) van God, en ben als martelaar gestorven." Kort en tijd geleden leefde er in Caïro een welf, die dertig jaren lang in zijn vertrek gebleven was, waar hij zich met een ijzeren ketting aan den muur had vastgemaakt. Van tijd tot tijd bedekte hij zich met eene deken alsof hij ging slapen, maar als men dadelijk daarna de deken oplichtte, vond men er niemand onder. Zulke gevallen worden verhaald en geloofd door menschen, die, in andere opzichten, gezond verstand bezitten, en het zou algemeene ergernis verwekken als men er om lachte of eenigen twijfel te kennen gaf.

De graven der heiligen worden dikwijls bezocht. De patroon van ieder dorp ontvangt een bezoek op een bepaalden dag der week. Gewoonlijk legt men dan, ten behoeve van arme reizigers, brood of een klein stukje geld bij het graf. Zelfs offeranden zijn niet ongewoon, althans in Egypte. Daar doet iemand de gelofte, dat, als hij van eene ziekte herstelt, of een zoon krijgt, of iets anders waarnaar hij bijzonder verlangt, hij voor een zekeren heilige eene geit, een lam of een schaap slachten zal; wordt zijn wensch vervuld, dan slacht hij het beloofde dier bij het graf van den heilige en deelt het vleesch uit aan allen die de plechtigheid willen bijwonen. Daarenboven worden de geboortedagen der heiligen jaarlijks gevierd; er worden dan schoolmeesters gehuurd om den Koran op te zeggen; Derwijzen verrichten hunne dansen; degenen, die in de buurt wonen, hangen lampen voor hunne deuren en brengen den halven nacht met rooken, koffiedrinken en het aanhooren van vertellers door. Soms duren die feesten verscheidene dagen en men woont ze met groote nauwgezetheid bij, want men meent niet alleen, dat er op het bezoeken van het graf van een heilige op zijn geboortedag eene zegening volgt, maar men meent ook, dat, als men het verzuimt, men door een ongeluk getroffen zal worden. De toevloed is dus dikwijls ontzettend groot; op het feest van Ahmed al-Badawî te Tanta zijn bijna evenveel bezoekers (uit Caïro en Beneden-

Egypte) als er pelgrims te Mekka zijn in de laatste maand van 'tjaar; — en toch heeft die heilige jaarlijks niet minder dan drie geboortefeesten! Dikwijls zijn er ook groote markten, kermissen, met die feesten verbonden; maar bij het zoo even genoemde heeft nog eene zonderlinge plechtigheid plaats, waarvan een ezel de lijdzame vertooner is. Hij wordt door de Sjinnâwî-Derwisjen (die den heiligen Ahmed al-Badawî tot patroon hebben) gedresseerd; op den feestdag gaat hij uit eigen beweging de moskee binnen en staat bij het graf onbewegelijk stil, terwijl iedereen die bij hem komen kan — want men verdringt elkander — iets van zijn haar (dat tot amulet dient) uittrekt, totdat het arme dier zoo kaal als de hand is.

Veel van hetgeen wij omtrent den toestand van het Islamisme in Turkije gezegd hebben, is ook op de Muzelmansche landen die ten Westen van Egypte liggen toepasselijk. De heilige stad is daar Kairawân. Zij is wel is waar van den rang van hoofdstad van 't Islamisme in 't Westen tot dien van tweede stad in het regentschap Tunis afgedaald, maar toch is Afrika even trotsch op haar als Arabië het is op Mekka en Medina en Palestina op Jeruzalem. In rang van heiligheid is zij de vierde stad der Mohammedaansche wereld, en een Christen of een Jood, als hij het waagde haar binnen te treden zonder een uitdrukkelijk bevelschrift van den Bey, zou daar onder de handen der dweepzieke bevolking een onvermijdelijken dood vinden. De groote moskee, die door een hoogen muur voor 't oog verborgen wordt, heeft een vierkanten toren van drie verdiepingen met een koepel er over tot middelpunt; zeven of acht meloenvormige koepels dekken de overige deelen van 't gebouw. Van binnen is de moskee zeer prachtig en zij bezit kostbare reliquieën, namelijk de wapenen van de veroveraars van Afrika; maar om daar bij te komen — zij zijn in een hoek achter sterke ijzeren traliën — moet men door drie pilaren heen, die dicht bij elkander staan in den vorm van een driehoek. Een zonderling volksgeloof (waarmede evenwel de beschaafde Muzelmannen spotten) bestaat er omtrent die pilaren: een waar geloovige gaat er gemakkelijk door,

hoe groot ook de omvang van zijn lichaam wezen moge; maar beproeft het een ongeloovige, een zondaar (beide woorden zijn onder de Mohammedanen synoniem), dan wordt hij, al is hij nog zoo dun, tusschen de pilaren doodgedrukt.

In het keizerrijk Marocco staat, evenals in Turkije, de mufti aan het hoofd der geestelijkheid. Hij wordt door de geestelijken gekozen, maar door den keizer bevestigd, en woont in de stad Marocco. De kâdhîs worden door hem aangesteld, en van zijn oordeel kan men, daar het bijna altijd den godsdienst en de geestelijkheid raakt, niet op den keizer appelleeren. Op hem volgen de imâms of voorgangers in het gebed. De chatîb houdt de vrijdagspreek; de warrâk leest dagelijks eenige stukken uit den Koran voor.

Zooveel feesten als in Turkije schijnen er in Noord-Afrika niet te zijn; maar heiligen en kluizenaars zijn er in menigte en de ijver voor het geloof is er wel zoo sterk als in het rijk van den Grooten Heer. Men moet evenwel onderscheid maken tusschen de twee volken die in Noord-Afrika wonen en die elkander nog zeer vijandig zijn, de Arabieren namelijk en de Berbers, de Kabylen zooals men hen noemt (het woord kabîla beduidt eigenlijk stam). De Arabieren van Afrika hebben, wat het godsdienstige betreft, veel overeenkomst met de Turken, maar van de Berbers kan men dit geenszins zeggen. Zij zijn hoogst onkundig; den Koran kennen zij niet en zouden dien ook niet kunnen verstaan, daar zij doorgaans geene andere taal kennen dan de hunne, die, behalve dat zij eenige Arabische woorden heeft overgenomen, niet de minste overeenkomst met het Arabisch heeft.¹ Wat zij van den godsdienst weten, bepaalt zich gewoonlijk bij de geloofsbekentenis: "Er is geen god dan God en Mohammed is zijn Profeet;" zij bidden zelden, verzuimen de wasschingen en het vasten,

¹ Den Koran te vertalen is niet volkomen orthodox; de Muzelmannen hebben dan ook geene vertalingen van den Koran, althans niet in dien zin waarin wij vertalingen van den Bijbel hebben; hoogstens wordt de tekst, tusschen de regels in, geheel of gedeeltelijk vertaald. Eene Javaansche vertaling is evenwel gedrukt en verspreid.

drinken brandewijn zonder gewetensbezwaar, ¹ en men zegt zelfs dat er stammen zijn, waarin de armen niet schromen, het vleesch van wilde zwijnen te eten. Alleen de hoofden, de maraboets en de tolbas volgen de voorschriften van den godsdienst op. De kennis der Berbers is dus niet grooter dan, aan den anderen uithoek der Muzelmansche wereld, die der Maleiers, en zij hebben ook, evenals deze, uit hun oud gewoonterecht veel overgehouden, wat met de koranische wetten niet overeenkomt; maar hierbij bepaalt zich de gelijkheid, want in plaats van een zachtzinnig en lijdzaam volk te zijn zooals de Maleiers, zijn de Berbers fier, vrijheidlievend, oorlogzuchtig, en zij zijn onder al de Muzelmannen de dweepziekste en onverdraagzaamste. Nergens is de haat tegen de Christenen feller dan onder hen; door een Christen dood te schieten, meenen zij, komen zij stellig in den hemel; zoo iets is even verdienstelijk als de pelgrimstocht naar Mekka. De vereering die zij voor hunne maraboets ² hebben, grenst aan het ongelooftelijke. De maraboets, die hun leven aan ontbering, zelfkastijding en godsvereering wijden, zijn in hun oog, zooals een Fransch schrijver terecht zegt, "levende heiligen, die tusschen de engelen en de menschen in staan." Zij leven op kosten van 't volk; hunne gemeenschappelijke woningen (zâwia) worden hersteld en van 't noodige voorzien zonder dat zij er zich mede behoeven te bemoeien. Men komt al hunne wenschen voor; men brengt hun water, hout, voedsel; gaan zij aalmoezen opzamelen in de dorpen, dan loopt iedereen hun te gemoet, vraagt naar 't geen zij gaarne zouden hebben, overlaadt hen met geschenken. De wereldsche zaken worden geschikt zooals zij het aanraden; ontstaat er twist tusschen twee stammen, dan hebben zij alleen het recht tusschen beide te komen; moet er een hoofd gekozen worden, dan stellen zij aan 't volk degenen voor,

¹ Dit verzekert generaal Daumas, eene goede autoriteit, omtrent de Berbers van Kabylië; maar onder die van het Maroccaansche Atlasgebergte schijnt het anders te zijn, want van hen zegt Hôst: "Uit godsdienstijver zouden zij ieder onder hen, die naar wijn of brandewijn rook, zonder complimenten doodschietsen."

² Eigenlijk *mordbit*; zie over dit woord bl. 240.

die hun voor die waardigheid het geschiktst toeschijnen; de volksvergaderingen worden door hen geleid, en als ieder die wil zijne meening gezegd heeft, dan nemen zij een besluit, dat zij door den omroeper doen afkondigen. In het gebergte zou men zijn eigen kind vermoorden, indien een maraboet er bevel toe gaf. "Als iemand, dien men wil uitplunderen," zegt generaal Daumas, "Gods naam aanroept, dan baat hem dit niet; maar roept hij dien van een geëerden maraboet aan, dan is hij gered."

"Als een maraboet sterft," schrijft kapitein Kennedy, "dan gaat zijne heiligheid over op de plaats waar hij begraven wordt. Het lijkt wordt in eene langwerpige houten kist gelegd, die met snijwerk en andere versierselen prijkt, alles rood en groen, de twee gewijde kleuren, en over de doodkist wordt een vierkant, van buiten wit gepleisterd gebouw met een koepel opgericht. Is de overledene een heilige van buitengewone vermaardheid geweest, dan worden er op zijn graf verscheidene offeranden gebracht; zij komen ten voordeele van den een of anderen maraboet in den omtrek, die de grafstede in behoorlijke orde houdt. Voor die grafkapellen wordt gewoonlijk het schoonste, meest romanesk gelegen plekje in de gansche nabuurschap gekozen; op eene rots gebouwd, die over eene rivier of een klein dal hangt, en omringd door boomgaarden, of wel op de zijde van een berg, zoodat men ze op verre afstand zien kan, vormen zij een karakteristiek, schilderachtig punt in het landschap. Wij gingen er verscheidene binnen, op afgelegene plaatsten, waar wij niet gezien konden worden, want de tegenwoordigheid van een Christen op zulk eene gewijde plaats staat gelijk met heiligschennis. Nergens vonden wij eenig verschil in de inrichting dezer grafsteden, dan alleen met betrekking tot de grootte. Zij staan altijd open voor de geloovigen, die er hunne gebeden komen doen en zegen inroepen voor zich zelve en voor hetgeen zij willen ondernemen."

Ook vrouwelijke heiligen hebben de Berbers, evenals de Perzen, want, zooals wij reeds bij eene andere gelegenheid gezegd hebben,

de vrouw geniet onder de Berbers meer vrijheid en achting dan onder de Arabieren. Zoo heeft men bij Bougie de kobba (zoo heeten die grafkapellen) van Lella ¹ Goeraja, een meisje dat beroemd was door hare kennis en vroomheid. Volgens de legende kwam zij na haren dood terug, om de getrouwe leerlingen, die bij haar graf vereenigd waren, verder te onderrichten.

De kobbas maken ook een deel der zâwias uit. Eene zâwia bestaat namelijk uit eene moskee, eene kobba, een gebouw waar men alleen den Koran leest, een ander dat voor wetenschappelijke studiën dient, een derde waarin de kinderen onderwezen worden, een vierde waar de studenten, de tolbas, wonen, en eindelijk uit een vijfde waarin men aan de bedelaars en aan de reizigers huisvesting verleent. Dikwijls is er ook nog een kerkhof bij, dat voor diegenen bestemd is, die de vergunning hebben verkregen, dicht bij den maraboet begraven te worden. Eene zâwia is derhalve tegelijkertijd eene godgeleerde school en eene kosteloze herberg, en zij heeft met onze kloosters, zooals die in de Middeleeuwen waren, veel overeenkomst. De lagere school staat voor alle kinderen der Berbers en Arabieren open, en zelfs uit zeer verre streken zenden de ouders ze er heen, want zij geven aan de zâwia de voorkeur boven de kleine scholen der stammen. Voor ieder kind wordt betaald, maar het wordt dan ook gevoed, gehuisvest en gekleed op kosten der instelling. Het leert de geloofsbekentenis, een half dozijn gebeden en eenige Koranverzen van buiten. De meesten brengen het niet verder; enkelen leeren daarenboven lezen, schrijven en den geheelen Koran; deze worden dan in hunne stammen de tolbas ² en staan aan 't hoofd van kleine scholen. Het hoogere onderwijs omvat, behalve al de takken der theologie en van het recht, de Arabische spraakkunst, de rekenkunde, de wiskunst,

¹ Het Berbersche woord *lella* is een titel die aan prinsessen en heilige vrouwen gegeven wordt; zoo noemt men ook de Heilige Maagd Lella Merjem.

² *Tolba* is de Afrikaansche uitspraak voor *talaba*, het meervoud van *tdlib*, dat zoowel *student* als *geleerde* beduidt, evenals in het Engelsch het woord *scholar*.

de sterrenkunde en de versificatie. De inkomsten der zâwias zijn aanzienlijk, vooral door de vrijwillige giften der vromen; want als men door een ongeluk getroffen is of iets van God verlangt, dan gaat men daarheen te bedevaart en geeft bij die gelegenheid zoo veel men geven kan.

Derwîsjen zijn er ook in Noord-Afrika en hun mysticisme is zonderling genoeg. Zoo is er een Derwîsj of Maraboet die zijne discipelen op deze wijze op den weg der heiligheid brengt: hij sluit den leerling op in eene zoo enge cel, dat hij zich nauwelijks bewegen of rechtop staan kan. Gedurende veertig dagen geeft hij hem al minder en minder voedsel, en eindelijk niet meer dan de omvang eener vijf. Door dat vasten verkrijgt de leerling de seconde vue; droomen worden hem ingegeven, en ten slotte ontstaat er tusschen hem en zijn meester eene mystieke betrekking: zij hebben dezelfde droomen, dezelfde visioenen.

In geen gedeelte der wereld breidt zich het Islamisme thans sterker uit dan in de binnenlanden van Afrika. De afgodendienst wordt op die wijze verdrongen en er komt bij de negers althans eenige beschaving; maar te betreuren is het, dat zij den Islam juist uit die streken ontvangen, waar hij het onverdraagzaamste, hatelijkste karakter draagt, want natuurlijk vatten ook zij hem in dien zin op, en de weinige Europeesche reizigers, die in Afrika's binnenlanden zijn doorgedrongen, hebben dan ook bij de heidensche bevolkingen meer welwillendheid en goedhartigheid gevonden dan bij de Mohammedaansche.

Wij komen nu eindelijk tot het groote schiereiland, waar het Islamisme geboren is, en dat, door de twee heilige steden, daarvan nog altijd het middelpunt uitmaakt.

De sporen van de verwoestingen, die de Wahnâbiëten in het begin dezer eeuw te Mekka en te Medina hebben aangericht, zijn verdwenen. Het grootste heiligdom, de zwarte steen, dien die ketters getracht hadden te vernielen, ligt weder op zijne plaats; de stukken zijn zorgvuldig samengevoegd en met een zilveren rand omsloten. Desniettemin wordt het aantal pelgrims (ofschoon betrekkelijk nog altijd groot)

van jaar tot jaar minder, en reeds dit zou een teeken zijn, als er niet vele andere waren, dat het Islamisme een tijd van kwijning en verval is ingetreden. Toenemende onverschilligheid en toenemende onkosten, die met de reis verbonden zijn, schrikken thans de meeste Mohammedanen af, het voorschrift van den Koran op te volgen, dat aan elken Muzelman den plicht oplegt, minstens eens in zijn leven den pelgrimstocht naar Mekka te doen. Het is daarenboven door de stichters der orthodoxe sekten gewijzigd. Mâlik (wiens leer in Noord-Afrika de heerschende is) schrijft nog voor, dat ieder, die te voet reizen en zijn brood onder weg verdienen kan, tot de bedevaart verplicht is; maar Aboe-Hanîfa (tot wiens sekte de Turken behooren) is veel verder gegaan, want hij heeft toegestaan dat men een ander in zijne plaats zendt. De reiskosten van dien plaatsvervanger moeten dan door den-geen, die hem zendt, betaald worden; maar ook dit voorschrift weet men in zekere mate daardoor te ontduiken, dat verscheidene personen te zamen een plaatsvervanger zenden en betalen.

Behalve de onverschilligheid en de moeilijke en dure reis zijn er nog andere redenen, waaruit men het afnemen van het aantal bedevaartgangers verklaren moet. Over de slechte bejegening, die de Perzen in Arabië ondervinden, hebben wij reeds vroeger gesproken, en als men daarop let, dan is het geen wonder, dat zoo weinige Perzen de heilige steden bezoeken; vreemder schijnt het veeleer, dat er toch nog verscheidene zijn, die zich door de beleedigingen en gevaren, waaraan zij zich blootstellen, niet laten afschrikken. Dezelfde opmerking geldt omtrent de bewoners van oostelijk Arabië, die eveneens meeren-deels Sjtieten zijn. Maar ook voor de bewoners van een ander land, van Algerië, is tegenwoordig, hoe volijverig en orthodox zij ook zijn, de pelgrimstocht moeilijk en gevaarlijk geworden. Het gebeurt namelijk wel eens, dat Fransche soldaten uit Algerië, uit zucht naar avonturen of uit lust om een Muzelmanschen kameraad te vergezellen, aan den pelgrimstocht deelnemen. Zij trekken den ihrâm aan zooals ieder ander, doen de plechtigheden mede en kussen den zwarten steen. Tot

zoo ver gaat alles goed; maar de Franschman kan niet zwijgen als hij iets bijzonders verricht heeft; hij weet ook in de heilige stad wel eens meer brandewijn te vinden dan hij verdragen kan; kortom, hij ver-raadt zich zelven. Zoo hebben de Muzelmannen bemerkt, dat er niet alleen Christenen op het heilige gebied komen, maar dat zij, tot over-maat van heiligschennis, aan de heilige plechtigheden, als het ware uit de grap, deelnemen. Om die reden zijn zij ook omtrent de Muzel-mansche onderdanen van Frankrijk wantrouwend geworden; zij houden ze licht voor verkleede Franschen en behandelen ze als zoodanig. Zoo gebeurde het eenige jaren geleden, toen de graaf de Gobineau te Djidda was, dat een Algerijnsche Muzelman op klaarlichten dag in de Kaba, terwijl hij zijn gebed verrichtte, met een dolksteek om 't leven gebracht werd, omdat men hem voor een vermomden Franschman aanzag.

Daarbij voege men nu nog, dat thans de hoofden van den godsdienst het voorbeeld van den pelgrimstocht niet meer geven zooals oudtijds de Chaliefen deden. Dat was een andere tijd, toen, tegen het eind der eerste eeuw der Hegira, de Chalief Solaimân te bedevaart ging en louter om zijne garderobe te transporteeren negenhonderd kameelen gebruikte; — toen, in de zevende eeuw der Hegira, de moeder van een Chalief te Mekka aankwam met eene karavaan van 120,000 ka-meelen! — Die tijden zijn voor altijd vervlogen; — geen der sultans van Constantinopel heeft nog ooit de bedevaart verricht.

Om deze en dergelijke redenen is dus het getal pelgrims zeer ge-slunken; maar toch worden er nog vele Mohammedanen gevonden, die op het vervullen van dien plicht hoogen prijs stellen en die zich meer dan eens in hun leven daarvan kwijten. Vooral onder de minder beschaafde en ver verwijderde volken vindt men die vromen, onder de Turken, de Berbers, de Maleiers, de negers.

De Mekkanen en Medinensers zijn zeer aan het Islamisme gehecht en hebben daarvoor goede redenen: zij bestaan door de bedevaart. Daar zij evenwel voor verreweg het grootste gedeelte van vreemden oorsprong zijn, zoo kunnen zij eigenlijk niet tot de Arabieren gerekend worden.

En hoe staat het nu met de ware Arabieren, voor zoo ver zij niet in of bij de steden of aan de kust wonen: hoe staat het met de Bedowijnen, die eenmaal hunne contingenten hebben geleverd om den Islam over de halve wereld te verspreiden?

Men heeft van de Perzen te recht gezegd, dat zij het Islamisme hebben aangenomen onder beneficie van inventaris; maar van de Arabieren zou men met evenveel recht kunnen zeggen, dat zij het hebben verkondigd, op voorwaarde dat zij zelve er niets mede te maken zouden hebben. Geene natie die Muzelmansch heet, is het minder dan zij; de oude onverschilligheid is blijven bestaan; zij zijn deïsten en niets meer. Te vergeefs hebben de Wabhâbieten getracht, hen vromer te maken. Vrees voor straf of eigenbelang konden wel enkele stammen, die onder het onmiddellijk opzicht der Wabhâbieten stonden, er toe brengen de godsdienstplichten regelmatig in acht te nemen; maar 't was eene gedwongene inschikkelijkheid, en zoodra de macht der nieuwe sekte begon te tanen, zonken de Bedowijnen in hunne gewone lauwheid terug; wat meer is, om toch vooral te toonen, dat zij met de hervormers niets te maken hadden, baden zij nooit meer. "De godsdienst van Mohammed," zeggen zij, "kon nooit voor ons bestemd zijn geweest. Er zijn wasschingen voorgeschreven, maar hoe kunnen wij die verrichten daar wij in de Woestijn geen water hebben? Men moet aalmoezen geven; hoe kunnen wij dat doen? wij hebben geen geld. In de maand Ramadhân moet men vasten; maar zulk een gebod is voor ons overbodig, want wij vasten 't geheele jaar door. Men moet naar Mekka gaan om God te aanbidden; maar waartoe dient dat, daar God toch overal is?"

Zoo hebben de Arabieren altijd gedacht en zoo zullen zij wel altijd denken. En toch is uit den boezem van dat volk een godsdienst voortgekomen, die thans door honderd millioen menschen beleden wordt!

Hoedanig zal het lot zijn, dat voor dien godsdienst is weggelegd? Sporen van verval zijn duidelijk te erkennen, niet alleen in Perzië, maar ook in de schijnbaar godsdienstige landen, b. v. in Egypte. De

schrijver, die dat land zoo nauwkeurig kent en die meermalen uitwijdt over den godsdienstigen zin der Egyptenaren, zegt desniettemin: “Erkennen moet ik evenwel, dat de godsdienst ook onder hen evenals onder hunne geloofsgenooten in andere landen afneemt. Wie vertrouwelijk met de Muzelmannen omgaat, hoort hen dikwijls met een zucht opmerken: Het einde der dagen is nabij! De wereld is ongeloovig geworden!”

Mag men uit zulke verschijnselen opmaken, dat het Islamisme weldra zal uitsterven? Mag men veronderstellen, zooals velen (die trouwens met het Oosten onbekend zijn) doen, dat het door het Christendom zal vervangen worden? Door het Christendom, waarmede onder alle godsdiensten, hoe radicaal het verschil ook zij, het Islamisme, dat Jezus als een grooten profeet erkent, dan toch nog de meeste punten van aanraking heeft?

Op de laatste vraag zal ik niet met mijne eigene woorden, maar met die van personen, die lang in Muzelmansche landen gewoond hebben, antwoorden. Zie hier dus eenige getuigenissen:

Muir (Bengal Civil Service): ¹ “Diegenen lijden aan eene rampzalige begoocheling, die veronderstellen, dat het Mohammedanisme den weg baant voor een zuiverder geloof. Geen stelsel had er kunnen worden uitgedacht, dat geschikter ware, om de volken, waarover het heerscht, van het licht der waarheid uit te sluiten. Het heidensche Arabië (te oordeelen naar hetgeen met andere volken gebeurt) zou tot geestelijk leven hebben kunnen worden opgewekt en tot de aanneming van het geloof van Jezus; het Mohammedaansche Arabië is, voor zoo ver het menschelijk oog zien kan, tegen den weldadigen invloed van het Evangelie gesloten. — Dat een betere dageraad nog voor deze landen zal aanbreken, mogen wij niet betwijfelen; maar de geschiedenis van het verledene en de tegenwoordige toestand zijn niet te min waar en droevig.”

¹ *The Life of Mahomet*, IV, p. 321.

De graaf de Warren (oud-officier in het Britsch-Indische leger): ¹ "De regeering van Britsch-Indië beroemt zich, en zeker met recht, op hare verdraagzaamheid voor alle vormen van godsdienst, waaronder het aan de verschillende sekten behaagt, het Opperwezen te aanbid-den; op de wijze langzaamheid waarmede zij de evangelische leer onder de inlandsche bevolkingen verspreidt. Maar hoe langzaam men ook gedurende eene halve eeuw moge te werk zijn gegaan, zoo moeten dan toch eene zoo vrome regeering en zendelingennootschap-pen, die zoo veel Bijbels gekocht, gedrukt en verspreid hebben, iets hebben te weeg gebracht. Laat ons dus nagaan hoe het er met het Indië van 1857, uit een godsdienstig oogpunt beschouwd, uitziet.

"Wij zullen ons niet bezig houden met de twintig millioen Muzel-mannen, Sonniten of Sjtieten; — zij zijn in alle landen dezelfde: hunne bekeering tot het Christendom schijnt even ver verwijderd, even onwaarschijnlijk als ooit, misschien juist daarom, omdat zij dichter bij de waarheid staan; het hemelsche licht is hun half geopenbaard en heeft voor hen niet meer dezelfde schittering en dezelfde aantrek-kingskracht als voor oogen die aan eene volslagene duisternis gewend zijn. Hun godsdienstig wetboek heeft eenige verhevene bladzijden, die de zedeleer en soms de woorden van den Zaligmaker teruggeven, en die zijn Evangelie zoo nabij komen, als het genie van den mensch Gods geest nabij komen kan; en toch geloof ik niet, dat tot heden toe al de ijver, die aan hen ten koste gelegd is, één enkelen tot een Christen gemaakt heeft."

Kolonel Malcolm (gezant in Perzië): ² "De christelijke godsdienst heeft nooit eenigen ingang in Perzië gevonden, ofschoon dat konink-rijk door vele zendelingen bezocht is."

De graaf de Gobineau (gezantschapssecretaris in Perzië): ³ "Zoo kort mogelijk, en slechts in grooten trekken, heb ik den verwarden toestand

¹ *L'Inde anglaise avant et après l'insurrection de 1857*, 3e édition, II, p. 176.

² *The History of Persia*, II, p. 425.

³ *Trois ans en Asie*, p. 379.

der godsdienstige meeningen, hare zonderlinge vermengingen, hare zwakheid en haar verval geschetst, zooals dat alles in Perzië bestaat. Eenigen zullen daaruit wellicht opmaken, dat het oogenblik niet ver meer verwijderd is, waarop het Christendom in dien chaos zal doordringen, de vermoeide geesten tot zich zal trekken en zegepralend een troon zal bestijgen, waarop geen der inlandsche godsdiensten meer zitten zal. Ik laat daar wat men omtrent Gods wil veronderstellen kan; ik redeneer alleen naar menschenlijke waarschijnlijkheid; maar dan heeft het schouwspel, waarvan ik getuige ben geweest en dat ik heb willen teruggeven, mij duizendmaal juist de tegenovergestelde opmerking doen maken. Het komt mij moeilijk voor, dat men ooit al die menschen met eene geblazeerde verbeelding tot een gezonden, positieven, bepaalden godsdienst brengt. Ik geloof dat indien het christendom, om gesticht te worden en om te leven, niets anders gehad had dan de bevolkingen van het Romeinsche rijk, het zeer te beklagen geweest en te laat zou gekomen zijn. Het zijn de barbaren geweest, die, met hun levendig en jeugdig gemoed, het Katholicisme hebben staande gehouden en in het Westen de ketterij hebben gedood, die van den beginne af aan en voor altijd in deze Oostersche wereld welig tierde. Gemoederen die aan gedurige veranderingen gewend zijn, die gaarne twijfelen en die gedurig de opeenstapeling van al de meeningen, die van de hoogste oudheid af aan verdedigd zijn geworden, voor oogen hebben, kunnen en moeten door dat panorama uitgeput zijn, en, eens aan twijfelen gewend, kunnen zij daar niet meer uitkomen. — Ik geloof dat het Christendom, als het in Perzië werd overgeplant, hoogstens het Islamisme in zijne rol van schijnbaren godsdienst zou kunnen vervangen, eene rol, die mij noch het christendom waardig, noch vruchtbaar toeschijnt. — Het verbazende verbruik van dogmatieke ideeën onder de Perzen, de vormlooze, maar reusachtig groote hoop dien zij daarvan bezitten, maakt eene vergaderplaats van verbruikte stoffen uit, die door niets kan worden schoongeveegd en die voor altijd beletten zal, dat eenige op zich zelve staande en vol-

ledige leer op dien grond plaats neme. Het is eene soort van moeras, waarin men geen enkelen paal stevig heien kan, maar die integendeel alle gebouwen kan verzwelgen, die men er zou willen oprichten.”

Wil men nu ook de meening van een Muzelman over het Christendom kennen, dan leze men de volgende plaats van Ibn-Hazm, een Spaansch-Arabischen schrijver uit de elfde eeuw, wiens overgrootvader nog Christen was. “Nooit,” zegt hij, “moet men zich over het bijgeloof der menschen verwonderen. De talrijkste en beschaafde volken zijn er aan onderhevig. Ziet de Christenen! Zij zijn zoo talrijk, dat slechts hun Schepper hen tellen kan; er zijn onder hen uitstekende geleerden en vorsten van eene zeldzame scherpzinnigheid. Desniettemin gelooven zij, dat één drie is en drie één; dat een der drie de vader, de tweede de zoon, de derde de geest is; dat de vader de zoon is en dat hij de zoon niet is; dat een mensch God is en niet God; dat de Messias in allen opzichte God is en dat hij toch niet dezelfde is als God; dat degeen die van alle eeuwigheid af aan bestaan heeft, geschapen is. Degenen onder hunne sekten, die men de Jacobieten noemt en die uit honderdduizenden bestaat, gelooft zelfs, dat de Schepper gegeeseld, geslagen, gekruisigd en ter dood gebracht is: eindelijk, dat het heelal gedurende drie dagen van zijn bestuurder beroofd is geweest.”

Zoo oordeelde een ultra-orthodoxe Muzelman achthonderd jaar geleden, en zoo oordeelen zijne geloofsgenooten nog. Waar het hun godsdienst niet raakt, staan zij veel dichter bij Voltaire dan bij het Christendom.

Dat er in het Oosten zelf een nieuwe godsdienst zou ontstaan en dat die het Islamisme zou verdringen, is evenmin waarschijnlijk. Mohammed heeft gezegd, dat hij de laatste der profeten was, en hierin schijnt hij wel gelijk te hebben gehad; — de tijd voor nieuwe godsdiensten schijnt voorbij. Mogelijk is het, dat in Perzië het stelsel der menschen der waarheid, indien het werkelijk zoo veel aanhangers telt als men verzekert, het Islamisme onttroont, maar juist omdat het zoo essentieel Perzisch is, zal het op de overige Muzelmansche landen wel geen invloed uitoefenen.

UNIVERSITY OF CHICAGO

44 757 806